Michel Ballard

Numele proprii în traducere

Editura Universităţii de Vest

Michel Ballard

Numele proprii în traducere

Michel Ballard este profesor universitar emerit (Universitatea d'Artois, Arras, Franța), *Doctor Honoris Causa* (Universitatea din Geneva), Cavaler al Ordinului „Palmes Academiques" (Franța), director al centrului de cercetare în traductologie CERTA şi membru în comitetele ştiinţifice internaţionale ale mai multor reviste de specialitate: *Equivalences* (ISTI Bruxelles, Belgia), *Estudios Contrastivos* (Universitatea din Valencia, Spania), *Languages in Contrast* (Universitatea din Brighton, Anglia), *Linguistica Antverpiensia der Hoger Instituut voor Vertalers en Tolkien der Universitair Centrum Antwerpen* (Belgia), *Revue de traduction* (Universitatea din Vigo, Spania), *Translationes* (Universitatea de Vest, Timişoara, Romania). A scris mai mult de 100 de articole care tratează diferite probleme şi aspecte ale traducerii şi didacticii traducerii. Cu peste 20 de cărţi (de autor, în colaborare sau coordonate) dedicate traducerii şi traductologiei, Michel Ballard este un autor de referinţă în traductologia internaţională. A scris cărţile: *La Traduction de l'anglais*: *théorie et pratique* (Lille, P.U.L., 1980), *La Traduction: de l'anglais au français* ([1987] 1994, Paris, Nathan), *De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions* (Lille, P.U.L., [1992] 1995), *Le Commentaire de traduction anglaise* (Paris, Nathan, Collection « 128 », 1992), *Les Faux amis* (Paris, Ellipses, 1999), *Le Nom propre en traduction* (Paris, Ophrys, 2001), *Versus: la version réfléchie: repérages et paramètres* (vol. 1, Paris, Ophrys, 2003), *Versus: la version réfléchie*: *des signes au texte* (vol. 2, Paris, Ophrys, 2004).

Michel Ballard

Numele proprii în traducere

Traducere integrală din limba franceză

Coordonare traducere,
Cuvânt înainte la ediţia în limba română
şi note de traducere:

Georgiana Lungu-Badea

Editura Universităţii de Vest
Timişoara, 2011

Coordonator-traducere: Georgiana Lungu-Badea
Traducători: Alina Bîrdeanu, Roxana Bucur, Andreea Natalia Ciolacu, Adina Hornoiu, Ioana Giurginca, Florina Măneţoiu, Mircea Moşneanu, Alina Pelea, Anne Poda, Diana Rotaru, Simona Tomescu, Nicoleta Zbăgan
Lectori română: Nadia Obrocea, Anda Rădulescu
Tehnoredactare: Anne Poda

Autor: Michel Ballard
Titlu original: *Le Nom propre en traduction*
Ediția I: Editura Ophrys Paris, 2001. ISBN: 2-7080-0990-7

Ediţie limitată

Autor: Michel Ballard, *Numele proprii în traducere*
Traducere coordonată de Georgiana Lungu-Badea
Editura Universităţii de Vest, 2011, Timişoara, Bd. Vasile Pârvan, nr. 4, 300223

379 p.

Editor: Adrian Bodnaru
Copertă: Diana Andreescu
Paginare: Dragoş Croitoru

ISBN 978–973–125–342–8

© Copyright, 2011, Editura Universităţii de Vest

Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate.
Reproducerea integrală sau parţială, pe orice suport,
fără acordul scris al editurii, este interzisă.

Editura Universităţii de Vest
300223 — Timişoara, Bd. V. Pârvan nr. 4,
BCUT, 010 B, tel./fax: 0256 592 253

Dacă substantivele s-ar clasa după cantitatea de idei pe care le generează, numele proprii ar trebui să fie în frunte, întrucât sunt cele mai semnificative dintre toate, fiind cele mai individuale. (M. Bréal)

pentru Nathalie şi Michel-Alexandre

Cuprins

Convenţii tipografice şi abrevieri: ... 11

Cuvântul traducătorului ... 13

Introducere ... 19

Capitolul I. Numele propriu ca semnificant. Grade de conservare ... 23
1.Reportul ... 26
1.1. Antroponim ... 27
1.2.Toponimele ... 38
1.3. Referenţii culturali ... 40
2. Transcriere şi transliteraţie ... 41
3. Asimilarea fonetică şi asimilarea grafică ... 42
3.1. Toponimele ... 42
3.2. Antroponimele ... 45
4. Traducerea mai mult sau mai puţin literală ... 46
4.1. Antroponimele ... 47
4.2. Toponimele ... 50
4.3. Referenţii culturali ... 54
5. Desemnarea distinctă ... 54
5.1. Toponimele ... 54
5.2. Referenţii culturali ... 55
6. Diferenţa de concentrare ... 58
6.1. Toponimele ... 58
6.1.1. Nume de ţări, de comunităţi ... 58
6.1.2. Alte cazuri ... 59
6.1.3. Reguli franţuzeşti ... 60
6.2. Antroponimele ... 60
6.2.1. Siglarea ... 60
6.2.2. Trunchierea prenumelor ... 60
6.2.3 Cazul posesivului incomplet ... 61
6.3. Referenţii culturali ... 62
7. Jocuri de sunete şi transferuri ludice ... 63
8. Perspective istorice şi procedee de traducere ... 67

Capitolul 2. Gramatica numelor proprii şi inserarea textuală ... 75
1. Noţiunea de categorie ... 75
1.1. Categoria „numelui propriu” ... 75
1.1.1. Specificitatea NP ... 75
1.1.2. Marca NP ... 76

1.1.3. Diferenţa de extensiune în funcţie de limbă 76
1.1.4 Subcategorii ale NP şi omografie 77
1.1.5. NP cu funcţie de calificare 78
1.1.6. Schimbarea categoriei intralingvistice: neologie şi metasemie 79
1.2. Adjectivul 80
2. Contrastivitatea folosirii curente a determinantului guvernat de principiul autodefinirii 84
2.1. Toponimele 84
2.2 Antroponimele 93
2.3. Referenţii culturali 95
3. Utilizarea articolului hotărât în raport cu determinarea, modalizarea şi retorica 98
3.1. Articolul hotărât şi determinarea externă 98
3.2. Utilizarea articolului hotărât singular, specific limbii franceze 100
3.3. Articolul hotărât englez ca marcă a unei excepţii: un caz tangent de echivalenţă 102
3.4. Articolul hotărât şi comparaţia 104
4. Adjectivul demonstrativ 110
4.1. „Demonstrativ+ NP" în reluarea anaforică 111
4.2. „Demonstrativ + NP" în reluarea prin evocare 116
5. Folosirea adjectivului posesiv în limbile franceză şi engleză 127
5.1. Valoarea determinantă 128
5.2. Marcarea unei relaţii de apartenenţă la o conotaţie afectivă 128
6. Articolul nehotărât şi extragerea 132
6.1. Articolul nehotărât şi desemnarea directă 133
6. 2. Articolul nehotărât şi valorile derivate ale NP 143
7. Numărul 151
7.1. Formarea pluralului 151
7.2. Acordul verbului cu subiectul 153
8. Densitatea onomastică privită ca miză a scriiturii şi ancorare culturală 154
8.1. Densitatea onomastică – miză a scrierii 155
8.2. Densitatea onomastică – ancorare culturală 169
Concluzii 172

Capitolul 3. Numele proprii şi sensul 175
1. Referenţii culturali 177
1.1. Păstrarea extraneităţii termenului-sursă 177
1.2. Favorizarea sensului şi aclimatizarea 186
1.3. Perspective sincronice şi diacronice 191
2. Toponimele 196
2.1. Etimologia 196
2.2. Relaţia cu referentul 221
2.3. Conotaţia 235
2.4. Metasemia şi schimbarea categoriei gramaticale 238

3. Desemnatorii de persoane 253
3.1. Apelativul 254
3.2. Supranumele 278
4. Antroponimele 281
4.1. Semnificaţia primă a numelui propriu este legată de etimologie 281
4.2. Relaţia cu referentul 300
4.3. Conotaţia 302
4.4. Metasemie şi schimbare de categorie 314

Concluzii 343

Anexe 347

Note de traducere şi comentarii 354

Bibliografie 359

Bibliografia traducerilor în limba română 375

CONVENŢII TIPOGRAFICE ŞI ABREVIERI:

Asteriscul (*) precedă o formulare eronată menţionată pentru comparaţie.
Caracterele italice sunt folosite pentru cuvintele sau grupurile de cuvinte într-o limbă străină. În această idee şi cu scopul de a asigura un anumit confort al lecturii în actul de comparaţie, prezentăm cel mai adesea în italice fragmentele extrase din texte în engleză, în afară de cazul în care originalul conţine şi el elemente în italice.
Caracterele aldine sunt folosite în două scopuri:

- pentru a sublinia;
- pentru a delimita ceea ce observăm imediat într-o unitate de traducere dată pentru ilustrarea unui anumit aspect cercetat.

Sublinierea este folosită pentru a evidenţia acele elemente din context care trebuie luate în considerare pentru traducerea elementelor prezentate cu aldine, acestea sunt prelungirile textuale ale U.T.

R.A.F: Revista *Air France*
adj.: adjectiv
B. de I.: *Biblia de Ierusalim*
D.L.L.: Dubois et al., *Dictionnaire de linguistique Larousse*
dim.: diminutiv
G.B.: întrebuinţare britanică
Lg DELC: *Longman Dictionary of English Language and Culture*
OALD: *Oxford Advanced Learner's Dictionary*
NP: nume propriu
R & C: Dicţionarul *Robert şi Collins*
SOED: *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles*
SinA: sintagmă adjectivală
SinN: sintagmă nominală
SinP: sintagmă prepoziţională
SinV: sintagmă verbală
TS: text-sursă
TŢ: text-ţintă
U.S.: întrebuinţare americană
U.T.: unitate de traducere.

Cuvântul traducătorului

Dificultăţile de traducere, numeroase şi complexe, pe care le ridică numele proprii, dificultăţi ilustrate cu generozitate — prin exemple autentice, interpretate cu rafinament — de Michel Ballard în *Le Nom propre en traduction* (2001), ne-au determinat să alegem această lucrare (de pionierat, la data apariţiei) pentru proiectul experimental de traducere colectivă, realizat cu studenţii de la Masterul de traducere specializată (Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, Universitatea de Vest, Timişoara). Obiectivul principal al lucrării este acela de a oferi o imagine globală asupra fenomenului traducerii numelor proprii (domeniul franceză-engleză) şi asupra tehnicilor de traducere aplicate de traducători. Cercetarea prezintă orizonturi diferite ale analizei traductologice şi abordează atât chestiunea semantismului numelor proprii (descriptive, modificate, mixte etc.), cât şi aspecte lingvistice şi culturale intrinseci numelor proprii.

Aşadar, prima traducere în limba română a unei lucrări de Michel Ballard a avut ca obiect de studiu problemele de traducere ridicate de numele proprii şi s-a confruntat cu probleme specifice, de fond şi de structură, care ar putea stârni nedumerirea. Iată de ce oferim, în cele ce urmează, câteva succinte precizări referitoare la opţiunile traductive şi de tehnoredactare, precum şi la modul de derulare a proiectului de traducere.

Nu vom insista, explicit, asupra tuturor actanţilor traducerii (limba-sursă, subiectul traducător, limba-ţintă), însă vom vorbi despre traducerea titlului original *Le Nom propre en traduction*. Având în vedere că folosirea termenilor de „substantiv propriu" sau de „nume propriu" nu este întotdeauna echivalentă nici în gramatică şi lingvistică, nici în onomastică, întrucât obiectivele şi perspectivele acestora nu sunt identice[1], ni se pare util să facem două precizări. Prima se referă la statutul acestui titlu — el însuşi substantiv sau nume propriu, mai degrabă atipic decât prototipic, ergonim, în orice caz; a doua, la intenţia traductivă. Fără a rezuma cercetările consacrate substantivului sau numelui propriu, menţionăm, din dorinţa de a nu denatura orientarea prezentei lucrări, că cercetările româneşti în domeniu clasifică numele proprii fie în categoria substantivului, fie le consideră o clasă nominală independentă, fie le plasează — alături de pronume — în clasa substitutelor nominale, fie în diverse subclase onomastice.[2] În

[1] Cf. Sarah Leroy, *Le nom propre en français*, Paris, Editions Ophrys, 2004, p. 30.
[2] Domniţa Tomescu, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Bucureşti, Editura ALL Educational, 1998, p. 3-15.

terminologia gramaticală românească sunt întrebuinţaţi ambii termeni: „substantive proprii"[1], respectiv „nume proprii"[2]. Am ales termenul consacrat în onomastică, în dauna celui utilizat mai ales în gramatici, şi am redat, aşadar, fr. *nom* prin echivalentul lexical „nume", cu toate că — în conformitate cu gramaticile româneşti şi, chiar, conform conţinutului lucrării traduse — „substantiv" ar fi fost, cel puţin, la fel de adecvat, întrucât nu toate numele proprii din franceză sunt nume proprii în română, nici măcar întotdeauna substantive proprii (de exemplu: *un Français*, un francez), iar alte nume proprii sunt, la origine, substantive comune. Am optat, totuşi, pentru folosirea termenului de „substantiv propriu" atât în sintagma „substantiv propriu-nume de persoană", ca să subliniem, pe de-o parte, opoziţia cu substantivul comun şi, pe de altă parte, ca să atragem atenţia asupra riscului pe care îl prezintă neidentificarea corectă a statutului substantivului scris cu majusculă (de exemplu: engl. *Pursewarden* [Pursewarden] redat în fr. *Le gardien du trésor* [Paznicul

[1] În I. Manliu, Ioan Slavici, *Curs practic şi gradat de gramatică română*, Socec & Comp, 1900, p. 15; D. Macrea, *Gramatica limbii române*, Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1954, p. 124; Iorgu Iordan şi Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, 1978, p. 368; *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1963, şi ed. a II-a, 1966, p. 55; Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul*, Iaşi, Junimea, 1976: „având numai *denotat* nu şi *sens*, substantivele proprii doar denumesc..." (p. 37), „substantivele proprii sunt incompatibile cu determinarea prin articol nehotărât" (p. 38), „sub aspect fonetic, substantivele proprii feminine nu cunosc unele alternanţe fonetice din flexiunea cauzală a substantivelor comune" (p. 49); Dimitrie Macrea, *Limba română.* Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Bucureşti, 1956, p. 71; C. Dimitriu, *Romanitatea unor texte româneşti vechi*, Iasi, Junimea, 1973, p. 67.

[2] În Titu Maiorescu, *Despre descrierea limbei rumâne,* 1866, p. 7, 31, 44, 59, 62, 68; I. Manliu, Ioan Slavici, *Curs practic şi gradat de gramatică română*, Socec & Comp, 1900, p. 130, 186, 188; NP (chiar cu această abreviere, p. 210) în „Limba română", Institutul de Lingvistică Bucureşti, 1966, p. 209-211; Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974, p. 54. 102, 132; în „Cercetări de lingvistică", vol 32-36, Institutul Iorgu Iordan, Academia RSR, 1987, p. 162, 179, 171 sqq.; *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1963, p. 88, 89, 102 sqq.; Eugen Câmpeanu, *Substantivul: studiu stilistic,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975, p. 102: „numele proprii sunt indicative, iar cele comune semnificative"; Iorgu Iordan consideră că o „mare parte din numele proprii" sunt „apelative izolate, având, adică, un sens special, aplicat la un singur obiect sau la o singură fiinţă." (*Scrieri alese,* Editura Academiei RSR, 1968, p. 184); *Probleme de logică*, vol. 9, Editura Academiei RSR, 1986, p. 38: „numele proprii sunt simboluri, fie *semimotivate* [...], fie *arbitrare*. Atunci când sunt folosite în prezenţa obiectelor, în contextele pragmatice, numele proprii funcţionează, îndeosebi, drept semne indicatoare şi drept *semnale* (vocativ, imperativ)."

comorii]), cât şi atunci când, în limbile engleză şi franceză, sunt indicate grupuri sociale, religioase, etnice etc. (*Chinamen*, *Chinois*, faţă de „chinezi").

Onomastica literară şi natura cvadridimensională a numelor proprii (semantică, sociolingvistică, grafică şi fonetică), locul acordat numelor proprii în diferite paratexte şi referinţe culturale pretind, uneori, explicaţii paratextuale sau creaţii traductive „re-active". Astfel, (in)traductibilitatea numelor proprii literare, create de scriitori, atinge nu numai aspecte diferite ale analizei traductologice, ci şi problema semantismului numelor proprii.

Un alt aspect terminologic care a ridicat probleme, dar care nu ţine, exclusiv, de metalimbajul traductologic, este fr. *étrangéité*, pentru a cărui traducere am propus iniţial un calc lexical, **străinietate*, dar l-am restituit, în cele din urmă, printr-un împrumut, *extraneitate*, termen juridic a cărui primă accepţiune, „caracter străin al unui element cuprins într-un raport juridic, necesitând aplicarea unei legi nenaţionale" (cf. DEX), a fost extrapolată în domeniul traductiv-traductologic, deoarece identifică caracterul străin al unui text-sursă care nu poate fi redat prin aclimatizare, naturalizare sau adaptare în limba-ţintă.

Trebuie precizat că Michel Ballard preferă, în locul *transpoziţiei/transpunerii* propuse de Vinay şi Darbelnet, termenul de *recategorizare gramaticală* şi, pentru *modulare*, întrebuinţează *paradigmă de desemnare*[1]. Am utilizat, aşadar, terminologia autorului, la fel ca şi în alte situaţii (în cazul *incrementării*, *comparaţiei implicite prototipice* etc., de exemplu), deşi a existat intenţia, cel puţin pentru categoria de public reprezentată de studenţi — care sunt beneficiarii direcţi ai traducerii —, de a folosi terminologia lui Vinay şi Darbelnet. De asemenea, s-a făcut distincţia între *schimbarea categoriei gramaticale* şi *recategorizarea directă* şi s-a optat pentru *declanşator*[2], în defavoarea termenului *factor declanşator*.

Am decis să păstrăm în tot cuprinsul lucrării titlurile din original (în engleză şi în franceză), fiindcă, adesea, se face referire la ele ca nume proprii (ergonime) sau pentru a distinge originalul de traducere; de aceea am notat doar între paranteze drepte traducerea în limba română. Nu am aplicat procedeul în

[1] Michel Ballard, „L'unité de traduction. Essai de redéfinition d'un concept", în M. Ballard (éd.), *La traduction à l'Université. Recherches et propositions didactiques*, Lille, P.U.L., 1993, p. 223-252.

[2] V. Funcţia pragmatică sau referenţială, Reboule şi Moeschler, *Dicţionar enciclopedic de pragmatică*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 1999, p. 144.

cazurile în care, tradus sau netradus, titlul rămâne acelaşi (*Jane Eyre,* de pildă). Am constituit, prin urmare, o listă de referinţe bibliografice care cuprinde versiunile în limba română consultate şi citate în prezenta versiune în limba română. (p. 375-378).

Menţionăm că au fost păstrate sublinierile din original, cu atât mai mult cu cât, exemplelor citate de Michel Ballard, în limbile aflate în relaţie de traducere pe care le studiază, respectiv limbile franceză şi engleză, le-au fost adăugate şi exemple în limba română, cu scopul de a facilita accesul la text al cât mai multor categorii de cititori, mai puţin cunoscători ai ambelor limbi străine analizate în original, dar mai ales pentru a lărgi analiza traductiv-traductologică a transferului numelor proprii la domeniul limbii române. Din aceleaşi raţiuni, în unele situaţii, am introdus NP echivalente în română, între paranteze drepte (de ex: *Stephen*: Stéphane [Ştefan]), pentru a evita o înşiruire supărătoare de note de traducere. La fel am procedat şi cu versiunea românească corespunzătoare paragrafelor citate de autor, însoţită de sigla NdT (nota traducătorului) şi de iniţialele traducătoarei/traducătorului care a făcut cercetarea sau traducerea. De exemplu:

> *It was true that he wrote a literary column every Wednesday in* ***The Daily Express****, for which he was paid fifteen shillings.* (J. Joyce [1914] 1970: 185)
>
> Il était exact qu'il écrivait une chronique littéraire tous les mercredis dans le **Daily Express**, pour laquelle on le payait quinze shillings. (J. Aubert: 298)
>
> [Era adevărat că scria o rubrică literară, în fiecare miercuri, în *Daily Express*, pentru care era plătit cu cincisprezece şilingi. Joyce/Papadache 2002: 214. NdT — F. M.]

Notele autorului respectă sistemul de numerotare din textul original şi sunt păstrate la subsol, în vreme ce numerotarea notelor de traducere este efectuată, în text, între paranteze drepte, iar notele de traducere propriu-zise sunt grupate pe capitole şi plasate la sfârşitul lucrării.

Proiectul experimental de traducere care a avut ca obiectiv traducerea colectivă a uneia dintre cărţile profesorului Michel Ballard (Universitatea d'Artois, Arras, Franţa), lucrare traductologică fundamentală, intitulată *Le Nom propre en traduction,* s-a derulat în perioada 2008-2010. Autorul, Michel Ballard, şi Editura Ophrys din Paris au acceptat să cesioneze drepturile de traducere Centrului de studii ISTTRAROM-Translationes pentru realizarea traducerii în cadrul programului masteral de traducere specializată. Traducerea experimentală

s-a desfăşurat în cadrul masterului de traducere specializată (MTS, limba franceză - limba română), organizat de Catedra de Limbi romanice, Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie, Universitatea de Vest din Timişoara. Au participat zece studenţi din anul II şi a două doctorande: Alina Bîrdeanu, Roxana Bucur, Andreea Natalia Ciolacu, Adina Hornoiu, Ioana Giurginca, Florina Măneţoiu, Mircea Moşneanu, Alina Pelea, Anne Poda, Diana Rotaru, Simona Tomescu, Nicoleta Zbăgan. Scopul acestui proiect a constat atât familiarizarea studenţilor cu condiţiile autentice de lucru şi respectarea deontologiei profesionale, cât şi crearea unui portofoliu de traduceri care să le asigure o carte de vizită elocventă pentru potenţialii angajatori.

Tabel sinoptic al paginilor traduse de traducători

Alina Bîrdeanu (A. B)	253-281	Mircea Moşneanu (M. M.)	38-54
Roxana R. Bucur (R. R. B.)	84-110	Alina Pelea (A. P.)	186-196; 281-321
Andreea Natalia Ciolacu (N. A. C.)	54-73	Anne Poda (A. Po.)	66-73, 166-173, 175-186, 343-346
Adina Hornoiu (A. H.)	75-84, 322-341	Diana Rotaru (D. R.)	132-154
Ioana Giurginca (I. G.)	196-253	Simona Tomescu (S. T.)	110-132
Florina Măneţoiu (F. M.)	19-54	Nicoleta Zbăgan (N. Z.)	154-173

Coordonarea şi revizuirea ansamblului textului tradus şi omogenizarea terminologiei i-au revenit subsemnatei.

Ca în orice traducere colectivă, există, şi aici, riscul apariţiei incongruenţelor. Am încercat să restituim un text omogen, mergând până la a uniformiza metalimbajul în tot ansamblul textului tradus. Ne exprimăm toată recunoştinţa pentru lectura în limba română efectuată de lect. univ. dr. Nadia Obrocea (Universitatea de Vest din Timişoara) şi prof. univ. dr. Anda Rădulescu (Universitatea din Craiova) şi, totodată, speranţa că această lucrare va contribui la fixarea normelor şi la evitarea tendinţei, mai ales în rândul traducătorilor începători, de a generaliza reportul numelor proprii, indiferent de situaţie şi de natura acestora.

Dorim, totodată, să ne exprimăm sincera gratitudine faţă de Editura Ophrys din Paris care a binevoit să cedeze drepturile de traducere Centrului de Studii ISTTRAROM-Translationes, pentru publicarea acestei ediţii limitate la Editura Universităţii de Vest din Timişoara, astfel încât această lucrare de referinţă să fie la îndemna traducătorilor români, dar şi a profesorilor de traducere şi a traductologilor.

Coordonator-traducere

Georgiana Lungu-Badea

INTRODUCERE

Poate părea ciudată scrierea unei lucrări despre traducerea numele propriu, ştiut fiind faptul că opinia cea mai răspândită este aceea că, în general, acest tip de cuvânt nu trebuie tradus. A existat chiar, în secolul trecut, un autor, George Moore, care a afirmat: „**Toate numele proprii,** oricât de impronunţabile ar fi ele, **trebuie să fie strict respectate**; [...]." (Moore, citat de Connes 1959: 138, subl. a.).

La aceasta se adaugă părerea, nu mai puţin tranşantă, emisă de Mill (şi reexaminată de Searle), conform căreia numele propriu nu are semnficaţie:

> **Numele proprii nu au sens**, acestea sunt mărci fără semnificaţie: ele denotă, dar nu conotează (Mill)[1] [...]. Folosim numele proprii pentru a ne referi la ceva şi nu pentru a descrie; numele propriu nu oferă niciun predicat în legătură cu obiectul şi, în consecinţă, nu are sens. (Searle 1972: 216, subl. a.)

Atunci de ce să întârziem asupra unui termen care după unii nu are sens, iar după alţii nu se traduce?

Potrivit acestor opinii, numele propriu este un fel de grad zero al reprezentării, un simplu semn cu înveliş exotic în textul tradus care face parte din reţeaua culorii locale. Totuşi, aceste poziţii scot la iveală câteva paradoxuri atunci când luăm în considerare:

- faptul că relaţia numelui propriu cu sensul este înscrisă foarte devreme în istoria civilizaţiei noastre sub formă de jocuri de cuvinte utilizate în literatură sau în *Scripturi* (cf. „Tu eşti Petru, şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea" — Matei, 16: 18, în trad. de D. Cornilescu. NdT. — A. Po.);
- acele nume de locuri care au o altă formă într-o altă limbă (*London*, „Londres" sau „Londra");

[1] Searle se referă aici, în mod explicit, la John Stuart Mill, *A System of Logic*, Londra şi Colchester, 1949, cartea 1, cap. 2, paragraful 5, citat de către Searle, *Les Actes du langage* [*Actele de vorbire*], 1972, p. 216.

- uimirea studenţilor când se confruntă cu anumite nume proprii care par să însemne mai mult decât altele şi să necesite o traducere pe care aceştia nu îndrăznesc să o facă (de exemplu, când un restaurant se numeşte *The Ivy Bush*, trebuie să lăsăm termenul în engleză, în traducere, sau să-l redăm prin ceea ce semnifică: „Le Buisson de Lierre", respectiv „Tufişul de iederă"?);
- uimirea şi regretele traducătorilor în urma unui act care li se pare întrerupt din împlinirea lui totală, dacă ne gândim, de exemplu, la articolul lui Michel Viel, din *Les Langues modernes*, despre propria traducere a romanului *Marele Gatsby*, despre care vorbim în capitolul 3.

Ar fi interesant de examinat contradicţiile dintre cei care dau ordine peremptorii — în stilul lui George Moore sau al filozofilor cu maxime incisive precum Stuart Mill — şi interogaţiile sau sfiala din mintea traducătorilor de toate categoriile faţă de realitatea lingvistică şi actul de traducere; acestea reliefează abordarea nepotrivită a celor dintâi şi manifestarea stupefacţiei în cazul celorlaţi. Este o analiză care cere un demers traductologic, adică o reflecţie care să treacă prin considerarea şi reexaminarea anumitor consemne şi prin confruntarea lor cu unele comportamente de traducere observate în textele publicate sau în traducerile studenţilor. Demersul nostru, fundamentat, cu prioritate, pe observarea şi analizarea traducerilor, presupune utilizarea unui instrument sau a unui cadru care să permită circumscrierea problemelor fără a le izola de contextul lor; el ne este oferit de către noţiunea de **unitate de traducere**, ansamblu a cărui parte vizibilă este constituită din echivalenţa perceptibilă sau identificabilă între un element al textului-sursă şi redarea sa în textul-ţintă (cf. Ballard 1993, pentru o prezentare mai completă); unitatea de traducere va fi reprezentată cu aldine în exemplele pe care le vom da:

> *It was true that he wrote a literary column every Wednesday in* ***The Daily Express****, for which he was paid fifteen shillings.* (J. Joyce [1914] 1970: 185)
>
> Il était exact qu'il écrivait une chronique littéraire tous les mercredis dans le **Daily Express**, pour laquelle on le payait quinze shillings. (J. Aubert: 298)

[Era adevărat că scria o rubrică literară, în fiecare miercuri, în *Daily Express*, pentru care era plătit cu cincisprezece şilingi. Joyce/ Papadache *Oameni din Dublin,* 2002, 214. NdT — F. M.]

În exemplul de mai sus, unitatea de traducere este constituită prin echivalenţa: „*The Daily Express:* le Daily Express", primul element este baza, al doilea, rezultatul. Observarea acesteia dezvăluie o echivalenţă eterogenă: păstrarea NP, dar traducerea articolului; această eterogenitate nu ţine de traducător, ci de o întrebuinţare la care el se referă. [1]. Pornind de la observabilul desemnat de unitatea de traducere, putem descrie şi construi grade de traducere, ale căror implicaţii vom încerca să le punem în evidenţă.

Analiza traducerii NP ne va determina, desigur, să ne punem întrebări legate de raportul acestuia cu sensul şi de incidenţa acestui raport asupra operaţiei înseşi; însemnătatea acestei interogaţii va apărea de la sine şi se va face din ce în ce mai bine simţită începând cu capitolul al doilea, chiar dacă, aparent, acest aspect pare a fi abordat într-o manieră specifică doar în capitolul al treilea. De fapt, intenţia noastră a fost aceea de a aborda gradual fenomenul, pentru a încerca, în acelaşi timp, să clasificăm problemele şi să reliefăm, în felul acesta, progresiv, complexitatea semantică şi supleţea folosirii NP, pe lângă percepţia cea mai curentă pe care o avem în general despre acest semn oarecum plat şi rigid. Primul capitol va fi consacrat imaginii clasice a NP ca semnificant; aici vom examina maniera în care acesta este tratat în traducere atunci când pare să funcţioneze ca semn hiperstabil, despre care unii spun chiar că nu se traduce; în realitate, vom vedea că este mai bine să nuanţăm acest punct de vedere şi că, în ciuda stabilităţii sale, acest semn dezvăluie o întreagă gamă comportamentală cu privire la transferul semnificantului său. Al doilea capitol se va referi la gramatica NP: cea care pare să decurgă din statutul lui, dar şi cea pe care enunţarea poate să i-o impună pentru a-l face să devină mai puţin riguros şi să spună mai mult sau altfel; şi, în fine, la relaţiile discursive create pornind de la NP, relaţii care alcătuiesc reţele al căror transfer poate indica tendinţele sau miza diverselor strategii. În capitolul al treilea, vom trata, într-o manieră mai sintetică şi specifică, problema controversată a relaţiei NP cu sensul şi a incidenţei acesteia asupra statutului său; obiectivul principal rămâne, bineînţeles, observarea

utilizării textuale a acestui potenţial şi a manifestărilor produse în traducere.

Onomastica sau studiul numelor proprii cuprinde **antroponimia**, care se ocupă cu studiul numelor de persoane, şi **toponimia**, care se ocupă cu studiul numele de locuri. Practica scoate la lumină o a treia categorie, cu un statut oarecum nesigur, care integrează diverse tipuri de **referenţi culturali**, cum ar fi sărbătorile, instituţiile, temeiurile sociale etc. Aceste trei categorii vor fi examinate pe rând în prezenta lucrare.

Cercetarea noastră atrage după sine o serie de clarificări privitoare la ceea ce se înţelege prin traductibilitatea şi non-traductibilitatea NP. Sperăm să arătăm că aceste grade de traductibilitate pot să ne lămurească atât asupra naturii şi funcţionării NP ca semn, cât şi asupra unor strategii care dezvăluie gradul de ospitalitate [2] ale limbilor-culturi în relaţie de traducere şi, de asemenea, asupra comportamentelui şi limitelor de acţiune a traducătorilor.

CAPITOLUL I

NUMELE PROPRIU CA SEMNIFICANT

GRADE DE CONSERVARE

> Spendius repetă aceleaşi cuvinte galilor, grecilor, campanienilor şi balearilor. Auzind unele nume care le rămăseseră în urechi, mercenarii erau încredinţaţi că sufletul aşa vorbise într-adevăr. Câţiva îi strigară lui Spendius: „Minţi!" dar glasurile lor se pierdură în larma mulţimii.
> (Flaubert/Hodoş, *Salammbô*. NdT — F. M.)

Ideea că NP nu se traduc, exprimată la începutul introducerii noastre prin vocea lui George Moore, reprezintă antiteza unei atitudini traductologice serioase: este, fără echivoc, marcată istoric şi escamotează o mulţime de probleme. Ea prezintă totuşi interes pentru că face să apară o atitudine relativ nouă, pentru vremea sa, faţă de ceea ce este străin: respectul. Ceea ce şochează sunt vehemenţa şi caracterul său absolut. Afirmaţia lui Mounin este însă mult mai nuanţată:

> [...] voinţa de a ajunge la iluzia unui text scris direct în limba noastră [...] cuprinde cel puţin o limită de nedepăşit: numele proprii, care trebuie păstrate în forma străină de fiecare dată când aceasta nu este francizată. (Mounin [1955] 1994: 78).

Sub forma unui sfat mai elaborat, regăsim această idee la Jean Delisle, teoretician şi didactician, care, pe scara operaţiilor de traducere, o consideră o practică traductivă de gradul zero:

> Orice text de tradus conţine, într-o proporţie variabilă, elemente de informaţie care scapă aproape complet analizei de sens. Traducătorul le retranscrie pur şi simplu în TS fără a avea într-adevăr nevoie să chestioneze contextul sau situaţia pentru a-i afla sensul, de unde şi termenul de „report" [...].
> Elementele de informaţie care fac în general obiectul unui report sunt numele proprii, numerele, datele etc. (Delisle 1993: 124).

Traductologul canadian chiar adaugă această precizare:

> Bineînţeles, există şi excepţii: unităţile de măsură care trebuie uneori convertite (10 m.p.h: 16 km/h), numele proprii, a căror adpatare este adecvată în anumite genuri de texte (Mrs Smith: Mme Dupont [1]), anumite toponime: (Antwerp: Anvers: London: Londres [2]) etc. (Delisle 1993: 124).

Ceea ce au în comun aceste teze este principiul non-traducerii NP, prezent la Moore ca un fel de imperativ categoric, dar şi cu o oarecare reţinere faţă de ceea ce Mounin numeşte francizare, iar Delisle, adaptare. Să remarcăm, totuşi, că Jean Delisle, spre deosebire de Mounin, introduce noţiunea de sens, într-o manieră poate prea puţin explicită, fiindcă ne întrebăm dacă plasează NP în afara sensului, atunci când le concepe ca „elemente de informaţie", sau dacă le consideră elemente autosuficiente, atunci când — apreciază el — nu avem „într-adevăr nevoie să chestionăm contextul sau situaţia pentru a-i afla sensul" (Delisle 1993: 124). Chiar dacă acceptăm teza referenţialităţii NP, ni se pare criticabil, în această afirmaţie, să se considere, *a priori*, că o interogare asupra sensului ori, măcar, asupra contextului şi situaţiei ar fi dispensabilă în traducere. În realitate, foarte rapid, oricum aproape inconştient sau instinctiv, după unii, traducătorul îşi pune întrebări despre efectul a ceea ce traduce; stabilirea impactului acestui efect este realizată prin raportare la sens, oricât de slab ar fi acesta, fie numai şi pentru a putea respinge ideea că acest parametru este cel mai pertinent pentru stabilirea obiectului textului şi a valorii elementului vizat (în acest caz, numele propriu). Pe de altă

parte, termenul de *report*, utilizat pentru a descrie această operaţie de traducere, ni se pare important din două puncte de vedere, mai puţin aprofundate de Jean Delisle, dar al căror efect va arata importanţa unei terminologii adecvate.

Mai întâi, utilizarea unui termen specific permite identificarea unui fenomen diferit de împrumut, care desemnează integrarea unui termen străin într-o limbă: toată lumea foloseşte acum în Franţa termeni precum „stock, stock-car [curse de obstacole şi caramboluri], hot dog"; dar, doar pentru că numele unui personaj ca „Mrs Chetwyn" a fost reportat în traducerea franceză a unui roman englezesc, nu înseamnă că acesta face parte din limba franceză; el este integrat în textul tradus şi atât. Cu alte cuvinte, împrumutul este un fenomen de limbă, reportul, un fenomen de discurs sau, mai precis, un fenomen legat de echivalenţa textuală, care este traducerea. Pe de altă parte, utilizarea termenului de *report*, cu sensul de operaţie elementară de traducere, înseamnă că nu suntem într-o situaţie de eşec faţă de un termen intraductibil, ci într-o situaţie de traducere faţă de un element care, din cauza naturii sale, nu poate fi tratat decât în acest fel. Motivul pentru care se recurge la report în cazul unor NP este legat de natura lor de desemnator rigid a cărui formă nu ar putea varia întrucât trimite la un referent unic şi, de aceea, este considerată a fi stabilă. Pe scurt, există în mod evident un raport între NP şi sens, care trebuie să fie lămurit pentru o apreciere corectă a traductibilităţii sale.

Deşi am stabilit că, în ultimul capitol, vom trata mai pe larg (şi într-o manieră specifică) problemele legate de sens, trebuie să abordăm încă de pe acum acest aspect în relaţie cu non-traducerea semnificantului: pentru aceasta trebuie să luăm în considerare NP ca tip de semn.

Există obiceiul de a opune semnele vide şi semnele „pline", distinctive [3]. Semnele vide sunt ambreiorii şi pronumele, care îşi primesc sensul prin raport cu situaţia de enunţare, în primul caz, şi prin raport cu contextul, în cel de-al doilea caz. Am putea fi tentaţi să apropiem numele propriu de deictic în măsura în care, dacă ascultăm anumiţi teoreticieni, acesta este un semn care face referinţă, dar nu semnifică. Considerăm că, dimpotrivă, NP are un semnificant puternic, foarte stabil (spre deosebire de deictice, care — prin definiţie — sunt disponibile şi reutilizabile pentru a desemna fiinţe sau obiecte diferite). Vom continua, aşadar, să-i definim natura în calitate de semn plin şi, în interiorul acestei categorii, în raport cu substantivul comun.

NP se distinge de substantivul comun prin diferenţa de extensiune. Substantivul comun trimite la o clasă de obiecte al cărui concept îl reprezintă (de exemplu, conceptul de „masă"); el nu trimite la un concept ci, sub forma sa prototipică, la un referent extralingvistic. Prin natura sa, NP desemnează, în principiu, un referent unic, care nu are echivalente. Or, traducerea, fiind — prin definiţie — căutare de echivalente, este evident că există o contradicţie teoretică în termeni. Din acest punct de vedere, non-traducerea NP s-ar asemăna cu procesul de împrumut, aşa cum este practicat frecvent cu termeni (în general, referenţi culturali) al căror echivalent nu există în cealaltă limbă. Problema ar fi, deci, să ştim dacă adoptăm o politică de împrumut (sau de report), cu sau fără asimilare, şi dacă adăugăm explicitarea referentului. Vom vedea că lucrurile nu sunt atât de simple, deoarece actualizarea potenţialului semantic al NP se raportează la o reţea mai complexă decât pare la prima vedere, şi vom discuta despre asta pe parcurs, începând cu capitolul 1 şi, mai pe larg, în continuare.

În acest capitol, vom aborda „traducerea numelui propriu ca semnificant", anume cazul în care sensul, în principiu, nu pune traducătorului probleme tehnice majore şi în care cititorul nu se va confrunta cu opacizarea sau degradarea semnificatului sau a sensului NP. O astfel de întrebuinţare a NP este legată de tradiţia de conservare sau de report şi, din acest punct de vedere, NP permite împlinirea idealului (chiar şi restrâns la un semn) de a avea un text-sursă (TS) identic cu un text-ţintă (TŢ).

Dezvoltarea studiilor traductologice a arătat că intenţia de captare a identităţii este absolut lăudabilă, dar că reprezintă, totuşi, un ideal intangibil. Această noţiune mitică a fost înlocuită de viziunea mai realistă a echivalenţei negociate între două limbi-culturi, negociere pe care o vom examina prin intermediul unei serii de strategii traductive (de la report la desemnarea printr-un termen diferit şi la asimilarea fonetică şi grafică) aplicabile semnificantului NP. La acestea se vor mai adăuga consideraţii privind posibila utilizare, de către un autor, a reţelelor onomastice în plan sonor, precum şi o perspectivă diacronică asupra principiilor şi strategiilor puse în evidenţă în cursul acestui capitol.

1. REPORTUL constituie gradul zero al traducerii semnificantului.

Reportul este transferul integral al NP din TS în TŢ.

1.1. DESEMNATORII DE PERSOANE

Folosim această denumire largă pentru că ne permite să examinăm, pe lângă traducerea antroponimului, şi pe aceea a apelativului, care se apropie de aceasta prin anumite aspecte.

1.1.1. **Antroponimele** cu funcţie de identificator social:

> Ceea ce înţelegem, în general, prin nume propriu este o marcă convenţională de identificare socială, astfel încât ea poate desemna în mod constant şi unic un individ unic. (Benveniste 1974: 200).

Sistemul de denumire, aşa cum apare la Roma, cu prenume, nume de familie şi supranume (cf. *Marcus Tullius Cicero*), constituie o grilă mai complexă decât simplul nume folosit anterior în Antichitate (cf. *Moise, Ahile, Xerxes, Ulise, Ramses* etc.) şi care este apanajul anumitor eroi moderni, printre care cei ai benzilor desenate (cf. *Tarzan, Zorro, Tintin, Superman* etc.).

Examinăm, în continuare, patronimele şi prenumele. Patronimul este indiciul afilierii la o familie şi o moştenire stabilă în traducere; prenumele este legat de actul botezului, dar se realizează cu ajutorul unui stoc limitat care, vom vedea, pune probleme de transfer; cât despre supranume, chiar dacă provine şi el dintr-un act de botez, acesta este pus în legătură cu descrierea unui element extralingvistic care cere o traducere.

1.1.1.1. Numele de familie sau patronimul rezistă cel mai bine traducerii:

- în mod aproape absolut, sunt nontraduse patronimele **din lumea reală**. Nu prea vedem de ce, nici cum am traduce: „Jacques Chirac“ sau „François Mitterrand“; „Margaret Thatcher”, „John Major”, sau „Tony Blair”.

- în ceea ce priveşte **personajele de ficţiune**, găsim aproape aceeaşi proporţie mare de non-traducere, cu anumite diferenţe totuşi, în funcţie de registrul de ficţiune. Nume aparţinând unei opere clasice, precum „Eugénie Grandet“, „Doamna Bovary“, sau „Jane Eyre“, vor suporta doar un fenomen de asimilare fonetică din partea cititorilor străini. Dar, personajele de benzi desenate au uneori dreptul la o traducere: cf. „Thomson şi Thompson” pentru „Dupont şi Dupond” [4]. Cazul în care numele „semnifică“ va fi studiat mai amănunţit în capitolul 3, dar,

bineînţeles, vom ţine cont începând de acum, în măsura în care orice act de traducere presupune o aprehensiune, chiar instinctivă, a sensului.

1.1.1.2. Prenumele

a) Principiu general

Datorită comunităţii culturale create de istoria literară şi religie, există echivalenţe între prenumele a două limbi. Unele sunt identice prin grafie şi nu diferă decât prin pronunţie:

Alice: Alice [Alice]
Christine: Christine [Cristina]
Patrick: Patrick [Patrick]
Paul: Paul [Paul]

altele par a fi unul o traducere a celuilalt pentru că prezintă o diferenţă de grafie (uşoară) care reflectă diferenţele dintre limbile în cauză:

Alan: Alain [Alan]
Andrew: André [Andrei]
Ann: Anne [Ana]
Ant(h)ony: Antoine [Anton, -ie]
Christopher: Christophe[Cristofor]
Elizabeth: Elisabeth [Elisav/b/eta]
Helen: Hélène [Elena]
Henry: Henri [Henri]
Jane, Jean: Jeanne [J(e)ana, Ioana]
John: Jean [J(e)an, Ion]
Lewis: Louis [Luis]
Lucy: Lucie [Lucia]
Mary: Marie [Maria]
Michaël: Michel [Mihai(l)]
Peter: Pierre [Petru, -e]
Simon: Simon [Simion]
Stephen: Stéphane [Ştefan]
Suzan: Suzanne [Suzana]

Este, deci, tentant să traducem prenumele, dar, în general, îi atenţionăm pe studenţi să evite acest lucru din două motive:

- pentru că anumite prenume nu au echivalente în cealaltă limbă; de exemplu prenumele englezeşti: *Murphy, Ross, Sean, Tracy, Gillian*;
- pentru că anglo-saxonii îndrăgesc diminutivele (*Dick*, pentru *Richard*, *Eddy* pentru *Edward*, *Bob* pentru *Robert*, *Madge* sau *Mag* pentru *Margaret*) al căror echivalent nu-l putem întotdeauna găsi în franceză [nici în română].

Acestui principiu general i se adaugă adesea o avertizare împotriva riscurilor de interferenţă atunci când recopiem prenume apropiate ca grafie, mai ales dacă diferenţele ortografice sunt subtile:

Elizabeth: Elisabeth [Elizabeth [5]]
Ulysses: Ulysse [Ulise]
George: Georges (dar George Sand) [George] [6]

Un fenomen ca acesta, atât de simplu în aparenţă, implică un număr de parametri fundamentali, care depăşesc în realitate simplul nivel lingvistic al traducerii şi ne trimit către o percepţie mai largă a procesului în cadrul contactelor lingvistico-culturale. Întâi de toate există o pulsiune traductivă care vine din dorinţa de apropriere, fenomen observabil în predarea limbilor străine, când, în ciuda recomandărilor dese, elevilor le place să traducă un cuvânt, o frază; în general, individul îşi construieşte cunoaşterea aducând noul înspre ceea ce cunoaşte deja. Acest act de aclimatizare se loveşte de bariere situate la limita a ceea ce numim „intraductibil", ireductibila alteritate. În cele din urmă, dialectica dublei reţele de echivalenţe (traductibilul şi ireductibila alteritate) se confruntă cu idealul unui text clar şi omogen după imaginea textului de origine. Intenţia de omogenitate şi funcţia de reper cultural asumate de către NP sunt elementele care stăvilesc imboldul de a traduce. La nivelul unei opere, pot apărea mai multe cazuri: dacă toate personajele aparţin unei naţionalităţi, traducerea anumitor prenume întrerupe omogenitatea reţelei onomastice făcându-le să treacă pe unele dintre acestea în altă naţionalitate; dacă personajele aparţin încă de la început unor naţionalităţi diferite şi, deci, unor reţele specifice, traducerea unora dintre ele şterge originile şi perturbează reţelele.

În ciuda aparentei sale necesităţi, acest principiu general este departe de a fi întotdeauna respectat în realitatea traducerii, adică de profesionişti. Vom observa, mai departe, o întreagă paletă de comportamente care merg de la respectarea până la nerespectarea principiului reportului prenumelui, ceea ce ne determină să ne întrebăm asupra motivelor care l-au făcut pe traducător să încalce principiul.

b) Observaţii în context

Exemplu de respectare a principiului

Traducerea romanului *The Bell* [*Clopotul*], de Iris Murdoch, oferă un bun exemplu de tratare omogenă a antroponimelor. Sunt aici trei personaje: *Peter Topglass, Michael Meade, Mark Strafford*, ale căror prenume

au „traduceri" sau „echivalente" franţuzeşti evidente, dar sunt păstrate ca atare în textul francez (cf., de exemplu, p. 47 a traducerii). Aşadar, sunt respectate aici două principii interdependente: păstrarea identităţii culturale, graţie unui element de „culoare locală", şi grija de a nu produce un text eterogen, în măsura în care nu toate prenumele englezeşti au un echivalent în franceză, de exemplu, în romanul în cauză: *Murphy, Toby, Nick* (p. 71 a traducerii).

Exemple de nerespectare a principiului

Exemplele următoare nu contestă în niciun fel calitatea traducerilor din care sunt extrase, autorii lor sunt maeştri în domeniu, iar cazurile studiate sunt strict punctuale, dar tocmai conjugarea acestor elemente le face interesante şi revelatoare pentru forţa obişnuinţei, a comportamentelor sau a necesităţilor.

Vom evoca mai întâi un caz flagrant de pierdere a omogenităţii onomastice, cu traducerea romanului „*Kangoroo*" de Maurice Rancès: eroul, numit Richard Lovet Somers, îşi păstrează intact numele englezesc în traducerea franceză; în schimb, prietena sa „Hariet" devine „Henriette".

Vom examina în continuare *Nuvelele* lui Patricia Highsmith, în traducerea lui Myriam Sarfati. În prima nuvelă, *The Stuff of Madness,* principiul omogenităţii sistemului onomastic este respectat: personajul masculin „Christopher" îşi păstreată nealterat numele, deşi în franceză există „Christophe", probabil şi pentru a evita o eterogenitate evidentă. A doua nuvelă, *The Perfect Alibi*, începe cu o scenă în care sunt implicate două personaje: „Howard" şi „George". „Howard" este păstrat prin forţa lucrurilor, însă „George" devine „Georges", în acest caz pentru că în franceză pare ciudată folosirea NP „George", care este un prenume feminin (cf. George Sand).

Faptul că un prenume ca „George", al cărui echivalent franţuzesc cu o grafie uşor diferită, pune probleme, apare în traducerile succesive ale *Three Men in a Boat*. Romanul începe cu această enumerare: *There were four of us — George, and William Samuel Harris, and myself, and Montmorency* (Jerome [1889] 1960: 7). Déodat Serval, în 1964, traducea acest prenume prin „George", într-o traducere franceză mai recentă, Dominique Lescanne (1989) păstrează NP în forma engleză, dovadă incontestabilă a unei evoluţii în maniera de a traduce în direcţia unei mai

mari conştientizări a problemelor şi a unei preocupări pentru omogenizarea practicii traductive. [7].

Să observăm acum un alt caz semnificativ. La un interval de mai mult de cincizeci de ani, traducători diferiţi, J.-G. Delamain (1932), Marthe Duproix (1932) şi Magali Merle (1988), au acelaşi comportament faţă de anumite prenume din nuvelele lui Katherine Mansfield. În ambele traduceri ale nuvelei *At the Bay* [În golf], prenumele „Isabel" este păstrat cu grafia sa englezească:

> *No, don't you wait for her, Kezia! said* ***Isabel****. She's such a little silly [...].* (Mansfield:36)
>
> Non, ne va pas l'attendre, Kezia! dit **Isabel**. C'est une vraie petite nigaude. (Duproix [1932] 1977: 219)
> Non, ne va pas l'attendre, Kezia! dit **Isabel**. Elle este tellement bête. (Merle: 37)
>
> [Nu, Kezia, să n-o aştepţi! spuse **Isabel**. Ce mai prostănacă! Mansfield/Ralian 1969: 22. NdT — F. M.] [8]

în timp ce în *The Wind Blows*, „Matilda" este tradus prin „Mathilde":

> ***Matilda, Matilda****. Come back im-me-diately!* (Mansfield: 138)
> **Mathilde! Mathilde!** Reviens immédiatement! (Delamain: 101)
> **Mathilde! Mathilde!** Reviens im-mé-diatement! (Merle: 139)
> [**Matilda, Matilda**! Vino i-me-diat înapoi! — Mansfield/Ralian 1969: 119. NdT — F.M] [9]

De ce? Poate din **raţiuni de ordin fonologic:** *Isabel* are o grafie englezească, dar poate fi citit în franceză cu o pronunţie identică celei a prenumelui franţuzesc; *Matilda* are accentul pe a doua silabă şi se termină în engleză cu o sonoritate apropiată de „e"-ul franţuzesc, dar această grafie citită de un francez va fi citită: „a", ceea ce nu este prea uşor, şi ne dăm seama de acest lucru cu atât mai mult într-o scenă precum cea din care este extras exemplul de mai sus, unde trebuie să strigăm ca să ne imaginăm pronunţarea prenumelui utilizat, strigând. Se poate ca traducerea prenumelui bonei Iepurelui Alb din Alice de către majoritatea traducătorilor să fi fost determinată de consideraţii asemănătoare:

[Alice aude o voce; este Iepurele Alb care cere să-i fie aduse mănuşile]

> ***„Mary Ann! Mary Ann!"*** *said the voice.* ***„****Fetch me my gloves this moment!"* *Then came a little pattering of feet on the stairs. Alice knew it was the Rabbit coming to look for her* [...].(L. Carroll: 28)

> „**Marie-Anne, Marie-Anne!** Criait la voix. Mes gants immédiatement!" Il y eut un bruit de pas dans l'escalier. Alice comprit que c'était le Lapin Blanc qui venait la chercher [..]. (A. Bay: 51)
> (soluţie adoptată şi de Papy: 57)

> „**Marianne! Marianne!** disait la voix. Apportez-moi mes gants immédiatement!" Puis o entendit dans l'escalier un bruit de petits pas précipités. Alice comprit que c'était le lapin qui venait voir ce qu'elle faisait [...]. (H. Parisot: 64)

> [**Mariano! Mariano**! Adu-mi imediat mănuşile! Apoi auzi un tropăit uşor pe scară. Alice pricepu îndată că venise iepurele după ea s-o caute. Carroll/Gălăţeanu 1958: 48. NdT –F. M.][10]

Traducerea lui Parisot este cea care, nu fără maliţiozitate, având în vedere aluzia culturală posibilă, împinge cel mai departe fenomenul înspre modificare.

În cele două traduceri ale romanului *Dubliners* [*Oamenii din Dublin*] (Du Pasquier şi Aubert), găsim un alt exemplu al forţei de atracţie a francizării prenumelor cvasiomonime, în cazul prenumelui „Leo":

> *He and his fat young brother* ***Leo*** [...] (Joyce: 17)
> Lui et son jeune frère, le gros **Lèo** [...] (Du Pasquier: 41; Aubert: 41)
> [El şi frate-său mai mic, **Leo** cel gras. Joyce/Papadache, 2002:16. NdT — F. M.]

Dar dacă comparăm cele două traduceri ale nuvelei *Clay*, în aceeaşi operă de Joyce, cea realizată de către Yva Fernandez ne oferă un exemplu de text în mod clar şi gratuit eterogen: „Maria" este tradus destul de ciudat prin „Ursule", în timp ce celelalte prenume sunt păstrate:

Maria gave the bag of cakes to the eldest boy, Alphy, to divide, and Mrs. Donnelly said it was too good of her to bring such a big bag of cakes. (Joyce: 101)

Ursule passa le sac de gateaux à Alphy, le fils aîné, pour qu'il les distribuât et Mrs. Donnelly dit qu'Ursule ètait vraiment trop bonne d'apporter un aussi gros sac de gâteaux. (Fernandez: 127)

Jacques Aubert nu îşi permite această îndepărtare:

Maria donna le paquet de gâteaux â l'aîné, Alphy, pour qu'il le partage et Mrs Donnelly dit que c'était trop gentil de sa part d'apporter un si gros sac. (Aubert: 176)

[**Maria** îi dete pachetul cu prăjituri băiatului mai mare, lui Alphy, să le împartă el, iar doamna Donnelly spuse că era prea drăguţă Maria, să aducă un pachet atât de mare cu prăjituri Joyce/Papadache, 2002: 114. NdT — F. M.]

Există, aşadar, nerespectări vizibile ale principiului reportului prenumelor, care se justifică prin **obişnuinţa de a traduce un nume împrumutat de la un personaj istoric** (cf. *infra* 3.2. şi 4.1.1.). Putem observa acest lucru în traducerea lui *Oliver Twist*, unde Sylvère Monod nu traduce prenumele eroului „Oliver", dar întrebuinţarea curentă îl determină să traducă numele lui „Noah Claypole" prin „Noé". Din motive asemănătoare, Christiane Besse, traducătoare a lui William Boyd, ajunge să traducă, în *A Good Man in Africa* [Un om bun în Africa], prenumele servitorilor lui Morgan:

The light was on above his front door but there was no other sign of life in the house. Where the hell were ***Friday*** *and* ***Moses?*** *he wondered angrily.* (Boyd: 62)

La lumière briaillait au-dessus de la porte d'entrée, mais la maison ne donnait pas d'autre signe de vie. Où diable étaient donc **Vendredi** et **Moïse**? se demanda-t-il, furieux. (Besse: 77)

> [Lumina era aprinsă deasupra uşii de la intrare, dar casa nu dădea niciun alt semn de viaţă. Unde naiba erau **Vineri** şi **Moise**? se întrebă furios. NdT — F. M.]

Principiul non-traducerii prenumelui este uneori încălcat din motive legate de conotaţie; acest aspect va fi examinat în capitolul 3, în legătură cu sensul (cf. „sex"). Întrebuinţarea curentă a determinat (împotriva „normei") traducerea în franceză a prenumelui anumitor personaje celebre. De exemplu: *Heinrich Heine:* „Henri Heine". [11]

1.1.2. Apelativul

a) Ca bază de lucru, vom folosi **definiţia** din *Dictionnaire de linguistique Larousse* [Dicţionarul de lingvistică Larousse]:

> Apelativele sunt termeni ai limbii folosiţi în comunicarea directă pentru a interpela interlocutorul căruia ne adresăm, denumindu-l sau indicând relaţiile sociale pe care locutorul le are cu acesta: DOAMNĂ, sunteţi gata? CAMARAZI, toţi la manifestaţie! (D. L. L. 1973: 43).

De fapt, dacă privim mai atent, apelativele au două întrebuinţări: cea care este indicată mai sus permite „interpelarea interlocutorului căruia ne adresăm denumindu-l", acesta este locutivul postlocuţional; şi mai există o altă întrebuinţare care permite desemnarea unui terţ prezent sau absent, despre care vorbim, acesta este delocutivul postlocuţional. Problema pe care o vom analiza în această secţiune se referă la grupul: „apelativ + nume propriu".

b) **Reguli** împrumutate din domeniul didacticii

Anumiţi autori de manuale susţin că apelativele utilizate **împreună cu un prenume sau un patronim** reprezintă o sintagmă **a cărei omogenitate ar trebui păstrată în traducere**. Trebuie păstrate abrevierile şi titlurile care precedă numele proprii (**Mr, Mrs, Miss, Sir**), pentru că acestea sunt indispensabile atmosferei care trebuie redată.

> Ce trebuie să credem într-adevăr despre numele hibride precum Mme Arrowsmith sau Mlle Mc Laren? (Rey 1973: 283)

În proza literară, să evităm pe cât posibil traducerea apelativelor ca „Monsieur“ şi „Madame“ prin „Mr“ şi „Mrs“, chiar dacă în presă aşa se obişnuieşte (Mrs Cresson, Mr Rocard). (Joly et O'Kelly 1993: 27)

Demanuelli (1991: 125)şi Grellet (1987: 18) sunt de aceeaşi părere.

Apelativul contribuie la păstrarea culorii locale şi la marcarea faptului că locutorul este străin, ca şi numele propriu, şi poate chiar mai mult, pentru că el aparţine codului limbii. De exemplu în *The Third Man*, a cărui acţiune se desfăşoară în Germania, britanicii îşi păstrează apelativele între ei; Dr. Winkler, care este german, dar cultivat, foloseşte apelativele britanice, dar vecinul lui Harry Lime, care este un simplu angajat într-un birou, vorbeşte despre „Herr Lime" (p. 25) şi i se adresează lui Rollo Martins spunându-i: „Herr Martins". Acest fapt este cu atât mai semnificativ cu cât, instinctiv sau nu, Martins adoptă sistemul de apelative germanice al unui interlocutor în graţiile căruia doreşte să intre: îi spune „Herr Koch" (p. 108) şi vorbeşte şi el despre „Herr Lime" (p. 112).

c) **Observaţii asupra strategiilor traducătorilor**

Principiul care constă în păstrarea apelativului de origine este destul de des aplicat:

„*I think,* ***Herr Koch,*** *that you should have given evidence.*" (Greene: 108)
– Il me semble que vous auriez dû témoigner, **Herr Koch**. (Nordon: 109)
[– Cred că ar fi trebuit să depuneţi mărturie, Herr Koch. NdT — F. M.]

The basement kitchen of ***Mrs Poulteney****'s large Regency house* [...] *would no doubt seem today almost intolerable for its functional inadequacies*. (J. Fowles [1969] 1985: 21)

Dans la grande demeure régence de **Mrs Poulteney** [...] la cuisine en sous-sol, avec toutes ses imperfections fonctionnelles, aurait semblé de nos jours quasi-intolérable. (G. Durand [1972] 1981: 31)

[Bucătăria aflată la subsolul impunătoarei case în stil Regency a doamnei Poulteney [...] ni s-ar părea, fără îndoială, astăzi, aproape cu neputinţă de folosit, din pricina neajunsurilor sale funcţionale. Fowles/Tapalagă 1996: 25. NdT — F. M.]

Dar, în realitatea traducerii, atitudinea faţă de acest grup lasă loc unor manifestări diverse.

Comparând cele două traduceri ale romanului *Dubliners* [*Oameni din Dublin*], constatăm că Jacques Aubert, mai tradiţionalist decât Yva Fernandez, păstrează anglicismul personajelor şi în acest domeniu:

> ***Mr James Duffy*** *lived in Chapelizod.* (J. Joyce: 105)
> **M. James Duffy** habitait Chapelizod. (Y. Fernandez: 131)
> **Mr James Duffy** habitait Chapelizod. (J. Aubert: 181)
> [Domnul James Duffy locuia în cartierul Chapelizod. Joyce/Papadache 2002: 118 NdT — F. M.]

La începutul romanului *L'Étranger* [*Străinul*], directorul îi spune lui Meursault, în legătură cu mama sa: „**Mme Merusault** est entrée ici il y a trois ans" [Doamna Meursault a intrat aici acum trei ani] (Camus:/Horodincă: 28). Putem constata că cei trei traducători au adoptat soluţii destul de diferite pentru a reda acest apelativ. Laredo, care — în general — este destul de peocupat de respectarea regulilor, foloseşte forma englezească: „***Mrs Meursault*** *came here three days ago.*" (Laredo: 10); Gilbert, care de obicei are mai degrabă tendinţa de a angliciza textul, păstrează apelativul franţuzesc şi chiar îl dezvoltă: „***Madame Meursault*** *entered the Home three years ago."* (Gilbert: 14), la fel ca Ward care, în general (şi deci şi aici), integrează elementele franţuzeşti din original: „***Madame Meursault*** *came to us three years ago.*" (Ward: 4). Prin urmare, putem spune că două dintre traduceri acreditează **eterogenitatea** comportamentelor traducătorilor.

În fine, trebuie să remarcăm că apelativele care exprimă legături familiale nu lasă loc pentru ezitări, ele sunt întotdeauna traduse:

> "*What about* ***Uncle Jimmy****? "asked Jem. "Is he coming too?"*(H. Lee)
> – Et l'**oncle Jimmy**? demanda Jem. Il vient lui aussi ? (Ballard et al. 1988: 12-13)
> [– Dar unchiul Jimmy? se interesă Jem. Vine şi el? Harper Lee/Maliţa 1993: 150. NdT –F. M.]

De fapt, o paletă foarte largă de apelative au un echivalent în cealaltă limbă şi pot avea parte de un tratament specific în traducere; acest aspect va fi examinat în capitolul 3.

d) **Apelativele disparate**

Trebuie să notăm că această neclaritate generală conduce uneori la o **tratare eterogenă a apelativelor** chiar în interiorul aceleiaşi lucrări a unui traducător. Astfel, în traducerea nuvelei *The Dead* (care face parte din *Oameni din Dublin*), realizată de Yva Fernandez, bărbaţii şi femeile căsătorite au dreptul la apelativul franţuzesc, în timp ce domnişoarele îşi păstrează apelativul englezesc:

> „*O, **Mr** Conroy" said Lily to Gabriel when she opened the door for him, "**Miss** Kate and **Miss** Julia thought you were never coming. Good night, **Mrs** Conroy*" (Joyce: 174)

> – Oh **monsieur** Conroy, dit Lily à Gabriel lorsqu'elle lui eut ouvert la porte. **Miss** Kate et **Miss** Julia croyaient que vous n'arriveriez jamais. Bonsoir, **madame** Conroy. (Y. Fernandez: 202)

> [– O, domnule Conroy, îi spuse Lily lui Gabriel când îi deschise uşa, domnişoara Kate şi domnişoara Julia ziceau că nu mai veniţi în seara asta. Bună seara, doamnă Conroy. Joyce/Papadache 2002: 201. NdT –F. M.]

traducerea lui Jacques Aubert este mai omogenă:

> Oh, **Mr** Conroy, dit Lily à Gabriel lorsqu'elle lui ouvrit la porte, **Miss** Kate et **Miss** Julia pensaient que vous n'arriveriez jamais. Bonsoir, **Mrs** Conroy. (Aubert: 282)

Reportul antroponimelor este în mare măsură legat chiar de natura SP, dar faptul că elemente precum anumite apelative îi sunt asociate, lasă să se vadă această conservare ca pe o concesie făcută limbii străine. Putem chiar să ne întrebăm dacă nu cumva prin procesul de traducere numele propriu dobândeşte o funcţie suplimentară care este un fel de prelungire a funcţiei sale sociale, şi anume o funcţie de **identificator etnic**; de exemplu dacă într-un roman franţuzesc apare un personaj care se numeşte „Gunther", se poate presupune că este de origine germanică. Prin această funcţie, numelui propriu i se dă parţial un sens sau, în orice caz, el conţine o informaţie; vom reveni asupra acestui subiect, şi asupra exploatării sale, în capitolul 3.

1.2. TOPONIMELE

Vom vedea în secţiunile următoare că toponimele reprezintă adesea obiectul unei traduceri complete (cf. secţiunile 4 şi 5) sau cel puţin al unei traduceri minimale sub formă de transcriere fonetică — asimilare (cf. secţiunea 3). Unii teoreticieni şi didacticieni disting ca singură excepţie faţă de această tendinţă **numele de locuri din interiorul oraşelor** (străzi, pieţe, poduri etc.) care, **în general, nu sunt traduse** (cf. Newmark [1981] 1984: 73). Amintim doar câteva subcategorii ale acestora:

– Nume de pieţe şi de parcuri:

Hyde Park: Hyde Park [Hyde Park]
Trafalgar Square: Trafalgar Square [Trafalgar Square]
Place de la Concorde: Place de la Concorde [Place de la Concorde, dar şi Piaţa Concorde]

Newmark semnalează o excepţie: *Red Square:* la Place Rouge [Piaţa Roşie].

- **Nume de străzi.** Françoise Grellet, autoare de manuale, subliniază pe bună dreptate, că, pentru anumite nume de străzi englezeşti, ar fi imposibil de găsit echivalente pentru denumirile locale: „*Mews, Drive, Crescent, Close, etc.*" (Grellet 1985: 19). Iată o ilustrare a reportului numelor de străzi:

She alowed the interval between them to become greater. In a minute or two Milvain turned up ***Charlotte Street****, and so she lost sight of him.*
In ***Tottenham Court Road*** *she waited for an omnibus that would take her to the remoter part of Camden Town; obtaining a corner seet, she drew as far as possible, and paid no attention to her fellow-passengers. At a point in* ***Camden Road*** *she at length alighted, and after ten minutes' walk reached her destination in a quiet by-way called* ***St Paul's Crescent****, consisting of small, decent houses.* (G. Gissing [1891] 1968: 115)

Elle se laissa distancer. Une ou deux minutes plus tard Milvain s'engagea dans **Charlotte Street** et elle le perdit de vue.
Dans **Tottenham Court Road** elle attendit un omnibus qui la mènerait dans le secteur le plus éloigné de Camden; ayant trouvé une place de coin, elle s'y fit toute petite et ne prêta aucune attention aux autres voyageurs. En un point de **Camden Road**, elle descendit enfin at après

dix minutes de marche arriva à destination dans une tranquille rue adjacente appelée **St Paul's Crescent**, bordée de petites maisons modestes. (Calbris et Coustillas 1978: 72)

[Încetini pasul, ca distanţa dintre ei să devină mai mare. După un minut sau două, Milvain coti pe **Charlotte Street** şi-l pierdu din vedere.
Ajunsă în **Tottenham Court Road**, aşteptă autobuzul care avea să o ducă la marginea lui Camden Town; îşi găsi un scaun într-un colţ şi se retrase cât mai mult cu putinţă, fără ca ceilalţi călători să o preocup câtuşi de puţin. Într-un anumit loc din **Camden Road** coborî, în sfârşit, şi după un drum de zece minute, ajunse aproape de casă; era o stradă mai puţin umblată, denumită **St. Paul's Crescent**, pe care se înşiruiau căsuţe îngrijite. Gissing/Zamfirescu 1978: 96. NdT — M. M.]

Acelaşi lucru este valabil şi când se traduce din franceză în engleză:

Les autres journalistes se retrouveront au Booby, **avenue Charles-de-Gaulle**, la boîte *in* du N'Djamena *by night*, où l'on peut glaner les quelques bribes d'information qui traînent. („L'Express")

*The others will meet at the Booby, **avenue Charles-de-Gaulle,** the in night-club of N'Djamena by night where you can glean the few bits of information which might be floating around.*

[Ceilalţi jurnalişti se vor întâlni la Booby, **avenue Charles-de-Gaulle**, clubul cel mai la modă din N'Djamena *by night*, unde poţi culege cele câteva informaţii care ar mai fi disponibile. NdT — M. M.]

- Nume de cafenele, puburi şi locuri publice:

A la troisième gorgée seulement. Pastor osa demander au divisionnaire Coudrier la raison pour laquelle il semblait préférer **le drugstore Saint-Germain au café de Flore ou aux Deux-Magots** (D. Pennac)

*Only after the third sip, did Pastor get the courage to ask chief superintendent Coudrier the reason why he seemed to prefer **the Saint-Germain drugstore to the Café de Flore or the Deux-Magots.*** (N Cooney)

[Doar după a treia duşcă, Pastor îndrăzni să-l întrebe pe comisarul Coudrier de ce prefera să meargă în **drugstore-ul Saint-Germain**, şi nu în **café de Flore** sau în **Deux-Magots**. NdT — M. M.]

Principiul non-traducerii toponimelor din interiorul unui oraş este atacabil din mai multe motive pe care le vom studia la secţiunea a 4-a a prezentului capitol şi care vor fi reluate în capitolul trei, când vom vorbi despre sens, în capitolul doi urmând să analizăm aceste nume proprii în legătură cu articolul.

1.3. REFERENŢII CULTURALI

În măsura în care fac trimitere la fapte ce ţin de civilizaţie, referenţii culturali transmit un sens şi chiar dacă unii tind să facă parte dintr-un bagaj cultural împărţit (de exemplu, *Scotland Yard*), aceştia sunt adesea obiectul unei negocieri pe care o vom discuta într-o manieră sintetică în capitolul trei.

Totuşi, în această categorie, includem NUMELE DE PUBLICAŢII PERIODICE (*Le Monde, Time, Newsweek etc.*) care nu se traduc şi sunt, prin urmare, frecvent redate prin report; trebuie să notăm că francezii traduc articolul jurnalelor străine:

It was true that he wrote a literary column every Wednesday in ***The Daily Express****, for which he was paid fifteen shillings.* (J. Joyce: 185)

Il était exact qu'il écrivait une chronique littéraire tous les mercredis dans le **Daily Express**, pour laquelle on le payait quinze shillings. (J. Aubert: 298)

[Era adevărat că scria o rubrică literară, în fiecare miercuri, în **Daily Express**, pentru care era plătit cu cincisprezece şilingi. Joyce/Papadache 2002: 214. NdT — F. M. şi M. M.] [12]

în timp ce britanicii reportează integral titlul:

The „culottes" fashionable in England in 1982 were, according to **Le Point** on 12 October 1981, known as *Knickers.* (Thody & Evans: 187)

[Aşa-numiţii „culottes", la modă în Anglia în 1982 erau, după „Le Point" (12 octombrie 1981) cunoscuţi drept „*knickers*". NdT — F. M. şi M. M.] [13]

Dincolo de numele de persoane şi de faptul că nu traducem NP din cauza unicităţii referentului, păstrarea semnificantului este ca o concesie acordată limbii străine şi contribuie, din punctul de vedere al recepţiei, la crearea **culorii locale**: fenomenul se traduce, în plan formal, prin ceea ce Barbara Folkart denumeşte drept „ruperea izoglosei":

> Chiar şi numele propriu ales la început pentru banalitatea sa se încoronează în textul-ţintă cu conotaţia „străin" [...] prin simplul fapt că se găseşte în ruptură faţă de un co-text care îi este de acum heteroglos. (Folkart 1991: 137)

2. TRANSCRIERE şi TRANSLITERAŢIE

Atunci când traducerea implică limbi cu sisteme de scriere diferite (precum alfabetele: latină, greacă, chirilică, arabă, ebraică, chineză etc.), putem observa două tipuri de politici în legătură cu termenii care includ numele proprii şi nu se traduc: transcrierea şi transliteraţia.

Transliteraţia constă în „căutarea, pentru fiecare literă sau suită de litere, o literă sau o suită de litere corespunzătoare, fără a se preocupa de sunetele pronunţate efectiv" (D.L.L. 498).

Transcrierea constă în „reprezentarea sunetelor pronunţate efectiv" (D. L. L. 498).

De exemplu: *Popov* este transliteraţia unui nume rusesc (aceasta implică faptul că cititorul francez ştie că „v" se pronunţă „f" în această limbă); *Popoff* este transcrierea sa (D. L. L. 498).

Nida menţionează că transliteraţia, care este preocupată de inevitabila parte de adaptare a sonorităţilor la sistemul fonologic al limbii-ţintă, este din ce în ce mai folosită pentru traducerea sau reproducerea textelor antice redactate în limbi ca hitita, sumeriana, greaca miceniană (Nida 1964: 193).

Într-o serie de articole apărute în „Vie et Langage", Auguste Viatte, preşedintele Comitetului director al *Culture Française*, militează în favoarea transcrierii, procedeu care evită multe neînţelegeri. În acest sens,

este evocată o întâmplare petrecută cu prilejul unei reuniuni internaţionale în care un delegat iugoslav, al cărui nume se scria prin transliteraţie: „Curcin", aştepta zadarnic să fie invitat, în timp ce un aprod, vorbitor de limbă franceză, îl chema fără rezultat: „Domnul *Curcin*". Auguste Viatte subliniază că această neînţelegere nu s-ar fi întâmplat dacă s-ar fi transcris „Curcin" prin „Tchourtchine". (Viatte 1960: 363).

Transliteraţia şi transcrierea reprezintă deci forme de report: transliteraţia constituie efortul de a reprezenta o grafie de două ori străină, transcrierea, o tentativă de a păstra pronunţia străină. Ambele fenomene afectează prea puţin numele proprii în transferul traductiv dintre franceză-engleză. Să remarcăm, totuşi, un caz relativ izolat: în traducerea a *Through the Looking-glass* (capitolul 6), Henri Parisot nu ezită să ofere un fel de transcriere, uşor umoristică, a lui *Humpty-Dumpty* prin „Heumpty-Deumpty" [14].

În continuare, vom examina asimilarea fonetică şi asimilarea grafică care aduc semnul străin înspre limba-ţintă şi constituie, în fond, primul grad al traducerii semnificantului numelui propriu, cel care reiese din caracterul fundamental al limbilor, anume oralitatea, o limbă fiind alcătuită din sonorităţi şi obiceiuri de pronunţie.

3. ASIMILAREA FONETICĂ ŞI ASIMILAREA GRAFICĂ

Fonetică şi/sau grafică, asimilarea nu ţine de traducător, ci de relaţia interlingvistică. Proces viu, caracteristic limbilor aflate în contact, asimilarea afectează şi astăzi împrumuturile lingvistice din alte limbi. Atunci când asimilarea se face în direcţia limbii franceze vom vorbi de **francizare**; atunci când se realizează înspre engleză, vom vorbi de **anglicizare.** [15]

3.1. Referitor la TOPONIME, putem observa acest fenomen în legătură cu:

3.1.1. Locuri mitice sau mitologice

The kingdom of music is not the kingdom of this world ; it will accept those whom breeding and intellect and culture have alike rejected. The

commonplace person begins to play, and shoots into the ***empyrean*** *without effort.* (Forster [1908] 1972: 34)

Le royaume de la musique n'est pas de ce monde; il s'ouvre même pour celui que l'éducation, l'intelligence et la culture ont également rejeté. L'homme que rien ne distingue joue et, sans effort, monte vers l'**Empyrée** (Mauron [1947] 1992: 48)

[Împărăţia muzicii nu seamănă defel cu împărăţiile oamenilor, de vreme ce ea îi primeşte pe toţi renegaţii culturii, ai intelectului, ori ai normelor de bună purtare. Aici omul porneşte a cânta şi îl vedem dintr-o dată ridicându-se fără nici un efort, la **înălţimi ameţitoare**. E. M. Forster/Baciu 2007: 48. NdT — F. M. şi M. M.]

În cele două limbi, termenul se găseşte cu sau fără majusculă. În sens propriu, termenul desemnează: „sfera celestă cea mai îndepărtată de pământ, căminul divinităţior superioare"; în sens figurat şi în context literar, el desemnează „locul unde stau preafericiţii, cerul, paradisul".

În acelaşi registru: „*Olympus:* l'Olympe" [Olimp] (căminul zeilor).

3.1.2. Locuri reale

În cadrul acestei categorii, care este bineînţeles cea mai frecventă, vom distinge între locurile din afara celor două limbi-culturi şi locurile care le privesc pe ambele.

a) Pentru **locurile din afara celor două limbi**, un mare număr de limbi prezintă diferenţe ortografice care reflectă deprinderi fonologice diferite:

- Continente:

l'Antarctique: *The Antarctic* [Antartica]
l' Australie: *Australia* [Australia]
Asia: l'Asie [Asia]
Africa: l'Afrique [Africa]

- Mări şi oceane:

The Atlantic: l'Atlantique [Atlanticul]

- Munţi:

The Carpathians: les Carpates [Carpaţii]

- Oraşe:

The formalities at the airport at ***the Hague*** *provided no problem.* (Le Carré)
A l'aéroport de **La Haye**, tout se passa sans encombre. (Duhamel et Robillot)

[Pe aeroportul din Haga nu mai avuseseră nici un fel de probleme cu formalităţile legale. John Le Carré/Crişan 1996: 79. NdT — F. M.]

- Ţări sau regiuni:

Le Brésil: *Brazil* [Brazilia]
L'Inde: *India* [India]
La Guinée: *Guinea* [Guineea]
La Lettonie: *Latvia* [Letonia]
La Sicile: *Sicily* [Sicilia]
La Hongrie: *Hungary* [Ungaria]
Le Pakistan: *Pakistan* [Pakistan]

În anumite cazuri, transcrierea este diferită în limbile franceză şi engleză:

Basel (ger.)	Bâle	*Basle* [Basel]
Genova (it.)	Gênes	*Genoa* [Genova]
Athênai/Athina (gr.)	Athènes	*Athens* [Atena].

Limba engleză [16] are tendinţa să păstreze grafia originală, în timp ce limba franceză tinde să practice o asimilare extinsă:

Aachen: Aix-la-Chapelle	[Aachen]
Ghent: Gand	[Gent]
Mainz: Mayence	[Mainz]
The Scheldt: L'Escaut	[Scheldt]
The Rhine: Le Rhin	[Rinul]

b) Pentru **locurile care aparţin ambelor limbi-culturi** (engleză-franceză):

- există nume englezeşti care au o formă francizată:

Dover: Douvres [Dover]
Edinburgh: Edimbourg [Edinburgh]
London: Londres [Londra]
The Thames: La Tamise [Tamisa]

Aceste adaptări fonetice şi grafice se aplică în general toponimelor foarte frecvente în schimburile între cele două comunităţi; un oraş ca *London* în Canada (Ontario) îşi păstrează grafia englezească (!).

- există nume franţuzeşti care au o formă anglicizată:

La Bretagne: *Brittany* [Bretania]
La Normandie: *Normandy* [Normandia]
Le Havre: *Havre* [Le Havre]
Lyon: *Lyons* [Lyon]
Marseille: *Marseilles* [Marsilia]
Reims: *Rheims* [Reims]

Caracterul arbitrar al fenomenului apare însă atunci când comparăm două toponime ca *New York,* pentru care există un împrumut în franceză, şi *New Zealand,* pentru care există o traducere: „Nouvelle Zéelande" [Noua Zeelandă]. Prin urmare, în caz că există vreo îndoială, este recomandată consultarea dicţionarele enciclopedice, mai ales că, de regulă, uzanţa este dominantă într.o atare situaţie.

Uitarea sau necunoaşterea acestor fenomene de asimilare intrate în uz sunt la originea a numeroase greşeli de ortografie din lucrările studenţilor. Am găsit, într-o temă de traducere, nu mai puţin de trei grafii greşite pentru traducerea numelui propriu *Edinburgh:* „*Edinbourgh, *Edinbourg, *Edingburgh" în loc de folosirea corectă a exonimului francez„Edimbourg" [Edinburgh].

3.2. ANTROPONIMELE

Asimilarea fonetică afectează profund numele personajelor istorice şi, în special, al acelora reduse doar la prenume.

Putem să observăm acest fenomen în special cu:

- numele de personaje biblice: cf. *Noah: Noë* [Noe]

> *And it came to pass in those days, when* ***Moses*** *was grown, that he went out unto his brethren.* (Authorized version 2: 11)
> Il advent, en ces jours-là, que **Moïse**, qui avait grandi, alla voir ses frères. (*Bible de Jérusalem* 2:11)
> [În vremea aceea, **Moise**, crescând mare, a ieşit pe la fraţii săi. *Biblia*, trad. în rom. Cornilescu. NdT — F. M. şi M. M.]

- numele din antichitatea greco-romană:

Aristotle: Aristote [Aristotel]	*Cicero:* Cicéron [Cicero]
Caesar: César [Cezar]	*Cato:* Caton [Cato]
Cleopatra: Cléopâtre [Cleopatra]	*Socrates:* Socrate [Socrate]

Asimilarea fonetică este un fenomen impus de uz şi, în general, menţionat în dicţionare, dar nu mai puţin **fluctuant**: anumite patronime şi prenume au fost afectate de asimilarea fonetică, iar altele nu, precum reiese din cele două exemple de mai jos:

CASSIUS: *Come **Antony,** and young **Octavius,** come.*
*Revenge yourselves alone on **Cassius.*** (Shakespeare, *Julius Caesar,* IV, 3, 92-93)

CASSIUS: Venez **Antoine,** et venez jeune **Octave.**
Vengez-vous sur le seul **Cassius!** (Shakespeare, trad. Yves Bonnefoy)

[CASSIUS: — Hai, vino, **Marc-Antoniu**, vin'**Octaviu**
Şi răzbunaţi-vă pe **Cassius** singur. Shakespeare/Vianu 1999: 183. NdT — F. M.]

„*I have written something lately about **Tibullus***" (Gissing 1978: 89)
Dernièrement, j'ai écrit quelque chose sur **Tibulle**. (Calbris et Coustillas: 49)
[Am scris în ultimul timp ceva despre **Tibullus**. NdT — F. M.][17]

Anumite NP sunt **identice din punct de vedere grafic:** „Marcus, Brutus, Cinna, Messala etc."; dar trebuie să remarcăm că, în ciuda identităţii grafice, pronunţia va fi diferită în limbi diferite.

Se poate observa faptul că engleza are tendinţa de a păstra într-o mai mare măsură formele străine, mai ales în ceea ce priveşte **personalităţile italiene:**

Tintoretto: Le Tintoret [Tintoretto]
Titian: Le Titien [Tiziano/Tiţian]
Michelangelo: Michel-Ange [Michelangelo]
Da Caravaggio: Le Caravage [Caravaggio]
Machiavelli: Machiavel [Machiavelli]

4. TRADUCEREA MAI MULT SAU MAI PUŢIN LITERALĂ

La fel ca în cazul precedent, nici acest tip de echivalenţă nu ţine de acţiunea traducătorului care trebuie, aşadar, să fie conştient de existenţa ei. Această echivalenţă exploatează conţinutul semantic al NP, apropierea lui vizibilă de categoria substantivului comun. Există cazuri în care NP funcţionează integral sau parţial ca un supranume, ca o definiţie descriptivă. Tocmai de aceea vorbim în această situaţie despre traducere literală: numele propriu este alcătuit dintr-o sintagmă a cărei structură este păstrată în TŢ şi ale cărei elemente sunt redate printr-un echivalent,

rezultat eventual al procesului de asimilare a NP, elementele lexicale fiind înlocuite prin echivalentul comun sau prin cel folosit în mod curent în limbă.

4.1. ANTROPONIMELE

Obiceiul de a traduce semnificantul total sau de a-l adapta la legile fonologice ale limbii-ţintă priveşte în mod fundamental:

4.1.1. Suveranii, sfinţii şi **personajele istorice** repertoriate, în special cele al căror nume este asociat cu un supranume:

> [Unui cadru didactic universitar tocmai i s-a propus conducerea unei reviste]
> *If they chivvied him, he would raise the red herring of this projected work on England under* ***Edward the Confessor.*** (Wilson [1956] 1961: 16)

> S'ils l'ennuyaient trop, il se retrancherait derrière son vieux projet d'écrire un livre sur l'Angleterre au temps d'**Edouard le Confesseur.** (Elsen [1957] 1984: 22)

> [Dacă îl vor încolţi, va recurge ca mijloc de diversiune la proiectul lucrării despre Anglia sub **Eduard Confesorul**. Wilson/Pădureleanu 1985: 27. NdT — F. M.]

> *I was at the Karl Alexander Gymnasium in Stuttgart, Wurttemberg's most famous grammar school, founded in 1521, the year that Luther stood before* ***Charles V,*** *Holy Roman Emperor and King of Spain.* (Uhlman: 12)

> J'étais au Karl Alexander Gymnasium à Stuttgart, le lycée le plus renommé du Wurttemberg, fondé en 1521, l'année où Luther parut devant **Charles Quint,** empereur du Saint-Empire et roi d'Espagne. (Lack: 13-14)

> [Eram la Gimnaziul Karl Alexander din Stuttgart, cel mai faimos liceu din Wurttemberg, fondat în anul 1521, anul în care Luther s-a prezentat în faţa lui **Carol Quintul**, Împărat al Sfântului Imperiu Roman şi Rege al Spaniei. NdT — F. M.]

The future ***Edward VII,*** *barred by Queen Victoria from any part in the business of state, spent much of his tenure in the pursuit of pleasure.* (*The Sunday Times*)

Le futur **Edouard VII** que la reine Victoria avait écarté de toute participation aux affaires de l'état consacra une bonne partie des années qu'il passa en tant que premier héritier du trône à la recherche des plaisirs. (Sergeant 1991: 121)

[Viitorul **Eduard al VII-lea**, pe care regina Victoria l-a îndepărtat de la participarea la afacerile statului, şi-a consacrat mare parte din anii săi petrecuţi ca prim moştenitor al tronului în căutarea plăcerilor. NdT — F. M.]

În primele două exemple, traducerea literală este în mod clar aparentă; în al doilea, ea este latentă şi nu va apărea decât în vorbire: un englez va citi sintagma cu litere aldine:/Edward the seventh /; un francez va spune:/Edouard sept /; [un român:/Eduard al şaptelea/]. Trebuie să remarcăm că deşi majoritatea prenumelor care desemnează suverani englezi sunt francizate, *Victoria* nu devine „Victoire", în franceză.

După acelaşi model:
Suverani(e):

Charles le Chauve: *Charles the Bald* [Carol Pleşuvul]
Charles Quint: *Charles the Fifth (of Spain)* [Carol Quintul]
Charles le Téméraire: *Charles the Bold* [Carol Temerarul]
Edward VII: Edouard VII [Eduard al VII-lea]
Edward the Confessor: Edouard le Confesseur [Eduard Confesorul]
François Ier: *Francis I* [Francisc I]
Henry VIII: Henri VIII [Henric al VIII-lea]
James I: Jacques Ier [Iacob I]
Jean sans Terre: *John Lackland* [Ioan Fără de Ţară]
Guillaume le Conquérant: *William the Conqueror* [William Cuceritorul]
Richard Cœur de Lion: *Richard (the) Lion-Hearted* [Richard Inimă-de-Leu]
Le Roi-soleil: *the Sun King* [Regele Soare]

Personaje celebre:

The Black Prince: Le Prince Noir (1330-1376; prinţ al Ţării Galilor, fiul cel mai mare al lui Eduard al III-lea) [Prinţul Negru]
Christophe Colomb: *Christopher Columbus* [Cristofor Columb]
Jean-Sébastien Bach: *Johann Sebastian Bach* [Johann Sebastian Bach]
Jeanne d'Arc: *Joan of Arc* [Ioana d'Arc]
Pline le Jeune: *Pliny the Younger* [Pliniu(s) cel Tânăr]
Pline l'Ancien: *Pliny the Elder* [Pliniu(s) cel Bătrîn]
Laurent le Magnifique: *Lorenzo the Magnificent* [Lorenzo Magnificul]

Sfinţi(sfinte):

Saint François d'Assise: *Saint Francis of Assisis* [Sfântul Francisco d'Assisi]
(Saint) Jean-Baptiste: *(Saint) John the Baptist* [(Sfântul) Ioan Botezătorul]

There were a number of reliquaries: little bits of bone marked with saints' names and set in oval frames on a background of tinfoil. If they were genuine, what an odd fate it was, Martins thought, for a portion of ***Saint Susanna's*** *knuckle to come to rest in Dr Winkler's waiting-room.* (Greene [1950] 1992: 96)

Il y avait un certain nombre de reliquaires, de petits ossemenents portant le nom de saints, insérés dans des cadres ovales sur un fond de papier d'étain. S'ils étaient authentiques, quelle étrange destinée, pensait Martins, pour un fragment de phalange de **sainte Suzanne** que d'être venu reposer dans le salon d'attente du docteur Winkler. (Nordon 1992: 97)

[Erau acolo un anumit număr de relicve, mici oseminte purtând nume de sfinţi, puse în suporturi ovale pe un fond de staniu. Dacă erau autentice, ce soartă ciudată, se gândi Martins, ca un fragment din încheietura **Sfintei Suzana** să ajungă să se odihnească în sala de aşteptare a Dr. Winkler. NdT — F. M.]

Numele Papei este în general tradus: „*Pope John-Paul:* le Pape Jean-Paul" [Papa Ioan Paul].

4.1.2. personaje de ficţiune (basme, romane) care au depăşit frontierele culturale şi a căror alcătuire este apropiată de aceea a supranumelui (ea introduce deci, ca şi în cazul precedent, expresia şi aprehensiunea sensului): Blanche-Neige: *Snow-White* [Albă ca Zăpada]; Barbe-Bleue: *Blue-Beard* [Barbă Albastră]; Cendrillon: *Cinderella* [Cenuşăreasa]; *Robin Hood:* Robin des Bois [Robin Hood]; le Petit Poucet: *Tom Thumb* [Tom Degeţel].

> Déguisé en **chaperon rouge,** portant dans mon panier galette et pot de beurre, je me sentais plus intéressante qu'un nourrisson cloué dans son berceau. (de Beauvoir 1958: 9)
>
> *Disguised as* ***Little Red Riding Hood*** *and carrying a basket full of goodies, I felt myself to be much more interesting than an infant bundled up in a cradle.* (Kirkup: 5)
>
> [Costumată în **scufiţă roşie**, cu un coşuleţ cu cozonac şi borcănaş cu unt, mă simţeam mult mai interesantă decât un biet sugaci ţintuit în leagănul său. Simone de Beauvoir/Boldur 1965: 19. NdT — F. M.]

4.2. TOPONIMELE

4.2.1. Mări, ţări, ţinuturi

La Mer Morte: *The Dead Sea* [Marea Moartă]
La Mer Rouge: *The Red Sea* [Marea Roşie]
La Mer Noire: *The Black Sea* [Marea Neagră]
Terre-Neuve: *Newfoundland* [Terra Nova]
The Land of the Rising Sun: le pays/l'empire du Soleil Levant [Ţara Soarelui-Răsare]

4.2.2. nume de locuri în interiorul oraşelor (străzi, pieţe, poduri etc.)

În secţiunea 1, am menţionat principiul general al non-traducerii lor. Vom evoca acum unele dintre motivele care fac acest principiu să fie atacabil.

4.2.2.1. nume de monumente sau clădiri care au sau pot avea o traducere

Buckingham Palace: le Palais de Buckingham [Palatul Buckingham]
Westminster Abbey: l'Abbaye de Westminster [Westminster Abbey]
The White House: la Maison blanche [Casa Albă]
The Bridge of Sighs: le Pont des Soupirs [Podul Suspinelor]

Această traducere s-a impus prin uz, bineînţeles, dar trebuie să remarcăm că întrebuinţarea a fost, fără îndoială, favorizată de către natura complexă a toponimelor care conţin un nume propriu opac (Buckingham) şi un termen generic ce indică clasa de obiecte căreia numele propriu îi aparţine.

4.2.2.2. Se impune să stabilim o distincţie între numele reale (opace sau influenţate de uz) şi creaţiile autorilor, a căror etimologie este vizibil semnificativă şi, uneori, folosită în scopuri variate; distincţie care va fi tratată în capitolul 3, în secţiunea toponimelor. În fine, trebuie să ţinem cont de:

4.2.2.3. Atitudinea traducătorilor
a) **ajustare culturală**
În *Voyage de noces* [*Călătorie de nuntă*], eroul, relatând călătoria făcută la Milano, spune:

Le chauffeur, remarquant mon hésitation de touriste, m'a proposé de me conduire **place du Dôme.** (Modiano: 12)

Traducătoarea, Barbara Wright, restabileşte grafia italiană:

Noticing that I was hesitating like a tourist, the driver offered to take me to the ***Piazza del Duomo***. (Wright: 2)

[Şoferul, remarcând ezitarea mea de turist, mi-a propus să mă duc în **Piaţa Domului**. Modiano/Seiciuc şi Bolcu 1996: 8. NdT — F. M.]

ilustrând, astfel, cea mai mare tendinţă a englezei, de a păstra grafiile străine (cf. 3.1.2. pentru toponime şi 3.2. pentru numele de persoane).[18]

b) **tentaţia traductibilului şi riscurile eterogenităţii**

Iată un extras din începutul romanului lui Lawrence, *Kangaroo;* personajul principal tocmai a ajuns în Australia:

> *Somers wandered disconsolate through the streets of Sydney, forced to admit that there were fine streets, like Birmingham for example; that the parks and the Botanical Gardens were handsome and well-kept; that the habour, with all the two-decker brown ferry-boats sliding continuously from the* ***Circular Quay,*** *was an extraordinary place. But oh, what did he care about it all! In* ***Martin Place*** *he longed for Westminster, in* ***Sussex Street*** *he almost wept for Covent Garden and* ***St Martin's Lane,*** *at the* ***Circular Quay*** *he pined for London Bridge. It was all London without being London. Without any of the lovely old glamour that invests London.* (Lawrence [1923] 1963: 25)

> Somers, inconsolable, errait dans les rues de Sydney, constraint d'admettre qu'il y avait de belles rues, comme à Birmingham, par exemple: que les parcs et le jardin botanique étaient de belle mine et bien entretenus; que le port, avec ses bacs bruns à deux ponts, continuellement en mouvement depuis le **Quai Circulaire,** était un endroit merveilleux. Mais que lui importait après tout? **Place Saint-Martin**, c'était Westminster qu'il regrettait amèrement; dans les **rues de Sussex,** il pleurait presque après Covent Garden el **la ruelle Saint-Martin,** et au **Quai Circulaire** il se languissait de London Bridge. C'était Londres sans être Londres, sans rien de cette belle vieille patine qui recouvre la ville. (Rancès: 24-25)

> [Somers rătăcea deznădăjduit pe străzile din Sydney, obligat să recunoască faptul că erau străzi frumoase, ca în Birmingham de exemplu, că parcurile şi Grădina Botanică erau aspectuoase şi bine întreţinute, că portul, cu feriboturile maro cu două punţi alunecând continuu de la **Cheiul Circular**, era un loc minunat. Dar ce-i păsa lui de toate astea? În **Martin Place** tânjea după Westminster, în **Sussex Street** aproape că plângea după Covent Garden şi **St Martin's Lane**, la **Cheiul Circular** îi era dor de London Bridge. Totul era Londra fără să fie la Londra, fără nimic din acea strălucire veche care acoperă oraşul. NdT — F. M.]

Principiul de omogenitate în redarea **reţelei onomastice este discontinuu: NP** (toponime) din Londra (subliniate în original) sunt

păstrate în forma englezească, iar cele din Australia sunt francizate. Se poate considera că încălcarea acestui principiu s-a făcut sub influenţa puterii de semnificaţie a NP australiene din acest fragment. Putem, de asemenea, să ne întrebăm dacă nu cumva traducătorul a vrut să sporească prin această traducere sentimentul de distanţă culturală pe care îl resimte eroul.

c) **omogenizarea textului tradus**, în dezacord cu textul de origine. Acest principiu este enunţat de către Berman în următorii termeni:

> Lucrând cu o operă eterogenă — şi opera în proză este aproape întotdeauna aşa — traducătorul are tendinţa de a unifica, a omogeniza ceea ce este divers, chiar disparat. Non-reproducerea eterogeneneităţii este ceea ce Boris de Schloeger numeşte cosmetizarea inerentă a traducerii. (Berman 1985: 75)

Am găsit un exemplu în traducerea franceză a poemului lui Browning, *The Ring and the Book* [Inelul şi cartea], realizată de către Georges Connes. Traducătorul se exprimă în prefaţa sa astfel:

> În ceea ce priveşte numele, Browning nu îi uşurează munca traducătorului său, deoarece contrar părerii şi practicii lui George Moore, el amestecă, în special dacă e vorba despre străzi sau pieţe, numele italiene şi echivalentele lor englezeşti: spune întotdeauna: „la via Vittoria", „la via Paolina", „la casa Guidi"; dar descriind itinerariile din Florenţa sau din Roma, el va vorbi, folosind cuvinte englezeşti, despre Coloană, despre Pod; Strada (street) pelerinilor, Strada lui Pasquino (este o piaţă, piaţa lui Pasquino), sunt în mod straniu apropiate de Strada „du Governo" (via del Governo): pieţele se numesc „the square" sau „the place"; numeşte întotdeauna Piaţa Poporului „the place of the People"; Piaţa Panteonului „the Pantheon's place": mai browningian decât Browning, sau dacă vreţi mai moorian, **eu am restabilit pe cât posibil, cât mai multe dintre denumirile italieneşti.** (G. Connes 1959: 139-140; subl.n. — M. Ballard)

Atitudinile traducătorilor sunt diferite şi, uneori, eterogene în aparenţă. Dar, deşi nu putem ignora ponderea subiectivităţii, se cuvine să reflectăm asupra motivelor profunde a ceea ce este evident şi să

conştientizăm că traducătorii se ghidează atât după tendinţe, după logica operei, cât şi, de asemenea, după dorinţa de a interveni, în calitate de co-autor, până chiar şi în alegerea păstrării culorii cuvintelor.

4.3. REFERENŢII CULTURALI

a) Sărbătorile liturgice

Good Friday: Vendredi saint [Vinerea Mare]; *Ash Wednesday:* Les Cendres [Miercurea Cenuşii]; *Michaelmas:* la Saint-Michel (*mas: mass*, slujba) [Sfântul Mihail]; *Martinmas:* la Saint-Martin [Sfântul Martin].

b) Termeni istorici

The Ironsides: Les Côtes de fer [Cavaleria lui Cromwell]
The massacre of ST Bartholomew: le massacre de la Saint-Barthélémy [Noaptea Sfântului Bartolomeu]
The Roundheads: Les Têtes rondes [divizie condusă de Sir William Waller]
The Rotten Boroughs: les bourgs pourris [circumscripţii electorale în care o mână de oameni îşi puteau alege direct reprezentanţii în parlament]
La Guerre de Troie: *the Trojan War* [Războiul Troian]
La guerre de Trente Ans: *The Thirty Years war* [Războiul de Treizeci de Ani]
The Black Panthers: les Panthères noires [Panterele Negre]

5. DESEMNAREA DISTINCTĂ

Aceasta priveşte, în special, numele de locuri şi al treilea tip de nume proprii, acelea pe care le putem defini global ca făcând referire la referenţi culturali.

5.1. TOPONIMELE

5.1.1. Locuri reale

În ceea ce priveşte **numele de locuri** constatăm că, pe lângă fenomenele de asimilare fonetică studiate mai sus (cf. *London:* Londres

[Londra]), avem devieri şi mai importante din cauza utilizării unor termeni distincţi pentru a desemna anumite locuri din cele două ţări (*Wales,* Pays des Galles [Ţara Galilor]; *the Scilly Isles:* les Sorlingues [Insulele Scilly]). Acest fenomen dezvăluie uneori o apropriere lingvistico-culturală diferită a unor locuri învecinate sau care au fost cauza unor dispute ori rivalităţi, de exemplu: *The English Channel:* la Manche [Canalul Mânecii]; *The Straits of Dover:* le Pas-de-Calais [Strâmtoarea Dover]; *The Channel Islands:* les îles Anglo-Normandes [Insulele Anglo-Normande]; *The Bay of Biscay:* le Golf de Gascogne [Golful Biscay]; *The West Indies:* les Antilles [Indiile de Vest]; les Malouines: *the Falklands* [Insulele Falkland].

Într-un alt domeniu decât cel al limbilor franceză şi engleză, trebuie semnalat că francezii care merg în Belgia pe autostradă nu o să prea aibă ocazia să vadă indicatorul *Lille*, ci mai degrabă denumirea în flamandă: *Rijsel*.

5.1.2. Locuri mitice

Land of milk and honey: pays de cocagne [Ţara unde curge lapte şi miere/Tărâmul făgăduinţei]
The land of Nod: le pays des rêves [Tărâmul viselor]

5.2. REFERENŢII CULTURALI

Vom examina două tipuri de referenţi: sărbătorile liturgice şi termenii istorici, ambele tipuri fiind legate de desemnarea de repere temporale; şi, într-un domeniu diferit, dar conex, echivalenţa: „*April showers:* giboulées de mars" [Zilele Babei, „ger de martie"].

5.2.1. Sărbătorile religioase sunt adeseori redate prin termeni diferiţi caracteristici proceselor metonimice observabile în cazul substantivelor comune:

> *The evenings of the wet February had gone: Lent was in, the days closing up an early Easter.* (McGahern [1963] 1983: 40)

Les soirées pluvieuses de février étaient passées; c'était le carême et on se rapprochait rapidement de Pâques qui tombait tôt cette année-là. (G.-M. Sarotte [1986] 1994: 55)

[Serile ploioase ale lunii februarie trecuseră; era perioada postului şi se apropia Paştele care cădea devreme în acel an. NdT — N.A.C.]

Cuvântul **Lent** este descris de SOED [Shorter Oxford English Dictionary] ca fiind o formă apărută în limba engleză medievală, folosită fie cu sensul de „primăvară", fie pentru a desemna perioada de 40 zile lucrătoare de la Miercurea Cenuşii până la Paşti. Termenul este derivat din cuvântul *lenten* (aceeaşi familie ca şi *long*) care implică ideea că zilele se măresc în această perioadă.

Carême [postul Paştelui], derivat al cuvântului „quaresima" din latina populară, desemnează a patruzecea zi dinaintea Paştelui. (*Le Robert)*

Easter [Paşte] (cf. SOED) a fost derivat de către Beda de la numele zeiţei Eostre, sărbătorită odată cu echinocţiul de primăvară.

Pâques [Paşte] provine de la cuvântul grec „paskha" şi a pătruns în limba franceză din latina populară („pascua"); în acest termen se regăseşte şi cuvântul ebraic „pesah" (trecere). (*Le Robert)*

Ivan wore a new navy blazer, and long trousers specially creased for Whitsun. (Sillitoe 1989: 20)

Ivan portait un blazer bleu marine neuf et des culottes longues au pli impeccable, repassé spécialement pour la Pentecôte. (Chuto 1989: 21)

[Ivan purta o jachetă bleumarin nouă şi pantaloni lungi călcaţi impecabil, făcuţi special pentru Rusalii. NdT — N.A.C]

Rusaliile reprezintă o sărbătoare creştină celebrată într-a şaptea duminică după Paşte pentru a comemora Coborârea Sfântului Duh asupra ucenicilor (*Robert*). Termenul francez (*Pentecôte*) derivă din grecescul *pentecoste* care înseamnă „al cincizecilea". Sărbătoarea este, aşadar, indicată prin poziţia din calendar. În engleză cuvântul **Whitsun** este un derivat al sintagmei *White Sunday*: „dimanche blanc" [duminica albă], termen care face referire la hainele albe purtate de proaspeţii convertiţi ce sunt botezaţi în această zi (cf. SOED). Termenul englez mai are o formă: *Whitsuntide*.

Whit Sunday şi *Whit Monday* fac referire la duminica, respectiv la lunea Rusaliilor.

> Il s'était cassé la jambe, la veille au soir, en revenant de **faire les Rois** chez un voisin. (Flaubert 1957: 13)
>
> [He] *had broken his leg the evening before as he was coming home from* ***Twelfth Night celebrations*** *at a neighbour's house.* (Hopkins: 12)
>
> [Îşi rupsese piciorul în ajun, seara, întorcându-se de la un vecin unde serbase **Boboteaza**. Flaubert/Botez, *Doamna Bovary*, 1965. NdT — N.A.C]

De asemenea, *Shrove Tuesday* — „Mardi gras" [Lăsata secului]

5.2.2. Termeni istorici

Bastille Day	le 14 Juillet [Ziua Căderii Bastiliei]
The Black Death	la Peste Noire [Ciuma neagră]
The South African War	la Guerre des Boers [Războiul burilor]
The Peninsular War	la Guerre d'Espagne [Războiul civil spaniol]
The American Civil War	la Guerre de Sécession [Războiul civil American]

> [...] the actual founder of my time was my grandfather's brother, who came here in fifty-one, sent a substitute to the Civil War, and started the wholesale hardware business that my father carries on today. (Fitzgerald [1926] 1963: 8-9)
>
> [...] le véritable fondateur de la lignée à laquelle j'appartiens fut le frère de mon grand-père, lequel vint ici en 1851, paya un remplaçant pendant la guerre de Sécession et inaugura le commerce de quincaillerie en gros que mon père continue de diriger. (Lions: 25)
>
> [... dar autorul ramurii din care mă trag a fost de fapt fratele bunicului, care s-a stabilit aici în '51, şi-a trimis un înlocuitor în Războiul Civil şi a pus bazele comerţului en gros de fierărie cu care se ocupă astăzi tata. Scott Fitzgerald/Ivănescu 1967: 24. NdT — N.A.C.]

Desigur, în contextul civilizaţiei-sursă, precum în cazurile deja prezentate, se va remarca tendinţa de a implicita unele elemente informative, evidente pentru nativi (cf. subînţelegerea cuvântului *American*).

6. DIFERENŢA DE CONCENTRARE

Reducerea poate afecta semnificantul NP la nivel intralingvistic, având în acest caz forma unei sigle sau a unei trunchieri; mai este de asemenea, perceptibilă în cazul unei sintagme extinse datorită cazului posesiv. Şi într-unul şi în celălalt caz, traducătorul poate alege să introducă elementele dispărute. La nivel interlingvistic pot fi evocate situaţiile din anumite regiuni franceze.

6.1. TOPONIMELE

6.1.1. Numele ţărilor, ale diferitelor comunităţi etc. pot fi influenţate de:

- **Siglarea**. Siglele au adeseori o traducere cu aceeaşi formă:
The EEC — la CEE [CEE]
The USSR — L'URSS [URSS]

- **Trunchierea**. Acest procedeu este mai puţin frecvent în franceză:
Gib — *Gibraltar* [Gibraltar]
Mass. — *Massachusetts* [Massachusetts]

Se poate întâmpla ca aceste două procedee de abreviere să dea naştere la traduceri mai dezvoltate.

> Even countries which at first appeared not to be targeted, like **Britain** and **the U.S**. were forced to recognize that their freedom would ultimately be threatened if aggressive and expansionist tyrannies were allowed a free hand in other parts of the world. („Financial Times" 21-2-89)

Les pays tels que la **Grande-Bretagne** et **les Etats-Unis** — qui ne semblaient pas à priori directement menacés par les visées expansionnistes de régimes dictatoriaux et agressifs — ont dû, eux aussi, finir par admettre que leur liberté risquait, à terme, d'être compromise si on laissait ces régimes agir à leur guise dans d'autres parties du monde. (Sergeant 1991: 12-13)

[Ţări ca **Marea Britanie** şi **Statele Unite** — care nu păreau direct ameninţate de către ambiţiile expansioniste ale regimurilor dictatoriale şi agresive — au trebuit să admită şi ele că libertatea le-ar fi fost ameninţată în timp, dacă aceste regimuri ar fi fost lăsate să acţioneze după bunul plac în alte părţi ale lumii. NdT — N.A.C.)

6.1.2. Alte cazuri

- siglarea poate influenţa şi numele unui oraş, dar mai rar: *L.A.* — *Los Angeles*.

- atracţia anglo-saxonilor pentru formele scurte declanşează afectarea diverselor sintagme, cum ar fi referenţii geografici, prin trunchiere, sintagme care sunt folosite în franceză [şi în română] în forma completă:

Despite 242, aid to refugee camps and the peace-keeping forces, sent to trouble spots like **the Suez**, the Sinaï, The Golan Heights and southern Lebanon, the U.N., has not been a major factor in Middle East Peacemaking. (Time 25-4-83)

Malgré la résolution 242, l'aide aux camps de réfugiés et les forces chargées de veiller au maintien de la paix envoyées sur les points chauds comme **le canal de Suez**, le Sinaï, les hauteurs du Golan et le Sud Liban, les Nations Unies n'ont pas joué un rôle déterminant dans le rétablissement de la paix au Moyen-Orient.

[În ciuda hotărârii numărul 242, ajutorului dat taberelor de refugiaţi şi forţelor însărcinate cu menţinerea păcii trimise în zonele cu probleme cum ar fi **canalul Suez**, Peninsula Sinai, înălţimile Golan şi sudul Libanului, Naţiunile Unite nu au jucat un rol determinant în restabilirea păcii în Orientul Mijlociu. NdT — N.A.C.]

6.1.3. Anumite regiuni din Franţa, ale căror denumiri sunt derivate adeseori de la numele unui oraş, sunt redate în engleză printr-o sintagmă mai dezvoltată:

Le beaujolais (vin) — *(the) beaujolais* [beaujolais]
Le Beaujolais (en tant que région) — *the Beaujolais region* [Beaujolais]
Le maçon (vin)/ Maçon (ville) — *Mâcon* [maçon, Maçon]
Le Maçonnais (région): *the Macon country* (cf. cap. 3, 2.2.1. pentru exemplificare)

6.2. ANTROPONIMELE

6.2.1. Siglarea poate fi folosită chiar şi pentru a face referire la o persoană: cf. J.F.K. pentru John Fitzgerald Kennedy; este o practică dezvoltată în limba franceză pentru împrumuturi şi pentru a desemna anumiţi oameni politici (cf. DSK pentru Dominique Strauss-Kahn).

6.2.2. Trunchierea unor prenume creează diminutive în cele două limbi. Aceste forme sunt mai frecvent întâlnite în engleză decât în franceză: Michael — Mike, Nicholas — Nick.

În enunţul englez, se poate întâmpla ca trunchierea să fie folosită ca sursă a surprinderii, reprezentând o manieră succintă de informare. Este recomandat să se păstreze aceeaşi funcţie şi în franceză. De exemplu, în fraza următoare, dacă s-ar traduce *Aquinas* prin „Saint-Thomas d'Aquin" ar însemna să se diminueze gradul de uluire din text:

[Este vorba de doi catolici care au nevoie de bani.]
'You can steal in that joint where you work, they're underpaying you' Baba said.
'It's a sin.'
'It's not a sin. **Aquinas** says you can steal from an employer if he underpays you.'
'Who's **Aquinas**?'
'I don't know. But he's something in the Church.' (E. O'Brien)

- Tu peux toujours voler dans cette boîte ou tu travailles, ils t'exploitent, dit Baba.
- C'est un péché.

- Ce n'est pas un péché. **Thomas d'Aquin** dit que l'on peut voler son patron quand c'est un exploiteur.
- Qui est **Thomas d'Aquin**?
- Je ne sais pas. C'est quelqu'un, dans l'Église.

[- Încă mai poţi fura din cârciuma asta în care lucrezi; te exploatează, spune Baba.
- Este păcat.
- Nu este păcat. **Toma d'Aquino** spune că putem fura de la stăpân când este un exploatator.
- Cine este **Toma d'Aquino**?
- Nu ştiu. Este cineva în Biserică. NdT — N.A.C.]

6.2.3. Cazul posesiv incomplet (utilizat atât în cazul substantivelor comune, cât şi în cazul numelor proprii) poate fi folosit pentru a exprima situarea în spaţiu, iar elementul dispărut ar putea fi: „house, shop, church, cathedral, etc."/casă, magazin, biserică, catedrală etc. Sunt situaţii în care este necesară reintroducerea acestui element.

- exemplu de sintagmă completă:

After a lot of argument someone was sent **to Yani's house**. (L. Durrell)
Après une longue discussion, on envoya quelqu'un **chez Yani**.
[După lungi discuţii, cineva a fost trimis **acasă la Yani**. NdT — N.A.C.]

- exemplu de sintagmă trunchiată:

He lived **at Mrs Wickett's**, just across the road from the school. (J. Hilton)
Il habitait **chez Mrs Wickett**, de l'autre côté de la route.
[Locuia **la Dna. Wickett**, chiar peste drum de şcoală. NdT — N.A.C.]

Iată un termen care reuneşte două tipuri de trunchiere. În enunţul englez raportarea la *cathedral* dispare precum în cazul apocopei dintr-o sintagmă aflată în cazul genitiv, iar, pe de altă parte, raportarea la *Saint* este desfiinţată prin afereză. Traducătorul nu a reintrodus decât „Saint" pentru a păstra o sintagmă cu acelaşi mod de formare şi deoarece renumele locului implică identificarea sa de către cititor:

Come, now towards Chertsey with your holy load,
Taken from **Paul's** to be interred there; (Shakespeare, *Richard III*)

> Allons, remettez-vous en route vers Chertsey en portant votre charge sainte, enlevée de **Saint-Paul** pour être là bas inhumée (Trad. Pierre Leyris)
>
> [...] Iar acum
> Purtaţi povara sfântă ce-aţi luat-o
> **De la St. Paul** ca s-o-ngropaţi la Chertsey. (Shakespeare/Nicolau 1959. NdT — N. A. C.]

În exemplul următor, trunchierea are un caracter mai criptic. Textul din care a fost extras a fost dat ca temă unor elevi şi, după o oarecare logică, o mare parte din aceştia au interpretat genitivul trunchiat în raport cu contextul limitat (*leading soprano*) ca fiind o fiinţă umană, un oratoriu, în timp ce acesta se referă, prin sinecdocă, la o biserică din Dublin:

> Julia, though she was quite grey, was still the leading soprano in **Adam and Eve's**, and Kate, being too feeble to go about much, gave music lessons to beginners. (Joyce: 174)
>
> Julia, malgré ses cheveux gris, était encore premier soprano dans **l'église d'Adam et Eve**; et Kate, trop faible pour circuler beaucoup, donnait des leçons de musique à des débutants. (Fernandez: 202)
>
> Julia, bien qu'entièrement grise maintenant, était encore le premier soprano de **la paroisse d'Adam et Eve**, et Kate, qui était trop débile pour sortir beaucoup, donnait des leçons de musique pour débutants (Aubert: 281)
>
> [Julia, deşi încărunţise de tot, era încă şi-acum soprana solistă la **biserica Adam and Eve,** iar Kate, prea şubredă pentru a umbla mult, dădea lecţii de muzică începătorilor la vechiul clavir pătrat ce sta în odaia din fund. Joyce/Papadache 1966: 260. NdT — N. A. C.]

Într-un caz ca acesta se vede deja pînă la ce punct interpretarea NP depinde de un bagaj cognitiv ce trebuie explicat pe larg cititorilor unei traduceri.

6.3. REFERENŢII CULTURALI pot fi de asemenea influenţaţi de diverse procedee de reducere.

6.3.1. Trunchierea:

Throughout the Overture to **Figaro** and **the Jupiter** she had no mind for anything but the music. (A. Wilson 1968: 114)
Pendant l'Ouverture des **Noces de Figaro** et **la Symphonie Jupiter**, elle ne pensa qu'à la musique. (Cl. Eisen: 61)
[În timpul uverturii operelor **Nunta lui Figaro** şi **Simfonia Jupiter** ea nu se gândi decât la muzică. NdT — N. A. C.]

6.3.2. Siglarea

SOFRES — Société française d'enquêtes par sondages [Societatea franceză de sondaje de opinie]
MORI — Market and Opinion Research Institute [Institutul de cercetare a pieţei şi a opiniei publice]

În acest capitol a fost analizată diferenţa de concentrare ca fenomen intralingvistic, diferenţă ce poate afecta semnificantul numelui propriu prin siglare, trunchiere a unei unităţi lexicale simple sau complexe. Acest tip de modificare de suprafaţă poate eventual să pună probleme de identificare şi de interpretare, precum am demonstrat cu ajutorul exemplului din *Dubliners* [*Oameni din Dublin*] (cf. *Adam şi Eva's*). Din punctul de vedere al traducerii, am prezentat mai multe strategii de a traduce o siglă printr-o siglă (la CEE — *the EEC* [CEE]), implicând diferenţa de concentrare ca proces de traducere, în special sub forma reintroducerii elementelor dispărute (*Britain* — la Grande-Bretagne [Marea Britanie]). Dar siglele de o importanţă deosebită, traduse printr-o formă mai redusă sau mai dezvoltată, riscă uneori să devină non-semnificante pentru cititorii traducerii, din cauză că traducerea formală nu explicitează importanţa lor ca referent cultural; acest aspect va fi analizat în capitolul al III-lea, secţiunea 1, în partea referitoare la substituire.

7. JOCURI DE SUNETE ŞI TRANSFERURI LUDICE

Ca orice substantiv, şi cel propriu poate sta la baza redării sunetelor: ecouri, rime. În cazul rimelor, el ajută la crearea unei forme poetice mai rafinate, iar traducerea acesteia trebuie să păstreze un oarecare

raport de muzicalitate. O să prezentăm câteva strategii de conservare sau de transferare a muzicalităţii, pornind de la două forme ludice.

Prima este reprezentată de *Nonsense Poems* [Cartea nonsensurilor], de Edward Lear, culegere care cuprinde poezii publicate între 1846 şi 1877. În introducere la traducerea efectuată de Henri Parisot, Sylvère Monod analizează regulile de compunere a limerick-urilor lui Edward Lear, vers cu vers, sintagmă cu sintagmă:

> Primele versuri: primele patru cuvinte sunt fie *There was an Old,* fie *There was a young*, al cincilea cuvânt este *Man*, *Lady* sau *person* urmat de *of* şi de un nume de loc. (Monod 1974: 23)

Toponimele stau la baza compunerii a 172 din 215 poeme (Monod 1974: 14). Acest procedeu dă naştere, în momentul în care locul este implicat, la începuturi de poeme de genul:

> There was an old man of Quebec
> There was a young lady of Troy

sau după schema:

> There was a young lady whose eyes
> There was an Old Man who said 'well'

când locul nu este implicat. Cele 172 toponime se împart, în principal, în 137 nume de aşezări, 19 regiuni şi 14 ţări. (Monod 1974: 26)

Dinamica sonoră a acestor poeme se bazează pe rima dintre NP de la sfârşitul primului vers şi substantivul de la sfârşitul celui de al doilea vers; pe de altă parte, NP este reluat la sfârşitul celui de-al cincilea şi al ultimului vers:

> There was an Old Man of Kilkenny,
> Who never had more than a penny;
> He spent all that money
> In onions and honey,
> That wayward Old Man of Kilkenny. (Lear 1974: 69)

Munca traducătorului, în acest caz, este dictată de rimă; se poate aşadar întâmpla ca, uneori, traducătorul să păstreze sau să recreeze o rimă pentru toponim: „Kilkenny" o să rimeze în continuare cu penny sau „La Hague" cu „vague". Există şi situaţii când această nevoie îl obligă să folosească alte nume proprii decât cele din textul-sursă. De exemplu, poemul următor:

> There was a Young Lady of **Portugal**,
> Whose ideas were excessively **nautical**;
> She climbed up a tree
> To examine the sea
> But declared she would never leave **Portugal**. (Lear 1974: 150)

devine la Parisot:

> Il était une jeune dame, à **Saint-Hilaire**,
> Qui s'intéressait fort aux choses de la **mer**;
> Cette dame grimpait sur un arbre géant.
> Afin d'examiner à loisir l'océan,
> Mais déclarait vouloir rester à **Saint-Hilaire**. (Parisot 1974: 150)

> [A fost odată o tânără domniţă, în **Portugalia**,
> Căreia tare îi plăcea cu **marea a se alia**;
> Se căţăra într-un copac gigantic
> Ca să privească spre Atlantic
> Dar spunea că vrea mereu să stea în **Portugalia**. NdT — A.Po.]

A critica traducătorul pentru o astfel de modificare înseamnă a nu analiza corect traducerea, al cărei scop constă în respectarea intenţiei textului-sursă în limba traducătoare, în acest caz jocul de limbaj. Astfel „la vieille dame de Leeds" devine „de Chelles" iar bătrânul din „Douvres" acela din „Saint-Leu", din respect pentru rimă.

Într-un studiu apărut ulterior, Guy Leclercq revine asupra unui aspect semnalat de Sylvère Monod în introducerea sa: repartiţia geografică a numelor de locuri. Marea majoritate fac referire la Insulele Britanice (87), „urmează Italia (13) şi alte ţări mediterane (19); restul Europei nu este menţionat decât de 22 de ori (dintre care de 6 ori Franţa)" (Monod 1974: 26). După Guy Leclercq, această repartiţie ar fi necesar să se regăsească în traducere, dar numele britanice ar trebui totuşi înlocuite cu altele

franţuzeşti pentru a recrea impresia de familiaritate pe care o are cititorul textului original:

> Se pare [...] că transpunerea numelor britanice în nume franţuzeşti (şi viceversa) este singura tehnică capabilă de a reda impresia de familiaritate, şi chiar banalitate, pe care cititorul anglofon o simte în faţa textelor originale. (Leclercq 1980: 74)

Această politică, deja vizibilă la Parisot, este aplicată într-un mod mai sistematic de către Guy Leclercq, în cele 49 de traduceri propuse. Dar, în acord cu el însuşi, păstrează numele din afara spaţiului britanic, pe care le transpune în spaţiul francez. Astfel, poemul deja dat ca exemplu devine:

> Il était une Jeune Dame du **Portugal**,
> Dont les idées étaient par dessus tout **navales**;
> Elle monta sur un conifère
> Pour examiner la mer
> Mais dit qu'elle ne quitterait pas le **Portugal**. (Leclercq 1980: 74)

> [A fost odat' o Domniţă în **Portugalia**,
> Ce-n minte doar călătorii şi mare **alia**
> Urcă într-un vărf de conifer
> Să vadă marea contopindu-se-n cer
> Dar spuse că n-ar părăsi **Portugalia**. NdT. –A. Po.]

Acest lucru demonstrează încă o dată că o traducere nu este niciodată terminată. Graţie limerick-urilor au putut fi remarcate trei tipuri de transferuri ale unui joc asupra muzicalităţii: transferul direct, modificarea numelui propriu, căutarea lexicală a rimei păstrând toponimul. Alt procedeu, cu un altfel de rimă ludică determinată de un antroponim apare în fragmentul extras dintr-o nuvelă de Sillitoe:

> [Un professor pune o întrebare: „Cine a fost fratele lui Moise?" iar din spatele clasei un glumeţ răspunde:]
>
> Then the Lord said unto **Moses**
> All the Jews shall have long **noses**
> Exceptin' Aaron

And poor old Peter
He shall 'ave a gas-meter! (Sillitoe 1973: 64)

Puis Yahvé dit à **Moise**
Tous les Juifs auront le nez long
Mis à part Aaron
L'en aura un comme une **valise**
Et le pauvre saint Pierre
L'en aura un comme une soupière! (Ballard *et al*.: 45)

[Apoi Domnul i-a spus lui **Moise**
Nasul tuturor evreilor să se **încovoieze**
Nu şi al lui Aaron
Şi al bietului Sfânt Petru
Care îl va avea ca un gazometru! NdT — A. Po.]

Procedeul întâlnit în acest caz este modificarea poziţiei rimelor: rima pentru Moise este mutată în al patrulea vers în versiunea franceză.

8. PERSPECTIVE ISTORICE ŞI PROCEDEE DE TRADUCERE

Textele bilingve sau trilingve găsite în Egipt (Piatra de la Rosetta, obeliscul din Philae) sunt unele dintre cele mai vechi mărturii referitoare la transcrierea numelor proprii, întâlnite la trecerea de la sistemul hieroglific la alfabetul grec. Este deja cunoscut faptul că, prin studiului lor, mai mulţi erudiţi (cel mai renumit fiind Champollion) au reuşit să dezlege misterul hieroglifelor.

Piatra din Rosetta a fost descoperită în septembrie 1799 de către un ofiţer al armatei lui Bonaparte, în timpul săpăturilor făcute în apropierea oraşului cu acelaşi nume. Este vorba de o inscripţie bilingvă (greacă şi egipteană) realizată în timpul domniei lui Ptolemeu al V-lea. Bilingvismul acestui text stă mărturie pentru dualitatea culturală şi politică a Egiptului de atunci condus de o clasă venită din Grecia odată cu armata lui Alexandru, dar a cărei populaţie şi-a păstrat limba ancestrală. Această inscripţie bilingvă are particularitatea de a fi compusă din trei texte, două dintre ele formând un biscript conceput cu ajutorul celor două forme ale scrierii egiptene, hieroglifică şi demotică.

Se cuvine să subliniem aici mai multe aspecte care nu sunt străine prezentului studiu. Examinând textele bilingve, deci şi traducerile, Champollion (ca şi ceilalţi) a ajuns de la cunoscut (greaca) la necunoscut (egipteana veche). Folosind tehnica comentariului unei traduceri, a identificat şi comparat cei doi termeni ai unei echivalenţe: punctul de plecare a fost numele grec Ptolemeu (*Ptolemaios*) şi transcrierea acestuia în hieroglife, identificabile datorită indiciului creat de ornament. Putem observa că, în acest caz, numele propriu este literalmente un pivot, precum şi o cale de acces la un alt sistem (transcrierea regăsindu-se pe locul doi în cazul traducerii unui semnificant), dar şi că unitatea de traducere, reprezentată prin cele două forme, joacă un rol de interfaţă.

Procesul de asimilare fonetică a fost descris astfel de către Mounin, din perspectivă istorică:

> Până prin secolul al XVIII-lea, achiziţia numelor proprii străine se făcea mai ales pe cale orală, limbile străine fiind de altfel puţin citite, întotdeauna era folosită o fonetică franţuzească pentru a le exprima în franceză; Londres şi nu London, Douvres şi nu Dover, Brême şi nu Bremen, Mantoue, Milan, Naples, şi nu Mantova, Milano, Napoli; la fel pentru Dante, Pétrarque, Boccace, nu d'Alighieri, Petrarca, Boccaccio. (Mounin [1955] 1994: 78-79)

O mărturie revelatoare şi interesantă pentru acest procedeu se găseşte în prefaţa scrisă la traducerea lucrării *Annales de Tacite* [Analele lui Tacit], în care Perrot d'Ablancourt declară:

> Într-adevăr, latinii din această parte erau încă şi mai religioşi decât noi şi aveau mare grijă să nu şocheze fineţea limbii lor cu termeni barbari şi străini. Pentru a uşura pronunţia, şi părinţii noştri au spus Naples şi Tibre, iar nu Napoli nici Tevere. (D'Ablancourt [1640] 1972: 124-125)

Pe de altă parte, preocuparea pentru adaptare nu l-a împiedicat ca, într-o altă prefaţă, la traducerea lui Arianus, să apere anumite aspecte ale pronunţării termenilor vechi, în special „Ch-ul grec sau latin":

> Dealtminteri, înainte de a încheia această prefaţă, ar fi potrivit să spunem, şi în trecere, câte ceva despre pronunţia unor cuvinte vechi acolo unde observ lipsuri. Întrucât Ch-ul grec este pronunţat în latină [de

> către francezi] ca în franceză, în loc să fie pronunţat ca un C simplu sau ca un Q, scriem de obicei Andromaque în loc de Andromache. [etc.] (D'Ablancourt [1640] 1972: 142)

După cum se vede, politica de asimilare practicată de D'Ablancourt, la fel ca şi aceea a traducătorilor clasici, este nuanţată de respectul lor pentru etimologie. Am putea fi tentaţi să comparăm aceste practici cu „frumoasele infidele" specifice epocii în care traducerile din Franţa (şi din alte ţări) erau etnocentrice. Chiar dacă ar fi un oarecare adevăr în această viziune, ar fi fără îndoială o greşeală să ne limităm la ea, pentru că procesele de asimilare a unui termen străin şi de adaptare fonetică sunt continue şi fundamentale.

Preocuparea de a privilegia pronunţia în limba-ţintă a fost, la urma urmelor, şi principiul care l-a animat pe Luther în traducerea *Bibliei*:

> Pentru că nu trebuie să aflăm cum se vorbeşte germana din cuvintele textului latin, aşa cum fac aceşti strămoşi. Trebuie să o întrebăm pe mama ce stă acasă, pe copiii de pe străzi, pe bărbatul obişnuit din piaţă: ascultaţi cum vorbeşte gura lor şi ţineţi cont de asta în traducerea voastră — doar aşa vă vor înţelege şi vor simţi că le vorbiţi în germană. (Luther 1530, citat de Bocquet 2000: 171)

Este şi opinia lui Valery Larbaud care consideră că numele francez sau francizat apropie locul de cititori şi chiar le „spune" mai multe:

> Felicitări (puţin cam tardive) jurnalistului care a tradus cu precizie, pentru presa franceză, o nuvelă de origine engleză, unde era vorba despre Insulele Sorlingues [Scilly] ... Erau pe punctul de a deveni, pentru francezi, „Insulele Scilly", ceea ce era cu adevărat puţin „silly" şi le îndepărtau de noi, le făceau pe de-o parte inaccesibile navigatorilor şi inabordabile pentru turiştii francezi. (Larbaud [1946] 1986: 237)

Tiparele comportamentale, mai mult sau mai puţin conştiente, scoase la iveală prin observarea asimilării ca proces natural şi istoric, se regăsesc în prezent în politici de traducere mai armonioase.

În acelaşi spirit, în anumite instrucţiuni ale Societăţilor biblice regăsim interesul pentru realizarea unei traduceri care să nu şocheze noii cititori prin sonorietăţi neobişnuite, greu de pronunţat. Astfel, pentru

traducerea *Bibliei* în alte limbi decât cele europene, Jean-Claude Margot a preconizat soluţii traductive în conformitate cu cerinţele sistemului fonologic al limbii-ţintă.[1] Neadoptarea acestei strategii va face ca NP să se prezinte sub o înfăţişare străină pentru cititorul obişnuit şi să pună probleme de pronunţie:

> De exemplu, în limba ngamba (Ciad), ar fi greşit să se redea Jésus [Iisus] prin Jezu, întrucât această limbă nu cunoaşte nici sunetul „j", nici „z", nici „u"-ul franţuzesc: cuvintele trebuie să fie adaptate limbii ngamba aşa cum strămoşii noştri au francizat cuvintele latine, şi să se scrie fie Yéju, fie Yesu, folosind sunetul „s" şi nu „z". De altfel, „nu o să scriem nici Krist (şi cu atât mai puţin Christ[2]) într-o limbă care refuză utilizarea unei consoane la final de cuvânt". O să fim, probabil, uimiţi când o să întâlnim Kirisiti în loc de Christ (sau Kilisiti în gourma vorbită în Volta Superioară), dar aceste reguli depind de structura fonologică a limbii care impune folosirea unei vocale la finalul unui cuvânt sau intercalarea unei vocale între două consoane consecutive (cf. limbii japoneze care foloseşte *Churisumasu* pentru a reda engl. *Christmas*. (Margot 1979: 51)

Maurice Voituriez, membru al SFT (Societatea franceză a traducătorilor), adoptă o politică asemănătoare în numele acceptării de noi termeni, dar în alte domenii:

> Într-un excelent articol apărut în revista neerlandeză *Van taal tot taal* (septembrie 1993), F. De Mulder-Bonello analizează acest subiect din poziţia specialistului avizat, întrucât participase la emisiuni în limba spaniolă la radioul neerlandez. Regula de aur, în acest caz, este de a te face înţeles, deci de a traduce, atât cât este posibil, numele proprii şi numele de locuri în limba auditorului... din secolul al XX-lea! (Voituriez 1994: 45)

---

[1] O recomandare similară face Nida, *Toward a Science of Translation* [Spre o ştiinţă a traducerii], 1964, p. 193-105.

[2] J.-C. Margot (1979, p. 51) îi citează pe V. Cosmao, J. L. Doneux *et alii*, *Afrique et Parole, etudes et enquêtes sur la traduction de la Parole de Dieu dans les langues négro-africaines* [Africa şi Vorbirea. Studii şi anchete asupra traducerii Cuvântului lui Dumnezeu în limbile negro-africane], Paris: Présence Africaine, 1969.

Întrebat despre modul în care tratează NP în piesele de teatru, într-un alt registru, dar pentru aceleaşi motive, Eric Kahane a răspuns că, uneori, este preocupat mai mult de confortul actorului şi calitatea receptării spectatorului, decât de păstrarea nuanţei locale, considerată a nu fi tot timpul importantă pentru un public obişnuit:

> Uneori numele trebuie înlocuite, fie numai şi pentru ca actorii francezi să nu se încurce teribil la pronunţarea cuvintelor de nepronunţat în franceză, aşa cum s-a întâmplat cu *Trahisons*: „Kilburn" era deja greu de pronunţat, iar în ceea ce priveşte „Wessex Grove", l-am omis ori de câte ori am putut întrucât „Wessex Grove" este dificil de pronunţat cu naturaleţe de un francez. (Kahane 1987: 140)

În *Sociologie de la science-fiction* [Sociologia science-fiction], Gouanvic studiază importanţa producţiilor americane de acest gen în Franţa anilor '50 şi reţine două aspecte reprezentative ale unor strategii antagonice: colecţia „Le Rayon Fantastique" [Raionul Fantastic] a editurii Hachette-Gallimard şi revista *Galaxie*. Prima se dovedeşte mai apropiată de o traducere pură; a doua, cu tendinţa de a favoriza practicile ce ţin de adaptare şi, deci, de a manipula câteva toponime, mai ales prin asimilarea unor patronime ca:

> Frank Arnold/Frank Arnaud (Fantôme)
> Henderson James/Henri Jamot (Jamot)
> Ruth et Ralph Girault/Renée et Raoul Girault (Racisme)
> Jerome Boell/Jérôme Boileau (Hallucination) (Gouanvic 1999: 105)

J.-M. Gouanvic comentează astfel aceste adaptări:

> Modul de adaptare ales de traducători se bazează pe interpretarea procesului de lectură: se pronunţă pentru sine numele, în gând, uneori chiar se şoptesc încet. [...] Traducătorii acestor povestiri au o fină conştiinţă a „zgomotului" şi a efectului de exotism nedorit ce ar putea fi produs de patronimele de origine anglo-americană. (Gouanvic 1999: 107)

Politica francizării de suprafaţă este uşurată de faptul că „în cele 25 de nuvele studiate, sunt rare cazurile de motivare a accentuării onomasticii" (*Ibid*.).

La polul opus acestor traduceri în care prin şlefuire sunt eliminate asperităţile SP, se află traducerile care tratează NP ca pe o floare ce aduce parfumul extraneităţii. *Iliada* (1866) şi *Odiseea* (1867), în versiunea franceză a lui Leconte de Lisle, etalează o grafică mai apropiată de cea a limbii greceşti: „Akhilleus" în loc de „Achille" [Ahile]; „les Akhaiens" în loc de „Acheens" [aheeni]. Prezentăm, în paralel, un fragment din *Iliada*, în traducerea lui Leconte de Lisle şi într-o traducere mai respectuoasă faţă de tradiţia francizării numelor greceşti:

> Chante, Déesse, du **Pèléide Akhilleus** la colère désastreuse, qui de mille maux infinis accabla **les Akhaiens**, et précipita chez **Aidès** tant de fortes âmes de heros, livrés eux-mêmes en pâture aux chiens et à tous les oiseaux carnassiers. Et le dessein de **Zeus** s'accomplissait ainsi, depuis qu'une querelle avait divise **l'Atréide**, roi des hommes, et le divin **Akhilleus**. (Leconte de Lisle [1866] 1998: 11)

> Chante la colère, déesse, du **fils de Pélée**, **Achille**, colère funeste, qui causa mille douleurs aux **Achéens**, précipita chez **Adès**, mainte âme forte de héros, et fit de leurs corps la proie des chiens et oiseaux innombrables; la volonté de **Zeus** s'accomplissait. Commence à la querelle qui divisa **l'Atride**, roi de guerriers, et le divin **Achille**. (Lasserre 1960: 1)

> [Cântă, zeiţă, mânia ce-aprinse pe-**Ahil Peleanul**,/ Patima crudă ce-**aheilor** mii de amaruri aduse;/Suflete multe viteze trimise pe lumea cealaltă,/Trupul făcându-le hrană la câini şi la feluri de păsări /Şi împlinită fu voia lui **Zeus**, de când Agamemnon,/Craiul născut din **Atreu**, şi dumnezeiescul **Ahile**/S-au dezbinat după cearta ce fuse-ntre dânşii iscată. Homer/Murnu. 1995. NdT — N.A.C. şi A. Po]

Să remarcăm, în final, şi înrudirea dintre traducerea interesată de păstrarea extraneităţii formale a textului-sursă şi romanul istoric, în care numele proprii (mai mult sau mai puţin francizate) contribuie la restituirea culorii locale. „Citându-l pe Flaubert, — s-ar putea spune că *Sallambô*, dacă nu este tradus doar din punică, este cu siguranţă tradus din istorie." (Mounin [1955] 1994: 96)

> De fapt, Flaubert, [...] multiplicând referinţele la vocabular, la reţeua onomastică şi toponimia nefrancizată, crea sau dezvolta un sens cu

> adevărat sănătos (chiar dacă încă prea limitat la suprafaţă de istorie) pentru nuanţa şi reculul istoric. (Mounin [1955] 1994:95)

Şi în nota de subsol numărul 17, referitoare la „onomastică", Mounin adaugă că Flaubert procedează:

> [l]a fel ca Augustin Thierry, istoricul „bucuros să îi scoată din vechile cronici pe Frank-i şi pe şefii lor, pe Chlodowig-i, pe Cholter-i, pe Hilderik-i şi pe Gonthramm-i, în toată splendoarea barbariei numelor germanice pline de consoane şi consoane aspirate, afirmă Lanson". (Lanson, *op. cit*., pag. 1017). (Mounin *Ibid*.)

Concluzie

Am putea spune, rezumând, că această primă abordare a numelui propriu (care nu este de neglijat, având o importanţă cantitativă) îl considera un semn al semnificatului mai mult sau mai puţin plat (lucru valabil în special pentru antroponime şi toponime) şi a cărui funcţie este în principiu identificabilă. Funcţia de identificator social sau locativ este dublată, în cazul unui contact intercultural (care implică traducerea), de funcţia de identificator etnic care, ca şi unicitatea referentului, rezistă traducerii. Situaţie în care numele proprii sunt redate prin report. Strategia de reportare (asimilabilă împrumutului) este însă limitată prin jocul asimilării fonetice sau al desemnării distincte. Strategiile de asimilare impuse de facilitarea pronunţiei şi prin uz devin, în anumite situaţii, strategii conştiente, observabile de-a lungul istoriei sau în obiceiurile contemporane. După depăşirea stadiului reportării NP, studierea acestuia ca semnificat permite conştientizarea importanţei componentei orale ca factor al diferenţierii în cazul transferurilor onomastice.

CAPITOLUL 2

GRAMATICA NUMELOR PROPRII ŞI INSERAREA TEXTUALĂ

Orice termen vehiculează o gramatică latentă, adică o modalitate de inserare ca parte a discursului şi a compatibilităţilor care fac trimitere la un anumit sistem de determinare. De altfel, este posibil ca în interiorul textului, NP să fie cuprins într-o reţea de coreferinţe a căror formă şi ocurenţă pot varia în traducere.

Mai întâi, vom clarifica noţiunea de categorie a NP urmând să analizăm ulterior relaţiile cu sistemul determinanţilor pe care le vom studia din mai multe puncte de vedere: al autodefinirii NP, dar şi al determinării externe, *deixis*-ului, modalizării şi, în fine, din perpectiva extragerii şi a numărului. Pentru punerea în practică a acestui demers, studiem un întreg sistem de valori dependente de folosirea specifică a fiecărui determinant astfel încât să demonstrăm că gramatica dezvăluie relaţia NP cu sensul. În fine, vom aborda variaţiile de densitate care pot apărea în traducerea reţelelor onomastice.

1. NOŢIUNEA DE CATEGORIE

1.1. CATEGORIA „NUMELUI PROPRIU"

1.1.1. Specificitatea NP

Ideea că substantivul ca parte a discursului implică două subcategorii, cea a substantivului comun şi cea a substantivului [1] propriu, s-a împământenit de mult în mintea gramaticienilor, apărând la sfârşitul secolului al II-lea î.Hr. prin intermediul lui Dionysius Thrax (Flaux 1995: 63).

Gramatica de la Port-Royal întemeiază această distincţie pe diferenţa de extensiune a acestor două tipuri de semne:

> Există două tipuri de idei; unele care nu reprezintă decât un lucru unic, cum ar fi ideea pe care fiecare persoană o are despre tata şi despre mama, despre un anume prieten, despre un cal, despre un câine, despre sine etc. Celălalt fel de idei reprezintă mai multe lucruri asemănătoare şi cărora li se potrivesc aceste idei, cum ar fi ideea despre oameni în general, despre cai în general etc. (Arnauld şi Lancelot [1676] 1997: 28)

În articolul intitulat *La catégorisation du nom propre* [Categorizarea numelui propriu], Nelly Flaux încearcă să demonstreze că „NP nu e o subcategorie a substantivului" (Flaux 1995: 63); lingvista consideră că „felul în care sunt utilizate NP le apropie de grupurile nominale şi de pronume" (*idem*: 68) şi conchide: „aşadar, NP este, fără nicio îndoială, mai apropiat de pronume" (*idem*: 72). Am adoptat şi noi parţial această poziţie în introducerea primului capitol, afirmând că NP nu reprezintă, ca pronumele, o etichetă anonimă şi interschimbabilă. Studiul nostru va demonstra existenţa unui continuum al alunecării funcţiilor sale.

1.1.2 Marca NP

Singurele elemente care fac în mod constant distincţia dintre numele propriu şi substantivul comun în comunicarea orală sunt fie absenţa articolului pentru majoritatea numelor (antroponime în franceză; antroponime şi toponime în engleză), fie caracterul lor stereotip cel mai adesea („la France" [Franţa] „le Honduras" [Honduras]).

Exprimarea scrisă permite, dimpotrivă, folosirea diverselor semne diacritice. În sistemul de scriere hieroglifică cartuşul permitea izolarea NP nume de persoană şi avea un rol asemănător cu cel al majusculei în sistemele noastre de scriere, cu diferenţa că majusculele se întrebuinţează mai mult din moment ce se aplică, în principiu, tuturor subcategoriilor numelui propriu. Se poate considera că majuscula este marca scrisă a apartenenţei la categoriea „numelui propriu".

1.1.3 Diferenţa de extensiune în funcţie de limbă

Observăm, totuşi, că anumite noţiuni nu se încadrează în aceeaşi categorie în limbile franceză şi engleză. În timp ce în limba engleză sunt

considerate nume proprii şi se scriu cu majusculă, limba franceză foloseşte minuscula pentru următoarele substantive:

- denumirile zilelor şi ale lunilor

Monday: lundi [luni]
[...] *early gusty March morning of boyhood.* (E. Waugh)
[...] *savoureux matins du mois de *Mars de son enfance. (lucrare student) [*savuroasele dimineţi de *Martie ale copilăriei sale]
Les petits matins de son enfance dans les bourrasques du mois de mars.
[... dimineţile impetuoase de martie ale adolescenţei] [2]

- substantivele derivate dintr-un NP (adesea denumiri de doctrine):

Darwin: Darwin [Darwin], dar *Darwinism:* le darwinisme [darwinismul]
John Calvin: Jean Calvin [Jean Calvin], *Calvinism:* le calvinisme [calvinismul]
Jesus Christ: Jesus Christ [Iisus Hristos], *Christianity:* le christianisme [creştinismul]

1.1.4 Subcategorii ale NP şi omografie

Subcategoriile numelui propriu sunt antroponimele, toponimele şi referenţii culturali. Anumite nume trec de la o subcategorie la alta sau aparţin mai multor subcategorii; în acest caz sunt omografe şi au sensuri diferite, fiind traduse distinct:

[Naratorul descrie cele două movile din apropierea casei sale]
They are not perfect ovals — like the egg in the ***Columbus*** *story —, they are both crushed flat at the contact end.* (Fitzgerald: 5)

Il ne s'agit point d'ovales parfaits — comme l'oeuf de **Christophe Colomb —**, ils sont tous deux aplatis, à leur point de contact. (Liona: 28)

[Nu sunt deloc două ovale perfecte — ca oul din povestea lui **Cristofor Columb —**, ambele sunt turtite în punctul de contact. NdT — A. H.]

[„ea" se numea Marie-Thérèse]

She explained that she'd recently changed her name to Merry because she'd moved to ***Columbus****, Ohio. 'Midwesterners don't like anything Frenchy,' she said.* (Stuckey-French)

Elle m'avait expliqué qu'elle avait récemment change son nom en Merry parce qu'elle s'était installée à **Columbus**, dans l'Ohio. „Les habitants du Midwest n'apprécient pas ce qui sonne français", a-t-elle dit. (Decocq)

[Îmi explicase că îşi schimbase recent numele în Merry pentru că se mutase în **Columbus**, Ohio. ,,Locuitorilor din Midwest nu le place nimic franţuzesc", spunea ea. NdT — A. H.]

1.1.4 NP cu funcţie de calificare

Există două construcţii (care nu sunt întotdeauna calchiate în traducere) şi care permit numelui propriu să îndeplinească o funcţie de calificare în franceză:

- NP juxtapus:

Le beau temps est venu. Quelle lumière fondue! Pas du tout **Côte d'Azur**. (Matisse)
The fine weather has come. What subdued light! Not at all ***(like) the Côte d'Azur****.*
[Timpul frumos a sosit. Ce lumină difuză! Nu e deloc ca pe **Coasta de Azur**. NdT — A. H.]

- NP introdus de construcţia ,,à la":

Une silhouette **à la Modigliani**: une silhouette **allongée**. (Gary-Prieur: 93)
[O siluetă **à la Modigliani**: o siluetă **alungită**. NdT — A. H.]

Cea de-a doua construcţie este studiată în cele ce urmează, în subcapitolul 3.4. Articolul hotărât şi comparaţia.

1.1.6. Schimbarea categoriei intralingvistice: neologia şi metasemia

Într-un articol intitulat semnificativ „Numele propriu şi substantivul comun: un statut provizoriu", Henriette Walter afirmă clar că există o legătură între numele propriu şi substantivul comun: etimologia dezvăluie, uneori, legătura sa cu substantivul comun (cf. un patronim de genul „Dupont"), iar metonimia onomastică clarifică apariţia substantivului comun neologic prin intermediul numelui propriu: cf. „micheline" de la numele inventatorului, „Michelin". Fiindcă actualizează sensul, aceste aspecte (etimologia şi metonimia) vor fi studiate mai amănunţit, din perspectiva traductologică, în capitolul 3. Ne vom limita, aici, la a ilustra dinamismul acestor procese în contextul actual, observabile în neologismele vieţii cotidiene sau în ficţiune.

Domeniul mărcilor comerciale este bogat în neologisme onomastice; în articolul menţionat mai sus, Henriette Walter subliniază diversitatea originilor categoriale ale acestor nume proprii:

- expresie descriptivă: *Taillefine* (produse lactate) [Talie de viespe]
- adjectiv: la *Pathétique* (sonata lui Beethoven) [Patetica]
- adverb: *Insensiblement* (cântec) [Pe nesimţite]
- onomatopee: *Pschitt* (băutură carbogazoasă) [Fâs]
  Crunch (produs de patiserie crocant) [Cranţ]
  (Walter 1995: 239)

Domeniul ştiinţifico-fantastic, în general bogat în neologisme, dă naştere câteodată unor neologisme, în domeniul onomasticii, cu o uşurinţă care ilustrează flexibilitatea conversiunii în engleză; traducătorul poate fi pus, aşadar, în situaţia de a explicita neologismul prin mai multe cuvinte:

> *I'm Lincoln Powell, your host. I* ***Sherlock*** *for the cops.* (Bester: 37)
> Je suis Lincoln Powell, votre hôte. Je **joue les Sherlock Homes** pour les flics. (Papy: 37)
> [Sunt Lincoln Powell, gazda dumneavoastră. **Sunt un fel de Sherlock Holmes** pentru poliţişti. NdT — A. H.]

1.2. ADJECTIVUL

1.2.1. Adjectivele derivate dintr-un nume propriu (care desemnează naţionalitatea sau fac trimitere la o epocă ori la o doctrină) se scriu cu majusculă în engleză, dar nu şi în franceză:

> '*You're the American in the* ***Italian*** *army?' she asked.* (E. Hemingway)
> C'est vous l'Américain qui s'est engagé dans l'armée **italienne**? me demanda-t-elle.
> [Dumneavoastră sunteţi americanul din armata **italiană**?, îl întrebă ea. NdT — A. H.]

> [începutul romanului] *Far from* ***New-Zealand*** *coast the* Ruahine *pitched and rolled through the wintry July seas.* (J. Frame)
> Loin des côtes **néo-zélandaises**, le Ruahine roulait et tanguait dans sa traversée des eaux hivernales de juillet. (Modigliani)
> [Departe de coasta **neo-zeelandeză**, Ruahine se avânta în derivă în apele reci de iulie. NdT — A. H.]

> ***Victorian*** *values:* les valeurs **victoriennes** [valorile **victoriene**]

> ***American*** *football:* le football **américain** [fotbalul **american**]

> *The* ***Keynesian*** *doctrine of full employment is no longer in vogue in Great Britain or in America.*
> La théorie **keynésienne** du plein emploi n'est plus en vogue en Grande-Bretagne ou aux Etats-Unis (Gandrillon: 108-109).
> [Doctrina **keynesiană** a muncii cu normă întreagă nu mai e în vogă în Marea Britanie, nici în America. NdT — A. H.]

Dacă luăm în considerare criteriul stabilit mai sus (cf. 1.1.2), putem afirma că „adjectivul propriu" există în engleză, dar nu şi în franceză.

1.2.2. Serii derivate

Adjectivele care desemnează naţionalitatea sunt folosite adesea ca bază pentru substantivele care desemnează limbile şi pentru adjectivele substantivizate care desemnează indivizii unei comunităţi:

Le petit-déjeuner **anglais:** ***English*** *breakfast* [micul dejun **englezesc**]
L'anglais appliqué: ***English*** *for Special Purposes* [**engleza** aplicată]
Les Anglais sont fiers de leur histoire
The English *are proud of their history*.
[**Englezii** sunt mândri de istoria lor.]

Există anumite cazuri pentru care această deductibilitate nu se aplică în engleză, de exemplu:

Danish *butter:* le beurre **danois** [untul **danez**]

Few people learn ***Danish*** *as a second language:*
Rares sont ceux qui apprennent **le danois** comme seconde langue.
[Puţini învaţă **daneza** ca a doua limbă.]

The Danes *occupied the north-eastern part of England in the* 9th *century.*
Les Danois occupèrent le nord-est de l'Angleterre au IXe siècle.
[**Danezii** au ocupat partea de nord-est a Angliei în secolul al IX-lea.]

Turkish *coffee:* café **turc** [cafea **turcească**]

He learned ***Turkish*** *in three months*
Il apprit **le turc** en trois mois.
[A învăţat **limba turcă** în trei luni.]

The Turks *refused to sign*
Les Turcs refusèrent de signer.
[**Turcii** au refuzat să semneze.]

Dar fenomenul poate apărea în franceză. Se folosesc doi termeni pentru a desemna aceeaşi ţară şi în franceză, şi în engleză: „la Hollande" [Olanda] şi „les Pays-Bas" [Ţările de Jos], respectiv „Holland" şi „the Netherlands" [Ţările de Jos]; în franceză se va folosi „néerlandais" [neerlandeză] pentru a desemna limba şi, în egală măsură, „hollandais" [olandez] şi „néerlandais" [neerlandez] pentru desemna locuitorii sau drept calificativ; în engleză, totul se va reda prin „Dutch" [olandeza, olandezii].

1.2.3. Expansiunea adjectivelor de relaţie

În această transformare intră doi parametri: natura adjectivului şi un fenomen cunoscut în traductologie sub numele de „tendinţe discursive".

În interiorul categoriei adjectivelor putem distinge două subcategorii: cea a adjectivelor calificative propriu-zise (care exprimă o calitate) şi cea a adjectivelor de relaţie sau relaţionale; cele din urmă provin din substantive, de exemplu: „présidentiel" [prezidenţial] de la „président" [preşedinte]. Adjectivul de relaţie indică faptul că există un raport între substantivul determinat şi substantivul din care derivă adjectivul şi că acest raport poate fi în general parafrazat cu ajutorul unui atribut substantival sau al unei subordonate relative: „funcţia prezidenţială", „funcţia preşedintelui", „funcţia pe care o exercită preşedintele".

Aceste două tipuri de adjective, existente în ambele limbi, nu sunt folosite la fel de des. Limba engleză tinde să utilizeze adjectivele de relaţie „cu o facilitate încă neegalată de franceză, deşi se pare că există tendinţe în acest sens" (Vinay, Darbelnet [1958] 1966: 124). Aceste adjective sunt extinse adesea în grupuri prepoziţionale şi se numără printre factorii care contribuie la extensiunea traductivă a limbii franceze faţă de limba engleză:

> *She had somehow escaped from her captivity in Battersea and was now living with friends who sent Gissing* ***abusive*** *letters, accusing him of mistreating her.* (J. Korg)

> Elle [la femme de Gissing] avait réussi à se sauver de Battersea où elle était retenue prisonnière et vivait maintenant avec des amis qui envoyaient à Gissing des lettres **d'insulte,** l'accusant de la maltraiter.

> [Reuşise să scape cumva din captivitatea din Battersea şi locuia acum cu nişte prieteni, care îi trimiteau lui Gissing scrisori **jignitoare**, acuzându-l de maltratare. NdT — A. H.]

Adjectivele care exprimă naţionalitatea aparţin categoriei adjectivelor de relaţie şi dacă se întâmplă să le putem păstra pe cele care apar într-un text englez (***French*** *cooking:* la cuisine **française** [bucătăria **franţuzească**]), în timpul traducerii deseori fac parte din grupuri

prepoziţionale. Viceversa, cu ocazia traducerii din franceză în engleză, o sintagmă prepoziţională toponimică poate fi redusă la un adjectiv de relaţie:

*The **Crimean** war:* la guerre de **Crimée** [Războiul **Crimeii**]
*The **Trojan** Horse:* le cheval de **Troie** [Calul **troian**]

*200 others are still waiting evacuation in the **French** Embassy in Phnom Penh.* („The Observer")
Il y en a encore 200 [des ressortissants français] dans l'Ambassade **de France** qui attendent d'être évacués de Phnom Penh.
[Alţi 200 din Ambadasa **franceză** aşteaptă încă să fie evacuaţi în Phnom Penh. NdT — A. H.]

L'intransigeance américaine s'explique-t-elle par les avantages considérables que tirent les pétroliers **du Texas** de l'interdiction faite à l'Irak d'exporter son pétrole, ce qui a pour effet de maintenir très haut le coût du baril? („Le Nouvel Observateur", 20-26 nov. 1997)

*Can American intransigence be explained by the considerable advantages that **Texan** oil producers are enjoying from the ban which prevents Iraq from exporting its oil and so keep the barrel of oil at a very high price?* (J. M. Thomson in: Anyme *et al.* 1998: 40-41).

[Intransigenţa americană se poate oare explica prin avantajele considerabile de care se bucură producătorii de petrol **texani** prin interdicţia dată Irakului de a-şi exporta petrolul, menţinându-se, astfel, un preţ foarte mare pentru barilul de petrol?) („Le Nouvel Observateur", 20-26 nov. 1997. NdT — A. H.]

1.2.4. Categoria şi funcţia

Anumite toponime (numele comitatelor, cursurilor de apă, oraşelor şi satelor) sunt folosite în engleză cu funcţia de atribut adjectival, fiind redate în franceză prin grupuri prepoziţionale îndeplinind funcţia de atribut substantival:

*The **Thames** basin:* le bassin **de la Tamise** [bazinul **Tamisei**]
***Aberdeen** fishermen:* les pêcheurs **d'Aberdeen** [pescarii **din Aberdeen**]

*The **Yorkshire** moors:* les landes **du Yorkshire** [stepa **din Yorkshire**]
(Zandvoort 1949: 419)

Se întâmplă ca schimbarea categoriei gramaticale şi a funcţiei să meargă până la schimbarea paradigmei; de la paradigma extinderii substantivului, elementul trece în paradigma circumstanţială:

*He began his career as a **Durham** miner.*
Il commença sa carrière comme mineur **dans le comté de Durham.**
(Zandvoort 1949: 419)
[Şi-a început cariera ca miner **în Durham.** NdT — A. H.]

***Medieval** London was a picturesque but not very healthy place.*
Au Moyen Âge, Londres était pittoresque mais plutôt malsain.
(Zandvoort 1949: 190)
[Londra **medievală** era un loc pitoresc, dar nu foarte salubru. NdT — A. H]

2. CONTRASTIVITATEA FOLOSIRII CURENTE A DETERMINANTULUI GUVERNAT DE PRINCIPIUL AUTODEFINIRII

În calitate de element unic al clasei sale, numele propriu se autodefineşte şi este precedat teoretic de doi determinanţi: articolul Ø sau articolul hotărât. Practic, folosirea unui anume determinant este strâns legată de sistemul lingvistic (englez sau francez) şi de natura substantivului în cauză, adică de apartenenţa sa la subcategoriile toponimelor şi antroponimelor.

2.1. TOPONIMELE

2.1.1. Nume de ţări, de ţinuturi şi de regiuni

a) **În general**, se observă un echilibru între folosirea **articolului zero în engleză** şi a celui **hotărât** în franceză [3]:

Barbados: la Barbade [Barbados]
England: L'Angleterre [Anglia]

Flanders: la Flandre [Flandra]
France: La France [Franţa]
Japan: le Japon [Japonia]
Wales: le pays de Galles [Ţara Galilor]

Tout était faible: la voix du capitaine, cette ridicule petite offensive afin d'aider **la Pologne** vaincue d'avance, l'armement des troupes, les fortifications, le pays entier, les foyers des paysans, leurs raisons, leurs volontés. (H. Thomas: 112)

Everything was weak: the captain's voice, the ludicrous little offensive meant as help to ***Poland****, already defeated, the arming of the troops, the fortifications left behind and, behind these fortifications, the whole country, peasant homes, small-town cafés, and the thoughts, dreams, reasons and will of the people.* (K. Thomson [1966] 1971: 113)

[Totul era slăbit: vocea căpitanului, această ridicolă şi neînsemnată ofensivă, cu scopul de a ajuta **Polonia**, deja învinsă, armamentul trupelor, fortificaţiile, ţara întreagă, casele ţăranilor, cafenelele din oraşe, gândurile oamenilor, visurile, motivaţiile şi ambiţiile lor. NdT — R.R.B.]

Numele regiunilor franceze precedate de articol hotărât pierd acest articol în engleză, indiferent dacă sunt împrumuturi sau traduceri [4]:

L'Alsace: *Alsace* [Alsacia]
La Bretagne: *Brittany* [Bretania]
La Normandie: *Normandy* [Normandia]
Le Périgord: *Périgord* [Perigord]
La Provence: *Provence* [Provenţa]

- **excepţii**: le Limousin: *the Limousin* ; le Pays Basque: *the Basque country*

Sur cette frontière indécise où le **Limousin** se fait moins âpre et le Périgord plus sauvage, on a toujours vu foisonner une petite noblesse terrienne, gourmande, besogneuse et faraude. (J. & J. Tharaud)

On that ill-defined borderland where the ***Limousin*** *grows less inhospitable and Périgord wilder, there have always been plenty of small landed gentry,*

fond of good living, impecunious and uppish. (Ritchie & Simmons: 222-223)

[La această frontieră neclară, unde **Limousin** devine mai blând şi Perigord mai sălbatic, a existat întotdeauna o mică nobilime de ţară, gurmandă, muncitoare şi mândră. NdT — R. R. B.]

b) Există un număr de **excepţii de la regula articolului zero în engleză** privind:

- **numele de ţări la singular**:

The Argentine (dar *Argentina*), *The Congo, the Crimeea, the Levant* (nume dat în trecut părţii orientale a litoralului mediteranean), *the Palatinate, the Ruhr, the Saar, the Sahara, The Sudan, The Transvaal, The Tyrol, The Ukraine, the United Kingdom, the USSR.*

Dick was lying on the sofa, eating his moustache and wandering what the darkness of the night would be like. Then came to his mind the memory of a quaint scene ***in the Sudan****. A soldier had been nearly hacked in two by a broad Arab spear.* (R. Kipling)

Allongé sur le sofa, Dick se mordillait la moustache et se demandait à quoi resemblerait l'obscurité de la nuit. C'est alors qu'il se remémora une scène étrange qui s'était déroulée **au Sudan**. Un soldat avait été presque coupé en deux par une lance arabe à large lame.

[Întins pe canapea, Dick îşi rodea mustaţa şi se gândea cu ce se aseamănă obscuritatea nopţii. Îi veni atunci în minte o scenă ciudată care se petrecuse în **Sudan**. Un soldat fusese aproape tăiat în două de o sabie arabă cu lamă lungă. NdT — R. R. B.]

- **nume de ţări la plural**: *The British Isles, the United States, the Netherlands, the Philippines, the West Indies*

- **nume care desemnează grupuri de insule**:

Les Açores: *the Azores* [Insulele Azore]
Les (îles) Baléares: *the Baleares/the Balearic Islands* [Insulele Baleare]
Les îles Britanniques: *the British Isles* [Insulele Britanice]

Les Hébrides: *the Hebrides* [Insulele Hebride]

2.1.2. Nume de munţi

a) pentru numele de munţi, se observă alternanţa: **articol hotărât în franceză/articol zero în engleză:** „*Ben Nevis*: le Ben Nevis; le mont Blanc: *Mont Blanc*" [5]

Prezenţa unei expansiuni determină utilizarea articolului şi în limba engleză: „le mont des Oliviers: *the mount of Olives*" [Muntele Măslinilor]

b) pentru numele de lanţuri muntoase, se foloseşte articolul hotărât în ambele limbi:

les Pyrénées: *the Pyrénées* [Pirinei]; les Alpes: *the Alps* [Alpi]
the Cheviots: les monts Cheviot [Cheviots]; *the Appalachians*: les Appalaches [Apalache]

2.1.3 Numele de oraşe, în general, nu sunt articulate nici în franceză, nici în engleză: Paris/*Paris* [Paris], London/*Londres* [Londra]. Se va observa însă, în ambele limbi, un anumit număr de substantive care formează împreună cu articolul o sintagmă: *The Hague*/La Haye [Haga], Le Havre/*Le Havre* [Le Havre].

For every one of the 200,000 who manage to see the race at ***Le Mans*** *there are hundreds more who will wish they could be there. (The Observer)*

Pour chacune des 200 000 personnes qui parviendront à voir la course du **Mans,** il y en a des centaines qui regretterons de ne pouvoir y être. (Castagne *et al*.)

[Pentru fiecare din cele 200 000 de persoane care reuşesc să vadă cursa din **Mans**, mai sunt alte câteva sute care regretă că nu au putut ajunge. NdT — R.R.B.]

Pentru câteva dintre aceste sintagme, uzanţa este diferită: La Havane/*Havana* [Havana]:

He was aware he entered the shop of a vacuum that had noting to do with the cleaners. No customer could fill it, particularly not the one who stood there now looking too spruce ***for Havana*** *and reading a leaflet in English on the Atomic Pile, pointedly neglecting Wormold's assistant.* (Greene 1958: 11)

Chaque fois qu'il entrait dans ce magasin, Wormold avait conscience d'un vide qui n'avait rien à voir avec ses aspirateurs: un vide que nul client ne pouvait combler, surtout pas celui qu'il y voyait, debout, beaucoup trop élègant pour **la Havane**, et lisant un prospectus en anglais sur l'aspirateur atomique, en ignorant avec affectation l'assistant de Wormold. (Sibon: 10)

[Îşi dădea seama, ori de câte ori intra în prăvălie, că acest vid n-avea nimic de-a face cu vidul din aspiratoarele sale. Niciunul dintre clienţi nu-l putea alunga, şi cu atât mai puţin cel care se afla atunci acolo, prea spilcuit ca să fie din **Havana**. Stătea şi citea un pliant în limba engleză despre „Pila atomică", şi în chip vădit, nu voia să-i dea nici cea mai mică atenţie vânzătorului din prăvălie. Green/Lupan: 24. NdT — R. R. B]

2.1.4 Numele de monumente, de parcuri, de pieţe, de străzi etc., formate dintr-un nume propriu (care desemnează o persoană sau un loc) şi dintr-un substantiv comun, sunt precedate de **articolul zero în engleză** (*Buckingham Palace, Trafalgar Square, Hyde Park, Waterloo Bridge, Westminster Abbey, Fleet Street*), şi de **articolul hotărât în franceză** (Le Palais Bourbon [Palatul Bourbon], La Place Stanislas [Piaţa Stansilas], Le Parc Monceau [Parcul Monceau]). Aceste două principii sunt determinate de uzul limbii.

În traducere, aceste sintagme constituie un caz de report extins, pentru că, nu numai că nu se traduc, dar folosirea lor este influenţată de determinant.

Astfel, numele de străzi care nu sunt precedate de articol în engleză rămân sub această formă şi într-un text tradus în franceză:

The same penholder that has lain against my forefinger day after day, for — how many years? Twenty, at least: I remember buying it at a shop in ***Tottenham Court Road****.* (Gissing 1903: 110)

Ce même porte-plume que j'ai tenu contre mon index, jour après jour, pendant — combien d'années? Vingt à tout le moins: je me souviens

l'avoir acheté dans une boutique de **Tottenham Court Road**. (Coustillas: 111)

[Acelaşi condei pe care l-am ţinut în mână zi de zi, timp de — câţi ani? Douăzeci cel puţin. Îmi amintesc că l-am cumpărat dintr-un magazin de pe **Tottenham Court Road**. NdT — R. R. B.]

*His rooms in **Sloane Street**, on the top floor, outside which, on a plate, was his name, 'Philip Baynes Bosinney, Architect', were not those of a Forsyte*. (Galsworthy: 74)

Son installation de **Sloane Street**, au dernier étage d'une maison, où les mots „Philip Baynes Bosinney, Architecte", figuraient sur une porte, n'était pas celle d'un Forsyte. (Mayran: 123)

[Locuinţa sa din **Sloane Street**, la ultimul etaj, pe uşa căreia era o placă cu numele lui –„Philip Baynes Bossiney, Arhitect" — nu semăna cu locuinţa unui Forsyte. Galsworthy/de Stahl: 102. NdT — R. R. B.]

Invers, **denumirile de străzi franceze, fără să fie traduse ca atare, îşi păstrează articolul într-un text tradus în engleză**:

Lorsqu'il vivait dans les crasseuses maisons-dortoirs de **la Rue Courmont**, à Moulins-Lille, la camaraderie de ses voisins et de ses compagnons de travail lui suffisait. (J. Duquesne)

*When he had been living in the filthy dormitory-houses of the **Rue Courmont** in Moulins-Lille, the good-companionship of his neighbours and workmates had been enough for him.* (J. Lezon)

[Pe când trăia în internatul mizerabil din **strada Courmont**, în Moulins-Lille, compania plăcută a vecinilor săi şi a colegilor de muncă îi erau de ajuns. NdT — R. R. B.]

Je suis née à quatre heures du matin, le 9 janvier 1908, dans une chambre aux meubles laqués de blanc, qui donnait sur **le boulevard Raspail**. (de Beauvoir [1958] 1997: 9)

I was born at four o'clock in the morning on the 9th of January 1908 in a room fitted with white-enamelled furniture and overlooking the ***boulevard Raspail***. (Kirkup [1959] 1953: 5)

[M-am născut în ziua de 9 ianuarie 1908, la orele patru dimineaţa, într-o cameră cu mobila lăcuită în alb, care dădea pe **bulevardul Raspail**. Beauvoir/Boldur: 19. NdT — R. R. B.]

Ca urmare a legilor sintaxei, uneori articolul, absent în franceză, apare în engleză în interiorul unei sintagme prepoziţionale introdusă prin „in":

Il montait voir son amie, la petite céramiste qui habitait **rue de l'Echaudé** ; le soleil d'automne éclarait le lit et l'assiette de fruits sur la table. (H. Thomas)

He was on his way up to see his young girl-friend, who was a potter and lived ***in the rue de l'Echaudé*** *; autumn sunshine lit the bed and the bowl of fruit on the table*. (Ken Thomson: [1996] 1971: 124-125)

[Urcă să-şi vadă prietena, care era ceramistă şi locuia pe **rue de l'Echaudé**; soarele autumnal lumina patul şi farfuria cu fructe de pe masă. NdT — R. R. B.]

— Nous fuyons Tanger sur notre yacht.
– Vous avez sans doute un pied à terre à Paris!
–. **Avenue Montaigne**. (R. Peyrefitte)

'We get away from Tangiers on our yacht'
'I'm sure you must have a little pied à terre in Paris!
'Oh yes, ***in the Avenue Montaigne'*** (J. Bird)

[– Am plecat din Tanger cu iahtul nostru.
– Cu siguranţă aveţi un *pied à terre* în Paris!
– Da, pe **Avenue Montaigne.** NdT — R. R. B.]

Folosirea numelor de străzi străine [6] într-un text îi conferă acestuia caracterul extraneu, prin grafie şi prin gramatica numelui propriu care este importată. Aceasta se poate observa în textul următor, care prin

mulţimea numelor de locuri pariziene lasă impresia de text tradus sau de contact cu o cultură străină:

> *'Here for long, Mr. Wales?'*
> *'I'm here for four or five days to see my little girl.'*
> *'Oh-h! You have a little girl?'*
> *Outside, the fire-red, gas-blue, ghost-green signs shone smokily through the tranquil rain. It was late afternoon and the streets were in mouvement, the bistros gleamed. At the corner of* ***the Boulevard des Capucines*** *he took a taxi.* ***The Place de la Concorde*** *moved by in pink majesty ; they crossed the logical Seine, and Charlie felt the sudden provincial quality of the left bank.*
> *Charlie directed his taxi to* ***the Avenue de l'Opéra****, which was out of his way.* (F.S. Fitzgerald, „Babylon revisited".)
>
> – Vous êtes ici pour longtemps, Mr. Wales?
> – Quatre ou cinq jours, le temps de voir ma petite fille.
> – Aah! Vous avez une petite fille?
> Dehors, sous la pluie qui tombait doucement, les enseignes rouge-feu, bleutées, ou d'un vert irréel, était comme entourées d'un halo. C'était la fin de l'après-midi, et les rues étaient animées, les vitres des bistros brillaient. Au coin du **Boulevard des Capucines**, il prit un taxi. Il vit passer **la Place de la Concorde**, majestueuse et rose; et puis la Seine, logique; et Charlie perçut tout à coup l'atmosphère provinciale de la rive gauche.
> Charlie demanda à son taxi de prendre **l'Avenue de l'Opéra**, ce qui faisait un détour.
>
> [– Staţi mai mult, domnule Wales?
> – Patru sau cinci zile. Să-mi văd fetiţa.
> – O-ho! Aveţi o fetiţă?
> Afară, diferite firme luminoase — roşii ca focul, albastre ca flacăra de gaz, verzi ca strigoii — luceau înceţoşat în ploaia liniştită. Era târziu şi străzile erau pline de mişcare. Bistrourile străluceau. Luă un taxi de la colţul cu **Boulevard des Capucines**. **Place de la Concorde** lunecă pe lângă el, trandafirie şi maiestuoasă. Trecură peste Sena cea logică şi Charlie intui brusc provincialismul Malului Stâng.
> Charlie îşi îndrumă taxiul spre **Avenue de l'Opéra**, care de fapt nu era în drumul său. Fitzgerald/Stanciu: 344. NdT — R. R. B]

Vom observa că sintagmele care conţin termenul „Abbey" sunt des traduse, cu îmbinările sintactice pe care acestea le presupun:

*Wolsey died **in Leicester Abbey***
Where the abbots buried him. (Joyce: 10)
Wolsey mourut **à l'Abbaye de Leicester**
Où il fut enterré par les abbés. (Aubert: 49)
[Wolsey a murit la **Schitul Leicester**,
Acolo îl îngropară schivnicii. Joyce/Papadache: 9. NdT — R. R. B.]

Există **câteva excepţii de la regula utilizării articolului zero în engleză, în cazul sintagmelor de tipul:** *The Albert Hall*, *The Victoria Embankment*.

[Este vorba de o persoană care are rău de mare.]
*I lay on my bunk and watched the sprightly horizon jumping round the porthole, trying to think about eminently terrestrial objects, such as **the Albert Hall**.*

Allongé sur ma couchette, je regardais l'horizon fantasque danser au hublot, tout en essayant de penser aux choses éminemment terrestres comme **le Royal Albert Hall**.

[Întins în patul îngust, priveam prin hublou orizontul dansând vioi, încercând în acelaşi timp să mă gândesc la lucruri terestre prin excelenţă, cum ar fi **Royal Albert Hall**. NdT — R.R.B.]

În traducerea de mai sus, utilizarea numelui complet permite accentuarea articolului în plan stilistic (cf. **comme l'Albert Hall*).

Numele de străzi şi de cartiere care nu sunt formate după modelul abordat în acest subcapitol (nume de persoană sau loc + nume de stradă, piaţă sau monument) nu funcţionează după aceleaşi reguli (de exemplu: *The Strand*: le Strand [Strand] [7] sau un monument ca *The Cenotaph*: Le Cénotaph [Cenotaful]):

*This was the substance of his letter. For reply came an invitation to a house in **the West-end.*** (Gissing [1891] 1968: 89)
Tel était l'essentiel de sa lettre. En réponse lui parvint une invitation dans **le West End**. (Calbris et Coustillas 1978: 49)

[Acesta era esenţialul scrisorii sale. Răspunsul a fost o invitaţie în **West End**. NdT — R. R. B.]

În exemplul de mai sus, se observă că traducătorii au normalizat textul adoptând grafia utilizată azi. Menţionăm, de asemenea, printre rarele nume simple de străzi sau de bulevarde: *Whitehall*: Whitehall [Whitehall].

2.2 ANTROPONIMELE

2.2.1. Articolul zero: uz general

În linii mari, articolul zero se foloseşte, în franceză şi în engleză, înaintea numelor de persoană:

Winston *made for the stairs* (Orwell: 5)
Winston se dirigea vers l'escalier (Audiberti: 11)
[**Winston** se îndreptă spre scări. (Orwell/Nagacevschi: 5)]

Sau înaintea sintagmei: „apelativ + prenume" la vocativ:

'***Aunt Sarah!*** *Aunt Sarah' she called out***.**
„**Tante Sarah!** Tante Sarah!" appela-t-elle.
[„**Mătuşă Sarah**! Mătusă Sarah!" strigă ea.]

De asemenea, să notăm că, în limba franceză, utilizarea adjectivului demonstrativ urmat de un apelativ poate fi considerată o marcă de politeţe:

Ces messieurs désirent?
What would you like ***gentleman?***
What is it for you, ***gentleman?***
[Cu ce aş putea să vă servesc, **domnilor**?]

2.2.2 Titluri, apelative şi NP

a) Un titlu (sau o funcţie) urmat de o sintagmă prepoziţională este însoţit de articolul hotărât în ambele limbi:

The Queen of England: **La** Reine d'Angleterre [Regina Angliei]

b) Când titlul sau apelativul precedă numele propriu, articolul nu este folosit în engleză:

Queen Elizabeth: **La** Reine Elisabeth [Regina Elisabeta]

În schimb însă, articolul este folosit în limba engleză, ca şi în limba franceză, împreună cu titluri străine: ***The*** *Czar Nicolas* [Ţar**ul** Nicolae], ***The*** *emperor Napoleon* [Împărat**ul** Napoleon]

> *It was a little classical arbour which had been constructed by Felix's mother. There was a sizeable piece of broken fluted column set in a border and beside the marble bench was a bust of* ***the Emperor Vitellius*** *on a slim octagonal plinth*. (Boyd: 236)
>
> C'était une charmille classique, qu'avait composée la mere de Felix: un morceau de colonne brisée, dans une plate-bande, et, près du banc de marbre, un buste de **l'empreur Vitellius** sur un mince socle octogonal. (Besse: 264)
>
> [Era un foişor classic, construit de mama lui Felix: o bucată de coloană cu trunchi striat îngrădită şi, aproape de banca din marmură, un bust al **împăratului Vitellius**, aşezat pe un mic soclu octogonal. NdT — R. R. B.]

Mr poate fi urmat de un titlu fără articol în engleză: *Mr President*: Monsieur **le** Président [Domnu**le** Preşedinte].

Unele adjective sunt folosite împreună cu numele propriu în engleză, fără articol, pentru a forma o poreclă: *Tricky Dicky*: Dick le Roublard (cu referire la Nixon) [Tricky Dick].

c) Atunci când sintagma „**apelativ + nume propriu**" nu este folosită la vocativ, ea este precedată de articol doar în franceză, nu şi în engleză:

'*Yes. We too have a witness. For do you really suppose that all this time* ***Comrade Mundt*** *has been in ignorance of Fiedler's fevered plotting?*' (Le Carré [1963] 1978: 177)

Oui, nous avons un témoin. Car pensez-vous vraiment que **le camarade Mundt** ait ignoré pendant tout ce temps le complot fébrile de Fiedler? (Duhamel et Robillot [1964] 1987: 255)

[Într-adevăr. Avem şi noi un martor. Chiar vă închipuiaţi cumva că tovarăşul Mundt nu a fost la curent cu complotul la care participa **tovarăşul Fiedler** cu atâta entuziasm? (Le Carré/Crişan: 205. NdT — R. R. B.]]

Mais ça gênait la femme d'en parler devant le cheval, de **la tante Charlotte**. (R. Queneau: 162)

But it embarrassed the woman to talk about her in front of the horse, about ***Aunt Charlotte***. (B. Wright: 163)

[Femeia era însă stânjenită să vorbească despre **mătuşa Charlotte** în faţa calului. NdT — R. R. B.]

Când apelativul indică o legătură de rudenie, folosirea articolului Ø cu această sintagmă creează un efect de nivel de limbă mai ridicat în franceză:

Aunt Alexandra *ignored my question*. (H. Lee)
Tante Alexandra ne releva pas ma question. (Ballard *et al*.: 12-13)
[**Mătuşa Alexandra** ignoră întrebarea mea. NdT — R. R. B.]

2.3. REFERENŢII CULTURALI

2.3.1. În limba franceză, acronimele[1] sunt articulate, pe când „în limba engleză, în general, ele nu sunt însoţite de un articol. Totuşi, se pot

[1] „Un acronim este o varietate de siglă (adică un cuvânt format din iniţiale sau din primele două sau trei litere ale fiecărui cuvânt dintr-un grup); dar se distinge de sigla propriu-zisă prin faptul că se pronunţă ca un cuvânt, şi nu literă cu literă. Uneori se scrie cu minuscule, ca un cuvânt obişnuit. Ex. *sonar* (sound navigation and ranging)." (Tournier 1991: 9).

oserva unele ezitări, cum ar fi cele referitoare la GATT" (Fergusson 1955: 57):

> ***On NATO**, Europe, Africa, China, and above all relations with the United States, the foreign minister, Alain Juppé, has set the agenda*. („The Economist")
>
> Pour ce qui est de **l'Otan**, de l'Europe, de l'Afrique, de la Chine et surtout des relations avec les Etats-Unis, c'est le ministre des affaires étrangères, Alain Juppé, qui a fixé le calendrier.
>
> [În ceea ce priveşte **NATO**, Europa, Africa şi China, şi mai ales relaţiile cu Statele Unite, cel care a fixat programul a fost ministrul de externe, Alain Juppé. NdT — R. R. B.]
>
> Après plusieurs jours d'intenses consultations à Vienne, l'**OPEP** a finalement décidé le 29 août d'augmenter provisoirement sa production de brut. („Le Monde")
>
> *Following several days of intense negotiations in Vienna, **OPEC** eventually decided yesterday on a temporary hike in crude output*. (Fergusson 1995: 54-55)
>
> [După mai multe zile de intense negocieri la Viena, **OPEC** a decis ieri creşterea temporară a producţiei de ţiţei. NdT — R. R. B.]
>
> ***Unicef** estimates that 1 milion children enter the prostitution trade each year, mostly in Asia*. („Newsweek")
>
> **L'Unicef** estime qu'un million d'enfants se retrouvent chaque année sur le marché de la prostitution, principalement en Asie. (Gandrillon: 44- 45)
>
> [**Unicef** estimează că un milion de copii intră pe piaţa prostituţiei în fiecare an, în special în Asia. NdT — R. R. B.]
>
> Ce constat, quelque peu paradoxal, est l'une des principales conclusions d'une enquête de la Sofres réalisé pour *Le Monde* et RTL, à quelques jours du scrutin présidentiel du 5 novembre. („Le Monde", 31/10/96)

This observation, which is somewhat paradoxical, is one of the main conclusions of a survey conducted by Sofres for Le Monde and RTL, a few days before the presidential election on November 5th. (Thomson in: Ayme *et al*.: 20-22)

[Deşi paradoxal, această constatare este una din principalele concluzii a unei anchete conduse de Sofres pentru *Le Monde şi RTL*, înainte cu câteva zile de alegerile prezidenţiale din 5 noiembrie. NdT — R. R. B.]

2.3.2. nume de jurnale

În ceea ce priveşte non-traducerea lor, am semnalat deja că aceasta nu este totală în franceză, deoarece există tendinţa de a traduce articolul care precedă denumirea jurnalelor străine:

*It was a bit of information, like those paragraphs in **The Times** they call 'News in Brief'*. (Greene: 28)

C'était une simple information, comme ces annonces du **Times** intitulées „Nouvelles brèves". (Nordon: 29)

[Era o simplă informaţie, ca acelea care apar la rubrica „Ştiri pe scurt", din ziarul „**The Times**". NdT — R. R. B.]

în timp ce în limba engleză numele de jurnale nu se traduc deloc:

Dans un article paru dans **Le Monde**, il déclarait ...
*In an article published in **Le Monde** he declared...*
[Într-un articol publicat în **Le Monde**, declara...]

Cu toate acestea, am observat un caz de non-traducere totală în franceză, servind ca *memento* bilingv de civilizaţie:

First, some journalists felt that their independence was no longer ensured by the new ownership, and left *The Times* to found their own newspaper (*The Independent*, on October 7, 1986).

D'abord, certains journalistes ont considéré que leur indépendance n'était plus garantie par la nouvelle direction, et ont quitté *The Times*

pour fonder, le 7 octobre 1986, leur propre journal, *The Independent*. (Ayasch 1996: 234-235)

[Mai întâi, unii jurnalişti au considerat că independenţa lor nu mai era asigurată de noua direcţiune, şi au părăsit *The Times* pentru a fonda, în 7 octombrie 1986, propriul lor jurnal, *The Independent*. NdT — R. R. B.]

S-ar putea obiecta că nu este vorba decât despre o lucrare cu caracter didactic, dar asta nu diminuează faptul că există aici o tentativă interesantă de a pune capăt unei practici eterogene.

3. UTILIZAREA ARTICOLULUI HOTĂRÂT ÎN RAPORT CU DETERMINAREA, MODALIZAREA ŞI RETORICA

3.1. ARTICOLUL HOTĂRÂT şi DETERMINAREA EXTERNĂ

Determinarea externă este constituită de prezenţa unei expansiuni a sintagmei nominale (relativă, adjectivală [SinA] sau prepoziţională [SinP]), unde numele propriu este nucelul; utilizarea expansiunii în asociere cu articolul hotărât permite referinţa la o singură persoană dintre purtătorii aceluiaşi nume sau la aspecte ale referentului desfăşurate în timp.

3.1.1 **Utilizarea comună în limbile franceză şi engleză**. Expansiunea prin SinA, sintagmă prepoziţională sau relativă, declanşează în mod regulat folosirea articolului hotărât pentru antroponime, în cele două limbi:

***The Raymond referred to**, I understood to be the gentleman present, and him I understood to be Mr.Camilla*. (Dickens: 80)

Je compris que **le Raymond dont elle avait parlé** était le monsieur présent; et je compris que c'était „Mr.Camille". (S. Monod: 125-126)

[Înţelesei că **Raymond, despre care vorbea ea**, era domnul de faţă şi că dânsul era „domnul Camilla". (Dickens/Călin: 112)]

[...] *but he knew –he felt he had known twenty stairs down- that Lime,* ***the Lime he had hero-worshipped now for twenty years****, since the first meeting in a grim school corridor with a cracked bell ringing for prayers, was gone*. (Gr. Greene: 28)

[...] mais Rollo Martins savait bien, il le savait depuis les vingt dernières marches, que Lime, **le Lime qui depuis vingt années avait été son héros** (depuis leur première rencontre dans son ombre corridor d'école tandis qu'une cloche fêlée sonnait l'heure de la prière) avait disparu. (Sibon 1960: 20)

[... dar Rollo Martins ştia, ştia de când urcase ultimele douăzeci de trepte, că Lime, acel **Lime care era eroul lui de douăzeci de ani** (de la prima lor întâlnire într-un culoar întunecat al şcolii când sunetul spart al clopotelor anunţa ora rugăciunii) a dispărut. NdT — R. R. B.]

Sydney's past had featured love affairs with two generations of male poets. But some years earlier ***the unpredictable Sydney*** *had married William Spiecher, a much older poet*. (Fr. Prose)

Le passé de Sydney avait été marqué par des histoires d'amour avec deux générations de poètes de la gent masculine. Mais, quelques années auparavant, **l'imprévisible Sydney** avait épousé William Spiecher, un poète beaucoup plus âgé qu'elle. (Derbecourt)

[Trecutul lui Sydney era marcat de poveşti de dragoste cu două generaţii de poeţi. Cu câţiva ani înainte însă, **imprevizibila Sydney** fusese căsătorită cu William Speicher, un poet mult mai în vârstă decât ea. NdT — R. R. B.]

3.1.2. Pentru toponime, folosirea este diferită:

- uz comun, pentru expansiunea prin relativă:

This was roughly ***the Vienna to which Rollo Martins*** *came on February seventh last year*. (Greene: 18)
Telle était en gros **la Vienne dans laquelle arriva Rollo Martins** le sept février dernier. (Nordon: 19)
[Asta era, în mare, **Viena în care ajunse Rollo Martins** în şapte februarie anul trecut. NdT — R. R. B.]

- uz distinct. Utilizarea adjectivului ca expansiune declanşează cu regularitate folosirea articolului în franceză, nu însă şi în engleză:

> [este vorba de Spaccanapoli, un cartier din Napoli]
> C'est l'un des plus anciens quartiers de la cité. Le parcourir, c'est découvrir **la Naples gréco-romaine, médiévale et Renaissance.**
>
> *It is one of the oldest districts in the city. To visit it is to discover* ***Greco-Roman, Medieval and Renaissance Naples*****.** (AFM nov 1999: 211)
>
> [Acesta este unul dintre cele mai vechi cartiere ale oraşului. A-l vizita înseamnă a descoperi **Napoli greco-roman, medieval şi renascentist**. NdT — R. R .B.]

3.2. UTILIZAREA ARTICOLULUI HOTĂRÂT SINGULAR, SPECIFIC LIMBII FRANCEZE

Limba franceză are două utilizări opuse şi conotative ale articolului hotărât în faţa numelor de persoane la singular, utilizări care nu se regăsesc în engleză:

3.2.1. una se întâlneşte în **limba populară sau în anumite dialecte regionale**

> a)**Articolul înaintea prenumelui**. Această utilizare nu există în limba engleză şi lasă să se înţeleagă o anumită familiaritate cu persoana:
>
> [un bărbat se ocupă cu grădinăritul]
> [...] le carré ainsi retourné se trouvait aussi propre, aussi moelleux que le lit de **la Mathilde**. (J. Anglade)
> *The patch he had dug over was then as clean and soft as* ***Matilda's*** *bed*. (Charlot *et al*.1982: 12-13)
> [stratul pe care l-a săpat era curat şi moale ca patul **Matildei**. NdT — R. R. B.] [8]

b) **Articolul înaintea numelui de familie** poate marca **genul**, producând un efect de uşoară familiaritate sau chiar de **ostilitate**. Această marcă este tradusă în funcţie de caz, de către traducători:

La levaque, les yeux fixes, regardait son feu éteint, tandis que Levaque, saoulé par des cloutiers, l'estomac vide, dormait sur la table. (Zola [1885] 1960: 249)

La levaque *was staring at the dead fire, whilst her husband, made dead drunk on an empty stomach by some nailmakers, was asleep on the table.* (Tancock: 253)

[**Cumătra Levaque** privea cu ochii ţintă la focul stins din vatră, în vreme ce bărbatul ei, îmbătat de nişte lucrători de la fabrica de cuie, dar cu burta goală, adormise cu capul pe masă. (Zola/Lemnaru: 276)]

În acest exemplu, fiindcă nu există o altă marcă a genului în afară de articol, traducătorul a menţinut articolul şi în limba engleză. Dar în cazul următor, unde NP are un sufix feminin, traducătorul a considerat suficientă această marcă:

Quand elle se retrouva dehors, **la Maheude** coupa résolument par les jardins pour un rendez-vous chez les Pierron. (Zola: 249)

Outside once again, ***Maheude*** *resolutely crossed the gardens for the Pierrons house.* (Tancock: 253)

[Când ajunse afară, mama **Maheud** tăie, fără a mai sta în cumpănă, drumul prin grădini, ca să ducă la familia Pierron. Zola/Lemnaru: 277. NdT — R. R. B.]

Este necesar să notăm că această utilizare presupune o percepţie similară a genului din partea cititorului englez cu aceea pe care o are traducătorul sau cititorul francez faţă de articolul „la" sau de sufixul „-de". De asemenea, trebuie menţionat că această folosire a articolului, specifică limbii franceze, nu este naturală în limba engleză; ar fi mai „firesc" ca sintagma „la Levaque" să fie tradusă prin „Levaque's wife".

3.2.2. cealaltă utilizare a articolului în limba franceză se întâlneşte în limba curentă şi vizează numele de persoane celebre:

- „după modelul italian, când e vorba de poeţi sau de artişti italieni" (Le Tasse [Tasso], L'Arioste [Ariosto])
- „când e vorba de femei celebre, în special cântăreţe sau actriţe" (La Malibran [Malibran], la Champmeslé [Champmeslé]) (Grévisse citat de Gary Prieur 1994: 101)

Această folosire nu se regăseşte în limba engleză:

Le Tasse: *Tasso* [Tasso]; l' Arioste: *Ariosto* [Ariosto]; La Callas: *Callas* [Callas]

Alt exemplu:

[numele proprii desemnează aici personificarea forţei motrice]
L'une, **la Crampton**, une adorable blonde, à la voix aiguë, à la grande taille frêle, emprisonnée dans un étincelant corset de cuivre [...] L'autre, **l'Engerth**, une monumentale et sombre brune aux cris sourds et rauques. (Huysmans: 77)

One of these, bearing the name of ***Crampton****, is an adorable blonde with a shrill voice, a long slender body imprisoned in a shiny brass corset [...] The other,* ***Engerth*** *by name, is a strapping saturnine brunette.* (Baldick: 37)

[Una, **Crampton**, o blondă adorabilă, cu glas ascuţit, înaltă şi subţire, prinsă într-un corset scânteietor de aramă [...] Cealaltă, **Engerth**, o brună monumentală şi sumbră. Huysmans/Joil: 27. NdT — A. Po.]

3.3. DESPRE ARTICOLUL HOTĂRÂT ENGLEZ CA MARCĂ A UNEI EXCEPŢII: UN CAZ TANGENT DE ECHIVALENŢĂ

În lucrarea sa, *Gramatica numelui propriu*, Marie-Noëlle Gary-Prieur, încearcă să generalizeze şi să adopte un alt punct de vedere, după ce citează diferitele cazuri propuse de Grevisse:

> Fără a pune la îndoială corectitudinea acestor observaţii, aş dori să sugerez că, dincolo de varietatea efectelor produse, mecanismul interpretativ este acelaşi: *la France*, *la Callas* sau *le Luther* se explică prin prezenţa unei anafore care trimite la o presupoziţie exterioară discursului [...]. (Gary-Prieur 1994: 101)

Pentru a-şi dovedi intenţia, ea propune trei exemple, şi anume:

> A — J'ai aussi lu les livres de John Bane.
> B — Quel John Bane? dit Adam avec précaution. Le John Bane qui a écrit *Une pièce au soleil* ou le John Bane qui a écrit *Les Diplômes de la vie*?
> C — Le John Bane, dit l'homme en fronçant les sourcils. (David Lodge, *La chute du British Museum*, p. 185, în Gary-Prieur 1994: 101)

pe care le comentează în următorii termeni:

> Răspunzând „*Le* John Bane", interlocutorul A arată că doar unul dintre cei doi John Bane merită să fie prezent în mintea noastră când folosim acest nume. Pentru motive pe care doar contextul le poate explica, articolul hotărât construieşte o relaţie anaforică cu un subiect unic, complet diferit de alte subiecte cu acelaşi nume. (Gary-Prieur 1994: 101)

Remarca este corectă, dar din dorinţa de a-şi dovedi teza, Gary-Prieur îşi pierde simţul critic şi ne oferă (fără să ne-o spună însă) o traducere a unui roman englez, pe care îl tratează ca pe un text scris de un autor francez. Ea nu remarcă faptul că utilizarea articolului în acest caz (în sintagma „*Le* John Bane") este, de fapt, un calc, adică o construcţie care nu se foloseşte în limba franceză. Iată textul englez:

> 'I told a lie', he said, 'I have also read the work of John Bane'.
> 'Which John Bane?' said Adam carefully.
> 'The John Bane who wrote *Room at the Top* or the John Bane who wrote *Hurry on Down*?'
> '*The* John Bane', said the man, frowning.' (Lodge [1965] 1983: 121)

> [– V-am minţit, îi zise el. Am mai citit şi opera lui John Bane.
> – Care John Bane, întrebă precaut Adam. John Bane, autorul cărţii *Drumul spre înalta societate*, sau John Bane, cel care a scris *În graba mare*?
> Bărbatul se încruntă şi-i zise:

– Adevăratul John Bane. Lodge/Gheo: 160. NdT — A. Po.]

Această utilizare a articolului în limba engleză, care nu se rezumă doar la numele proprii, este adesea redată în franceză prin adăugarea unui epitet („marele", „celebrul") sau a unei expresii („prin excelenţă, chiar el"), pentru a reda insistenţa:

> He is **the** specialist [El este specialistul].
> C'est lui le **grand** specialiste [El este celebrul specialist].

În ceea ce priveşte fragmentul extras din textul lui Lodge, propunem următoarele soluţii: „Cel care e celebru", „Cel pe care îl cunoaşte toată lumea!", „Nu este decât un singur John Bane", traduceri care sunt mult mai apropiate de valoarea articolului în acest caz, aşa cum apare şi în analiza lui Gary-Prieur:

> Putem observa că, aici, valoarea articolului este foarte apropiată de cea a latinescului *ille*: „faimosul", „celebrul", „cel cunoscut". Este o consacrare socială de a fi desemnat prin sintagma *La* + SinP, după cum dovedesc numeroasele *la Dietrich* şi *la Maillan,* apărute în jurnalele din ziua următoare morţii acestor două actriţe. (Gary-Prieur 1994: 102-103)

3.4. ARTICOLUL DEFINIT ŞI COMPARAŢIA

Comparaţia poate fi explicită, prin utilizarea sintagmei „à la+ nume propriu", sau implicită, cu utilizările de referinţă sau metaforice a numelui propriu.

3.4.1. Comparaţia explicită: „à la+ nume propriu"

Sintagma „à la + nume propriu sau adjectiv de relaţie toponimic" introduce complemente de mod care pot fi precedate de „à la façon de, à la manière de, à la mode de" [în maniera lui, după modelul lui]. Gary-Prieur consideră că este vorba aici de o întrebuinţare calificativă a numelui propriu:

> Articolul feminin *la* este prezent chiar şi atunci când referentul numelui propriu este o persoană de genul masculin. [...] Aceasta indică faptul că *la*

nu determină numele propriu sau adjectivul care îi urmează, ci un substantiv feminin subînţeles. Acest substantiv ar putea fi *façon*, care există în vocabularul culinar: *riz à la façon de Porquerolles*. (Gary-Prieur 1994: 92)

Pentru a ilustra cele spuse mai sus, aceasta menţionează, printre altele, şi exemplu următor:

Une silhouette **à la Modigliani**: une silhouette **allongée**. [O siluetă **à la Modigliani**: o siluetă prelungă](Gary-Prieur 1994: 93)

Echivalentele acestei construcţii în engleză sunt multiple:

- **Adjectiv,** caz în care se produce şi o contragere:

*'I've got a nice place here,' he said, his eyes flashing about restlessly. Turning me around by one arm, he moved a broad flat hand along the front vista, including in its sweep a sunken **Italian** garden, a half acre of deep, pungent roses, and a snub-nosed motor-boat that bumped the tide offshore.* (Fitzgerald: 13-14)

„C'est une gentille propriété que j'ai là"; fit–il, tandis que son regard faisait le tour de l'horizon, par éclats vifs et courts.
Il me força à pivoter en me tirant par le bras et tendit une large main plate pour me montrer le panorama, ramassant, comme dans un coup de balai, un jardin creux **à l'italienne**, un quart d'hectare de roses au parfum profond et pénétrant, et un canot automobile au nez épaté qui au large, chevauchait la marée. (Liona: 31)

[– E drăguţă casa mea, spuse el jucându-şi mereu, neliniştit, ochii în jur.
Mă făcu să mă întorc apucându-mi braţul, arătându-mi cu mâna lui mare detaliile faţadei, şi apoi, dincolo, grădiniţa **în stil italian**, cu câteva trepte sub nivelul pajiştii, tufişurile de trandafiri care se întindeau pe vreo jumătate de acru şi o barcă cu motor acostată la debarcader. (Fitzgerald/Ivănescu: 15-16)]

- **Adjectiv derivat**, caz în care indicele comparaţiei este cuprins în sufix:

In the rich and brown atmosphere peculiar to back rooms in the mansion of a Forsyte, the ***Rembrandtesque effect*** *of his great head, with its white hair, against the cushion of his high-backed seat, was spoiled by the moustache by the moustache, which imparted a somewhat military look to his face.* (Galsworthy: 19)

Dans la riche et brune atmosphère qui est spéciale aux chambres reculées de la demeure d'un Forsyte, **l'effet à la Rembrandt** de sa grande tête à cheveux blancs, contre son coussin et le haut dossier de son siège, était compromis par la moustache qui donnait à sa physionomie quelque chose de militaire. (Mayran: 29)

[În această atmosferă de bogăţie, culoarea cafeniu-închis predomina şi era caracteristică pentru toate camerele de locuit din casele familiei Forsyte. **Efectul rembrandtian** pe care-l făcea capul său mare, cu păr alb, rezemat de fotoliul cu spetează înaltă, era tulburat de mustaţa ce da feţei lui un oarecare aspect militar. Glasworthy/Stahl: 31. NdT — R. R. B.]

După acelaşi model s-ar putea traduce şi exemplul următor: „A Modiglianesque figure" [o figură / fizionomie à la Modigliani]

- **Explicitare sintaxică a comparaţiei,** apropiată de glosă. Exemplul cu Modigliani s-ar putea parafraza: „o siluetă asemămătoare modelelor lui Modigliani". Iată şi alte exemple, cu alte formulări:

Vivre **à l' américaine**: to live like an American/in **the American style** [a trăi **în stil american**]
Une histoire **à la Tolstoï**: a story in the style of Tolstoy (R & C) [o poveste **tolstoiană**]

[Fontainebleau] Les jardins **à la française** et les parcs au tracé plus irrégulier s'étendent au sud et à l'est.
The ***French-style*** *gardens and the wilder parks run alongside the southern and eastern sides*. (AFM: 88)
[Grădinile **franţuzeşti** şi parcurile sălbatice se întind în partea de sud şi de est. NdT — R. R. B.]

Cette face grotesque, écrasée en forme de potiron, attristée par des yeux gris surmontés de deux lignes rouges au lieu de sourcils, était commandée par

un nez **à la Don Quichotte**, comme une plaine est dominée par un bloc erratique. (Balzac)

This grotesque physiognomy, squashed into the shape of a pumpkin and saddened by grey eyes with two red lines above for eyebrows, was commanded by a nose of ***the Don Quixote sort****, as a plain is dominated by an 'erratic block'.* (Ritchie & Simons: 114-115)

[În mijlocul acestei feţe groteşti, turtită in chip de dovleac şi întristată de nişte ochi cenuşii având deasupra lor două linii roşii în loc de sprâncene, se înalţă un nas **ca al lui don Quijote**, aşa după cum deasupra unei câmpii se ridică o stâncă adusă de ape. Balzac/Ioachimescu 1964: 9. NdT — R. R. B]

Ils continuèrent à petit dejeuner dans un silence poli, mouillant leurs croissants, **à la française**, mais sans le moindre bruit de succion, **à l'anglaise**. (D.Pennac)

They continued to eat their breakfast in polite silence, dipping their croissants **as the French do** but whithout the slightest sucking noise **as the English do**. (N. Cooney)

[Continuară să-şi ia micul dejun într-o linişte politicoasă, înmuindu-şi croissantele, **ca francezii**, dar fără cel mai mic zgomot, **ca englezii**. NdT — R. R. B.]

- Explicitarea valorii comparaţiei. Contextul sau variantele traducătorului îl pot determina pe acesta să opteze pentru ceea ce se numeşte o traducere semantică; iată un exemplu extras din *Fondement didactique de le traduction technique* [Fundamentele didactice ale traducerii tehnice]

Our problem is to avoid ***the Jules Verne approach*** *to the home. We want to develop something that would appeal to the little old lady in pinnie and curlers.* (Durieux 1988: 155)

Christine Durieux comentează posibilităţile de traducere a exemplului în următorii termeni:

> [...] Nimic nu obligă în acest exemplu, cel puţin nu sensul, ca numele Jules Verne să apară în traducerea franceză. [...] Am putea vorbi de o casă „în stilul lui Jules Verne", dar nimic nu ne obligă să păstrăm numele. În acest caz, numele propriu Jules Verne ar fi putea fi tradus printr-un substantiv comun, cum ar fi **science-fiction.** (Durieux, 1988: 155)

3.4.2. Articol hotărât plural şi NP utilizat ca referinţă

Într-o astfel de sintagmă, numele propriu are valoare de exemplu, el este o referinţă pentru o comparaţie. Gary-Prieur afirmă că aceste sintagme pot fi parafrazate prin: „persoanele ca x" (Gary-Prieur: 142).

Un posibil echivalent al acestei folosiri a articolului în engleză este adjectivul posesiv „your":

> Sur cette frontière indécise où le Limousin se fait moins âpre et le Périgord plus sauvage, on a toujours vu foisonner une petite noblesse terrienne, gourmande, besogneuse et faraude. Quand elle donne sa fleur, elle produit **les Mortemart**, **les Noailles** ou **les Saint-Chamans**; quand elle demeure à l'état fruste, elle continue les **Pourceaugnac**. (J. & J. Tharaud)

> *On that ill-defined borderland where the Limousin grows less inhospitable and Périgord wilder, there have always been plenty of small landed gentry, fond of good living, impecunious and uppish. When they give of their best, they produce* ***your Mortemarts, your Noailles or Saint-Chamans****; when they remain in the rough, they carry on the line of* ***the Pourceaugnacs***. (Ritchie & Simons: 222-223)

> [Pe această frontieră nedefinită, unde ţinutul Limousin devine mai blând şi Perigord, mai sălbatic, a existat întotdeauna o mică nobilime gurmandă, muncitoare şi mândră. Când dă ceea ce are mai bun, produce familii ca **Mortemart**, **Noailles** sau **Saint-Chamans**; când rămâne în starea naturală, continuă linia **Pourceaugnac**. NdT — R. R. B.]

De asemenea, e posibilă şi o explicitare a valorii comparaţiei legată de această întrebuinţare a articolului.

> [Larbaud descrie Trieste] Le mélange des noms italiens des rues, des noms slaves des enseignes, des inscriptions allemandes au front des

monuments, et l'uniforme autrichien, d'un bleu aigu dans cette lumière, résument la situation politique et nous portent en pensée vers le Sud, vers **les Tarentes, les Bari, les Patras**, où sur de grandes places désertes et neuves, d'immenses cafés neufs et déserts offrent leurs glaces aux incursions du vent de mer. (V. Larbaud)

The mixture of the Italian names of the streets, of the slavonic ones on the shop-signes, of the German inscriptions carved on the public buildings, and of the Austrian uniform with its strident blue in this light, all these epitomize the political situation, carrying us toward the South, towards ***towns like Tarento, Bari*** *or* ***Patras*** *where on large deserted new squares, in huge deserted new coffee-bars, ice-creams are bestowed on the incoming winds from the sea*. (Ayme *et al.:* 170-172)

[Amestecul de străzi cu nume italiene, de firme slave, de inscripţii germane pe monumente şi uniformele austriece, de un albastru strident în această lumină, rezumă, toate, situaţia politică şi ne duc cu gândul spre Sud, spre **Tarente**, **Bari** sau **Patras**, unde în pieţe mari, noi şi pustii, imense cafenele noi şi pustii oferă îngheţată brizei mării. NdT — R. R. B.]

Il joue lui-même **les Harpagon**: he acts like/behaves **like Harpagon** himself [Se comportă ca însuşi **Harpagon**].

O altă construcţie posibilă pentru antroponime ar fi:

Et que diraient-ils de cela **les Dupont, les Durand**?
'What would the **Duponts and the Durands** of this world think of it?'
[Şi ce-ar zice despre asta [**familiile**] **Dupont şi Durand**?]

3.4.3. Articol hotărât singular şi NP cu valoare metaforică

În acest caz, numeul propriu este însoţit de o expansiune: de un complement introdus în limba franceză prin „de" sau prin adjectiv, însă niciodată de o relativă. Aceeaşi construcţie este prezentă şi în engleză [dar cu demonstrativ în română]:

Aujourd'hui à Damas, pour sa onzième rencontre avec le président Assad, il renâcle plutôt qu'il ne résiste à sa tutelle, trop faible certes pour

affronter, mais aussi trop peu roué pour convaincre le „**Bismarck du Proche-Orient**". („Le Monde")

'In Damascus today, meeting with the President Assad for the eleventh time, he merely grumbles at Syrian tutelage rather than resist it, for he is too weak to risk a confrontation with the **Bismarck of the Near East**'. (Vaiss 1996: 54)

[Astăzi, la Damasc, cu ocazia celei de-a unsprezecea întâlniri cu preşedintele Assad, el a prostestat mai degrabă contra tutelei siriene decât i s-a opus, fiindcă e prea slăbit să rişte o confruntare cu acest „**Bismarck al Orientului Apropiat**". NdT — R. R. B.]

4. ADJECTIVUL DEMONSTRATIV

Pornind de la un articol al lui Kleiber (1991), Gary-Prieur subliniază că:

> Trebuie să excludem de la început o funcţie pur deictică a demonstrativului: *acest NP* nu poate servi la introducerea prin întărire a unui referent nou, dat fiind caracterul non descriptiv al numelui propriu, aşa cum subliniază Kleiber; există, în acest caz, o diferenţă de funcţie fundamentală între numele propriu şi substantivul comun. Acest fapt presupune că, de fiecare dată când apare o SinN de forma *acest NP* fără legătură cu o ocurenţă anterioară a NP, o cunoaştere prealabilă a referentului *numelui propriu* trebuie să poată fi reconstituită pornind de la context. (Gary-Prieur: 203-204).

Altfel spus, folosirea demonstrativului („acesta, aceasta") presupune două tipuri de reluări: una, pornind de la „o ocurenţă anterioară a numelui propriu" în text, este de ordin contextual sau anaforic; cealaltă, pornind de la „o cunoaştere prealabilă a referentului numelui propriu", este mai degrabă legată de aducerea-aminte a unui fapt extralingvistic, real sau fictiv, în sensul că referentul este construit pornind de la ficţiunea lumii imaginare legată de sau implicită în opera de ficţiune. Reluând distincţia stabilită de Kleiber (1990), Ulrika Dubos vorbeşte despre reluări prin evocare şi reluări contextuale. Ea descrie primul tip

astfel: „o reluare prin evocare" descrie o informaţie sau o persoană bine cunoscută de unul sau de mai mulţi interlocutori, dar care nu a fost menţionată neapărat într-un segment de discurs anterior" (Dubos 1994: 104). Diferenţă este interesantă şi o vom folosi, dar problema este de a şti ce se înţelege prin „segment de discurs anterior", până la ce nivel putem reconstitui informaţiile într-un roman? De altfel, vom observa că natura numelui propriu ne poate determina să-l folosim cu un demonstrativ şi să construim o reluare prin evocare în ciuda unei menţiuni anterioare apropiate. Vom analiza succesiv reluarea anaforică şi pe cea prin evocare.

4.1. „DEMONSTRATIV + NP" ÎN RELUAREA ANAFORICĂ

a) Reluarea poate fi neutră pe plan modal

În *Evanghelia după Matei*, întâlnim cazul folosirii clasice a acestui tip de reluare, în cadrul unei povestiri, cu o valoare neutră pe plan modal. Versiunea în engleză prezintă o turnură cu articolul hotărât. Cele două texte nu sunt traducerea unuia din celălalt, ci amândouă sunt traducerea unui alt text, de accea sunt interesante şi revelatorii pentru tendinţele discursive:

> En ces jours-là **Jean le Baptiste**, prêchant dans le désert de Judée [...] **Ce Jean** avait son vêtement de poil de chameau et un pagne de peau autour des reins. (Matthieu: 3 1-4)

> *In those days came **John the Baptist**, preaching in the wilderness of Judœa. [...] And **the same John** had his raiment of camel's hair, and a leathern girdle about his loins.* (St Matthew: 3 1-4)

> [În vremea aceea a venit **Ioan Botezătorul**, şi propovăduia în pustia Iudeii.
> [...] **Ioan** purta o haină de păr de cămilă, şi la mijloc era încins cu un brâu de curea. Matei 3:4, traducere de Cornilescu] [9]

În engleza modernă, acest gen de reluări se face mai degrabă cu „this":

> *If you are to understand this strange, rather sad story you must have an impression at least of the background — the smashed dreary city of Vienna*

divided up in zones among the four powers; the Russian, the British, the American, the French zones, regions marked only by notice boards, and in the centre of the city, surrounded by the Ring with its heavy public buildings and its prancing statuary, ***the Inner Stadt*** *under the control of all four powers.* ***In this once fashionable Inner Stadt*** *each power in turn, for a month at a time, takes, as we call it, the chair', and becomes responsible for security;[...].* (Greene [1950] 1992:16)

Pour que vous puissiez comprendre cette histoire étrange et plutôt triste, it faut que vous ayez au moins une idée de l'arrière plan: Vienne, lugubre et en ruine, divisée en quatre zones par les occupants, les zones russe, britannique, americaine et française, signalées chacune par un simple écriteau et au centre de la ville, entourée par le Ring, ses massifs bâtiments publics et sa statuaire caracolante, **la Innere Stadt** contrôlée conjointement par les quatre puissances. Dans **cette Innere Stadt** naguère élégante, chaque puissance assume pour un mois à tour de rôle ce que nous appelons la présidence et devient responsable de la sécurité. (Nordon 1992: l 7)

[Pentru a putea să înţelegeţi această poveste ciudată şi mai degrabă tristă, trebuie să aveţi măcar o idee despre fundal — Viena sinistră în ruine, împărţită în zone de cele patru puteri ocupante: rusească, englezească, americană şi franţuzească, marcate doar de câte un panou inscripţionat şi în centrul oraşului, înconjurată de Ring, cu masivele sale clădiri publice şi galeria de statui cabrate, **Innere Stadt** aflată sub controlul celor patru ocupanţi. În **această Innere Stadt**, cândva elegantă, fiecare putere ajunge prin rotaţie să preia pentru o lună ceea ce numim conducerea şi devine responsabilă pentru siguranţă. NdT — S. T.]

La începutul romanului *The Great Gatsby* [*Marele Gatsby*], naratorul, Nick, este invitat la vărul său, Tom Buchanan, unde o întâlneşte pe o anumită Miss Baker care îl întreabă dacă îl cunoaşte pe Gatsby (p. 17). Fiind întrerupt, nu poate să-i răspundă imediat; dar, după masă, Nick are prilejul să revină la această întrebare şi foloseşte demonstrativul „this" anaforic pentru a vorbi despre Gatsby:

*'**This Mr Gatsby** you spoke of is my neighbour –' I said.* (Fitzgerald: 21)
„**Ce M. Gatsby** dont vous parliez est mon voisin, commencai-je."(Lion: 39)

[**Domnul Gatsby acesta** de care vorbeai e vecinul meu, începui eu. Fitzgerald/Ivănescu 2002: 25. NdT — S. T.]

În exemplul următor se găsesc elemente de povestire şi de monolog:

'Excuse me. *Entschuldigung.'*
She turned round. It was the soldier, **Cobb**, calling from his bed.
'Wasser, Kann ich, hum, Wasser haben. Bitte.'
She brought him a glass. 'I speak English you know,'she said. 'You don't have to speak German.'
She remembered when **this Cobb** had arrived. The journey from Tanga had almost been too much for him. (Boyd 1983: 220)

„Excusez-moi. *Entschuldigung.*"
Elle se retourna: c'était le soldat **Cobb** qui rapppelait de son lit.
'Weisser; Kann ich, hum, Wasser haben. Bitte.'
Elle lui apporta un verre:
„Je parle anglais, vous savez, dit-elle. Inutile de vous forcer à parler allernand." Elle se rappelait l'arrivée de **ce Cobb**. Le voyage de Tanga l'avait beaucoup eprouvé. (Besse: 246)

[„Scuzaţi-mă. *Entschuldigung.*"
Ea se întoarse. Era soldatul Cobb care o striga din patul său.
'Wasser, Kann ich, hum, Wasser haben. Bitte.'
Îi aduse un pahar. „Ştiţi, vorbesc engleza. Nu trebuie să vorbiţi în germană."
Îşi aminti când a ajuns **acest Cobb**. Călătoria de la Tanga până aici îl epuizase. NdT — S. T.]

Cu privire la acest exemplu, se poate observa caracterul superficial, chiar neclar al anumitor distincţii pe care le evocam mai sus. Prima menţionare a NP corespunde folosirii clasice, aceea a desemnării mai precise a unui individ prin numele său. Cea de-a doua menţionare este, de fapt, o reperare a lui Cobb pe care infirmiera o realizează în raport cu prima ei identificare în situaţia construită (reluare anaforică), dar şi în raport cu prima lor întâlnire, pentru că ea trece printr-un proces de rememorare; este vorba, aşadar, de o reluare prin evocare.

b) Reluarea poate avea nuanţe modale

Vom analiza mai întâi cazul întrebării neliniştite şi vag admirative a Emmei Bovary cu privire la Paris:

> Elle était a Tostes. Lui, il était à **Paris**, maintenant; là-bas! Comment était **ce Paris**? Quel nom démesuré! Elle se le répétait à demi-voix, pour se faire plaisir. (Flaubert: 53)

Traducătorii au tradus în diverse moduri această folosire a adjectivului demonstrativ. Hopkins utilizează echivalentul în engleză cel mai la îndemână: „acest tip de reluare se face întotdeauna cu „this", în măsura în care acesta marchează în special o legătură cu instanţa enunţiativă şi cu protagoniştii săi." (Dubos 1994: 104)

> *And now, here was she in Tostes; he probably in **Paris**. What sort of place was **this Paris** of the sounding name? She spoke it half aloud from mere pleasure in the word.* (Hopkins 1949: 53)

> [Şi acum ea era aici, în Tostes, el era probabil în **Paris**. Ce loc o fi **Parisul acesta** cu un nume aşa răsunător? Îl pronunţă cu voce joasă, pentru plăcerea provocată de cuvânt. NdT — S. T.]

Russell interpretează această întrebare într-un mod destul de liber:

> *She was at Toastes now; he was far away in **Paris**. Why '**Paris**' ? Such a mightly name. She said it over to herself half-aloud, just for the sound of it.* (Russel 1950: 104)

> [Ea era la Toastes acum; el era departe, la **Paris**. De ce „**Paris**"? Un nume aşa puternic. Îl repetă cu voce joasă, pentru dulceaţa cuvântului. NdT — S. T.]

Marmur împărtăşeşte în parte interpretarea lui Hopkins, dar varianta lui diferă prin folosirea lui „that" care „adaugă întotdeauna o nuanţă de distanţare modală, aceasta primând asupra valorii de «reluare prin evocare»." (Dubos 1994: 104)

She was in Tostes. He, he was in ***Paris*** *now — **Paris**! What was it like, **that city**? What a marvellous name! She would repeat it under her breath to make herself feel good".* (Marmur 1964: 74)

[Ea era la Toastes. Iar el, el era acum acolo, la **Paris**! Cum era **acest Paris**? Ce nume nemărginit! Îl repetă în şoaptă, pentru plăcerea proprie. Flaubert/Botez 1970: 63. NdT — S.T.]

Vom examina acum expresia mai clară a unei ostilităţi din partea vorbitorului; „man" folosit doar cu un articol hotărât cu valoare anaforică sau deictică poate exprima această atitudine:

'I don't like ***the man: ce type*** *ne me plaît pas.'*
[Nu-mi place **tipul**: **tipul acesta** nu-mi place.]

As he approached Temple recognized, to his dismay, a family lanky figure. Wheech-Browning. [...] Wheech-Browning was the last person that Temple wanted to see. He couldn't stand ***the man****.* (Boyd: 229)

Près de la piste, Temple, sidéré, reconnut une silhouette familière: Wheech-Browning! [...] La dernière personne que Temple souhaitait voir! Il ne pouvait pas supporter **ce type-là**. (Besse: 257)

[În timp ce se apropia, Temple recunoscu stupefiat o figură familiară. Wheech-Browning. [...] Wheech-Browning era ultima persoană pe care Temple voia să o vadă. Nu-l putea suferi pe **omul acela**. NdT — S. T.]

Aceleaşi valori se pot păstra şi în cazul numelui propriu, prin folosirea demonstrativul „that": „that man Smith" — „ce Smith" [acel Smith] sau a unui articol: construcţia poate fi întărită de un adjectiv modalizator:

In that respect Erich had been right. Liesl had found herself in effective charge of the hospital until ***Deppe*** *arrived.* [17 rânduri în care sunt prezentate amintiri separă această menţionare a lui Deppe de următoarea]
She couldn't say she was exactly happy now, but at least she wasn't miserable any more. That is until ***the wretched man Deppe*** *had arrived with his text book cases, turning everything upside down.* (Boyd: 220)

Sur ce point, Erich avait eu raison. Liesl s'était retrouvée pratiquement chargée de l'hôpital jusqu'à l'arrivée de **Deppe** [...]
Elle ne pouvait pas vraiment dire qu'elle était parfaitement heureuse à present, mais au moins elle n'était plus si malheureuse. C'est-à-dire jusqu'à l'arrivée de **cet affreux Deppe**, avec ses cas pour dictionnaires médicaux: il mettait tout sens dessus dessous. (Besse: 246)

[Erich avusese dreptate în această privinţă. Liesl se ocupase practic de spital până să vină **Deppe**.
Nu putea spune că e tocmai fericită acum, dar cel puţin nu se mai simţea prost. Asta până să vină **nenorocitul de Deppe** cu cazurile sale teoretice, întorcând totul pe dos. NdT — S. T.]

4.2. DEMONSTRATIV + NP ÎN RELUAREA PRIN EVOCARE

4.2.1. Referentul numelui propriu este evocat în cadrul unei reflecţii, în general într-un enunţ de tip monolog. Reluarea este rareori neutră pe plan modal, dar această modalitate nu este întotdeauna explicită:

- **monolog în stil direct**. În exemplul următor, atitudinea ostilă a domnului Utterson faţă de Hyde este evidenţiată prin folosirea apelativului „Master":

And then by a return of his former subject, he conceived a spark of hope. ' ***This Master Hyde****, if he were studied', thought he, 'must have secrets of his own.'* (Stevenson: 54)

Revenant ensuite à son point de départ, il conçut une lueur d'espérance. „**Ce M. Hyde**, pensa-t-il, doit avoir des secrets à lui". (Reichen: 35)

[Şi apoi, întorcându-se la subiectul său de mai înainte, întrevăzu o scânteie de nădejde: **Domnişorul ăsta**, **Hyde**, de-ar fi cercetat, gândi el, trebuie să aibă nişte taine ale lui. Stevenson/Hobana: 31. NdT –S.T.]

- **monolog în stil indirect liber.** În cele două exemple de mai jos există o uşoară ostilitate subînţeleasă cu privire la noii veniţi într-o familie, dar această ostilitate nu este marcată explicit decât prin demonstrativ:

[Bătrânul Jolyon se gândeşte la logodna recentă a nepoatei sale, June, cu Philip Bosinney]
He woke up. June had gone! James had said he would feel lonely [..] He ought never to have allowed the engagement. She had met ***this Bosinney*** *at the house of Baynes — Baynes and Bildeboy, the architects.* (Galsworthy: 19)

II s'éveilla. June était partie! James avait prédit qu'il sentirait la solitude.[...] Il n'aurait jamais dû permettre ces finançailles. Elle avait rencontré **ce Bosinney** chez les Baynes, Baynes et Bildeboy, les architectes. (Mayran: 29)

[Se deşteptă. June please! James îi spusese că se va simţi singur [...] N-ar fi trebuit să îngăduie niciodată logodna. L-a întâlnit pe **acest Bosinney** în casa lui Baynes — „Baynes şi Bildeboy, arhitecţii". Galsworthy/de Stahl: 37. NdT — S.T.]

[Felix revine acasă pentru logodna fratelui său, Gabriel; încă nu a cunoscut-o pe logodnică, pe Charis]
Felix looked at Gabriel, who was sitting beside his mother. It wasn't the same any more, now that he was getting married to ***this Charis****, he thought bitterly. He wondered what she was like.* (Boyd 1982: 68)

II regarda Gabriel assis près de sa mère. Il n'était plus le même, se dit-il amer, maintenant qu'il allait épouser **cette Charis**. A quoi ressemblait-elle? (Besse: 73)

[Îl privi pe Gabriel, care stătea lângă mama sa. Nu mai era acelaşi, îşi spuse cu amărăciune, acum că se căsătorea cu **această Charis**. Se întrebă cum arată. NdT — S.T.]

4.2.2. Referentul NP este folosit de vorbitor în cadru (restrâns sau larg) sub forma unei aduceri-aminte sau a unei evocări. Această folosire situaţională se face, în general, în discursul direct.

În *Le Nœud de vipères* [*Cuibul de vipere*], povestirea are forma unei scrisori a naratorului către soţia sa, este vorba, deci, de o formă de discurs direct. Acest fapt reiese din pasaje precum cel în care el o interpelează, ca într-o conversaţie:

À partir de l'affaire Villenave (1893) je me révélai en outre comme un grand avocat d'assises [...]
Cette affaire **Villenave**, si elle consacra mon triomphe, resserra l'étau qui m'étouffait [...]
Ces Villenave — te rappelles-tu seulement leur histoire? — après vingt ans de mariage, s'aimaient d'un amour qui était passé en proverbe. (Mauriac: 80-81)

It was the Villenave case (1893) which gave me the chance to prove myself a great Criminal lawyer as well [...]
***The notorious Villenave case** (1893) set the seal on my reputation. It also gave a further twist to the vice which was crushing out my life [...]*
*I wonder whether you remember the story of **that Villenave couple?** They had been married for twenty years, and were still so devoted to one another that they had become almost a legend.* (Hopkins 1950: 64)

[Cazul Villenave (1893) îmi aduse şansa să dovedesc că sunt un mare avocat de drept penal. **Acest caz Villenave**, dacă îmi va consacra triumful, va desface chingile care mă sufocă.
Îţi mai aminteşti de **cuplul acela, Villenave**? După douăzeci de ani de căsătorie încă se mai iubeau ca în romane. NdT — S.T.]

Şi în acest caz, precum şi în exemplul extras din Boyd (de mai sus, în 4.1.), anafora e legată de un proces de evocare a trecutului privind identitatea indivizilor desemnaţi. De altfel, putem estima că folosirea lui „that" este legată de notorietatea familiei Villenave şi de faptul că „referentul aparţine memoriei comune a vorbitorului şi interlocutorului său. Avem atunci de a face cu un „univers împărtăşit". „That" este semnul referinţei la un anumit obiect de memorie comun. Această utilizare este frecventă când vorbitorul sau naratorul se adresează interlocutorului său (sau cititorului), solicitându-i memoria." (Joly şi O'Kelly 1990: 439)

Remarcăm întrbuinţarea lui „that" în locul demonstrativului de apropiere „this", folosit într-o constucţie cu „man", pentru a face trimitere la un individ cunoscut cu certitudine doar de vorbitor; o ilustrare a cazului avem în *The Great Gatsby*, când Tom Buchanan evocă un autor despre care a auzit vorbindu-se, dar despre care nu este sigur că este cunoscut de interlocutorul său, Nick:

‘You make me feel uncivilized, Daisy, I confessed on my second glass of corky- but rather impressive claret. 'Can't you talk about crops or something?'
I meant nothing in particular by this remark, but it was taken up in an unexpected way.
'Civilization's going to pieces,' broke out Tom violently. 'I've gotten to be a terrible pessimist about things. Have you read *The Rise of the Colored Empires* by this **man Goddard**?'
'Why, no,' I answered, rather surprised by his tone.’(Fitzgerald: 19)

„– Daisy, près de toi je me fais l'effet, d'un être pas civilisé du tout. Ne peux-tu pas parler de récoltes ou de choses de ce genre?”
N'attribuant aucune signification particulière à cette remarque, je ne m'attendais pas à la façon dont on la releva.
La civilisation s'en va par morceaux, éclata Tom avec violence. Je suis devenu terriblement pessimiste. As-tu lu *L’Ascension des Empires de gens de couleur,* par **un type nomme Goddard**?
– Ma foi, non, répondis-je, assez surpris du ton dont it avait parlé.” (Liona: 37)

[– Mă faci să mă simt cam necioplit, Daisy, îi mărturisi la al doilea pahar de vin, un vin cu miros de dop dar, oricum, impresionant. Nu poţi să discuţi şi tu despre recoltă sau lucruri de felul acesta?
Nu voisem să însinuez nimic, însă remarca mea fu primită într-un fel cu totul neaşteptat.
– Civilizaţia se duce dracului! izbucni Tom cu violenţă. Am ajuns un pesimist teribil în chestiile astea. N-ai citit *Ascensiunea imperiilor de culoare*, **de unul Goddard**?
– Nu, am răspuns, cam surprins de tonul lui. Fitzgerald/Ivănescu: 22. NdT –S.T.]

În sfâşit, în exemplul următor în care este evocat un individ din trecutul doctorului Jekyll, modalizarea este marcată printr-o apoziţie injurioasă:

'My poor Utterson,' said he, 'you are very unfortunate in such a client. I never saw a man so distressed as you were by my will; unless it were ***that hide-bound pedant, Lanyon,*** *at what he called my scientific heresis.'* (Stevenson: 58)

„Mon pauvre Utterson ! Vous n'êtes guère gâté avec un client comme moi. Je n'ai jamais vu un homme plus affligé que vous avec mon testament, sauf peut-être **ce pendant borné de Lanyon**, devant ce qu'il appelle mes hérésies scientifiques." (Naugrette: 59)

[Bietul meu Utterson, zise, ce ghinion să ai un client ca mine! n-am văzut în viaţa mea un om atât de dezolat cum ai fost tu de testamentul meu, afară doar de **încuiatul ăla pedant de Lanyon** faţă de ce numea el „ereziile mele ştiinţifice". Stevenson/Hobana: 33. NdT –S.T.]

4.2.3. Referentul numelui propriu este convocat în cadrul (restrâns sau larg) al unei situaţii sub forma unei exclamaţii care exprimă o reacţie a vorbitorului faţă de persoana sau faţă de o trăsătură caracteristică a acestui referent. Această întrebuinţare situaţională este întâlnită, în general, în discursul direct.

4.2.3.1. Reacţia la persoană, modalizată de anumite adjective calificative cum ar fi: *poor/pauvre* [biet], *dear/cher* [drag], care sunt indici ale sentimentelor de compătimire sau de simpatie ale vorbitorului. Limba franceză foloseşte adjectivul demonstrativ şi, eventual, adjectivul posesiv, limba engleză utilizează, de regulă, articolul zero [limba română, articolul hotărât].

[vorbitorul este Dr Jekyll]
'There is one point I should like you to understand. I have really a very great interest in ***poor Hyde.'*** (Stevenson: 60)
„Il y a un point que j'aimerais vous faire comprendre. *Je porte* en effet le plus vif intérêt à **ce pauvre Hyde**." (Naugrette: 61)
[Eu însă — ţi-o repet — nutresc în mod sincer un mare, un foarte mare interes faţă de **acest tânăr**. Stevenson/Hobana: 34-35. NdT –S.T.]

'I see ***dear Dr Chasuble*** *coming up'* (O. Wilde)
„Tiens, voici **ce cher docteur Chasuble**."
[Iată-l pe **dragul dr. Chasuble venind**.]

[Michael şi James (= primul „el") vorbesc de Nick, fratele lui Catherine, care este o fată încântătoare.]

'He looks to me like a pansy', he said to Michael, soon after Nick's arrival. 'I didn't like to say so before, but I had heard it about him in London. They're al-

ways trouble-makers believe me [...] Who'd believe that thingwas twin to ***dear Catherine.'*** (I. Murdoch)

„Il me fait l'effet d'une tapette", dit-il à Michael peu de temps apès son arrivée. „Je n'aurais pas aimé le dire auparavant, mais j'ai entendu parler de lui à Londres. Ce sont toujours des fomentateurs de trouble, croyez-moi. [..:] Comment croire que ce déchet est le frère jumeau de **la chère Catherine**." (J. Desseine)

[– Parcă-i o muiere, îi spuse el lui Michael, curând după sosirea lui Nick. Nu ţi-am spus asta până acum, dar am auzit eu câte ceva prin Londra. Ăştia nu aduc decât necazuri, credeţi-mă. [...] Cine ar fi crezut că **draga de Catherine** are un asemenea frate?" Murdoch/Sîrbu 2002: 138. NdT –S. T.]

Referitor la cele spuse mai sus, credem că această traducere este contestabilă într-o privinţă: folosirea articolului este insuficientă; avem nevoie de demonstrativul „aceasta" sau de posesiv. Propunem traducerea următoare:

„Je trouve qu'il a l'air d'une tapette", dit-il à Michael peu après l'arrivée de Nick. „Je ne voulais pas en parler tout de suite, mais je l'avais entendu dire à Londres. On a toujours des problèmes avec ces gens-là crois-moi...Qui croirait que cet être (ce type, cet individu) est le jumeau de **notre chère Catherine**."

[„Mi se pare că e ca o muiere", îi spuse el lui Michael la puţin timp după sosirea lui Nick. „Nu am vrut să-ţi spun până acum, dar am auzit nişte lucruri în Londra. Sunt întotdeauna probleme cu genul acesta de oameni. Cine ar crede că insul ăsta e fratele geamăn al **dragei noastre Catherine**. NdT –S.T.]

4.2.3.2. Reacţia vorbitorului la o trăsătură caracteristică a referentului NP

a) sintagma „acest + NP" ca enunţ, întărit sau nu de „ah!" sau „şi".

Acest NP! are ca şi NP proprietatea de a putea constitui în sine un enunţ:

Pierre!
Acest Pierre!

Printr-o intonaţie specifică, NP fără determinant este apelativ, iar NP precedat de un demonstrativ constituie un fel de comentariu minim al unei situaţii în care referentul numelui propriu este obiectul unei judecăţi favorabile sau nefavorabile emiţătorului. Adesea, contextul precizează judecata asociată unei asemenea exclamări. (Gary-Prieur 1994: 191)

Kerstine Jonasson preia ca bază descrierea lui Kleiber şi vorbeşte, la rândul său, de valoarea deictică, aşa cum s-a observat în situaţiile examinate în 4.2.3.1. şi 4.2.3.2.

Să ne amintim că această clasificare determinată de demonstrativ este, în general, deictică, ceea ce înseamnă că ea poate fi identificată cu ajutorul unei informaţii prezente în situaţia enunţării. Sau, dat fiind faptul că identificarea referentului NP este stabilită aici în afara contextului situaţiei enunţiative [...], în acest caz demonstrativul nu ne mai permite identificarea acestui referent, ci, mai degrabă, semnalează că această valoare — implicită sau explicită — este reperabilă cu ajutorul lui *hic et nunc* din situaţia enunţiativă. Astfel, Kleiber (1991) se referă în acest caz la „valoarea deictică", dorind să spună prin acest lucru că această valoare — şi nu referinţa! se bazează pe un eveniment anterior care implică purtătorul NP şi accesibil în situaţia enunţiativă. (Jonasson 1994: 191)

a1) cu un antroponim, această construcţie nu poate fi calchiată în engleză cu naturaleţe. Pentru a ilustra acest fapt, ne putem imagina un context de dialog, în care se vorbeşte despre o terţă persoană absentă, „un anume Georges":

Interlocutorul 1: „Georges trebuia să dea un examen, nu învăţase şi totuşi l-a luat"
Reacţia Interlocutorului 2: „Ah, Georges ăsta!"

Mai mulţi anglofoni consultaţi au făcu următoarele propuneri de traduceri:

- suprimarea referinţei la NP:

What a guy!/He's some guy!
[Ce tip! E cineva!]

He's some man for one man!
[E ceva de capul lui! (admirativ, dar e specific în irlandeză)]

- alte formule diverse, implicând NP:

That's George (for you)! [Ăsta e George (pentru tine)!]
Typical George! [Doar George!]
That's typical of George! [E tipic pentru George!]
That George! (mai rar) [George ăsta!]

Iată un exemplu de folosire în engleză a formulei *Typical + NP*, dată aşa cum e întâlnită cel mai des: vom constata că, în acest caz, se foloseşte în franceză o formă de extracţie cu ajutorul articolului partitiv; ceea ce demonstrează că această calitate este percepută ca actualizarea unui potenţial caracteristic al individului, precum folosirea verbului modal *would* într-un enunţ de tipul *he would.*

[Doctorul Cruz a uzurpat recent prerogativele comandantului de jandarmerie Paton Bobby; el se plânge unui coleg de Cruz, iar doctorul Carriscant îi răspunde prin formula de mai jos:]

'I still can't understand the man,' Bobby repeated. 'How could he just go there and take it? Who does he fucking think he is? The Lord Mayor of the Universe? I ask you.'
'Typical Cruz. Remember he's a ***peninsularo****. He'll never change.*'
(Boyd [1992] 1993: 94)

„Je ne comprends toujours pas ce type, répéta Bobby. Comment a-t-il pu simplement entrer et s'en emparer [il s'agit d'un cadavre]? Pour qui foutre se prend-il? Le lord-maire de l'univers? Je vous demande un peu.
– Du Cruz tout craché. Rappelez-vous que c'est **un peninsularo**. Il ne changera pas." (Besse: 119)

[Nu pot să-l înţeleg pe omul acesta, repetă Boby. Oare cum a putut să meargă acolo pur şi simplu şi să-l ia [este vorba de un cadavru]? Cine dracu' se crede? Stăpânul universului? vă întreb.
– Ăsta-i Cruz. Amintiţi-vă că e un **peninsularo**. Nu se va schimba niciodată. NdT — S.T.]

a2) în corelaţie cu un substantiv desemnând o naţionalitate sau un grup, echivalentul în engleză ar putea fi articolul hotărât cu valoare deictică sau anaforică. Cele două exemple de mai jos apar într-un fel de discurs indirect liber în care este exprimată reacţia personajului Temple, sub formă exclamativă, după:

- o serie de reflecţii asupra vieţii sale

> *Sometimes he wondered if he had been right to bring his wife and young family to Taveta [..] he doubted if he could have stood the society much longer [...] God, Temple swore,* ***the English!*** *He was glad to have escaped.* (Boyd 1982: 39)

> Il se posait parfois la question de savoir s' il avait eu raison. d' amener sa femme et ses jeunes enfants à Taveta [...]. il n'aurai pas pu non plus, sans doute, supporter longtemps la société [...] Nom de Dieu! jura Temple. Ces **Anglais!** il était rudement content d'avoir fui. (Besse: 42-43)

> [Câteodată se întreba dacă a făcut bine să-şi aducă soţia şi copii în Taveta. [...] se îndoia că ar fi putut suporta această societate multă vreme. [...] Doamne-Dumnezeule, zise Temple, **englezii ăştia**! Era foarte fericit că fugise. NdT — S.T.]

- o scenă pe care tocmai a trăit-o; Temple este American, tocmai a vorbit cu ofiţerii englezi:

> *Temple stepped out from the porch into the sun, adjusted his sun helmet and sighed audibly.* ***The British****. He shook his head in a mixture of rage and admiration.* (Boyd: 227)

> Temple ressortit dans la rue au soleil, ajusta son casque et soupira bruyamment. **Ces Anglais!** Il secoua la tête de rage et d'admiration melangies. (Besse: 255)

> [Temple ieşi în stradă la soare, îşi potrivi casca şi suspină zgomotos. **Englezii ăştia!** Îşi scutură capul într-un gest de furie amestecată cu admiraţie. NdT — S.T.]

b) sintagma „acest + NP" extrasă dintr-un enunţ exclamativ în care este folosită ca bază pentru un comentariu care explicitează modalizarea, judecata vorbitorului:

– Ah ben! en voilà un qui n'est pas bête, **ce Giraudoux**. Il pense tout à fait comme moi. Et comme ma pauvre Marguerite! (F. Dorin)

[Ei bine, iată că nu e prost deloc, **acest Giraudoux**. Gândeşe la fel ca mine...Şi cum gândea sărmana mea Marguerite. NdT — S.T.]

'Well, now. He's no fool, is ***this Giraudoux****. He thinks the way I do. The way poor dear Marguerite used to.* (Wood 1995: 42-43)

[Doi fraţi tocmai s-au despărţit într-o gară: unuia îi place să meargă la clasa întâi, celuilalt la a doua; fiecare se gândeşte la celălalt în compartimentul său.]

Each felt aggrieved that the other had not modified his habits to secure his society a little longer; but as Roger voiced it in his thoughts:
'Always a stubborn beggar Nick !'
And as Nicholas expressed it to himself:
'Cantankarous chap ***Roger*** *always was!'* (Galsworthy: 18)

„Chacun se sentait blessé de ce que l'autre n'ait pas modifié ses habitudes pour rester plus longtemps avec lui. Mais comme pensait Roger:
- Toujours têtu, Nick!
Et comme Nicolas se le disait à lui-meme:
- Toujours desagréable, **ce Roger**!" (Mayran: 27)

[Fiecare dintre ei era supărat pe celălalt că nu şi-a schimbat obiceiul pentru ca să mai fi rămas câtva timp împreună. Roger îşi zise în gând: „Nick a fost întotdeauna un ştrengar încăpăţânat!"
Iar Nicholas îşi spuse: Totdeauna a fost Roger un băiat arţăgos! Galsworthy/Stahl: 35. NdT — S.T.]

Cruz's patients had declined steadily in the years since Carriscant had arrived and now it was either ignorance or agonised desperation that led anyone to demand a consultation with the old surgeon. He ***was a dying***

breed, was Cruz, *Carriscant reflected, a historical curiosity, an emblem of the bad old days of the profession.* (Boyd [1993] 1994: 75)

Le nombre des patients de Cruz n'avait cessé de diminuer depuis l'arrivée de Carriscant et, désormais, seul l'ignorance ou un extréme désespoir pouvaient amener quelqu'un à demander une consultation au vieux chirurgien. Il appartenait à une *espèce en* voie de disparition, ce Cruz, songea Carriscant, une curiosité préhistorique, un emblème des mauvais jours de la profession. (Besse: 97-98)

[Numărul pacienţilor lui Cruz scăzuse mereu în anii de după sosirea lui Carriscant şi de acum doar ignoranţa sau disperarea extremă mai putea determina pe cineva să ceară să fie consultat de bătrânul chirurg. Acest Cruz aparţinea unei *specii* pe cale de dispariţie, se gândea doctorul Carriscant, era o curiozitate preistorică, o emblemă a zilelor proaste ale profesiei. NdT — S.T.]

Iată o versiune eliptică a acestei turnuri cu verbul „a fi":

[un doctor se întoarce târziu acasă, soţia reacţionează]
'I thought you said this murder business had detained you?
Well, it did. But then Pantaleon asked me to see this contraption he is building. A flying machine — can you believe it ?'
'**He is such a child, Pantaleon**.' (Boyd 1993] 1994: 90)

„– Je croyais que tu disais avoir été retenu par cette affaire de meurtre?
– Eh bien oui, en effet. Mais Pantaleon m'a ensuite invité à aller voir la machine qu'il construit. Une machine volante, tu te rends compte?
– C'est un tel enfant, **ce Pantaleon**." (Besse: 90)

[– Credeam că ai spus că ai fost reţinut de cazul acesta de omor.
– Ei bine, e adevărat. Dar Pantaleon m-a invitat apoi să văd maşinăria pe care o construieşte. O maşină de zburat, poţi să crezi aşa ceva?
– Ce copil, şi **Pantaleon ăsta**! NdT –S.T.]

Iată un alt exemplu al folosirii acestei turnuri în limba engleză:

I met Carriscant at the railroad station in Pasadena early in the morning. He had asked me to came with him to Santa Fe and, for some reason, and much

*to my astonishment, **I** agreed at once, without any reflection or any regrets.*
*He had asked and I had said yes and it was only later that this had stuck me as presumptuous on his part and paradoxical on mine. But he had fried my imagination, had **Salvador Carriseant**. [...].* (Boyd [1993] 1994: 39)

Traducătoarea nu a optat pentru folosirea demonstrativului:

Il avait demandé et j'avais dit oui, et c'est seulement plus tard que la chose me frappa comme présomptueuse de sa part et paradoxale de la mienne. Mais il avait enflammé mon imagination, **Salvador Carriscant**. (Besse 1994: 55)

[El m-a întrebat şi i-am răspuns afirmativ, abia mai târziu acest lucru mi s-a părut prezumţios din partea sa şi paradoxal din partea mea. Dar **Salvador Carriscant** îmi atâţase imaginaţia. NdT –S.T.]

În acest caz însă, folosirea demonstrativului ar fi justificată în limba franceză:

Mais il avait enflammé mon imagination, *ce* **Salvador Carriscant**.
[Dar *acest* **Salvador Carriscant** îmi aţâţase imaginaţia. NdT — S.T.]

5. FOLOSIREA ADJECTIVULUI POSESIV ÎN LIMBILE FRANCEZĂ ŞI ENGLEZĂ

Adjectivul posesiv echivalează cu un articol hotărât folosit în corelaţie cu o extindere a numelui. Valoarea acestei extinderi este multiplă:

- valoare determinantă cvasi neutră: „Italia lui", adică Italia pe care o cunoaşte, în care a trăit.

- relaţie de apartenenţă: „Jean-Pierre al nostru": cel pe care îl cunoaştem şi care face parte din familia noastră, caz în care există o conotaţie efectivă în plus, a se compara cu cazul de mai sus, „draga noastră Catherine"

- marcare a unei atitudini de interes din partea vorbitorului (în general aceea a unui narator) faţă de referentul numelui propriu: „eroul nostru îşi urmă drumul".

Vom examina succesiv aceste trei valori:

5.1. VALOAREA DETERMINANTĂ

Adjectivul posesiv este considerat ca fiind echivalentul unui articol demonstrativ asociat cu o extindere restrictivă în *de* (Gary-Prieur: 215). Această construcţie determină folosirea posesivului în limbile franceză şi engleză:

> Jean m'inquiète, me confia-t-elle un soir de mai après toutes les excuses d'usage. Je sais que **son Pirandello** n'aura pas lieu et que deux films viennent de le débarquer. (Poirot-Delpech)

> *'I'm worried by Jean,' she said confidingly to me one May evening, after all the usual excuses. I know* ***his Pirandello*** *isn't going to be staged, and that he's been given the push from two films.'* (Chariot *et al.:* 94-95)

> [Jean mă îngrijorează, îmi mărturisi ea într-o seară de mai, după toate scuzele obişnuite. Ştiu că **spectacolul său cu Pirandello** [10] nu va mai avea loc şi că nu mai joacă în două filme. NdT — S.T.]

> Ce n'était plus **son Italie**
> *It was no longer* ***(his Italy)*** *(the Italy he had known)*
> Nu mai era **Italia lui** (Italia pe care o cunoştea).

5.2. MARCAREA UNEI RELAŢII DE APARTENENŢĂ LA O CONOTAŢIE AFECTIVĂ

Dacă posesivul primei persoane indică o relaţie afectivă strânsă între vorbitor şi referentul NP, dimpotrivă, posesivul persoanelor a doua şi a treia marchează o distanţă luată de vorbitor faţă de acest referent. (Gary-Prieur: 221)

5.2.1. Relaţia afectivă strânsă, pozitivă

Această construcţie, cu adjectivul posesiv al primei persoane, se regăseşte în cele două limbi:

[copii se joacă. Min este bona familiei]
'Spiders don't fall from ceilings.'
'Yes, they do. **Our Min** told *us she'd seen a spider as big as a saucer, with long hairs on it like a gooseberry.'*(Mansfield: 102)

– Les araignées ne tombent pas des plafonds.
– Si, ça se peut. **Notre Minne** nous a dit qu'elle avait vu une araignée grande comme une soucoupe, avec de longs poils dessus, comme une groseille à maquereau. (Merle: 103)

[– Păianjenii nu cad din tavan.
– Ba da, cad. **Min a noastră** ne-a spus că a văzut unul mare cât o farfurioară, acoperit cu păr lung, ca o agrişă. NdT — S.T.]

Totuşi, în limba engleză, în vorbirea populară există un caz special, acela al folosirii adjectivului posesiv „our", în relaţie cu primul referent, cu funcţie vocativă, care este adesea omis în traducerea în limba franceză.

Doris called for me at home, turned the corner, and came down our cobbled street on a horse. My brother Paul ran in and said:
'Come and look at this woman (he was only nine) on a horse, our ***Tony'****– and having nothing better to do while waiting for Doris but flip through the Mirror I strode to the yard-end*. (Sillitoe 1989: 98)

Doris vint me voir chez moi. Elle apparut au coin de la rue et s' avança sur la chaussée empierrée: elle était à cheval. Mon frère Paul entra en courant: „Eh, **Tony**! viens voir cette bonne femme (il n'avait que neuf ans) sur un cheval!" Et comme je n'avais rien *de* mieux à faire en attendant Doris que de feuilieter le *Mirror*, je gagnai à grands pas le fond de la cour. (Chuto 1989: 99)

[Doris veni să mă vadă acasă. Apăru de după colţ şi înaintă pe strada pietruită, călare. Fratele meu Paul intră alergând şi spuse: „Ei, **Tony**, vino să vezi acestă femeie (el avea doar nouă ani) pe cal!" Şi cum nu aveam altceva mai bun de făcut în timp ce o aşteptam pe Doris decât să răsfoiesc ziarul *Mirror*, ajunsei cu paşi mari până în fundul curţii. NdT — S.T.]

[într-un restaurant]

When the younger girl began speaking he listened to her, hardly aware that he was doing so.
'If you've got any money I'd like a cake, ***our Alma****.'*
'I haven't got any more money.' the elder one replied impatiently. (Sillitoe 1959: 53)

Quand la petite se mit à parler, il l'écouta sans presque s'en rendre compte.
– Si tu as assez d'argent, je voudrais bien avoir un gâteau, dis, **Alma.**
– Je n'en ai plus assez, répondit l'aînée avec impatience. (Delgove: 19)

[Când micuţa începu să vorbească, el o ascultă fără să-şi dea seama că făcea acest lucru.
– **Alma**, dacă ai bani de ajuns, aş vrea o prăjitură, spuse.
– Nu mai am atâţia bani, răspunse sora mai mare cu nerăbdare. NdT — S.T.]

De notat că această folosire specifică în engleză apare în discursul direct şi în folosirea numelui propriu în cazul vocativ.

5.2.2. Relaţie afectivă distantă, negativă, ostilă

Ton Charles! Your Charles! [Charles al tău!]

5.2.3. Relaţia de locuţiune

Posesivul indică [...] faptul că referentul numelui propriu este obiectul discursului vorbitorului. [...] Posesivul marchează deci o evidenţiere a personajului care este referentul numelui propriu în cadrul unui episod din povestire. (Gary-Prieur: 218-219)

Această practică e întâlnită în atât în limba engleză cât şi în limba franceză:

Our hero's *way home led through a path that ran along the Rat river As he passed a wooded stretch he cut a stout stick. He was twirling his club when he was startled by a young girl's shriek. Turning his head. he saw a terrifed figure pursued by a fierce dog.* (N. West)

Pour rentrer chez lui, **notre héros** devait emprunter un sentier qui longeait la rivière Rat. En traversant un bosquet, il se tailla un gros bâton... Il faisait des moulinets avec son gourdin quand le cri perçant d'une jeune fille le fit sursauter. Tournant la tête, il vit une personne terrifiée poursuivie par un chien féroce.

[Pentru a ajunge acasă, **eroul nostru** trebuia să meargă pe o cărare de-a lungul râului Rat. Trecând printr-un tufiş îşi tăie un băţ gros... Învârtea reteveiul ca pe o morişcă atunci când ţipătul strident al unei tinere îl făcu să tresară. Îşi întoarse capul şi văzu o siluetă cu o faţă îngrozită urmărită de un câine feroce. NdT — S.T.]

*And her little sister, **our Else**, wore a long white dress, rather like a nightgown, and a pair of little boy's boots. But whatever **our Else** wore she would have looked strange.* (Mansfield: 176)

Et sa petite sœur, **notre Else**, portait une longue robe blanche, qui faisait penser à une chemise de nuit, et une paire de bottines pour garconnet. Mais peu importait le vêtement, notre Else aurait toujours eu l'air étrange. (Merle: 177)

[Şi surioara sa, **Else a noastră**, purta o rochie lungă albă, care părea o cămaşă de noapte şi o pereche de ghete băieţeşti. Dar orice ar fi purtat, Else avea mereu un aer ciudat. NdT — S.T.]

Traducătorul poate adăuga foarte bine posesivul, chiar dacă acesta nu apare în textul-sursă:

[Alice tocmai a căzut în puţ]
*There was not a moment to be lost: away went **Alice** like the wind, and just in time to hear it say, as it turned a corner...* (Carroll: 4)

Il n'y avait pas un instant à perdre: voilà **notre Alice** partie, rapide comme le vent. (Papy: 21)

[Nu trebuia pierdută nicio secundă: **Alice a noastră** mergea ca vântul şi îl auzi spunând în timp ce dădea colţul ... NdT — S. T.]

Papy foloseşte „**notre**" [a noastră], în timp ce Parisot omite acest adjectiv posesiv.

Il n'y avait pas un instant à perdre: **Alice** s'élanca à toutes jambes à sa poursuite et put ainsi entendre dire... (Parisot: 87)

[Nu trebuia pierdută nicio secundă. **Alice** începu să alerge din răsputeri şi astfel îl putu auzi spunând... NdT — S.T.]

5.2.4. Adjectivul nehotărât „your": poate trimite la un individ anume, acesta fiind desemnat prin:

- substantiv comun:

Your *facetious bore is the worst of all*
Vos raseurs facétieux sont les pires de tous. (Zandvoort: 218)
[Pisălogii **voştri** glumeţi sunt cei mai răi dintre toţi. NdT — S.T.]

pentru care propunem o altă posibilitate:

Il n'y a pire que le raseur facétieux.
[Nu e nimic mai rău decât un pisălog glumeţ]

- nume propriu:

Your *ordinary* ***Englishman*** *will always prefer...*
L'Anglais moyen préférera toujours..(R & C)
[**Englezul** de rând va prefera întotdeauna...]

Să notăm că, într-o asemenea situaţie, limba franceză foloseşte, mai degrabă, articolul hotărât. [11].

6. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT ŞI EXTRAGEREA

Dat fiind faptul că numele propriu are rolul de a desemna un referent unic, acesta nu ar trebui, în principiu, să fie compatibil cu articolul nehotărât care presupune o clasă de obiecte din care extragem un element; este adevărat că enunţuri ca:

*__Un__ Pierre était devant moi.
**A Pierre was in front of me.*
[În faţa mea era *__un__ Pierre] [12]

par să nu respecte normele limbilor franceză şi engleză. Totuşi, am putea întâlni în limba franceză un enunţ de genul:

> J'ai connu **un** Albert Clairmont quand j'étais à l'Université
> [Am cunoscut **un** Albert Clairmont când eram la Universitate]

care presupune faptul că tocmai fusese menţionat un altul sau, cel puţin, că a fost menţionat acest nume, ceea ce duce la crearea unei clase a celor care poartă acest nume, dată fiind cea de-a doua ocurenţă ce presupune posibila existenţă a două persoane cu acelaşi nume.

Modul de folosire a articolului nehotărât cu numele propriu ne indică efectiv faptul că acesta poate face referire la un element extras dintr-o clasă (Gary-Prieur: 126). Putem distinge două tipuri de clase: unele sunt create pornind de la valorile de referinţă ale numelui propriu, când acesta îndeplineşte o funcţie directă de desemnare a unui individ sau a unui loc; celelalte sunt obţinute prin metonimie sau metaforă, pornind de la valorile derivate ale numelui propriu.

6.1. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT ŞI DESEMNAREA DIRECTĂ

În cadrul acestei categorii, vom distinge cazul în care numele propriu este folosit singur şi acela în care este însoşit de o expansiune.

6.1.1. NP folosit singur

Articolul nehotărât folosit împreună cu un NP fără extensiune poate fi folosit în două scopuri: pentru a marca o operaţie de extragere, indicând faptul că a fost creată o clasă plecând de la un nume propriu, sau pentru a marca o operaţie de denumire, evidenţiind caracterul nehotărât sau inexistent al cunoaşterii reale a referentului.

6.1.1.1. Articolul nehotărât marchează extragerea unui individ din clasa celor care poartă acelaşi nume:

a) în cadrul aceleiaşi familii; extragerea este posibilă, în ambele limbi, cu un nume purtat de mai mulţi membri ai unei familii:

*About a year later, shortly after the Blitzkrieg, he had a visit from his red-headed second cousin, Reinhold: a clever but fundamentally silly character [...]. **An Utz,** he insinuated even if tainted with alien blood, should at once assume the uniform of the Wehrmacht.* (Chatwin 1989: 22)

Environ une année plus tard, peu de temps après le Blitzkrieg, il reçut la visite de son cousin au second degré, Reinhold, un rouquin intelligent, mais étrangement borné [...]. **Un Utz**, insinua-t-il, même s'il est entaché de sang étranger, devrait de suite endosser l'uniforme de la Wehrmachi. (Chabert: 17)

[După aproape un an, puţin după Blitzkrieg, a fost vizitat de vărul de gradul al doilea, Reinhold, un roşcovan inteligent, dar ciudat de obtuz [...]. **Un Utz**, insinuă el, chiar dacă are şi sânge străin, ar trebui să îmbrace imediat uniforma Wehrmacht. NdT — D.R.]

Le grand-père paternel de Jaques avait été marié avec la sœur de bon-papa [...] et bien que bon-papa eût lui-même cascadé de faillite en faillite, il déclara vertueusement au temps où j'appelais Jacques mon fiancé: „Jamais une de mes petites filles n'épousera **un Laiguillon.**" (de Beauvoir 1958: 274-275).

*Jacques' parental grandfather had married my grandfather's sister [...] and although my grandfather had himself plunged from one bankruptcy into another he used to declare with virtuous aplomb in the days when I called Jacques my fiancé: 'None of my grand-daughters shall ever marry **a Laiguillon.**'* (Kirkup: 198)

[Bunicul lui Jacques din partea tatălui fusese căsătorit cu sora bunicului meu [...] şi deşi bunicul meu se prăbuşise şi el din faliment în faliment, declara cu convingere, pe vremea când părinţii îl considerau pe Jacques drept viitorul meu logodnic: „Niciodată o nepoată de-a mea nu va lua **un Laiguillon**." Beauvoir/Boldur 1965: 230-231. NdT — D.R.]

Următorul exemplu ne permite observarea valenţei stilistice a acestei folosiri: personajul este prezent în descriere; dar, prin folosirea articolului nehotărât, naratorul se distanţează de acest personaj, lăsând impresia că nu îl cunoaşte prea bine (din vedere, practic) şi că nici măcar nu e sigur de numele lui, după cum arată următorul comentariu:

Ceux qui sont dans la voiture, c'est, la plupart du temps, toujours les mêmes: un acheteur de lavande qui vient des villes de la côte, **un Camous**, ou un nom comme ça; un berger qui monte aux pâtures, et qui taille régulièrement dans son pain un morceau pour lui, un morceau pour son chien. (Giono)

The passengers in the cart are always pretty much the same, — a lavender-buyer from down on the coast, ***one Camous****, or some name like that: a shepherd going up to the pastures, who cuts off regularly from his loaf of bread one piece for himself, one piece for his dog.* (Guitar et Gaughan: 171)

[Cei care merg cu maşina sunt, de cele mai multe ori, aceiaşi: un cumpărător de levănţică ce vine din oraşele învecinate, **un Camous** sau cam aşa ceva; un păstor care urcă la munte şi care taie de fiecare dată din pâinea lui o bucată pentru el şi una pentru câinele său. NdT — D.R.]

Totuşi, trebuie precizat faptul că modul de folosire pe care îl abordează Giono nu pare a fi unul natural, în limba franceză, articolul fiind însoţit de obicei, în astfel de cazuri, de „certain/dénommé" [anume/denumit], care subliniază caracterul nehotărât al referentului, după cum ilustrează atât exemplul anterior (citat din Angus Wilson), cât şi cel care urmează.

Unele opere indică faptul că în limba engleză modul de utilizare este stabilit ţinând cont de funcţia sintagmei ce conţine determinantul:

- funcţie de subiect: articolul nehotărât („**A** Mr. Harold Cressett")
- alte funcţii (apoziţie, complement): „one" („**one** Camous")

During the Christmas vacation a letter arrived from ***one Major Bilderbeck*** *GSOII (Intelligence), informing them in minute and immaculate handwriting that Gabriel had been severely bayoneted in the abdomen.* (Boyd: 185)

Aux vacances de Noël, une lettre était arrivée, signée d'**un certain major Bilderbeck**, état-major général II (Renseignement), qui les informait, d'une écriture fine et sans ratures, que Gabriel avait été gravement blessé à l'abdomen, par baïonnette. (Besse: 206)

[În vacanţa de Crăciun, a sosit o scrisoare semnată de **un anume maior Bilderbeck**, maior general de stat de gradul II (Informaţii), prin care erau anunţaţi, cu un scris fin şi ferm, că Gabriel fusese rănit grav la abdomen, de o baionetă. NdT — D.R.]

Totuşi, această practică lingvistică nu este respectată întotdeauna.

*One of his former employees, the scion of a distinguished family, suggested I spend a few months in the residence of his impoverished cousin, **a Mr. Mc Coo**. retired, and his wife, who wanted to let their upper story [...].* (Nabokov: 36)

Un ancien employé de la firme, rejeton d'une famille honorablement connue, me proposa de m'installer pour quelques mois chez un de ses cousins, **un M. McCoo**, qui avait subit des revers de fortune: ce M. McCoo et son épouse désiraient louer le dernier étage de leur maison. (Kahane: 57)

[Unul din foştii săi angajaţi, vlăstarul unei familii distinse, mi-a propus să petrec câteva luni în casa verilor săi scăpătaţi, **domnul McCoo**, pensionar şi soţia lui, care voiau să închirieze catul de sus unde locuise discret o mătuşă defunctă." Nabokov/Popescu 1994: 38. NdT — D.R.]

'So what's the good news?' I asked him.
*'We got a buyer for the house. I'm sure. **A** — 'He checked his notebook.' **A Mrs Luard Turner**. Pleasant lady. I just showed her around.'* (Boyd [1993] 1994: 33)

„Alors, quelle bonne nouvelle? demandai-je.
– On a un acheteur. J'en suis sûr. **Une certaine**..." Il vérifia dans son carnet. „**Une certaine Mrs. Luard Turner**. Charmante personne. Je viens juste de lui faire visiter la maison." (Besse: 48)

[Deci, care este vestea cea bună? am întrebat eu.
– Avem un cumpărător. Sunt sigur. **O anume**.. Verifică în agenda lui. **O anume domnişoară Luard Turner**. O persoană fermecătoare. Tocmai i-am prezentat casa. NdT — D. R.]

Observăm faptul că, la fel ca în limba franceză, articolul nehotărât poate fi însoţit de diverse formule în limba engleză: *a woman/man named/by the name of*.

> *He had been in love with the same person for the past two or three years,* ***a girl by the name of Anna Bloom*** *or Blume. I was never sure of the spelling.* (Auster: 88)

> Il y avait deux ou trois ans qu'il était amoureux de la même fille, **une certaine Anna Bloom**, or Blume, je n'ai jamais été certain de l'orthographe. (Le Bœuf: 99)

> [Era îndrăgostit de aceeaşi fată de doi sau trei ani, **cineva pe nume Ana Bloom** sau Blume, n-am ştiut niciodată cum se scrie. Auster/Niculescu 2007: 101. NdT — D. R.]

Este posibil ca unii traducători să copieze această formulă, deşi s-ar putea folosi şi formula redusă:

> *The other person was* ***a man named O'Brien****, a member of the Inner Party and holder of some post so important and remote that Winston had only a dim idea of its nature* (Orwell: 12)

> L'autre personne était **un homme nommé O'Brien**, membre du Parti Intérieur. Il occupait un poste si important et si élevé que Winston n'avait qu'une idée obscure de ce qu'il pouvait être. (Audiberti: 23)

> [Cealaltă persoană era **un bărbat pe care-l chema O'Brien**. Era membru al Partidului Interior şi deţinea un post atât de important şi de sus-pus, încât Winston ştia doar foarte vag cu ce anume se ocupa. Orwell/Gafiţa 1991: 13. NdT — D. R.]

> Am putea spune „un certain O'Brien... " [un oarecare O'Brien].

Traducătorii nu se mulţumesc întotdeauna cu o echivalenţă prestabilită de tipul: *„a Mr. McCoo/* un M. McCoo/ un certain M. McCoo" [un anume McCoo] şi, atunci, creează variante, ca în următorul exemplu care ilustrează destul de bine felul în care un enunţ se structurează în funcţie de maniera în care se realizează reperele:

The noise of the street came up to her like the clatter of shingle on a seashore. Then she closed the door and the sound was deadened. Mrs. Minns said:
'It's only on a Saturday. Mr. Smith and I don't much mind it.'[...]
Massingham said impatiently:
'You mentioned ***a Mr. Smith.'***
'He lives here, but you can't see him. Not that he'd be able to tell you anything. But he's off roamin'. (P. D. James: 308)

Se poate traduce cu uşurinţă „Vous avez parlé d'**un M. Smith.**" [Aţi vorbit de **un domn Smith**], ceea ce, la fel ca în textul în limba engleză, nu face decât să exprime faptul că acest domn este un necunoscut pentru Massingham. Traducând: „– Qui est **ce Mr. Smith** dont vous parlez? demanda Massingham avec impatience." [Cine este **acest domn Smith** despre care vorbiţi? întrebă Massingham nerăbdător.], traducătoarea (Rosenbaum: 349) construieşte un enunţ în care NP este reperat prin raportare la discursul domnişoarei Minns (exprimat sub forma unei propoziţii relative care îndeplineşte rolul unei anafore), ceea ce determină folosirea articolului demonstrativ.

6.1.2. Numele propriu cu extensiune

Determinarea „articol nehotărât + NP" printr-o extensiune permite crearea, prin evidenţierea unei diferenţe specifice (sintagmă descriptivă, contrast), a trimierii implicite la o clasă constituită din aspecte ce pot lua forma elementului purtător al numelui propriu (referentul). Această secvenţă permite compararea stărilor descoperite de-a lungul timpului şi conferă o dimensiune diacronică percepţiei personajului sau a locului aflat în discuţie. Cu fineţe, Gary-Prieur distinge valoarea acestei construcţii cu extensiune (însoţită de folosirea articolului nehotărât) de alte construcţii aparent asemănătoare (cf. mai sus: articolul hotărât, şi mai jos: folosire prototipică):

> Construirea *unei SinP Exp* oferă referentului iniţial al numeluo propriu o *imagine discursivă*, adică o imagine construită în limitele temporale sau modale ale universului de discurs definit de către enunţ. (Gary-Prieur: 154)

Folosirea articolului este asemănătoare în limbile franceză şi engleză:

a) expansiune prin relativă:

Antroponimele

Le barman de l'hôtel avait dit que quelqu'un viendrait pour „régler tous les problèmes". Etait-ce Rigaud? Au moment où le train s'ébranlait, je me suis imaginé en présence d'**un Rigaud qui n'aurait plus été le même** que celui d'il y a six ans, à cause des circonstances. (Modiano 1990: 22)

The hotel barman had said that someone was going to come 'to sort out all the problems'. Was that Rigaud? As the train began to move, I imagined myself face to face with ***a Rigaud who would no longer have been the same man*** *that he was six years before, given the circumstances.* (Wright 1992: 9)

[Barmanul de la hotel spusese că cineva urma să vină pentru a „rezolva toate problemele". Rigaud? În momentul în care trenul se punea în mişcare, m-am imaginat în prezenţa **unui Rigaud care n-ar mai fi fost acelaşi** cu cel din urmă cu şase ani, din cauza împrejurărilor. Modiano/Steiciuc şi Bolcu 1996: 25. NdT. — D. R.]

Toponimele

I had just returned from New York, where the crazy cyclone of gaiety in which people seem to survive over there had caught me up, whirled me blissfully round, and dropped me into ***a London which seemed flat and dull.*** (M. Dickens)

Je venais de rentrer de New York, où l'ouragan de folle gaieté dans lequel les gens semblent réussir à survivre dans cette ville m'avait frappé, puis emportée dans un tourbillon de bonheur pour me déposer dans **un Londres qui me semblait terne et ennuyeux.**

[Tocmai mă întorsesem din New York, unde furtuna de nebunească veselie datorită căreia oamenii par să reuşească să supravieţuiască în acest oraş mă uimise, apoi am fost purtată de un vârtej de fericire care mă aducea într-**o Londră ce îmi părea morocănoasă şi plictisitoare.** NdT — D. R.]

J'imagine le dépaysement de Cécile dans **un Paris où tout**, mœurs, langage, rues, et jusqu'au nom des jours, **lui était devenu étranger**. (J. Delay)

I can imagine Cecile's disorientation ***in a Paris where everything****, the very way of living, the language, the streets and even the day's names,* ***had grown foreign to her****.* (Ayme *et al.:* 174-176)

[Îmi imaginez dezorientarea Ceciliei într-**un Paris unde totul**, de la moravuri, limbaj, străzi, şi până la numele zilelor, **îi devenise străin**. NdT — D. R.]

Lorsque Matisse arrive, encore tout imprégné d'une végétation luxuriante, il est frappé par la transformation du paysage: „En octobre, j'ai trouvé **un Maroc que je ne connaissais pas**, c'est-à-dire tout jaune". Ce beau temps est idéal pour Matisse qui mène ses peintures sur plusieurs séances.

When Matisse arrived, he carried memories of a luxuriant vegetation and was struck by the transformation of the land: 'In October I arrived in ***a Morrocco that I didn't recognize****, that was completely yellow.' This was ideal weather for Matisse who was able to continue work on the same painting for several days.* (AFM: 80-81)

[Când Matisse a sosit, încă învăluit în amintirea unei vegetaţii luxuriante, a fost uimit de transformarea peisajului. „În octombrie, am găsit **un Maroc pe care nu l-am recunoscut**, adică galben tot." Acest timp frumos este ideal pentru Matisse care lucrează la aceleaşi tablouri mai multe zile.]

b) expansiune — printr-o SA sau formă asimilabilă (participiu, participială)

And on Sunday the entire school was taken on an immensely long walk by ***a drab Mr. Fry or a sad Mr. Handasyde****.* (Boyd 1988: 56)

Et le dimanche, **un morne Mr. Fry ou un triste Mr. Handasyde** emmenait l'école au complet faire une immensément longue promenade. (Besse: 66)

[Iar duminica, **un morocănos domn Fry sau un trist domn Handasyde** scotea întreaga şcoală la o plimbare extrem de lungă]

[Minto este director de şcoală]

*He told me he had made up the chloroform himself. **An unsuspecting Minto** had ordered the chemicals himself.* (Boyd 1988: 58)

Il m'expliqua qu'il avait fabriqué le chloroforme lui-même avec des produits chimiques commandés par **un Mino sans méfiance.** (Besse: 68)

[Mi-a explicat că el însuşi fabricase cloroformul cu produse chimice comandate de **un Minto încrezător**]

[Mrs Ashplanter deţine un hotel; un client tocmai a murit]
***A weeping Mrs. Ashplanter** called a doctor and the morticians.* (Boyd 1988: 512)
Mrs. Ashplanter, en larmes, appela un médecin et les croque-morts. (Besse: 613)
[**Domnişoara Ashplanter, plângând**, a chemat un medic şi cioclii.]

C'est **un Jacques Chirac transformé** qui s'adressait hier aux Français.
*It was **a new Jacques Chirac** who addresses the French people yesterday.*
[Cel care s-a adresat ieri francezilor era **un Jacques Chirac transformat**.]

J'avais devant moi **un Pierre terrassé par la grippe**.
*In front of me was **a Pierre overcome/laid low with flu.***
[Aveam în faţa mea **un Pierre epuizat de gripă**.]

c) expansiune printr-o participială şi o sintagmă prepoziţională:

*Nobody met me at the toy station where I alighted with my new expensive bag, nobody answered the telephone; eventually however, **a distraught McCoo in wet clothes** turned up at the only hotel of green-and-pink Ramsdale with the news that his house had just burned down.* (Nabokov: 37)

Quand je mis pied à terre sur le quai de la gare lilliputienne, nul n'était là pour m'accueillir avec ma luxueuse valise battant neuf, et nul ne répondit au téléphone ; un peu plus tard, cependant je vis apparaître à l'unique

hôtel de Ramsdale (minuscule cité rose et verte) **un McCoo hors de soi et ruisselant d'eau**, qui m'informa que sa maison venait d'être ravagée par un incendie. (Kahane: 58)

[La gara miniaturală unde am descins cu geamantanul meu cel nou şi scump nu mă aştepta nimeni; la telefon nu mi-a răspuns nimeni; totuşi, până la urmă, **un McCoo buimac, cu hainele ude**, şi-a făcut apariţia la singurul hotel din Ramsdale, oraşul verde şi roz, şi m-a informat că tocmai îi arsese casa din temelii. Nabokov/Popescu 1994: 38-39. NdT — D. R.]

Iată, în final, un exemplu în care se combină două condiţii de folosire a articolului, expansiunea şi neprecizarea: extensiunea determină **d'une** [de la o] **Janet Frame** dintre cele posibile, despre care vorbeşte femeia; la aceasta se adaugă faptul că inclusiv acest element, ce aparţine unei clase, rămâne neprecizat în momentul primirii scrisorii la care se face aluzie în conversaţie:

*'I'm **Janet Frame from New Zeeland.**' I say quickly to the grey-haired woman. 'I wrote to you, reserving a room for a week.' [...]*
The woman studies a book at the reception desk and returns, frowning more deeply.
*'There's been a mistake. We have received no letter from **a Janet Frame in New Zeeland**. We are fully booked. It's the end of August you know. [...]*
The woman repeats. 'I'm sorry. There are no vacancies. Your letter did not reach us.] (J. Frame)

– Je suis **Janet Frame de Nouvelle Zélande**, dis-je rapidement à ma femme aux cheveux gris. Je vous ai écrit pour réserver une chambre pour une semaine.
La femme consulte un registre sur le comptoir de la réception et revient, en fronçant davantage les sourcils.
– Il doit y avoir une erreur. Nous n'avons reçu aucune lettre d'**une Janet Frame de Nouvelle Zélande.** Nous sommes complets. C'est la fin du mois d'août, vous savez ;
La femme reprend:
– Je suis désolée. Il n'y a plus de chambres. Votre lettre ne nous est pas parvenue. (N. Modigliani)

[Sunt **Janet Frame din Noua Zeelandă**, i-am spus repede femeii în vârstă. V-am scris pentru a rezerva o cameră pentru o săptămână. Femeia consultă un registru de pe tejgheaua recepţiei şi reveni, încruntându-se destul de tare.
– Probabil că este o greşeală. N-am primit nicio scrisoare de la **o Janet Frame din Noua Zeelandă**. Nu mai avem nicio cameră liberă. Ştiţi, este sfârşitul lunii august.
Femeia reia:
– Îmi pare rău. Nu mai avem camere. Scrisoarea dvs. n-a ajuns la noi. NdT — D. R.]

6. 2. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT ŞI VALORILE DERIVATE ALE NP

Valorile derivate ale numelui propriu sunt create prin metonimie, metaforă şi prin comparaţia implicită prototipică.

6.2.1. Metonimia

Vom examina succint două tipuri de metonimie (toponimică şi antroponimică) şi doar din perspectiva folosirii articolului; urmând ca metonimia metasemică să fie analizată pe larg în capitolul 3.

Metonimia toponimică permite NP să treacă de la desemnarea locului (*Teneriffe*: île de Ténériffe [insula Tenerife]) la desemnarea produsului specific acelui loc (*a Teneriffe:* un napperron [şerveţel] de Ténériffe). Metonimia antroponimică ne permite, de exemplu, să desemnăm, cu ajutorul numelui autorului, una sau mai multe dintre operele acestuia:

The rumors were true. He had collaborated. [...] By doing so, he had been able to protect, even to hide, a number of his Jewish friend: among them the celebrated Hebraist, Zikmund Kraus. What, after all, was the value of ***a Titian*** *or* ***a Tiepolo*** *if one human life could be saved?* (Chatwin: 24)

Les soupçons étaient fondés. Il avait bien collaboré. [...]. Ce faisant, il avait pu protéger, et même cacher, plusieurs de ses amis juifs, parmi lesquels le célèbre hébraïsant, Zikmund Kraus. Après tout que valait **un Titien** ou **un Tiepolo** si une vie humaine pouvait être sauvée? (Chabert: 19)

[Bănuielile erau întemeiate. Acesta colaborase [...]. Astfel, a putut să protejeze, şi chiar să ascundă, mai mulţi prieteni evrei, printre care celebrul ebraist Zikmund Kraus. La urma urmei ce însemna **un Tiziano** sau **un Tiepolo** dacă putea fi salvată o viaţă omenească? NdT — A.Po.]

Il me donna tout de même des indications précieuses sur la manière dont il fallait regarder un tableau de Picasso; il m'ébahissait parce qu'il pouvait identifier un **Braque ou un Matisse** sans voir la signature: ça me semblait de la sorcellerie. (de Beauvoir: 280)

[Mi-a dat totuşi indicaţii preţioase asupra felului cum trebuie privit un tablou de Picasso; mă uimea pentru că era în stare să identifice **un Braque sau un Matisse** fără să vadă semnătura: ceea ce mie mi se părea curată vrăjitorie. De Beauvoir/Boldur 1965: 235. NdT — D. R.]

But he also gave me precious hints on how to look at a picture by Picasso; he flabbergasted me because he could identify ***a Braque or a Matisse*** *without seeing the signature: it seemed to me like magic.* (Kirkup: 202)

Prin metonimie, NP se apropie de categoria substantivelor comune prin faptul că nu mai desemnează un element unic, ci un element ce aparţine unei clase de obiecte, de unde şi folosirea articolului nehotărât în cele două limbi.

Metonimia permite, cu ajutorul numelui propriu, desemnarea unui referent extern prin raportarea la referentul NP (***un Braque*** a fost produs de **Braque**). Metafora şi utilizarea prototipică trimit la un referent intern al NP (o calitate, o caracteristică, însăşi natura referentului), la sensuri echivoce (folosirea ca nume predicativ) în cazul metaforei („ce peintre est **un nouveau Braque!**") [„acest pictor este **un nou Braque!**"] şi la evidenţieri, prin emfază, prin folosirea prototipică („c'étaient les couleurs qu'aurait utilisées **un Braque**" [erau culorile pe care le-ar fi folosit **un Braque**]).

6.2.2. Metafora

În general, metafora permite exprimarea apartenenţei la clasa persoanelor sau a locurilor ce au o trăsătură sau caracteristică pentru care purtătorul numelui propriu a devenit reprezentantul simbolic. Acest

fenomen este studiat mai amănunţit din punct de vedere semantic în capitolul 3.

a) personaje celebre

Antroponimia folosită cu această funcţie apare adesea cu funcţia de nume predicativ:

> *In the summer of 1967 — a year before the Soviet tanks overran Czechoslovakia — I went to Prague for a week of historical research. The editor of a magazine, knowing of my interest in the Northern Renaissance, had commissioned me to write an article on the Emperor Rudolf II's passion for collecting exotica: a passion which in his later years, was his only cure for depression.*
> [sosit la Praga, îi explică unuia dintre prieteni motivele vizitei sale iar acesta îi răspunde]
> *'In that case I'll send you to Utz,' he said. 'Utz is* ***a Rudolf of our time.'***
> (Chatwin: 12-16)

> Au cours de l'été 1967 — une année avant l'invasion de la Tchécoslovaquie par les chars soviétiques —, je suis resté à Prague pendant une semaine pour y mener des études historiques. Le rédacteur d'une revue, connaissant mon intérêt pour la Renaissance en Europe du Nord, m'avait chargé d'écrire un article sur la passion de l'empereur Rodolphe II pour les objets exotiques, passion qui, dans les dernières années de sa vie, constitua son seul remède contre la dépression. [...]
> „En ce cas, je vais vous envoyer voir Utz, dit-il. Utz est **un Rodolphe de notre temps**." (Chabert 1990: 9-12)

> [În vara anului 1967 — cu un an înainte de a fi invadată Cehoslovacia de către carele sovietice —, am rămas la Praga pentru o săptămână pentru a face nişte studii istorice. Redactorul unei reviste, cunoscând interesul meu pentru Renaştere în Europa de Nord, mă însărcinase cu scrierea unui articol despre pasiunea împăratului Rudolf al II-lea pentru obiectele exotice, pasiune care, în ultimii ani de viaţă, a reprezentat singurul remediu împotriva depresiei. [...]
> „În acest caz, vă voi trimite să-l vedeţi pe Utz, spuse el. Utz este **un Rudolf al timpurilor noastre**".]

De asemenea, antroponimul califică un element dintr-un portret, fiind introdus, în acest caz, prin fr. *de* / engl. *of*:

> [este vorba despre portretul unui portar]
> Son physique était à la hauteur de son nom: une dentelle couvrant le haut de sa gorge ravinée, [...], l'œil rusé **d'un vieux Talleyrand.** (Mallet-Jorris)
>
> *Her physical appearance went well with her name: her furrowed bosom was topped with lace, [...], she had the wily eye* ***of an old Talleyrand.*** (Charlot *et al.:* 60-61)
>
> [Fizicul se ridica la înălţimea numelui său: o dantelă îi acoperea gâtul lăsat, [...], ochiul viclean **de bătrân Talleyrand**.]

Autorii acestui manual oferă următorul exemplu într-o notă:

> *He is* ***a Modern Dante****.* [Este un Dante modern]
> *In history* ***Hitlers*** *are by no means uncommon*. [Istoria arată că **Hitlerii** nu sunt rari] (Charlot *et al.*: 63)

Gardiner dă şi el exemple ale unei astfel de folosiri a NP: „*He is* ***a veritable Padervski****. We can dispense with any more* ***Napoleons***." (Gardiner 1954: 13); dar consideră că, în acest caz, NP este folosit ca un substantiv comun. Credem că aici avem o întrebuinţare retorică a NP, descrisă ca atare de către cei care împărtăşesc opinia lui Fontanier şi reluată de teoreticienii moderni, ca Le Bihan şi Flaux, de exemplu (cf. Capitolul 3). De altfel, există o diferenţă majoră între metafora onomastică şi metafora bazată pe un substantiv comun, întrucât numele propriu folosit drept termen de comparaţie vehiculează informaţii culturale.

b) locuri celebre:

> [...] et la vieille cité normande s'était à ses yeux comme une capitale démesurée, comme **une Babylone** où elle entrait. (Flaubert: 245)

*[...] and that ancient Norman city lay outspread beneath her eyes like an enormous metropolis, **a Babylon** awaiting her.* (Russell: 274)

[... şi vechea cetate normandă se întindea sub ochii ei ca o capitală fără margini, ca **un Babilon**, în care intra. Flaubert/Botez 1995: 239]

Definiţiile care sunt date pentru *Babylon* şi *Babylone* în *LgDELC* şi în *Grand Larousse Encyclopédique* confirmă teza pe care o susţinem, alături de alţi cercetători (cf. Fontanier, Suhamy 1981-1992 şi Flaux 1991), în capitolul 3, conform căreia această folosire a NP ţine atât de antonomază, cât şi de metaforă:

An ancient Middle-Eastern city that was the capital of Babylonia and was famous for its great wealth. People sometimes use the name Babylon to mean a place of pleasure and immoral behavior. (LgDELC)

Capitale de la Babylonie, etc.
Les protestants jadis donnaient quelques fois le nom de Babylone à Rome, et dans une langue littéraire un peu vieillie, ces mots: La *grande Babylone, la Babylone moderne,* désignent couramment de grandes capitales ou les raffinements de la civilisation engendrent la corruption des moeurs. (*Grand Larousse Encyclopédique*)

[Capitala Babilonului etc.
Altădată, protestanţii foloseau numele de Babilonia pentru Roma, şi, într-o limbă literară un pic învechită, aceste cuvinte: *Marele Babilon*, *Babilonul modern*, desemnează, de regulă, marile capitale în care rafinamentul civilizaţiilor generează coruperea moravurilor.]

Cei doi termeni-vedetă prezintă fiecare câte două accepţiuni, cea de-a doua reprezentând o sinecdocă a primeia (întregul redus la partea semnificatului: „loc al plăcerii imorale"), formă de generalizare sau de conceptualizare care permite (sau coincide cu) folosirea metaforică a toponimului. Gardiner dă următoarele exemple: „*Brussels is **a little Paris**. Every country has **its Babylon**, only few **an Athens** or **a Florence**.*" (Gardnier 1954: 13) [N. T.: *Bruxelles este **un mic Paris**. Fiecare ţară îşi are propriul Babilon, doar câteva **o Atenă** sau **o Florenţă**.*"].

Dacă articolul nehotărât este incontestabil cea mai întâlnită utilizare metonimică a NP, aceasta nu este singura, după cum demonstrează Gardiner în exemplele cu „any more" şi „its".

6.2.3. Comparaţia implicită prototipică

> NP prezent în această construcţie este, în general, un NP istoric sau notoriu, al cărui referent este bine cunoscut în comunitatea lingvistică pentru un rol social care poate fi acela al unui scriitor celebru, cercetător eminent, om de stat sau politician [etc.]. (Jonasson 1994: 230)

Gary-Prieur mai precizează referitor folosirea acestui tip de NP:

> În timp ce *NP* serveşte pur şi simplu la identificarea unui individ, *un NP* serveşte la prezentarea acestui individ drept tip, adică drept cineva care posedă anumite proprietăţi destul de importante pentru ca acestea să servească drept punct de reper într-o situaţie ce reprezintă tema discursului (Gary-Prieur: 137)

Prezentăm câteva exemple edificatoare, extrase din diferite tipuri de texte (de ficţiune, argumentative, jurnalistice):

> *The sexual career of Augustus the Strong, as recounted by Von Pöllnitz in 'La Saxe Galante', served Utz as an exemplary model. But when, in a Viennese establishment, he aspired to imitate the conquests of that grandiose and insatiable monarch — hoping to discover in Mitzi, Suzi and Liesl the charms of* ***an Aurora, countess of Königsmark, a Mlle Kessel*** *or any other goddess of the Dresden court — the girls were perplexed by the scientific seriousness of the young man's approach [...].* (Chatwin: 20-21)

> La carrière sexuelle d'Auguste le Fort, telle que la rapporte Von Pöllnitz dans la Saxe Galante, servit de modèle à Utz. Mais lorsque, dans un établissement viennois, il se mit en tête d'imiter les conquêtes de ce monarque grandiose et insatiable — espérant découvrir en Mitzi, Suzi et Liesl les charmes d'**une Aurora, comtesse de Königsmark, d'une telle Mlle Kessel** ou de toute autre déesse de la cour de Dresde — les filles demeurèrent perplexes devant la gravité scientifique de la démarche du jeune homme [...]. (Chabert: 15-16)

[Cariera sexuală a lui August le Fort, aşa cum o povesteşte von Pöllnitz în Saxe Galante, a servit drept model pentru Utz. Dar, când într-o clădire vieneză, Utz se hotărăşte să imite cuceririle acestui monarh grandios şi insaţiabil — sperând să descopere în Mitzi, Suzi şi Liesl farmecele **unei Aurore, contesă de Königsmark, ale unei d-şoare Kessel** sau oricare altă zeiţă de la curtea din Dresda —, fetele rămân uimite de gravitatea ştiinţifică a demersului tânărului [...] NdT — D. R.]

I admit Lawrence (D.H.) had a gift of words, H. Miller also etc., the sober patience of ***a MacAlmon*** *convinces no vendor and that was in another country already a decade behind us and getting on for 2 decades. America is full of his followers.* (E. Pound [1933] 1993: X)

J'admets que Lawrence (D.H.) a le don des mots, H. Miller aussi, etc., le sobre patience d'**un MacAlmon** ne convainc pas les vendeurs, et tout cela se passait dans un autre pays, dix ans plus tôt, et il y avait vingt ans que cela durait. L'Amérique est pleine de ses disciples. (Alien [1939] 1979: 15)

[Admit că Lawrence (D. H.) are darul cuvintelor, H. Miller, de asemenea, etc., sobra pacientă **a unui MacAlmon**, nu convinge vânzătorii, şi totul se petrecea într-o altă ţară, zece ani mai devreme, şi asta dura de douăzeci de ani. America e plină de adepţii acestuia]

Quand on est la femme d'**un Monte Putina**, propriétaire, en Piémont, d'usines pour la fabrication de la soie artificielle qui ne battent que d'une aile, on aime certes mieux entendre parler des apôtres des ateliers que des chômeurs. (Crevel 1985: 198)

When you are the wife of ***a Monte Putina*** *— owner, in Piedmont, of factories for the manufacturing of artificial silk that are just barely staying afloat — you would much rather hear about shop-fixer apostles than unemployed workers.* (Buckley 1992: 112)

[Când eşti soţia **unui Monte Putina**, proprietar, în Piemont, al unor uzine pentru fabricarea de mătase artificială care nu mai funcţionează decât parţial, preferi să auzi vorbindu-se de apostolii atelierelor decât de şomeri. NdT — D. R.]

[anafora implicită din „a vota împotrivă" trimite la „proiect de reformare a justiţiei"]
Mais pourquoi ce revirement? Parce que la droite a changé d'avis. Et malgré **un Raymond Barre, un Pierre Méhaignerie —** dont il faut saluer le courage — elle s'apprête à votre contre. Du moins en ce qui concerne le RPR! (J. Julliard in: „Nouvel Observateur" 20-26 jan 2000)

But why did such a radical change occur? Because the right has changed its mind. And in spite of ***such people as Raymond Barre or Pierre Méhaignerie*** *— whose courage is to be praise — the right is prepared, at least insofar as the RPR is concerned, to vote against.*

[Dar de ce această schimbare radicală? Pentru că dreapta şi-a schimbat părerea. Şi în ciuda **unui Raymond Barre, a unui Pierre Méhaignerie** — al căror curaj trebuie recunoscut — aceasta se pregăteşte să voteze împotrivă. Cel puţin în ceea ce priveşte RPR. NdT — D. R.]

Aceeaşi folosire a articolului care apare în limbile franceză şi engleză ne permite, de asemenea (ca pentru textul din *N.O.*), să explicităm valoarea prototipică. Totodată, putem remarca principiul central al acestei construcţii, aşa cum a fost acesta evidenţiat de către Gary-Prieur:

> [...] observăm în acelaşi timp că SN *un NP* prototipic serveşte la stabilirea unui contrast între referentul iniţial al numelui propriu şi acela al unei alte SN care este în egală măsură tema discursului. (Gary-Prieur: 136)

Bogat ilustrat, principiul nu este prezentat exhaustiv cum se afirmă (cf. de exemplu fraza lui Crevel).

În fine, trebuie să subliniem că aceste două utilizări ale NP cu articolul nehotărât (metaforă şi utilizare prototipică) au funcţii diferite în discurs: NP prototipic este adesea în relaţie de contrast (cf. Gary-Prieur) cu o temă; NP metaforic se află în relaţie de similaritate cu o temă pentru care îşi asumă un rol descriptiv.

7. NUMĂRUL

Folosirea pluralului sau a numerelor cu numelui propriu este opusul operaţiei de extragere; regăsim, deci, aceleaşi condiţii de utilizare ca în exemplele amintite anterior (cf. 6. Articolul nehotărât şi extragerea):

- persoane aparţinând clasei de purtători ai aceluiaşi nume:

Je suis entré dans une cabine téléphonique et j'ai feuilleté l'annulaire en cherchant le nom: Rigaud. **Toute une colonne de Rigaud** avec leurs prénoms. Mais je ne me rappelais plus le sien. (Modiano: 25)

I went into a phone box and looked in the book for the name: Rigaud. A whole ***column of Rigauds*** *with their Christian names. But I couldn't remember his.* (Wright: 12)

[Am intrat într-o cabină telefonică şi am răsfoit anuarul căutând un nume: Rigaud. **O întreagă coloană de Rigaud**, cu prenumele lor. Dar nu mi-l mai amintesc pe al lui. Modiano/Steiciuc şi Bolcu 1996: 28]

- trăsături ale unei persoane sau ale unui loc ce reprezintă o clasă:

So that was Chris and her reading and schooling, ***two Chrisses*** *there were that fought for her heart and tormented her.* (Lewis Grassie Gibbon: 32)

C'est ainsi qu'était Chris, avec ses lectures et ses leçons, et il y avait **deux Chris** qui se battaient dans son cœur et la tourmentaient. (Lavault: 44)

[Aşa era Chris, cu lecturile şi lecţiile sale, şi erau **două Chris** care se luptau în inima ei şi o chinuiau.]

7.1. FORMAREA PLURALULUI

7.1.1. Patronimele, invariabile în franceză, cu marca pluralului în engleză

The Rippingilles *had three young children,* ***the Budges*** *had two.* (G. Gissing)
Les Rippingille avaient trois jeunes enfants, **les Budge** en avaient deux.
[soţii **Rippingille**[13] aveau trei copii, **Budge** aveau doi.]

„On a frappé" dit Henri; il se précipita vers la porte; c'était **les Dubreuilh**, chargé de paniers et de cabas. (S. de Beauvoir)
'That was a knock' Henri said rushing to the door; it was ***the Dubreuils****, loaded down with baskets and bags.*
[„Cineva a bătut la uşă", spuse Henri; îndreptându-se spre uşă: era familia **Dubreuilh**, încărcată cu coşuri şi paporniţe. NdT — A. Po.]

cu excepţia numelor de familii regale sau ilustre:

R. Elton's book, *England under* ***the Tudors****,* was published in 1955.
Le livre de R. Elton, *L'Angleterre sous* ***les Tudors***, fut publié en 1955.
[Cartea lui R. Elton, *Anglia sub* ***dinastia Tudorilor***, a fost publicată în 1955.]

7.1.2. NP precedat de un apelativ se supune unui uz standardizat în limba franceză (cu pluralul apelativului); în limba engleză, însă, sunt posibile mai multe cazuri:

a) **cu *Mr*. şi *Mrs*.** Numai numele propriu ia marca pluralului:

Je connais **deux M. Ducrot**
I know ***two Mr. Ducrots***
[Cunosc **doi domni Ducrot**]

b) **cu Miss** sunt posibile două construcţii:
(1) **numele propriu ia marca pluralului:**

The two ***Miss Brabazons*** *had been having tea with Aunt Mary...* (J. Johnston)
Les deux **demoiselles Brabazon** venaient de prendre le thé avec la tante Mary.
[Cele două **domnişoare Brabazon** tocmai luaseră ceaiul cu mătuşa Mary.]

(2) **apelativul ia marca pluralului::**

It was always a great affair, ***the Misses Morkan's*** *annual dance.* (J. Joyce 1914] 1970: 173)

C'était toujours une grande affaire que le bal annuel **des demoiselles Morkan.** (Y. Fernandez [1926] 1980: 201)
[De fiecare dată balul anual al **domnişoarelor Morkan** era un mare eveniment.]

c) pluralul ***Mrs*** (care provine din fr. „Messieurs") este folosit:

(1) în faţa unei liste de nume: *Messrs Smith, Brown and Robinson* [domnii Smith, Brown şi Robinson]
(2) într-un context comercial, pentru a desemna o firmă prin numele proprietarilor săi: „MM. Dupont et fils: *Messrs Dupont and Son* (R&C) [Dl. Dupont şi fiii]

7.1.3. Menţionăm că, din motive evidente de eufonie, **sunt invariabile numele care indică naţionalitatea (sau apartenenţa la o regiune) terminate în:**

-„**-ch**": *the Dutch:* les Hollandais [olandez,-i], **the French** [francez,-i]
-„**-sh**": *The British, Cornish, Irish, Spanish, Welsh* [britanic, -i; cornwall; irlandez,-i; spaniol,-i,; galez,-i]
-„**-ese**": one/two Chinese, Japanese, Maltese, Portuguese [chinez, -i; japonez,-i; maltez,-i; protughez,-i]
- dar şi: *the Swiss* [elveţian,-eni]

7.2. ACORDUL VERBULUI CU SUBIECTUL

7.2.1. Unele nume de ţări la plural sunt urmate de verbe la singular. Putem găsi o logică în această deviere de la normă şi spune că este vorba de un ansamblu de elemente care constituie un tot şi, prin urmare, este considerat ca atare.

The Philippines, Wales, The United States. [Filipine, Ţara Galilor, Statele Unite.]
***The Netherlands** was partly reclaimed from the sea.*
Les Pays-Bas furent en partie conquis sur la mer.
[**Ţările de Jos au fost** cucerite parţial pe mare]

7.2.2. Numele de firme (ce evocă o colectivitate) sunt urmate de verbe la plural:

Harrods announce *a whole new of bathing. The new Godfrey Bonsack Bath Boutique and Design Centre is now open on the third floor*.

Harrods vous propose une façon toute nouvelle de prendre votre bain. La nouvelle boutique de bain et le Centre de Design Godfrey Bonsack sont maintenant ouverts au troisième étage.

[**Harrods** vă propune o manieră complet nouă de a face baie. Noul magazin şi Centrul de Design Godfrey Bonsack sunt deschise de acum la etajul trei.]

7.2.3. Invariabilitatea substantivelor în „-ese", amintită anterior, face ca acestea să fie urmate de singular sau plural, după sens:

The Japanese are the first exporters in the world.
Les Japonais sont les premiers exportateurs du monde.
[Japonezii sunt primii exportatori din lume.]

Semnalăm ambiguitatea unei propoziţii la preterit, datorată absenţei desinenţei de plural; pentru înţelegerea ei este necesar un context:

The Japanese managed to escape.
Le/les Japonais réussit/réussirent à s'échapper.
[Japonezul/japonezii a reuşit/au reuşit să scape.]

8. DENSITATEA ONOMASTICĂ PRIVITĂ CA MIZĂ A SCRIITURII ŞI ANCORARE CULTURALĂ

Putem afirma că anumite tipuri de text generează o mare densitate de nume proprii prin însuşi subiectul lor. Există, de exemplu, cărţi şi pasaje din *Biblie* cărora le este specifică această relaţie cauză-efect:

Iată numele fiilor lui Israel, intraţi în Egipt; au intrat cu Iacov fiecare cu familia lui: Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isahar, Zabulon, Beniamin, Dan, Neftali, Gad şi Aşer. (*Exod*: 1. NdT – N. Z.)

Biblia îndeplineşte, deci, funcţia de cronică pe care o regăsim, de exemplu, în *Iliada*:

> În fruntea beoţienilor stăteau Penèleos, Lèitos, Archesìlaos, Prothoènor şi Clonìos, peste locuitorii din Hyrìa, din Schòinos, din Scòlos, din Aulis cu-multe-stânci, din Eteonòs cea înaltă, din Gràia, din Thèspeia şi din vasta Mycalessòs. Alţii veneau din Elèon, din Hýle, Peteòn [...] (Homer/Hâncu, *Iliada*, Cântul al II-lea, 2002: 34. NdT — N. Z.)

unde numele proprii au o valoare incantatorie, similară lecturilor stelelor funerare: să aducă aminte, să păstreze amintirea, să facă să renască persoane şi locuri prin rostirea numelor acestora, funcţie aproape magică, dar şi mnezică.

Este posibil ca densitatea onomastică a unui text să depindă atât de personalitatea autorului, cât şi de tipul de text pe care acesta intenţionează să-l scrie: nu întâlnim acelaşi număr de nume proprii într-o piesă de Beckett sau de Ionescu sau într-un roman de Butor, şi în romanele lui Tolstoi şi Dostoievski.

Ceea ce ne interesează, în cazul de faţă, este să observăm modul în care frecvenţa iniţială a numelor proprii este abordată în traducere şi, bineînţeles, motivele acestei abordări: este vorba despre o acţiune personală a traducătorului sau despre respectarea inconştientă a unor moduri de scriere aflate în legătură cu caracteristicile discursurilor? Este vorba despre fenomene a căror dată se cunoaşte, legate de un anumit moment al istoriei literare? Vom încerca să răspundem la aceste întrebări prin observaţii adunate în jurul a doi poli: primul este cel al unui tip de scriere legat de un anumit tip de text şi de discurs, cel de-al doilea fiind cel al unei ancorări culturale asigurate de însăşi faptul că numele propriu, în principiu, este păstrat drept indiciu de apartenenţă la o comunitate lingvistico-culturală.

8.1. DENSITATEA ONOMASTICĂ — MIZĂ A SCRIERII

Această secţiune este organizată în funcţie de tipul de text folosit.

8.1.1. Textul literar

În secţiunea consacrată „determinării aspectului în interrelaţionarea proceselor", Jacqueline Guillemin-Flescher subliniază următorul fapt:

„[...] în engleză reţeaua de reperaj transfrastic este adesea riguroasă. Această determinare importantă va implica indirect, ca şi în cazul conjuncţiilor, o accentuare a secvenţei în interrelaţionarea proceselor. Din contră, în franceză, relaţia dintre enunţuri este foarte slab marcată. De aici rezultă o estompare a reperajului între procese." (Guillemin-Flescher 1981: 87-88)

Pentru a clarifica citatul de mai sus, vom preciza faptul că autoarea opune relaţia cronologică în care „procesele sunt ordonate astfel încât să se succeadă pe axa temporală la care se referă o povestire"(Guillemin-Flescher 1981: 507) relaţiei de secvenţă în care se instaurează o relaţie între procese de tip hipotaxic: timp, consecinţă, scop etc. (*ibid.*). Cercetătoarea pune fenomenul în legătură cu relaţia anaforică şi îl ilustrează:

[printr-] un exemplu în care relaţia anaforică este abia marcată în franceză, în timp ce în engleză este scoasă în evidenţă. Este vorba despre primul capitol al romanului *Sfârşitul nopţii*[1].
În acest al douăzeci şi cincilea capitol semnalăm utilizarea numelui propriu **Thérèse**[2] care desemnează personajul principal. Traducerea în engleză[3] nu prezintă decât opt menţionări ale acestui nume propriu. Toate acestea se găsesc la începutul capitolului, unde prezenţa unui al doilea personaj feminin, Anna, îngreunează folosirea sistematică a pronumelui. Celelalte menţionări ale numelui propriu sunt redate prin expresii anaforice. (Guillemin-Flescher 1981: 88)

După ce a citat un fragment care ilustrează acest fenomen, Jacqueline Guillemin- Flescher remarcă următorul aspect:

Contrar aparenţelor, faptul de a explicita de fiecare dată numele propriu corespunde în mod fundamental unei slabe determinări, pentru că acest fapt implică o absenţă a reperajului interfrastic. (Guillemin-Flescher 1981: 88)

---

[1] François Mauriac, *Sfârşitul nopţii*, Paris, Grasset, „Le livre de poche",] 1935] 1973, referinţa dată de J. Guillemin-Flescher, *op. cit*., nota 24, p. 88.
[2] J. Guillemin-Flescher exclude „menţionarea care apare în cele două limbi într-un discurs direct şi care nu are, deci, legătură cu reperajul între enunţuri.". (*op. cit*., nota 23, p. 88).
[3] Gérard Hopkins, traducătorul *The end of the Night* [Sfârşitul nopţii], în *Thérèse*, Harmondsworth. Middlesex, Penguin Books Ltd., [1959] 1975.

Într-un articol apărut ulterior în *Fabula*[1], cecetătoarea subliniază din nou existenţa reţelelor anaforice în engleză, acolo unde „în franceză există doar co-referinţă" (Guillemin-Flescher 1986: 63), ceea ce înseamnă că o povestire englezească (cu sensul de „scrisă de un englez") ar putea să conţină mai puţine nume proprii decât o povestire scrisă de un francez şi că, prin urmare, în traducerea în limba franceză a unei povestiri englezeşti ar exista tendinţa creşterii densităţii onomastice.

Pentru a verifica acest principiu, vom analiza ocurenţa numelor proprii care desemnează eroul şi eroina din incipitul a două romane: *Nineteen Eigthy-four* [*O mie nouă sute optezeci şi patru*] de George Orwell şi *The Bell* [*Clopotul*] de Iris Murdoch.

Pagina	Textul în engleză	Textul în franceză
5	4	6
4	4	5
7	2	3
8	4	4
9	1	2
10	0	2
11	3	3
12	3	3
13	4	4
14	0	0
15	3	4
16	1	1
17	2	2
18	1	2
19	0	1

Ocurenţa numelui propriu: „Winston"
în *Nineteen Eigthy-four* şi în traducerea în limba franceză

[1] J. Guillemin-Flescher a reluat această problemă şi în „Langages, culture et traduction" [Limbaje, cultură şi traducere], *Équivalances*, Vol. 24/1, 1994, în special p. 42-43.

În primul capitol din *Nineteen Eigthy-four*, de-a lungul a 15 pagini de text în engleză, se înregistrează 32 de menţionări ale NP care desemnează personajul principal, cărora le corespund 42 de ocurenţe în traducerea franceză, putându-se deci constata creşterea frecvenţei NP cu o treime. Din cele 15 pagini, aproape jumătate (mai exact şapte pagini) nu prezintă o creştere a a ocurenţelor NP analizat.

Dacă aruncăm o privire asupra primelor pagini ale traducerii romanului lui Iris Murdoch, *The Bell*, realizată de Jérôme Desseine, vom observa o practică foarte diferită. De-a lungul a nouă pagini am efectuat o analiză a ocurenţei prenumelui personajului principal, „Dora":

Pagina	Textul în franceză	Textul în engleză
7	8	1
8	6	0
9	4	1
10	4	1
11	8	2
12	3	1
13	4	2
14	7	1
15	7	1

Cifrele sunt invers revelatoare faţă de precedentul caz: cele 51 de ocurenţe ale prenumelui în textul englez sunt reduse la 10 în traducerea franceză, observându-se, aşadar, o foarte mare reducere, de 1/5 faţă de textul original.

Ce concluzii putem trage din aceste practici aparent contradictorii? Una dintre strategii, aleasă de Amélie Audibert, traducătoare a lui George Orwell, pare să ilustreze foarte bine constatarea făcută de Jacqueline Guillemin-Flescher cu privire la *La fin de la nuit* [Sfârşitul nopţii], mai precis aceea că, faţă de original, traducerea franceză prezintă un număr superior de nume proprii. Cealaltă practică traductivă aplicată de Jérôme Desseine, traducătorul lui Iris Murdoch, pare să infirme această constatare cu privire la tendinţele discursului. Atunci, de aici, ar trebui să tragem concluzia că este dificil să facem generalizări absolute cu privire la traducere, în calitate de activitate care întotdeauna a respins, mai mult sau mai puţin, regulile, mai ales în domeniul literar? Nu este ceva sigur şi

preferăm să vedem în acest paradox o invitaţie la o reflecţie mai profundă asupra cauzelor acestor diferenţe discursive. Să examinăm în amănunt (fragmente semnificative din textele studiate sunt furnizate în anexă) potenţialele cauze care generează aceste diferenţe de densitate onomastică.

Vom începe cu romanul lui Orwell.

În traducerea de la pagina 5 (vezi în anexă textul complet al acestei pagini), există două menţionări suplimentare ale numelui eroului. Acestea corespund:

1. Unei inserări a numelui propriu permiţând reperarea apartamentului, care în engleză este considerat implicit. (Nu credem că este necesară această completare, fiind vorba mai degrabă de o opţiune de traducere):

> *It was one of those pictures which are son contrived that the eyes follow you about when you move. BIG BROTHER IS WATCHING YOU. The caption beneath it ran.* ***Inside the flat*** *a fruity voice was reading out a list of figures [...].* (Orwell: 5)

> À l'intérieur **de l'appartement de Winston**, une voix sucrée faisait entendre une série de nombres [...]. (Audiberti)

> [Este una dintre pozele acelea în aşa fel realizate, încât ochii te urmăresc din orice unghi. Sub ea scrie: FRATELE CEL MARE STĂ CU OCHII PE TINE. **Înăuntru, în apartament,** o voce melodioasă citeşte o listă de cifre [...]." (Orwell/Gafiţa 2002: 17-18. NdT — N.Z.]

Trebuie să precizăm faptul că această reperare a fost deja făcută, altfel, în paragraful precedent, prin înlocuirea articolului hotărât cu adjectivul posesiv:

> ***The flat*** *was seven flights up [...]*
> **Son appartement** était au septième.
> [**Apartamentul lui** se găseşte la etajul şapte [...] Orwell/Gafiţa 2002: 17. NdT — N. Z.]

2. Unei depronominalizări, care trezeşte preocuparea de a înlătura ambiguitatea în raport cu pronumele care fac referire la un obiect: „tele-ecranul", tema frazei precedente:

The instrument (the telescreen, *it was called) could be dimmed, but there was no way of shutting it off completely.* ***He*** *moved over to the window.*

Le son de l'appareil (du télécran comme on disait) pouvait être assourdi, mais il n'y avait aucun moyen de l'éteindre complètement. Winston se dirigea vers la fenêtre.

[**Aparatul — numit tele-ecran —** poate fi dat mai încet, dar nu ai cum să-l închizi de tot. Winston se duce la fereastră. Orwell/Gafiţa 2002: 18. NdT — N.Z.]

Pagina 6 — depronominalizare cu scopul de a clarifica textul:

Any sound that ***Winston*** *made, above the level of a very low whisper, would be picked up by it: moreover, as long as he remained within the field of vision [...]*

Il captait tous les sons émis par **Winston** au-dessus d'un **chuchotement** très bas.
De plus, tant **que Winston** demeurait dans le champ de vision [...]

[Orice sunet pe care l-ar scoate **Winston**, mai tare decât o **şoaptă** foarte slabă, poate fi captat; în plus, atâta timp cât **[Ø]** se află în câmpul vizual ... Orwell/Gafiţa 2002: 19. NdT — A. Po.]

Pagina 7 — După o lungă descriere a Londrei, presărată cu întrebări, traducătorul simte nevoia, pe bună dreptate, de a refolosi numele personajului (în loc pronumelui), a cărui ultimă menţionare se află cu cincisprezece rânduri mai sus.

Pagina 9 — Ca şi la pagina 6, este necesară clarificarea textului. Ultima utilizare a numelui propriu se află cu nouă rânduri mai sus.

Pagina 10 — Cele două menţionări din textul în franceză au rolul de a face ca acesta să fie mai clar. Nu există prea multe ambiguităţi de înlăturat, doar o oarecare stângăcie, un anumit gol. Este vorba cu siguranţă despre tendinţele discursului.

Pagina 15 — Depronominalizarea corespunde intenţiei de a clarifica textul: tocmai a fost vorba despre „Big Brother" în fraza precedentă

[...] *But don't worry, I am on your side! And then the flash of intelligence was gone, and O'Brien's face was as inscrutable as everybody else's. [sfârşitul celei de-a şaptesprezecea pagini]*
That was all, and ***he*** *was already uncertain whether it had happened.* (Orwell: 18)

[...] Mais ne vous en faites pas, je suis avec vous! L'éclair de compréhension s'était alors éteint et le visage d'O'Brien était devenu aussi indéchiffrable que celui des autres.
C'était tout, et **Winston** doutait déjà que cela se fut passé. (Audiberti: 31)

[„N-avea grijă, sunt de partea ta!" Pe urmă, sclipirea aceea de înţelegere a dispărut, iar chipul lui O'Brien a devenit la fel de impenetrabil ca al tuturor celorlalţi. Asta a fost tot şi deja **[Ø]** nu mai este atât de sigur că s-a petrecut cu adevărat. Orwell/Gafiţa 2002: 35. — A. Po.]

La pagina 19, ca şi la pagina 10, nu există ambiguitate, ci doar preocuparea pentru a refolosi numele propriu într-o pagină în care acesta nu este folosit în textul englezesc:

For a moment ***he*** *was seized by a kind of hysteria.*
Winston, un instant, fut en proie à une sorte d'hystérie.
[O vreme **[Ø]** se lăsă cuprins de un fel de isterie. Orwell/Gafiţa 2002: 37. NdT — N. Z.]

Pe scurt, din zece menţionări suplimentare, trei par să se impună din motive de potenţială ambiguitate, mai mult sintactică decât reală. Celelalte şapte par să corespundă în acelaşi timp unei tendinţe a discursului în limba franceză, dar, uneori, şi unei preocupări, exagerată, poate, a traducătorului, de a clarifica textul.

Cu alte cuvinte, creşterea frecvenţei onomastice, în textul lui Audiberti, ţine de o tendinţă generală a traducerilor spre **clarificare** (cf. Berman 1985: 70-71), principiu care, în accepţie bermaniană, face parte din „sistemul de deformare a textelor — a literei — şi acţionează în orice traducere, împiedicând traducătorul să-şi atingă adevăratul scop."(Berman 1985: 65). În *De Cicéron à Benjamin* [De la Cicero la Benjamin], am arătat că principiul clarificării a fost enunţat de multă vreme, în calitate de

demers pozitiv, de către traducătorii „Şcolii lui Carol al V-lea". Iată cum se adresează Raoul de Presles, în prologul traducerii sale *La Cité de Dieu* [*Cetatea Lui Dumnezeu*], suveranului pentru a-i aminti recomandările pe care acesta din urmă i le-a făcut:

> Şi dacă nu folosesc în această traducere cuvinte care aparţin textului[-sursă] şi dacă nu traduc anumite locuţiuni, îmi va fi iertat pentru că mi-aţi poruncit să întrebuinţez, pentru clarificare, expresia cea mai simplă şi mai clară şi adevăratul sens, fără a întorna cuvintele textului[-sursă]. (De Presles în: Ballard [1992] 1995: 85. NdT — A. Po.)

În situaţia de faţă, în cuprinsul clarificărilor studiate, avem de-a face cu un tip specific de traducere franceză din engleză, legat de sistemul pronumelor personale[1]. În engleză există trei pronume personale la persoana a treia singular: „he, she, it" care desemnează în mod clar substantivele animate şi substantivele inanimate, cărora le corespund în franceză două pronume: „il" [el] şi „elle" [ea], care se referă atât la substantive animate, cât şi la substantive inanimate. Această grilă restrânsă constituie o posibilitate de ambiguitate care se actualizează atunci când textul anterior are două surse posibile: una animată şi una inanimată. Este cazul exemplelor extrase de la paginile 5, 6, 15 şi 18 ale romanului *Nineteen Eighty-four*.[2]

Analiza strategiei folosite de Jérôme Desseine în traducerea primelor pagini din *The Bell* ne-a permis să constatăm că reducerea ocurenţelor prenumelui „Dora" este determinată de o serie de procese principale:

a) intercalarea propoziţiei care conţine NP, deşi rară, prezintă interes din punct de vedere tehnic:

---

[1] Am schiţat această problematică a ambiguităţii anaforice în manualul *La Traduction de l'anglais* [Traducerea din engleză], p. 78-79. Am reluat-o şi analizat-o într-un mod mai sistematic în teza *Eléments pour une didactique de la traduction* [Elemente pentru o didactică a traducerii], p. 923-925.

[2] Concluziile noastre cu privire la reţeaua onomastică a traducerii realizate de Amélie Audiberti au fost prezentate pentru prima dată în *Eléments pour une didactique de la traduction*, 1991, p. 938-940. Studiul realizat de către John Desmond Gallagher, „Anaforizarea numelor de persoane în engleză şi în franceză", în Ballard, *Relations discursives et traduction* [„Relaţii discursive şi traducere"] 1995, p. 107-120, confirmă aceste concluzii.

*Paul detested dances. After some pleading she went alone, and arrived back at six in the morning. **Dora was unable to** be exact about time or anything else.* (Murdoch: 10)

Paul exécrait la danse. Apres l'avoir imploré, elle obtint l'autorisation de s'y rendre seule. **Mais incapable de** la moindre discipline, n'en revint qu'a six heures du matin. (Desseine 12-13)

[Lui Paul nu-i plăcea deloc să danseze. După nesfârşite rugăminţi, se duse singură şi se întoarse la ora şase dimineaţa. Dora **nu era capabilă** de exactitate nici în privinţa timpului nici a altor lucruri. Murdoch/Sîrbu 2002: 11. NdT — N. Z.]

Observăm, în acest fragment, că transformarea în propoziţie subordonată ilustrează tendinţa sesizată de Jacqueline Guillemin-Flescher (vezi, în special, p. 113 din cartea sa, *Syntaxe comparée*).

b) Următoarele două procedee sunt mai des întâlnite şi se bazează pe utilizarea paradigmei de desemnare:

b1) prin intermediul pronominalizării:

*The quarrels, which began soon enough, brought no pleasure to **Dora**. They left her humiliated and exhausted.*
***Dora** began to see more of her old friends, especially Sally* [...] (p. 9)

Les discussions, promptement commencées, n'avaient pourtant apporté nul plaisir à **Dora**. Bien au contraire, elles la laissaient humiliée, épuisée.
Elle revit davantage de vieux amis, en particulier une fille légèrement plus jeune qu'elle [...] (p. 12)

[Certurile, care apărură destul de curând, nu-i făceau plăcere **Dorei**. De pe urma lor rămânea doar un sentiment de umilinţă şi epuizare. **Dora** începu să-şi revadă vechii prieteni, în special pe Sally — o fată puţin mai tânără decât ea [...] Murdoch/Sîrbu 2002: 10. NdT — A. Po.]

b2) prin menţionarea anumitor caracteristici ale personajului:

***Dora** had accepted his proposal of marriage* (p. 7)
[...] **La jeune fille** accepta sa demande en mariage (p. 10)

[**Dora** acceptase fără şovăire să se mărite cu el. Murdoch/Sîrbu 2002: 8. NdT –N.Z.]

When one man, a violinist, had taken a more personal interest in ***Dora*** [...] (p. 9)
[...] Lorsqu'un jour un violoniste sembla s' intéresser **à sa personne** [...] (12)
[Faptul că un violonist îi arătase **Dorei** ceva mai mult interes [...]. Murdoch/Sîrbu 2002: 10. NdT — N. Z.]

Before their marriage Paul had warned ***Dora*** *that they were likely to quarrel* (p. 9)
Avant leur union, il avait averti **sa fiancée** qu'ils se querelleraient vraisemblablement (12)
[Înainte de căsătorie Paul **o** [14] avertizase că s-ar putea să se şi certe [...] Murdoch/Sîrbu 2002: 10. NdT — A. Po.]

c) Ultimul proces valorizează **rolul tipului de discurs**, generator al anumitor fenomene. Începutul romanului *The Bell* stă sub semnul naraţiunii, la pagina 15 (vezi textul din anexa 3) intervine un dialog în care Iris Murdoch indică, prin intermediul NP, persoana care vorbeşte. Traducătorul francez ignoră în trei rânduri **precizarea locutorului** pe motiv că este evidentă. Astfel, explicitul din limba engleză devine implicit în franceză şi, poate, chiar mai puţin clar.

Principiul dominant în traducerea lui Jérôme Desseine, **specific limbii franceze**, este de **natură estetică** şi constă în **eliminarea repetiţiei**.

Este bine, deci, să explicam ceea ce spune Jacqueline Guillemin-Flescher despre tendinţele discursului; putem observa că în anumite cazuri nu intervine numai subiectivitatea traducătorului, ci şi tipul de text (povestire sau discurs) şi organizarea textului propriu-zis, în care traducătorul va trebui să ţină cont atât de principiul clarificării, care generează inserarea, cât şi de principiul „estetic" al non-repetiţiei, care generează omisiunea.

8.1.2. Textul pragmatic

Utilizăm termenul de „text pragmatic" în accepţiunea încetăţenită de Jean Delisle. Din categoria textelor pragmatice fac parte „textele care sunt folosite doar pentru a vehicula o informaţie şi în cazul cărora aspectul estetic nu este cel dominant" (Delisle [1980] 1982: 22)

În articolul apărut în *Fabula*, anterior amintit, Guillemin-Flescher nu numai că subliniază existenţa reţelelor anaforice în engleză, acolo unde „în franceză există doar co-referinţă" (1986: 63), ci extinde acest principiu şi la alte tipuri de texte:

> Nu este vorba despre o organizare proprie textului literar. Dacă luăm ziarul „Le Monde", vom găsi în acelaşi articol: „François Mitterrand", apoi „Preşedintele ţării", şi mai departe „Şeful Statului". Fiecare dintre aceste denumiri sunt co-referenţiale, dar nu depind una de cealaltă pentru a crea referinţa. În acest sens, mai putem cita şi denumirea jucătorilor din comentariile meciurilor de tenis: Yannick Noah, „numărul unu pentru noi", „Francezul" sau „numărul unu în Franţa". (Guillemin-Flescher 1986: 63-64)

Lance Hewson, în teza sa de doctorat *Les Paramètres de la traduction* ([Parametrii traducerii], Montpellier 1987), consacră opt pagini „utilizării anaforei în discursul jurnalistic" (Hewson 1987: 291-198) în care analizează reluarea numelor proprii. Primele sale observaţii se alătură celor ale lui Jacqueline Guillemin-Flescher:

> Discursul în limba franceză are tendinţa de a privilegia reluarea prin anafora de „funcţie" („F. Mitterrand" reluat prin „Şeful Statului"), în timp ce discursul în limba engleză are tendinţa de a privilegia reluarea pronominală. Anafora de „funcţie" nu este imposibilă în discursul englezesc, dar nu este decât un fenomen mai puţin frecvent. (Hewson 1987: 292)

Hewson examinează apoi schemele anaforice prezente în textele jurnalistice în limbile engleză şi franceză. Concluziile sale sunt următoarele:

> [...] este important să insistăm asupra faptului că ceea ce am evidenţiat în fiecare limbă nu reprezintă decât o „tendinţă" care se manifestă în tipul de discurs corespunzător (aşa cum se manifestă în suportul mediatic ales) şi nu o regulă. La nivelul întregului sistem, nimic nu ne împiedică să scriem fără a folosi reluări anaforice în limba franceză sau să scriem cu reluări în limba engleză. (Hewson 1987: 296)

Vom insista, aşadar, la fel ca în cazul coordonării[1], nu numai asupra expunerii şi a evidenţierii unei tendinţe, ci şi asupra dezbaterii privind la şansele ei de actualizare.

Printre procedeele de evitare a repetiţiei, există un principiu unificator, foarte eficace în sistemul stilistic al limbii franceze, care constă în a relua o perifrază referitoare la diverse aspecte ale personajului; totodată, permite regruparea procedeelor observabile în diferite tipuri de texte:

- în romane, pentru a evita repetarea numelor personajelor (ca în exemplul următor):

> *Dora had accepted his proposal of marriage.* (p. 7)
> [...] La **jeune fille** accepta sa demande en mariage. (p. 10)
> [**Dora** acceptase fără şovăire să se mărite cu el [...] Murdoch/Sîrbu 2002: 8. NdT — N. Z.]

- în presă, pentru a evita repetarea numelui unui personaj celebru:
- în domeniul politic: „François Mitterrand", „Preşedintele ţării", „Şeful statului".
- în domeniul sportiv: „Yannick Noah, numărul unu la noi, Francezul sau numărul unu în Franţa". (pornind de la exemplu dat de Guillemin-Flescher.)

- retorica perifrazei este aplicabilă şi toponimelor; aşa cum se întâmplă în exemplu extras din manualul lui Brian Fregusson:

> Le dynamisme économique dont **le Vieux Continent**, et notamment la Communauté des Douzes, ses citoyens et ses entreprises continuent à faire preuve n'a pas d'équivalent en matière de population. („Le Monde" 5-1 1-90 in Fersusson 1995: 2)
>
> [Dinamismul economic de care **Bătrânul Continent**, şi mai ales Comunitatea celor Doisprezece, cetăţenii şi întreprinderile sale continuă să dea dovadă nu are echivalent în materie de populaţie. NdT — N. Z.]

[1] A se consulta studiul nostru despre „La Traduction de la conjonction *and* en français" [Traducerea conjuncţiei *and* în franceză], în M. Ballard (ed.), 1995, p. 221-293.

Arătând că traducerea sintagmei „Le Vieux Continent" [Bătrânului Continent] prin *The Old World* nu este imposibilă, autorul precizează că:

> în loc să caute cu orice preţ variaţia toponimică, limba engleză se mulţumeşte cel mai adesea să reia numele de locuri deja folosite. Când sunt prea multe efecte stilistice („On the banks of the Thames" („pe malurile Tamisei", pentru a nu repeta „Londra"), se alunecă uşor în domeniul ridicolului. (Fergusson 1995: 5)

El propune următoarea traducere:

> *The economic dynamism the people and businesses of Europe, especially in the twelve EEC countries, continue to show is not being matched on the demographic front.* (Fergusson 3)
>
> [Dinamismul economic, de care continuă să dea dovadă popoarele şi economia Europei, în special cele douăsprezece ţări din Comunitatea Economică Europeană, nu corespunde întinderii demografice. NdT — N. Z.]

În acelaşi fel, metafora plastică „hexagon" pentru „Franţa", nu are echivalent în engleză, unde se va folosi direct „Franţa" (exceptând domeniul geometriei, *hexagon* nu se foloseşte prea des în limba engleză); trebuie să adăugam faptul că folosirea denumirii plastice dă naştere la variaţii în traducere legate de tipul de sintagmă prin care este inserată în discurs:

> [Este vorba despre restaurarea rapidă]
> Les chaînes de l'Oncle Sam représentent, avec 25 unités, à peine 3 % du pare total de **l'hexagone**. („Le Monde")
> *With 25 outlets, Uncle Sam accounts for scarcely 3 % of the **French** total.* (Gallix et Walsh: 114 & 121)
> [Lanţurile de magazine *Oncle Sam* reprezintă, cu 25 de locaţii, doar 3% din întregul parc al **Hexagonului**.
> şi
> Cu 25 de magazine, *Oncle Sam* reprezintă abia 3% din totalul de magazine din Franţa.]

Une attitude bien **hexagonale**: a typically **French** (or French chauvinist) attitude. (Levieux 1999: 112)
[O atitudine de-a dreptul *hexagonală: o atitudine tipică francezilor (şovinsmul francezilor).]

Cet idéalisme révolutionnaire, un rien irréaliste que l'on prête volontiers **hors de l'hexagone** aux Français en général et a ceux de gauche en particulier. („Le Monde")

[Acest idealism revoluţionar, deloc nerealist, cu care sunt caracterizaţi de **cei din afara Hexagonului**, francezii în general şi cei de stânga în particular.]

The revolutionary and somewhat unrealistic idealism which the French in general, and the French left in particular, are credited with **abroad**. (Chuquet et Paillard 1987: 391)

[Revoluţionarul şi oarecum nerealistul idealism cu care francezii în general şi francezii de stânga în special sunt caracterizaţi **în străinătate**.]

Pe scurt, având în vedere observaţiile de mai sus, putem spune că frecvenţa NP în traducere este supusă unor legi care pot părea contradictorii, dar care, de fapt, sunt strâns legate de natura şi de organizarea textului. Este adevărat, aşa cum subliniază şi Guillemin-Fletscher, că pot exista o serie de denumiri ale personajelor care se bazează pe pronominalizare în engleză şi pe traducerea literală în franceză şi care pot da naştere la ambiguităţi. Extinderea reţelei onomastice, ca în *Nineteen Eighty-Four*, este impusă de **principiul clarificării**. Este posibil ca în textul-sursă, în *The Bell*, de exemplu, să existe o reţea onomastică semnificativă, dar este la fel de pertinent ca **principiul estetizant de recuzare a repetiţiei** (mai ales în părţile introductive ale discursului direct) să încerce a clarifica reţeaua onomastică în traducere.

Densitatea onomastică, mai mare sau mai mică, a unui text poate să fie, cum tocmai am văzut, un fenomen discursiv în care se manifestă un fel de spirit al limbilor şi mai ales al organizării textelor, în care intervin fenomene precum jocul anaforei, refuzul ambiguităţii ori al repetiţiei. Densitatea onomastică, fără a înceta să reprezinte o miză a scrierii, poate să devină însă un câmp sociolingvistic care decide **ancorarea textului într-o cultură** sau în alta.

8.2. DENSITATEA ONOMASTICĂ — ANCORARE CULTURALĂ

Păstrarea integrităţii NP în traducere îi permite acestuia asumarea unei duble funcţii lingvistico-culturale: de menţinere a elementelor vizuale şi sonore care evocă originea textului; de trimitere (sau, pur şi simplu, de menţionare a faptului că se referă) la o *altă* realitate, pe care, în calitatea lui de expresie a unui referent unic, o reprezintă în aspectele-i specifice. În capitolul 1 (secţiunea 8), am văzut că preocuparea de a conserva urmele de origine ale textului tradus s-a confruntat, dintotdeauna, cu tendinţa de naturalizare care, din motive de ordin etnolingvistic de facilitare a lecturii sau a pronunţării, recurge la traducerea semnificantului prin asimilare fonetică. Am putea spune că dorinţa de a naturaliza textul merge până la omisiunea unor elemente străine, precum NP, practică destul de răspândită în trecut şi, vom vedea în diferitele exemple analizate, determinată de motive destul de diverse, dintre care unele ar putea servi drept scuză, dacă nu drept justificare, traducătorilor în cauză.

Unele traduceri latine ale textelor arabe, realizate în Spania secolului al XII-lea, sunt semnificative pentru acest fenomen de suprimare a NP. Clara Foz citează cazul unei cronici traduse de Robert din Chester pentru contele Petru Venerabilul (Foz 1998: 154) în care traducătorul mărturiseşte:

> La începutul lumii, Dumnezeu a creat cu propriile mâini patru lucruri, aşa cum prezintă mărturiile şi autorităţile a numeroşi arabi şi sarazini. Dar eu, traducătorul latin, am trecut sub tăcere numele lor, care sunt prea străine limbii noastre. Cunoaşterea lor, deşi au fost prezentate cu atenţie, nu ar avea nicio importanţă, numai dacă ni se pare de folos să înmulţim cuvintele şi să umplem paginile. (d'Alverny 1947-1948: 80)

Traducătorul nu este interesat, aici, de exotismul NP. Încărcătura semantică a NP ca referent cultural este prea săracă din cauza ignorării culturii străine de către cititorul acelei epoci (şi uneori chiar, trebuie să recunoaştem, de traducătorul însuşi); prin urmare, NP nu ar avea un efect imediat fără o notă explicativă; din motive de economie şi de eficacitate, traducătorul recurge la înlăturarea NP. Clara Foz mai vede aici şi dorinţa de a ascunde originea textului:

> Identificăm, aşadar, dificultăţi determinate de cunoaşterea lacunară pe care erudiţii latini o aveau despre cultura şi tradiţia arabă, precum şi dorinţa lor, deseori clar exprimată, de a latiniza textele moştenite de la arabi, de a elimina din conţinutul lor elementele care le caracterizează drept texte străine tradiţiei latineşti. (Foz 1998: 154-155)

Cronica lui Turpin sau *Historia Karoli magni et Rotholandi* a fost tradusă în irlandeză în secolul al XV-lea sub titlul de *Ghabaltas Serluis Mhoir* [Cucerirea lui Carol cel Mare]. Traducătorul a înlăturat lista cu numeroasele oraşe cucerite de Carol cel Mare, precum şi lista cu ţările şi insulele menţionate în capitolul al III-lea, pentru că, aşa cum precizează editorul modern al acestor texte, aceste liste nu vor avea nicio semnificaţie pentru cititorul irlandez (Cronin 1996: 16). Uneori, aceleaşi preocupări pot avea efecte diferite, chiar contrarii. Mai sus am amintit preocuparea traducătorilor francezi de la curtea lui Carol al V-lea de a clarifica textul prin intermediul explicitării; preocuparea pentru claritate împreună cu dorinţa de a fi pe placul publicului şi de a nu-l plictisi au influenţat indiscutabil practica traducătorilor acelor vremuri în care cunoaşterea, directă sau prin intermediul cărţilor, a celorlalte culturi era, prin forţa lucrurilor, relativ redusă, ceea ce explică suprimarea constantă a toponimelor (şi în general şi a NP), mai ales atunci când acestea se prezentau sub forma unor liste care îngreunau lectura.

Obiceiul clarificării textului se regăseşte şi în Franţa secolului al XVII-lea, în grupul traducătorilor (adesea academicieni) care îşi desfăşurau activitatea sub conducerea lui Valentin Conrart. Perrot d'Ablancourt, ilustru reprezentant al metodei, oferă în *Prefaţa* traducerii sale la *Guerres d'Alexandre* [Războaiele lui Alexandru] de Arianus (din 1646), indicaţii foarte precise despre modul în care a procedat pentru a face ca textul să corespundă unui public modern:

> Mă voi mulţumi să spun că există un număr atât de mare de nume proprii în această istorie, încât am fost constrâns să renunţ la o parte din acestea în cadrul notelor sau al remarcilor. Şi aceasta pentru că este sigur că doar numele personajelor principale sunt importante într-o naraţiune, restul nu fac decât să o încurce sau să ne facă să uitam celelalte nume, dincolo de faptul că grecii s-au obişnuit să pună numele tatălui alături de cel al fiului şi, uneori, alături de numele funcţiei sau al poporului; astfel

> încât găsim aici până la cincisprezece sau douăzeci de nume consecutive, ceea ce determină nu doar dezinteresul cititorilor, ci şi echivocul, mai ales în povestirile lipsite de claritate ale luptelor. (D'Ablancourt [1646] 1972: 140)

Şi în secolul al XVII-lea, eliminarea NP pare să corespundă unei politici mai generale de **francizare a textului** şi nu se limitează doar la traducerea textelor Antichităţii, referindu-se simultan la ceea ce numim traducere orizontală, adică între franceză şi celelalte limbi moderne. De exemplu, într-un studiu despre traducerea nuvelelor spaniole scrise de Scarron, Guiomar Hautcoeur precizează:

> Procesul de asimilare, care constituie una dintre direcţiile creaţiei literare din secolul al XVII-lea, se bazează [...] pe „francizarea" textelor străine. [Astfel] primul grad de francizare constă într-un anumit număr de modificări punctuale pentru a face textul acceptabil din punctul de vedere al limbii franceze, adică pe cât posibil îndepărtat de limba spaniolă. Aproape toate traducerile nuvelelor spaniole se îndepărtează astfel, mai mult sau mai puţin, de versiunile originale. Scarron renunţă la o mare parte dintre referinţele spaţiale prezente în nuvelele spaniole: elimină, de exemplu, din incipitul nuvelei *Les Hypocrites* [Ipocriţii] (Salas 1612: 36), elogiul oraşului Toledo. Sunt eliminate locurile, dar şi referinţele culturale: compararea unui personaj principal cu „Cidul" (Salas 1612: 36) şi numele de „Celestina" (Salas 1612: 45) sunt suprimate. Dar nu este vorba numai de a amputa originalul spaniol. Traducătorul se străduieşte şi să găsească echivalente în limba franceză: madrilenul „Paseo del Prado" (Salas 1612: 138) se transformă astfel în „Cours" [Drum] în *Les Hypocrites* (Scarron 1656: 165), în timp ce prenumele de origine spaniolă sunt adesea francizate. Efortul realizat prin traducere, acela de a face să corespundă două realităţi ireductibile, evidenţiază o voinţă puternică de asimilare a materialului narativ străin. (Hautcoeur în: Ballard et D'Hulst (ed.) 1996: 245-246)

O astfel de manipulare se regăseşte şi astăzi în anumite tipuri de traducere. În capitolul al treilea din *Sociocritique de la traduction* [Sociocritica traducerii] (Québec, 1990), Annie Brisset vorbeşte despre „traducerea perlocuţionară" care, ca act de propagandă, se preocupă de „efectul produs asupra receptorului". Procesele traductive perlocuţionare sunt analizate în piesa *Macbeth* de Michel Garneau, pentru care piesa lui

Shakespeare devine mijloc de evocare a condiţiei omului din Québec printr-o serie de transferuri, de eliminări, de adăugiri. Ceea ce ne interesează în mod special aici este studiul pe care Annie Brisset l-a făcut cu privire la desemnarea locurilor din indicaţiile scenice (vezi tablourile XVII şi XVIII, p. 200-201): 16 nume proprii la Shakespeare, 5 la Garneau. Autoarea mai adaugă: „versiunea lui Garneau păstrează abia jumătate din locurile prezentate iniţial şi acestea primesc o denumire mai vagă, deoarece personajele evoluează „la marginea pădurii" (*A Park with a Road Leading to the Palace*)" (Brisset 1990: 202); şi comentează în următorii termeni obiectul acestor transformări:

> În povestirea luptei dintre Scoţia şi Norvegia, traducătorul a eliminat denumirea locului de întâlnire al adversarilor. Aceştia devin „stranii" („străinii") şi mai departe „barbarii ăia". Estomparea numelor de persoane şi de locuri, care ar încadra textul în universul shakespearian, creează o disponibilitate referenţială care permite cititorului sau spectatorului din Québec să proiecteze în Macbeth Istoria sa şi în propriul său destin. (Brisset 1990: 206)

Concluzii

Analiza caracteristicilor gramaticale ale NP ne-a permis să constatăm că acestea au legătură cu natura sa fundamentală de denumire fixă, dar şi cu procedeele prin care emiţătorul poate nu doar să-i imprime mărcile modalizării, dar şi să-l deturneze de la funcţia lui iniţială, pentru a exprima prin intermediul acestuia un concept. Gramatica NP este puternic ancorată în procesul de enunţare şi în constituirea reţelelor onomastice ale căror mize pot fi de ordin semantic, estetic sau cultural.

Utilizarea prototipică a NP ca denumire fixă corespunde lipsei determinantului în cazul antroponimelor din limbile franceză şi engleză. Modurile de utilizare diferă pentru toponime şi referenţii culturali, dar sunt lexicalizate sau integrate în sistemul fiecărei limbi. Modalizarea generează diverse utilizări ale determinanţilor în limbie franceză şi engleză, în timp ce utilizările derivate, retorice (utilizarea metonimică, metaforică, prototipică) demonstrează comportamentul similar al limbilor analizate când este vorba despre folosirea articolului nehotărât.

În sfârşit, densitatea reţelei onomastice are legătură cu două fenomene diferite: unul referitor la discursivitatea comparată şi celălalt, la sociolingvistica traducerii. Tendinţele discursului, anaforizarea diferită, preferinţa pentru repetiţie se unesc pentru a da naştere, în principiu, unor reţele de densitate diferită; pe de altă parte, însăşi funcţia de culoare locală, constând în non-traducerea NP, îl transformă înrt-un obiectiv de aclimatizare sau de apropriere care îi poate influenţa întrebuinţarea.

În realitate există două gramatici ale NP: prima aparţine limbii şi retoricii permise de limbă şi, conform ei, traducătorul este obligat doar să respecte regulile sau cutumele; a doua, gramatica textului, a reţelelor de sensuri sau sunete, face trimitere la scheme, la tendinţe, iar traducătorului îi revine sarcina de a lua aminte sau de a crea; aceasta din urmă este tărâmul creativităţii (în poezie) şi al inventivităţii.

CAPITOLUL 3

NUMELE PROPRII ŞI SENSUL

> Mai bine spune-mi care ţi-e numele şi ce treabă ai pe-aici.
> – *Numele* meu e Alisa, dar...
> – E un nume destul de nerod — o întrerupse nerăbdător Coco-Cocou. Ce înseamnă?
> – Oare un nume *trebuie* să însemne ceva? întrebă cu îndoială Alisa.
> – Fireşte că trebuie — spuse Coco-Cocou rîzînd scurt. Numele meu înseamnă forma mea — şi e o formă foarte bună şi plăcută. Cu un nume ca al tău poţi să ai aproape orice formă. (Carroll, *Aventurile Alisei în lumea oglinzii*, traducere de Frida Papadache, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1971, 109-110. NdT — A. Po.)

În capitolul întâi am abordat traducerea semnificantului NP sau, mai bine zis, a NP ca semnificant, idee care acreditează descrierea lui Stuart Mill, revizuită de Searle, conform căreia „numele proprii nu au sens [...] Utilizăm NP pentru a ne referi şi nu pentru a descrie" (Searle 1971: 216) [1]. Totul depinde însă de sensul pe care îl dăm cuvântului „sens", referinţa nu exclude sensul: dăcă pronunţ cuvinte ca „Ioana d'Arc", „Turnul Eiffel", „SNCF" nu se va putea demonstra că sunt vide de sens. Nu utilizăm un NP ca să nu spunem nimic.

În realitate, numele propriu şi substantivul comun se deosebesc mai mult prin diferenţa de extensiune decât prin faptul că unul ar vehicula un sens, iar celalalt, nu. Substantivul comun face trimitere la o clasă de obiecte, în timp ce, „semantic, caracteristica fundamentală a NP este de a desemna o entitate unică, fie că este vorba despre un individ, un concept, un eveniment, un loc sau un obiect" (Walter 1994: 1). Aşadar, dacă asociez un obiect dintr-o clasă cu un substantiv comun („masă", de exemplu),

înseamnă că, atunci când voi întâlni alte elemente din aceeaşi clasă, voi putea să le atribui semnul („masă") ca desemnator. În schimb, dacă mi se spune că o persoană se numeşte „Chamfort", nu voi putea atribui acest nume unei alte persoane pe care o întâlnesc, chiar dacă, din întâmplare, s-ar numi tot „Chamfort", întrucât nu există o clasă de „Chamfort" (cu excepţia purtătorilor acestui patronim).

În general, esenţa sensului unui NP este cuprinsă într-un extralingvistic real sau imaginar, cu care este practic în relaţie de desemnare directă: existenţa acestui sens presupune o cunoaştere directă a referentului sau indirectă, printr-o descriere de tip enciclopedic. În realitate, în pofida acestei funcţii fundamentale a desemnatorului rigid, fundamentată pe **relaţia directă cu referentul unic**, NP posedă un potenţial de semnificare la fel de bogat ca al simplului substantiv comun şi o relaţie cu sensul cel puţin la fel de complexă ca a acestuia din urmă, din care a ieşit şi la care se întoarce uneori. Astfel, pe lângă funcţia referenţială, NP vehiculează şi un sens etimologic, posibil fără legătură cu referentul (o persoană se poate numi „Popa", fără să fie preot sau să aibă în familie vreunul), dar care poate fi folosit de un scriitor în diverse scopuri. Pe de altă parte, ca urmare a înscrierii lui în materia limbii şi asemenea substantivului comun, NP are caracteristici, precum sonoritatea sau conotaţiile, care intervin în grade diferite în constituirea sensului sau, cel puţin, în impactul sociolingvistic al acestui semn ca desemnator. În cele din urmă, am văzut în capitolul al 2-lea, că, graţie jocului mărcilor retorice, modalizărilor, NP îşi poate asuma atribuţii care, pe lângă flexibilizarea funcţiei de desemnator, îl înzestrează şi cu sens, fapt ce tinde către schimbarea statului lui. NP intră în procesul de diversificare semantică şi funcţională, în mare parte, graţie **tropilor**; vom reaminti din nou metafora, abordată şi în capitolul al 2-lea, însă vom acorda o mai mare atenţie metonimiei şi sinecdocei, proceselor de metasemie care îl situează (uneori cu ezitare şi nesiguranţă) în categoria substantivelor comune.

Iată, aşadar, principalele axe (referinţă, etimologie, conotaţie, metasemie) potrivite ca repere pentru delimitarea semantismul NP; specificitatea fiecărei categorii prilejuieşte însă o utilizare diferită a acestor repere. Vom urma această balizare, adaptând-o caracteristicilor antroponimelor şi toponimelor; iar, pentru referenţii culturali [2], cercetarea noastră se va concentra mai mult pe transferul extraneităţii termenului-sursă.

1. REFERENŢII CULTURALI

Traducerea referenţilor culturali evidenţiază în acelaşi timp un grad reciproc de înţelegere între culturile sursă şi ţintă şi conştiinţa (sau mentalitatea) traducătorului despre rolul său de mediator. Există un dat lingvistico-cultural constituit din caracteristici mai mult sau mai puţin comune publicului celor două comunităţi, iar acest dat este supus unor strategii fie divizate de priorităţi opuse (păstrarea caracterului extraneu al semnificanţilor şi explicitarea semnificaţilor), fie interesate de un transfer negociat [3]. În spatele acestei negocieri, se mizează atât pe texte cât şi pe raportul cu publicul-ţintă căruia i se facilitează, mai mult sau mai puţin, accesul la sens şi, prin urmare, i se menajează efortul de lectură. Vom clasifica aceste două strategii în două mari categorii. Cele care urmăresc păstrarea extraneităţii termenului-sursă (adăugându-i sau nu chei de înţelegere a sensului) şi cele care favorizează exprimarea sensului, distrugând legătura cu semnificantul-sursă.

1.1. PĂSTRAREA EXTRANEITĂŢII TERMENULUI-SURSĂ

1.1.1. Report simplu

Reportul este posibil cu termenii care au depăşit frontierele lingvistice şi al căror referent nu mai pune, prin urmare, probleme de interpretare. Aceşti termeni fac, practic, parte dintre imaginile şi simbolurile asociate unei ţări în străinătate:

> *'We disposed of the car when Maurice die. It was his really: we hadn't the heart to use it somehow.'*
> *She opened the door. 'He was in the Forces?' Iasked.*
> *'A pilot in the R.A.F. Killed in the silly accident in Canada.'* (J. Braine, 10)

> Nous nous sommes défaits de la voiture après la mort de Maurice. Elle était à lui, et nous n'avons pas eu le cœur de l'utiliser.
> Elle ouvrit la porte de la maison.
> Il était soldat, demandai-je?
> – Pilote dans la R.A.F. ... Tué dans un accident bête, au Canada. (Chauffeteau et Vivier: 9-10).

[Ne-am descotorosit de maşină după moartea lui Maurice; era a lui şi nu ne-a tras inima să o folosim.
Deschise poarta casei.
Era soldat? am întrebat.
– Pilot în R.A.F. ... Ucis într-un accident stupid, în Canada.]

Pentru referenţii culturali mai puţin cunoscuţi publicului-ţintă, traducătorul pariază, uneori, pe capacitatea (sau disponibilitatea) cititorului de a decoda (fie şi vag) cu ajutorul **contextului** semnul străin importat:

Ce constat, quelque peu paradoxal, est l'une des principales conclusions d'une enquête de la **Sofres** réalisée pour *Le Monde* et RTL, à quelques jours du scrutin présidentiel du 5 novembre. („Le Monde" 31/10/96)

This observation, which is somewhat paradoxical, is one of the main conclusions of a survey conducted by Sofres for *Le Monde* and RTL, a few days before the presidential election on November 5th. (Thompson in: Claude Aym *et al*., 20-22)

[Această constatare, oarecum paradoxală, este una dintre concluziile la care a ajuns ancheta făcută de Sofres pentru *Le Monde* şi RTL, cu câteva zile înainte de scrutinul prezidenţial din 5 noiembrie. NdT — A. Po.]

În afara unui context sau într-un context insuficient explicit, sigla „Sofres" este prea puţin semnificativă pentru un britanic sau pentru alt străin, dar, în fragmentul citat, menţionarea anchetei şi a cotidianelor îi oferă şanse mari de receptare corectă.

1.1.2. Report cu explicitare de sens

În cazul în care se aplică principiul non-traducerii NP, există **două modalităţi de a-i evidenţia sensul: nota şi incrementarea**.

1.1.2.1. Nota traducătorului

Aceasta poate fi notă de subsol sau poate apărea la sfârşitul lucrării. Prima soluţie permite o consultare mai rapidă şi mai uşoară; a doua soluţie

este adoptată, în general, când notele sunt mai numeroase. Exemple de note de traducere de subsol:

> *'The Signora had no business to do it', said Miss Bartlett, no business at all. She promised us south rooms with a view close together, instead of which here are north rooms, here are north rooms, looking in to a courtyard, and a long way apart. Oh Lucy!'*
> *'And a* ***Cockney****, besides!' said Lucy, who had been further saddened by the Signora's unexpected acetn. 'It mught be London.'* (E. M. Foster [1908] 1972: 2)

> La Signora n'avait pas le droit de nous faire ça, dit Miss Bartlett, — non, pas le droit. Elle nous avait promis deux chambre midi avec vue sur le paysage, et attenantes, or ces chambres donnent au Nord, donnent au Nord sur une cour, et elles sont très loin l'une de l'autre. Oh! Lucy!
> – Et elle est *cockney*[1] par-dessus le marché, dit Lucy qu'avait assombrie l'accent inattendu de la Signora. On se croirait à Londres. (Ch. Mauron [1947] 1992: 7)
> 1. équivalent londonien de Parigotte (N. du T.)

> [Signora nu avea niciun drept să ne facă asta, spuse Miss Bartlett, nu, niciun drept. Ne promisese două camere învecinate, cu vedere spre sud şi spre peisaj, iar camerele acestea sunt cu vedere spre nord, spre o curte, şi sunt foarte îndepărtate una de cealaltă. Oh, Lucy!
> – Şi, pe deasupra, Signora este şi *cockney*, zise Lucy pe care o tulburase accentul ei neaşteptat. Ai zice să suntem la Londra
> 1. echivalent dialectal est-londonez pentru *mitic* (bucureştean). NdT — A. Po.]

Vom reţine, mai întâi, caracterul incert al acestei categorii (NP desemnator al unui referent cultural), decelabil în utilizarea neregulată a majusculei, prezentă în limba engleză, absentă în traducerea lui Mauron care utilizează, în schimb, „Parigotte". Exemplele date de Rey-Debove şi Gagnon, în *Dictionnaire des anglicismes* [Dicţionar de anglicisme], nu reţin nici ele folosirea majusculei.

Cuvântul „cockney" nu figurează în dicţionarul *Le Robert*, dar apare în *Grand Larousse encyclopedique*, în 10 volume (ed. 1961), cu definiţia următoare: „cel care s-a născut la Londra, prin extensie Gavroche londonez"; cu definiţia: „Persoană născută la Londra; (curent.) Londonez,

-neză nativă cu accent dialectal specific în engleză"; termenul apare şi în *Dictionnaire des anglicismes.*

Privind toate aceste definiţii şi note, ne dăm seama mai bine în ce măsură traducerea este negociere lingvistico-culturală. Excelenta definiţie oferită de Rey-Debove şi Ganon redă într-adevăr sensul termenului, dar nu este o traducere. Atitudinea adoptată de traducător, Charles Mauron, este adecvată şi echivalentă cu o subtitrare reuşită. Termenul englezesc, renumit ca intraductibil şi încă în aşteptarea acceptării sale în limba franceză, este păstrat în text, iar în notă este însoţit de un echivalent-ţintă imediat comprehensibil pentru cititorul traducerii, fără a se fi comis greşeala de aclimatizare prin substituire directă a termenului englezesc. Vedem, astfel, că nota face parte din traducere şi nu este o dovadă a neputinţei traducătorului, ci tratarea realistă şi onestă a unui contract cu specificitatea culturii străine.

1.1.2.2. Incrementarea

Inserarea sensului NP poate dobândi forma a ceea ce Claude şi Jean Demanuelli numesc **incrementare** (Demanuelli 1995: 91), procedeu care constă în includerea conţinutului unei note în text, alături de NP. Examinarea acestei tehnici în corpusul cercetat ne-a permis să constatăm că nu îmbracă întotdeauna aceeaşi formă şi, prin urmare, s-ar putea stabili o tipologie în funcţie de contextele în care este întrebuinţată şi de modalitatea prin care introduce sensul.

a) Incrementare urmată de report

a.1 sub forma unui cuvânt care explicitează referentul şi arată cărei clase de obiecte îi aparţine:

'*Send down for indecent behavior, eh?' said Paul Pennyfeather's guardian.*
"Well, thank God your poor father has been spared this disgrace. That's all I can say.'
There was a hush in Onslow Square, unbroken except by Paul's guardian's daughter's gramophone playing ***Gilbert and Sullivan*** *in her little pink boudoir at the top of the stairs.* (E. Waugh)

Renvoyé pour attentat à la pudeur? dit le tuteur de Paul Pennyfeather. Dieu merci, ton père n'aura pas connu cette honte. Que veux-tu que je te dise de plus? Un ange passa dans la maison d'Onslow Square. Puis on entendit le gramophone de la fille du tuteur de Paul qui jouait un **opéra**

de Gilbert et Sullivan dans son petit boudoir rose au premier étage. (Evans)

[Dat afară pentru atentat la pudoare? spuse tutorele lui Paul Pennyfeather. Slavă Domnului, tatăl nu a ajuns să cunoască această umilinţă. E tot ce pot să zic. O linişte de mormânt se lăsă peste Onslow Square, linişte spartă de gramofonul fiicei protectorului lui Paul care, în micul ei budoar roz, asculta o **operă de Gilbert şi Sullvian**. NdT — A. Po.]

Scriitura particulară a textului următor, conţinând două menţiuni succesive la referent, permite utilizarea unei **incrementări succesive:**

Il a haussé les épaules et il a acheté le livre de la **Série Noire**. Puis ils m'ont accompagné sur le quai. Il fallait attendre le train une dizaine de minutes. Nous nous sommes assis tous les trois sur un banc.
– J'aimerais bien vous revoir, ai-je dit.
– Nous avons un numéro de téléphone à Paris. Nous y serons sans doute cet hiver.
Il a sorti de la poche intérieure de sa veste un stylo, il a arraché la page de garde du **livre de la Série Noire** et il a écrit son nom et le numéro de téléphone. (Modiano: 44-45)

He shrugged his shoulders and bought a book in the **Série Noire.** Then they came with me on to the platform. There were about ten minutes to wait for the train. We all three sat down on a bench.
'I'd very much like to see you again,' I said.
'We have a phone number in Paris. We shall probably be there this winter.' He took a pen out of the inner pocket of this jacket, tore the endpaper of his detective novel and wrote his name and phone number on it. (Wright: 28)

[A ridicat din umeri şi a cumpărat cartea din **Série Noire.** Apoi m-au condus pe peron. Trebuia să aşteptăm trenul vreo zece minute. Ne-am aşezat toţi trei pe o bancă.
— Mi-ar plăcea să vă revăd, am zis.
— Avem un număr de telefon la Paris. Vom fi aici, probabil, în iarna asta.
Din buzunarul interior al sacoului, a scos un stilou, a smuls pagina de gardă din cartea cumpărată şi şi-a scris pe ea numele şi numărul de telefon. NdT — A. Po.]

a.2 incrementare sub forma unui element de contextualizare

Am ales două exemple semnificative din *L'Étranger* [*Străinul*] de Camus. Meursault descrie în următorii termeni întâlnirea cu directorul azilului:

> Pendant tout ce temps, le concierge a parlé et ensuite, j'ai vu le directeur: il m'a reçu dans son bureau. C'est un petit vieux, **avec la Légion d'honneur**; il m'a regardé de ses yeux clairs. (Camus: 9)

Laredo oferă o traducere destul de literală:

> The caretaker talked the whole time and then he showed me into the warden's office. He was a small, elderly man **with the Legion of Honour**. He looked at me with his bright eyes. (Laredo: 10)

> [În tot acest timp, portarul a vorbit şi, apoi, l-am văzut pe director; m-a primit în biroul lui. Era un bătrânel micuţ, **cu Legiunea de Onoare**. M-a privit cu ochi strălucitori. NdT — A. Po.]

Gilbert şi Ward explicitează termenul cu ajutorul informaţiilor de ordin vizual care orientează lectura şi facilitează înţelegerea cititorului-ţintă britanic, „mediu" care, probabil, nu a auzit încă de Legiunea de onoare franceză sau căruia, imaginea acestei decoraţii, nu-i este la fel de prezentă în minte ca unui cititor francez.

> *The porter chatted with me while I waited; then he led me to the office. The Warden was a very small man, with grey hair and* ***a Legion of Honour rosette in his buttonhole.*** (Gilbert: 14)

> *The caretaker talked the whole tine and then I saw the director. I was shown into his office. He was a little man* ***with the ribbon of the Legion of Honor in his lapel.*** (Ward: 4)

Incrementarea nu este doar un procedeu de traducere. Ea poate apărea în orice text care garantează un contact intercultural: reportaj, lucrare documentară etc. Să luăm un exemplu din *Guardian Weekly*:

Opposite the ***Bund****, Shanghai's celebrated art deco waterfront boulevard, there now stands the world's tallest television tower (468 meters), which was completed a few weeks ago. Nearby, the 'longest bridge in the world' — longest because of its interminable approach ramps — leads across the Huangpu river to* ***the Pudong*** *(Shanghai East), the biggest development zone on the planet, where some 100 skyscrapers are under construction*. („The Guardian Weekly")

En face du **Bund**, célèbre boulevard style art déco sur le front de mer de Shanghai, se dresse maintenant la plus grande tour de télévision du monde (468 mètres) qui a été achevée il y a quelques semaines. Non loin de là, le «pont le plus long du monde» (le plus long en raison de ses interminables rampes d'accès) traverse le Huangpu et mène à **Pudong** (Shanghai Est) la plus grande Z.U.P. de la planète où une centaine de gratte-ciel sont en construction. (Gandrillon: 116-117)

[În faţa celebrului bulevard stil art deco, **Bund**, situat pe ţărmul maritim din Shanghai, se înalţă azi cel mai înalt turn de televiziune din lume (468 de metri), terminat acum câteva săptămâni. Nu departe de el, „cel mai lung pod din lume" ([Donghai, 32,5 km], cel mai lung datorită interminabilelor rampe de acces) traversează fluviul Huangpu până la **Pudong** (Shanghai Est), cea mai dezvoltată zonă economică din lume, unde cca 100 de zgârie-nori sunt în construcţie. NdT — A. Po.]

Am utilizat caractere îngroşate pentru termenii reportaţi din chineză în engleză şi am subliniat incrementarea la care a recurs ziaristul pentru publicul anglofon. Datorită caracterului străin al civilizaţiei descrise pentru europeni, incrementarea este păstrată şi în traducerea franceză [română].

Pentru textul următor însă,

[Autorul articolului descrie britanicilor modul de folosire a unui excelent ghid turistic recent apărut.]

On page 23 is a map of the first exit on the A out of Paris. It's to Survilliers. It shows a couple of hotels, a Citroën *garage close by, a phone box on your left and a chemist just up the road. Oh, and there's* ***a Leclerc Supermarket****, where you can load up with cheese and wine to take home with you the following day*. (G. Smith in *The Sunday Times Magazine* 16-11-86)

traducerea franceză nu necesită păstrarea incrementării prin „supermarché" [4], relaţia cu referentul fiind evidentă pentru publicul francez (vom reţine însă că stilistica şi uzul vor impune incrementarea pentru „A1"):

> À la page 23, il y a un plan de la première sortie de l'autoroute A1, juste après Paris. C'est la sortie de Survilliers. On voit sur le plan deux ou trois hôtels, un garage Citroën à proximité, une cabine téléphonique sur la gauche et une pharmacie au bout de la rue. Ah, et il y a aussi un **Leclerc**, où vous pourrez faire le plein de fromage et de vin pour les emporter chez vous le lendemain.
>
> [La pagina 23, se află planul primei ieşiri de pe autostrada A1, imediat după Paris, spre Survilliers. Pe plan sunt menţionate şi două-trei hoteluri, o reprezentanţă Citroën în apropiere, o cabină telefonică pe stânga şi o farmacie în capătul străzii. Ah, mai este şi un **supermarket Leclerc** de unde puteţi să vă faceţi provizii de brânză şi vin pentru ziua următoare. NdT — A. Po.]

b) **Incrementare însoţită de traducere literală** ca formă de report mascat

Exemplul pe care îl vom da are ca punct de pornire o sugestie făcută de Hardin şi Picot în manualul lor:

> Dacă trebuie să vorbesc despre C.B.I. sau *Confederation of British Industries*, nimic nu mă împiedică să „traduc" prin Confederaţia Industriilor Britanice, tot aşa cum nimic nu îmi interzice, dacă apreciez că astfel aş putea informa mai bine publicul, să menţionez într-o notă: organism omolog CNPF Français [sau Confederaţia Patronală a Industriilor, Serviciilor şi Comerţului din România]. (Hardin şi Picot 1990: 25)

Această posibilitate traductivă, corespunzătoare soluţiei repertoriate mai sus, la 1.1.2.1., se dovedeşte foarte pertinentă ca alternativă ducând la o traducere de tipul:

> Confederaţia Industriilor Britanice (**omologă CNPF [CPISCR]**) s-a reunit astăzi.

În legătură cu acelaşi referent, în manualul lui Gallix şi Walsh am descoperit o sugestie similară celei făcute de Hardin şi Picot: „este foarte posibilă utilizarea unui calc, urmat de o explicaţie care să permită evitarea oricărei ambiguităţi: „Confederaţia Industriilor Britanice, echivalent al CNPF [CPISCR])" (1991: 87), precum şi o punere în practică a unei variaţii de incrementare constând în amintirea între paranteze a termenului-sursă:

> *The unexpected sharp upturn in retail sales in May was reserved in June, according to a survey by the* ***Confederation of British Industries***. („The Times" 17-7-89)

> D'après une étude réalisée par la **Confédération nationale du patronat britannique** (***Confederation of British Industries***), l'augmentation brusque et inattendue des ventes de détail au mois de mai a laissé la place à la baisse du mois de juin. (Gallix et Walsh 1991: 89)

> [Conform unui studiu realizat de Confederaţia naţională a patronatului britanic (***Confederation of British Industries***), creşterea bruscă şi neaşteptată a vânzărilor cu amănuntul din luna mai explică scăderea din luna iunie. NdT — A. Po.]

Să reţinem că aici intervine şi natura textului de tradus: ceea ce este valabil pentru un text pragmatic (informativ) nu este, în mod necesar, valabil pentru un text literar. Aşadar, acest procedeu nu ar putea fi aplicat textului lui Foster, studiat la 1.1.2.1. O traducere ca:

> *– Et elle est ***cockney*** **(équivalent londonien de Parigotte)** par-dessus le marché, dit Lucy...
> [*– Şi, pe deasupra, Signora este şi *cockney* (echivalent dialectal est-londonez pentru *mitic* „bucureştean"), zise Lucy... NdT — A. Po.]

ar fi caraghioasă, întrucât ar crea impresia că personajul însuşi îşi comentează vorbele pentru publicul traducerii. Reflectând mai bine, ne dăm seama că această practică ar însemna să se accepte vizibila co-prezenţă discursivă a traducătorului, atunci când, tradiţional, el trebuie să fie cât mai discret.

Utilizarea notei sau a incrementării propune un soi de text hibrid în care semnificantul străin este păstrat şi însoţit de un semnificant-ţintă,

iar semnul prezent pe pagina traducerii devine martorul întâlnirii lingvistice co-culturale, adică o modalitate de traducere apropiată de subtitrarea cinematografică. I-am putea prefera dublajul.

1.2. FAVORIZAREA SENSULUI ŞI ACLIMATIZAREA

1.2.1. substituirea, adică inserarea definiţiei (sau a unei explicaţii într-o formă sau alta) în text în locul termenului original.

Acest principiu de traducere se poate impune mai ales atunci când este vorba de sigle a căror **traducere formală este opacă sau înşelătoare**. Am evocat această problemă atunci când am discutat despre diferenţa de concentrare (cf. Capitolul 1) şi mai sus, când am dat exemplul siglei C.B.I. Dacă aceasta este redată prin „Confédération des Industries britanniques" [Confederaţia industriilor britanice], un public francez ar putea uşor crede că este vorba de un sindicat muncitoresc. Am văzut la 1.1.2.2. în ce constă incrementarea, iar mai jos dăm un exemplu de substituire:

> Marchand forain, son père l'était déjà, et il ne voulait pas que son fils suive ses traces. Papa rêvait d'**H.E.C.** pour son rejeton. („Le Monde-Dimanche" 1979)
>
> *His father was a stall-holder before him and above all, he had no wish for his son to follow in his footsteps. Dad had visions of* ***higher commercial studies*** *for the lad.* (Charlot *et al.*: 184-185)
>
> [Tatăl său era mic comerciant de bâlci şi nu voia ca fiul său să-l urmeze. Tăticul voia ca progenitura lui să studieze la **o mare şcoală de comerţ**. NdT — A. P.]

1.2.2. traducerea sensului etimonului

Când numele propriu este creaţia autorului, el poată să aibă un sens care are legătură cu referentul, iar atunci, în măsura posibilului, este de dorit **traducerea**.

Acest lucru este foarte clar atunci când avem de-a face cu nume de mărci care exploatează un mesaj sau utilizează conotaţii, ca în exemplul de mai jos:

[Mr Wormold, care se ocupă de vânzarea de aspiratoare, stă la o cafea cu un prieten.]
A shutter across the way creaked open and then regularly blew to in the slight breeze from the sea, click clack like an ancient clock. Wormold said, 'I must be off'.
'Phastkleaners will get on without you, Mr Warmold'. It was a day of uncomfortable truths. 'Like my patients'. Dr Hasselbacher added with kindliness. (Gr. Greene 1980: 8)

Numele mărcii de aspiratoare îşi are, fără îndoială, originea într-o intenţie umoristică, iar aceasta s-ar pierde dacă numele nu ar fi tradus:

De l'autre côté de la rue, un volet s'ouvrit en grinçant, puis se mit à battre régulièrement sous les coups d'une légère brise de mer, clic, clac, comme une très vieille horloge.
– Il faut que je m'en aille, dit Wormold.
– **Les Rapidaspis** se passeront bien de vous, Mr Wormold, dit le docteur Hasselbacher.
C'était le jour des vérités désagréables.
– Autant que mes malades... ajouta-t-il par bonté de l'âme. (M. Sibon: 7)

[De partea cealaltă a străzii, un oblon se deschise scrâşnind, iar apoi începu să se bălăngăne sub bătaia unei uşoare brize marine, clic, clac, ca un orologiu foarte vechi.
– Trebuie să plec, spuse Wormold.
– **Rapidaspir** se va descurca bine şi fără dumneavoastră, domnule Wormold, spuse doctorul Hasselbacher. Era ziua adevărurilor neplăcute.
– Ca şi pacienţii mei... adăugă el cu bunătate. NdT — A. P.]

Este evident că, în cazul unei mărci reale, traducătorului nu îşi poate manifesta creativitatea, însă atunci va putea recurge la:

1.2.3. hiperonimizare

1.2.3.1. în interiorul categoriei numelor proprii

La începutul volumului *Mémoires d'une jeune fille rangée* [*Amintirile unei fete cuminţi*], Simone de Beauvoir descrie apartamentul părinţilor săi în următorii termeni:

L'appartement était rouge, rouges la moquette, la salle à manger **Henri II**, la soie gaufrée qui masquait les portes vitrées, et dans le bureau de papa les rideaux de velours. (de Beauvoir [1958] 1997 : 9-10)

Interpretarea sintagmei „la salle à manger **Henri II**" nu va pune probleme cititorului francez, care va identifica imediat acest stil de mobilier, însă o traducere literală sau un simplu report vor altera sensul, pentru că Henric al II-lea riscă să fie confundat cu omonimul său britanic Henric al II-lea Plantagenet, care a trăit în secolul al XII-lea. Acesta este motivul pentru care traducătorul a explicitat referentul prin substituirea sa cu un hiperonim:

Our apartment was red: the upholstery was red of red moquette, the ***Renaissance*** *dining-room was red, the figured silk hangings over the stained-glass doors was red, and the velvet curtains in Papa's study were red to.* (Kirkup [1959] 1963: 5)

[Apartamentul era roşu, roşie mocheta, sufrageria stil **Enric al II-lea**, mătasea creponată care ascundea uşile cu geamuri; tot roşii şi perdelele de catifea din biroul tatii [...]. Simone de Beauvoir/Anda Boldur 1965: 19. NdT — A. P.]

1.2.3.2. prin revenirea la categoria substantivelor comune prin folosirea desemnatorului clasei de obiecte

Hiperonimizarea constă aici, de pildă, în folosirea numelui obiectului desemnat în loc de marcă. Unii consideră că astfel se înregistrează o pierdere, însă aceasta este mică şi necesară:

a) pentru a transmite **sensul**.

[„il" = o pisică]
Là, sphinxoïde, il attendait le lever de Mme Eusèbe, et surtout **son lait Gloria** du matin. (J. Roubaud)

There, sphinx-like, he would wait for Mme Eusèbe to get up — and serve him his bowl of ***condensed milk.*** (Joly et O'Kelly, 25)

[Stătea acolo, ca un sfinx, aşteptând trezirea doamnei Eusèbe şi mai ales **laptele condensat** de dimineaţă. NdT — A. P.]

În acest caz, numele mărcii este real, nu poate fi tradus decât eventual printr-un echivalent cultural cum ar fi „Carnation milk". Esenţialul aici este să se facă trimitere la referent. Autorii manualului din care am preluat acest exemplu menţionează indică într-o notă:

> Dacă numele mărcii „Gloria" nu înseamnă nimic pentru majoritatea cititorilor de limbă engleză [română], în schimb, laptele condensat consumat gol, cu lingura, de către copiii pofticioşi înseamnă. (*Ibid*.: 27)

În serialul de televiziune *Friends*, există o scenă în care unul dintre personaje, Rachel, o întreabă pe o altă fată, Phoebe, ce i-ar place de ziua ei:

> *'So, Phoebe, what would you like for your birthday?'*
> *'I don't know... I'd like a new stereo.'*
> *'OK, let me put it this way, anything from* ***Crabtree and Evelyn?****'*
> *'Oo, oo, bath salts would be so nice.'*

Menţionarea acestei mărci nu ar pune mari probleme de înţelegere, mai ales că produsele respective sunt distribuite şi în Franţa, însă aici sunt mai puţin răspândite şi nu există magazine care să poarte acest nume. Traducătorul care a realizat subtitrarea a preferat o hiponimizare, trimiţând vag la clasa de obiecte:

> – Alors, Phoebe, que voudrais-tu pour ton anniversaire ?
> – Je n'sais pas... une nouvelle chaîne Hi FI.
> – OK, voyons les choses autrement, quelque chose **en rapport avec la salle de bain** ?
> – Oo, oo, j'adorerais des sels de bain.
>
> [— Deci, Phoebe, ce-ai vrea de ziua ta?
> – Nu ştiu... o combină nouă.
> – OK, să te întreb altfel, ai vrea ceva produs pentru baie?
> – Oo, oo, mi-ar plăcea foarte tare nişte săruri de baie. NdT — A. P.]

Hiponimizarea este cuprinzătoare deoarece termenul include o gamă întreagă de obiecte, de la mobilier la produse de îngrijire. Ar fi fost

posibilă şi o altă traducere, tot prin hiperonimizare, însă mai exactă: „quelque chose en rapport avec les soins pour le corps" [vreun produs de îngrijire corporală].

b) pentru ca **exprimarea să fie naturală.**

În pasajul care urmează, numele Dunlop este la fel de clar şi pentru cititorul francez ca şi pentru cel de limbă engleză, însă utilizarea sa în colocaţia de mai jos ar putea părea ciudată. Este preferabil să se revină la desemnatorul clasei de obiecte, „pneu", sau, prin metonimie, la „roţi", termenul cel mai des folosit în această expresie:

> *The brakes were applied with such violence that Elinor had had to clutch at the arms of her seat to prevent herself from being thrown against the windscreen. 'Imbecile', he had shouted at the bewildered old gentleman whose hen-like indecisions in the roadway had so nearly landed him under Everard's* ***Dunlops.*** (Huxley)

> Il avait freiné si brutalement qu'Elinor avait dû agripper les accoudoirs de son siège pour éviter d'être projetée contre le pare-brise. « Imbécile » avait-il crié à l'adresse du vieux monsieur tout éberlué que ses hésitations, digne d'une poule traversant la chaussée, avaient bien failli précipiter sous **les roues** d'Everard.

> [Frânase cu atâta violenţă, încât Elinor trebuise să se prindă bine de marginea scaunului, ca să nu fie proiectată cu capul în parbriz.
> – Imbecilule! strigase Everard unui domn bătrân care îşi pierduse cumpătul şi mergea pe şosea zăbăuc ca o găină , altfel încât nu lipsise mult să ajungă sub **roţile** maşinii. (Aldous Huxley/Const. Popescu 2003: 519. NdT — A. P.]

Etapa următoare, aproape finală şi întotdeauna riscantă, este:

1.2.4. utilizarea unui echivalent cultural din cultura-ţintă. În exemplul de mai sus, aceasta ar presupune traducerea sintagmei „lait Gloria" prin „Carnation milk", riscul fiind acela de a crea inadvertenţe între textul tradus şi cultura sa de origine. Este ceea ce unii (cf. Venuti) numesc o contribuţie majoră la aclimatizarea textului.

Claude et Jean Demanuelli propun exemplul următor:

You know the M40 isn't Silverstone
L'A7, vous savez, ça n'est pas Monthéry

subliniind că îl citează pentru „a demonstra cât de entropică şi caricaturală poate fi «echivalarea cu orice preţ»" (Demanuelli 1995: 64).

1.3. PERSPECTIVA SINCRONICĂ ŞI CEA DIACRONICĂ

În principiu, sarcina traductologului nu ar trebui să fie aceea de a da ordine, chiar dacă unii o fac, ci de a observa ce e traducerea încercând să prezinte obiectiv şi nuanţat în funcţie de context o anumită diversitate a practicilor şi să găsească motivaţiile din spatele acestora precum şi principiile care le pot justifica. Schemele pe care le-am realizat mai sus sunt aplicate în măsuri diferite de către traducători din motive personale sau editoriale, care îi determină să adopte una sau alta din opţiuni, justificând-o sau nu prin consideraţii teoretice explicite. Un factor care poate interveni este şi timpul. În continuare ne vom opri asupra acestor diferite aspecte ale diversităţii modurilor de abordare a numelor proprii ca referenţi culturali.

1.3.1. Echilibrarea opţiunilor

Echilibrarea sistematică a opţiunilor fundamentale care constau în păstrarea stranietăţii TS şi aclimatizarea la limba şi cultura ţintă constituie o trăsătură constantă a traducerii. Vom pune în evidenţă acest lucru în pasajul următor, preluat din *Lord Arthur Savile's Crime* [Crima lordului Arthur Savile], unde se face referire la un personaj care exercită o funcţie specială, cea de *Speaker*:

> *It was Lady Windermere's last reception before Easter, and Bentinck house was even more crowded than usual. Six Cabinet Ministers had to come on from the* ***Speaker's Levée*** *in their stars ad ribands.* (O. Wilde 1990: 22)

a) Traducerea lui Jules Castier urmează, în cazul acestui personaj, principiul expus mai sus, la 1.1.2.1., adică la **report şi notă de subsol**:

> C'était la dernière réception de Lady Windermere avant Pâques, et Bentinck House était encore plus encombrée que d'habitude par la foule des invités. Six ministres, membres du Cabinet, y étaient venus qu sortir de **l'audience du Speaker***, arborant toutes leurs décorations et leurs rubans.
> * Président de la Chambre des Communes. (J. Castier 1995 : 121)

> [Era ultima recepţie dată de Lady Windermere înainte de Paşti, şi Bentinck House era şi mai aglomerată decât de obicei. Şase miniştri veniseră de la întrunirea cu **preşedintele Camerei Comunelor**, arborându-şi decoraţiile şi panglicile [...]. Oscar Wilde/Mona Antohi 2009: 5. NdT — A. P.]

b) Traducerea lui Pierre Nordon adoptă principiul prezentat în secţiunea 1.2.1., adică **substituie termenul cu o definiţie**:

> Ce fut la dernière réception de Lady Windermere avant Pâques, et il y avait plus de monde que d'habitude à Bentinck House. Six membres du Cabinet étaient venus de **la réception du Président de la Chambre des Communes** avec leurs décorations et leurs chamarrures. (P. Nordon 1990: 23)

Traducerea lui Castier datează din perioada interbelică, pe când cea semnată de Nordon e mai recentă. Însă factorul „timp" intervine în mică măsură în decizia traducătorilor, fiindcă altfel ar însemna că Nordon se înscrie într-o direcţie contrară tendinţei actuale a anumitor traduceri care încearcă să păstreze extraneitatea textului original. Dincolo de fenomenul reprezentat de alegerea personală, putem lua în considerare şi contextul în care lucrează traducătorul: ediţia lui Nordon este bilingvă, aşadar prezintă şi originalul şi oferă note explicative. Uneori, practica generează luări de poziţie destul de polemice.

1.2.3. Polemica privind paratextul

Incrementarea şi nota au amândouă scopul de a informa cititorul, însă în moduri foarte diferite: prima încercând să-l facă să uite că se află în faţa unei traduceri, cealaltă, subliniind contactele cu cealaltă cultură şi lămurindu-le în mod explicit. Mulţi traducători consideră că nota trebuie

evitată şi că ea pune în evidenţă o neputinţă sau un eşec; alţii spun că ea face parte din specificul traducerii. Prin urmare, aşa cum se întâmplă adesea în acest domeniu, nu există un acord în ceea priveşte oportunitatea acestor aporturi informative şi, mai ales, în privinţa formei pe care ar trebui să o îmbrace. Vom aminti ca mărturie în acest sens o polemică la originea căreia se află un teoretician din secolul al XVII-lea, care reacţiona împotriva practicii incrementării.

În discursul său citit la Academie de către Vaugelas în 1635, Bachet de Méziriac face o analiză atentă a traducerii *Vieţilor* lui Plutarh de către Amyot. Ajungând la chestiunea adăugirilor, el începe prin a sublinia că acestea pot fi reperate graţie conectorilor care le introduc: „Aproape peste tot unde se găseşte în textul lui Amyot un adică sau cum s-ar spune sau altă formulare asemănătoare, este vorba de o glosă a traducătorului, ce nu are nici o reflectare în textul grec" (de Méziriac [1635] 1998: 15). De Méziriac recunoaşte că unele glose sunt utile, de pildă atunci când traducătorul este silit să recurgă la un împrumut ce riscă să fie obscur sau atunci când intervine un element de civilizaţie. Însă, fiind un traducător şi teoretician preocupat de păstrarea integrităţii originalului, el recomandă cu tărie ca acestor informaţii să li se rezerve un spaţiu anume într-un paratext sau ca ele să fie puse în evidenţă la nivel tipografic:

> Dar oricât de utile s-ar putea dovedi asemenea glose, nu pot suferi ca ele să-şi găsească locul în text. După părerea mea, ajunge ca ele să fie puse în margine sau să fie aşezate separat altundeva pentru a sluji drept note, sau cel puţin e nevoie ca, folosind caractere diferite, ele să se distingă de cuvintele proprii şi legitime ale Autorului. Căci trebuie să ne purtăm discret şi cu religiozitate cu scrierile venerabilei Antichităţi, pentru a le transmite pure şi sincere urmaşilor noştri, aşa cum le-am primit de la strămoşi. (De Méziriac [1635] 1998: 16. NdT — A. P.)

Această observaţie este capitală, deoarece instaurează o adevărată deontologie în materie de traducere. În plus, de Méziriac consideră că unele dintre aceste completări sunt superflue pentru că dau informaţii evidente, dat fiind că se presupune că cititorul are un minim de cultură. De exemplu, „dacă Plutarh spune că la Roma se celebra sărbătoarea lui Bachus, Amyot îşi consideră cititorul atât de puţin savant încât crede că este datoria lui să îl avertizeze că această sărbătoare purta numele de Bacanale" (*Ibid*.: 171). Exigenţele lui de Méziriac vin în momentul în care

grupul de traducători condus de Conrart va da naştere genului numit al „frumoaselor infidele", însă chiar şi un „traducător" precum d'Ablancourt va ţine întrucâtva cont de ele deoarece indică în notă o mare parte din modificările pe care le aduce textului.

1.3.3. Sensul scos în evidenţă de timp

Traducerea este o problemă care priveşte atât limbile, cât şi contactul între culturi. Distanţa care le separă este adesea geografică, dar ea poate fi şi temporală. Se ştie ce dificultăţi pune traducerea textelor vechi din cauza distanţei culturale care apare în interiorul unei aceleiaşi culturi: un text scris în franceza veche este inaccesibil majorităţii cititorilor dacă nu este însoţit de note; se ştie, de asemenea, ce importanţă acordaseră revoluţionarii modificării calendarului pentru a marca ruperea de o tradiţie legată de religia Vechiului Regim. Dar, foarte curios, factorul „timp" poate să asigure o mai bună înţelegere a sensului unei referinţe culturale; în acest sens, vom cita un exemplu dintr-un text al lui David Lodge:

> [un profesor universitar, Morris Zapp, merge în străinătate cu avionul şi îşi imaginează toate pericolele la care se expune astfel]
>
> *[...] it only needed a fuse to blow and the sky would look like airline competition had finally broken out into open war, the companies hiring kamikaze pilots to destroy each other's hardware in the sky. TWA's Boeings ramming Pan Am's, American Airlines' DC8s busting United's right out of their Friendly skies (hah!) [...]*
> *By taking the non-stop polar flight to London, in preference to the two-stage journey via New York, Zapp reckons that eh has reduced his chances of being caught in such* ***an Armageddon*** *by fifty per cent.* (Lodge [1975] 1978: 10-11)

Maurice şi Yvonne Couturier au tradus cel de-al doilea paragraf astfel:

> En choisissant ce vol circumpolaire sans escale jusqu'à Londres, pour éviter de faire deux étapes et de passer par New York, Zapp considère qu'il a réduit de cinquante pour cent ses risques d'être pris dans **une lutte suprême**. (Couturier [1990] 1991: 19)

[Zapp îşi face socoteala că, preferând zborul fără escală, via Polul Nord, până la Londra, celui în două etape, cu transbordare la New York, a redus cu cincizeci la sută posibilitatea de a se trezi prins într-un astfel de **Armagheddon**[1].
1. În *Biblie*, locul unde se va da bătălia decisivă între forţele Binelui şi ale Răului. David Lodge/Virgil Stanciu 2003: 19. NdT — A. P.]

Este vorba de o ediţie fără note şi, în acest context, s-a optat pentru înlocuirea sensului referentului cultural. De ce? Fără îndoială deoarece în 1990 cuvântul „Armaggedon" nu înseamnă nimic pentru cea mai mare parte a publicului francez, în vreme ce în vocabularul englez el este atestat încă din 1811. Iată definiţia dată de *SOED*:

The site of the last decisive battle on the Day of Judgement; hence a final contest on a large scale.

[Locul unde va avea loc bătălia decisivă în ziua Judecăţii de Apoi; ultimă confruntare la scară largă. NdT — A. P.]

Termenul apare în *Apocalipsă*:

[... Acestea sunt duhuri de draci, care fac semne nemaipomenite şi care se duc la împăraţii pământului întreg, ca să-i strângă pentru războiul zilei celei mari a Dumnezeului celui Atotputernic. [...] Duhurile cele rele i-au strâns in locul care pe evreieşte se cheamă Armaghedon. *Apocalipsă* 14, 16, *Biblia/*Cornilescu 1924. NdT — A. P.]

Este evident că un public anglo-saxon, mai fervent cititor al *Bibliei* sau care trăieşte într-o cultură mai profund marcată de *Biblie*, cunoaşte nu doar sensul derivat al termenului, ci are şi mai mari şanse să sesizeze încărcătura culturală decât un public francez. Cuvântul „Armaggedon" nu apare în *Petit Robert des noms propres*, nici în *Grand Larousse de la Langue française*, în *Le Petit Robert* sau în *Le Grand Robert de la langue française*, ceea ce înseamnă că nu face parte din „cultura franceză medie înregistrată" şi încă şi mai puţin din limba franceză de până, să spunem, în anii 80. Însă, în ultimii ani, filmul american cu acest nume şi al cărui titlu nu a fost tradus o dată cu importarea sa în Franţa a contribuit la introducerea

termenului în limba franceză, la început cu o nuanţă de mister, iar apoi asociindui-se ideea de „dezastru, catastrofă, luptă sau bătălie finală", astfel încât, astăzi, traducătorul ar putea foarte bine să reporteze termenul fără a risca neînţelegerea lui.

Pe scurt, traducerea numelor proprii referenţi culturali scoate în evidenţă importanta lor încărcătură semantică. Aceasta constă într-o realitate extralingvistică percepută ca fiind caracteristică unei culturi şi diferită de cea a culturii receptoare, pentru care se traduce. Ceea ce blochează traducerea nu este lipsa sensului, ci relaţia strânsă dintre un semnificant specific şi o realitate unică şi specifică. Sensul este transmis de traducători în diverse moduri: prin folosirea notei care materializează dualitatea semnificant/semnificat în text; prin proceduri de substituire, care subliniază semnificatul şi reprezintă grade de entropie mai mult sau mai puţin mari; prin procedeul extrem al înlocuirii cu un echivalent cultural, care prezintă riscuri analoge traducerii prenumelor şi numelor de persoane: textul îşi pierde punctele de reper culturale — acest blocaj este dovada faptului că non-traducerea anumitor elemente (fie ea şi parţială) precum numele proprii face parte din traducere. Cititorul este invitat să-şi lărgească orizontul asupra lumii şi implicit capacitatea reţelelor sale onomastice.

2. TOPONIMELE

Vom analiza raportul dintre toponime şi sensul acestora, precum şi traducerea lor din această perspectivă, în funcţie de cele patru axe identificate mai sus: etimologia, relaţia cu referentul, conotaţia, schimbarea categoriei gramaticale.

Vom constata, însă, că în contextul astfel definit, este necesară operarea unei distincţii între toponimele clasice, care aparţin lumii reale (şi a căror traducere depinde fie de transcriere, fie de diferenţele înregistrate în uzaj), folosite într-o manieră relativ neutră (îndeosebi în textele informative al căror caz a fost, în mare parte, studiat în primul capitol) şi utilizarea de către autori a aceloraşi toponime în texte literare sau cu finalitate pragmatică (spre exemplu, textele publicitare sau titlurile de ziare). Alături de acestea din urmă, se cuvine să menţionăm toponimele semantice cu etimologie transparentă şi care sunt apanajul autorilor. După

cum putem observa, analiza noţiunii de sens în relaţie cu această categorie determină introducerea noţiunilor de tipologie a textelor: intenţie semantică, creativitate şi căutare a efectelor specifice.

2.1. ETIMOLOGIA

Etimologia toponimelor poate fi redusă la două mari scheme: derivarea de la un eponim şi folosirea unui apelativ sau a unei sintagme descriptive; de asemenea, putem avea forme derivate în care sunt reunite cele două procedee amintite („Saint Paul hors-les Murs" [Sfântul Pavel din afara zidurilor (Romei)]). Derivarea eponimică are la bază un antroponim preexistent cu trimitere la un zeu sau la un individ (în general, om de stat sau personalitate) care se presupune a fi fondatorul, protectorul locului ori cel în onoarea căruia este numit locul (de obicei, oraşul): zeiţa Atena pentru Atena, Constantin pentru Constantinopol, Alexandru pentru Alexandria, Stalin pentru Stalingrad, Louis [Ludovic] XIV pentru Luisiana etc.

Sintagmele descriptive circumscriu o etimologie mai mult sau mai puţin lizibilă de la bun început, mai mult sau mai puţin savantă:

Se ştie că, în spatele denumirii oraşului Viena din Austria, se află în pofida uzurii fonetice, forma celtică Vindobona („oraşul alb"), după cum numele oraşului Casablanca este, mult mai uşor perceptibil, echivalentul în limba spaniolă al sintagmei „casă albă" (Walter 1995: 38).

Cele două exemple de mai sus ilustrează distanţa dintre ceea ce depinde de o cunoaştere dobândită şi ceea ce este mai mult sau mai puţin accesibil, în mod nemijlocit, cititorului mediu. Câţi cititori francezi ştiu că în spatele denumirii de „Lisabona" stă apelativul dat de către fenicieni unei colonii pe care au întemeiat-o în jurul anului 1200 î.Hr., „Alis Ubbo" („Golful Încântător")? Tot aşa, identificarea cuvântului latin *castra* (tabără fortificată), de la baza formelor *caster* sau *cester* din numele unor oraşe precum *Doncaster*, *Leicester*, *Chester*, *Manchester*, presupune un anumit bagaj de cunoştinţe şcolare sau culturale dobândite.

Aceste nivele de lizibilitate [5], dar şi influenţa percepţiei lor de către traducători şi folosirea acestora mai mult sau mai puţin intensă de către autori vor fi examinate rând pe rând în cele ce urmează.

2.1.1. Etimologie perceptibilă neexploatată

Deşi perceptibilă de un cititor cunoscător al limbii-sursă, etimologia poate fi neexploatată în mod imediat de către autor. În acest caz, se obişnuieşte ca numele propriu să rămână netradus, principiu adoptat în mod explicit de Gérard Hardin în traducerea operei *The Importance of being Earnest* [Ce înseamnă să fii onest]. Unul dintre locurile în care se desfăşoară acţiunea se numeşte: „Half-Moon Street". Traducătorul indică în notă (ceea ce se explică, indubitabil, prin faptul că este vorba despre o ediţie cu finalitate didactică): [acest termen] „ar însemna *mot-à-mot* Semi-Lună. În mod normal, nu avem de ce să traducem numele proprii." (Hardin 1986: 12).

Totuşi, se impune să admitem că, în realitate, ca şi în cazul apelativelor (cf. Capitolul 1, 1.1.2.), acest principiu este în permanenţă încălcat şi, de multe ori, după bunul plac al traducătorului. Evident, în această situaţie, **declanşatorul traductiv este percepţia „unui sens"**, care generează „o dorinţă de a traduce". O dată în plus **însă**, **opţiunile variază în funcţie de traducători, un caz veritabil în care intervine puternic subiectivitatea**. De pildă, în nuvela lui Katherine Mansfield *At the Bay*, golful respectiv poartă numele de „Crescent Bay":

> *Very early morning. The sun was not yet risen, and the whole of* ***Crescent Bay*** *was hidden under a white sea-mist*. (K. Masnfield 1988: 10)

> [Foarte devreme, în zori.. Soarele nu răsărise încă, iar întregul **Golf Crescent** era învăluit de ceaţa alburie ce venea dinspre mare. NdT — A.Po.]

Cele două traducătoare ale nuvelei au procedat în două moduri foarte diferite:

> De très bonne heure le matin... Le soleil n'était pas encore levé, et la **Baie du Croissant** tout entière était enfouie sous la blancheur d'une brume marine. (M. Merle 1988: 11)

> Au matin, très tôt. Le soleil n'était pas encore levé et **la baie** toute entière était cachée par un brouillard blanc venu de la mer. (M. Duproix [1932] 1966: 209)

[Zorii zilei. Soarele încă nu răsărise şi întregul **golf** era ascuns de o ceaţă alburie venind dinspre mare. NdT — I. G.]

Magali Merle a tradus semnificaţia numelui propriu, în timp ce Marthe Duproix l-a suprimat din versiunea sa, substituindu-l cu un substantiv comun fără complement determinant. În ambele traduceri, caracterul anglofon al civilizaţiei de origine dispare; în traducerea lui Merle însă, sensul iniţial şi extraneitatea apelativului-sursă prin echivalentul semantic „du croissant" [„crescător"] au fost păstrate; în timp ce, în traducerea lui Marthe Duproix, cele două elemente sunt înlăturate.

Traducerea romanului *Madame Bovary* realizată de Gérard Hopkins pare să urmeze acelaşi principiu de traducere a toponimelor cu etimologie transparentă, după cum este cazul **numelui hanului** în care Charles crede că o poate regăsi pe Emma:

> Un soir, elle ne rentra point à Yonville. Charles en perdait la tête [...]
> Enfin, à onze heures, n'y tenant plus, Charles attela son boc, sauta dedans, fouetta sa bête et arriva vers deux heures du matin à la ***Croix rouge***. Personne. Il pensa que le clerc peut-être l'avait vue: mais où demeurait-il ? (Flaubert 1957: 256-257)

> One evening she did not return to Yonville. Charles completely lost his head, [...]
> Finally, at eleven o'clock, Charles, unable to stand the strain any longer, harnessed the trap, jumped into it, lashed the horse into a gallop, and arrived at the ***Red Cross*** about two o'clock in the morning. There was no one about. It occurred to him that the lawyer's clerk might have seen her, but he did not know where he lived. (Hopkins: 338)

> [Într-o seară nu se mai înapoie la Yonville. Charles îşi pierdu minţile [...]
> În sfârşit, pe la ora 11, nemaiputând sta locului, Charles înhămă calul la brişcă, sări în ea, dădu bice, şi pe la 2 dimineaţa sosi la „**Crucea roşie**". Nimeni. Se gândi că poate o văzuse secretarul; dar unde locuia? Flaubert/Botez 1970: 260. NdT — I. G.]

Pe pagina următoare însă, influenţat fără doar şi poate de tradiţia conform căreia numele străzilor nu se traduc, traducătorul aplică acest

principiu unui nume cu etimologie explicită dând astfel naştere unui text eterogen:

> Une idée lui vint. Il demanda dans un café, l'Annuaire, et chercha vite le nom de Mlle Lempereur, qui demeurait **rue de la Renelle-des-Maroquiniers**, n° 74. (Flaubert 1957: 256-257)

> *An idea occurred to him. He went into a café, asked for the Directory and hurriedly looked through it for the name of Mademoiselle Lempereur. He found that she lived in the* ***Rue de la Renelle-des-Maroquiniers*** *— n° 74.* (Hopkins: 339)

> [Îi veni o idee. Intră într-o cafenea şi ceru Anuarul; căută repede numele domnişoarei Lempereur, care stătea în **strada Renelle-des-Maroquinier**, nr. 74. Flaubert/Botez 1970: 261. NdT — I. G.]

Aceeaşi politică o adoptă şi Alan Russell în traducerea sa apărută la editura Penguin. Cazul „Croix Rouge" [Crucii Roşii], citat mai sus, ilustrează întocmai ceea ce afirmam în capitolul 1, în legătură cu numele de cafenele, de puburi etc., şi anume faptul că traducerea acestora ar depinde, într-o oarecare măsură, de caracterul veridic al numelui.

Principiul de traducere a creaţiilor autorului purtătoare de înţeles este adaptat de către traducători în funcţie de strategia de traducere pe care o preferă (păstrarea culorii locale ori explicitarea sensului). Am putut remarca această oscilaţie în legătură cu două traduceri ale romanului lui Lawrence *Sons and Lovers* [Fii şi îndrăgostiţi]. Jeanne Fournier-Pargoire traduce numele puburilor sau a hanurilor mergând, pe alocuri, până la a preciza despre ce fel de aşezământ era vorba, pe când Pierre Nordon, într-o ediţie universitară, păstrează numele englezeşti adăugându-le uneori o notă explicativă:

> *As she crossed the open ground in front of the* ***Moon and Stars*** *she heard men shouting, and smelled the beer [...]*(Lawrence: 11)

> Comme elle traversait la place, devant **l'auberge de la Lune et des Etoiles**, des voix bruyantes et l'odeur de la bière arrivèrent jusqu'à elle, [...]. (Fournier-Pargoire: 22)

Comme elle traversait la place devant **le cabaret The Moon and Stars**[1], des grosses voix et des relents de bière parvinrent jusqu'à elle.

1. The moon and Stars: mot-à-mot « la lune et les étoiles »/ les pubs et les auberges sotn très souvent désignés par des motifs représentés sur leur enseigne. [Ad literam „luna şi stelele". Puburile sau hanurile sunt deseori desemnate prin motive reprezentate pe firmă.] (Nordon: 35)

[Când trecu prin faţa **cârciumii „Luna şi stelele"**, doamna Morel auzi zbierete de voci bărbăteşti, iar mirosul de bere îi înţepă nările [...]. (D. H. Lawrence/Ralian 2002: 12. NdT –A. Po.]

În calitate de declanşatori de traducere, toponimele cu încărcătură semantică au o forţă compulsivă, prezentă, în egală măsură şi în mod semnificativ, în traducerile operei *Dubliners* şi prelucrată în mod diferit, în funcţie de opţiunile traducătorilor:

We walked along ***the North Strand Road*** *till we came to the* ***Vitriol Works*** *and then turned to the right along* ***the Wharf Road****. [...] When we came to* ***the Smoothing Iron*** *we arranged a siege: but it was a failure because you must have at least three*. (Joyce: 20)

Nous marchâmes sur **la route de la rive nord** jusqu'aux **usines de vitriol**, et tournâmes ensuite à droite, pour longer **la route des quais**. [...] En arrivant au **Fer à repasser**, nous essayâmes d'un jeu de siège, mais ce fut un échec, car il faut être au moins trois pour y jouer. (Du Pasquier: 44-45)

Nous suivîmes **North Strand Road** jusqu'**à l'usine de vitriol**, avant de prendre à droite **la route des Docks**. [...] Arrivés au **Fer à Repasser**[1] on essaya de jouer à la ville assiégée: mais ça ne marcha pas parce qu'il faut être au moins trois.

1. The Smoothing Iron, entrée d'un lieu de baignade, sur l'East Wall Road. [intrarea într-o scăldătoare, pe East Wall Road.] (Aubert: 62)

[Am luat-o înainte pe **Şoseaua Ţărmului de Nord**, până am ajuns la fabrica de vitriol şi apoi am cotit la dreapta pe **Şoseaua Cheiului**. [...] Când am ajuns la locul zis **„Fierul de călcat"**, am înscenat un asediu; a fost însă o nereuşită, fiindcă e nevoie de cel puţin trei. (Joyce/Papadache [1966] 2002: 20)]

Du Pasquier tinde să diminueze identificarea toponimelor care redevin, în majoritatea cazurilor, referenţi locativi alcătuind decorul. Această tendinţă anunţă funcţia toponimelor în traducerea lui *Ethan Frome*, funcţie descrisă în secţiunea următoare. Asemenea lui Leyris, Du Pasquier este conştient de valoarea toponimelor în acest context, dar se rezumă doar la valoare. Jacques Aubert adoptă o poziţie mai nuanţată, ce înclină spre păstrarea sub diverse forme a toponimelor: primul este redat în forma iniţială, al doilea este transferat în categoria substantivelor comune, al treilea este transpus printr-un anglicism mai lizibil pentru publicul francez, iar al patrulea este tradus şi însoţit de o notă în care este explicitată valoarea acestuia, conservată în traducere.

În sfârşit, titlul romanului lui Steinbeck, *Cannery Row* [Uliţa fabricii de conserve], a fost redat, de către Marguerite Paz, într-o manieră deosebit de expresivă (printr-un proces metonimic) prin *Rue de la Sardine* [Strada Sardinei]. În acest caz, avem un exemplu de **echivalenţă pragmatică**, dictat de tipul de enunţ care înglobează numele propriu. Ca şi sloganul, titlul este guvernat de o dinamică globală a expresivităţii enunţului şi a potenţialei sale receptări, ce subsumează unităţile componente ale enunţului şi nu ar putea reconstitui scheme de echivalenţă prestabilite.

2.1.2. Etimologie perceptibilă, exploatată

Dacă este perceptibilă, etimologia toponimului poate fi revalorificată sau exploatată în două moduri: pe de-o parte, în scopuri informative, în legătură cu „extralingvistica" textului; pe de altă parte, în scopuri ludice, prin jocuri de cuvinte.

2.1.2.1. Exploatare informativă

Semnificantul, ca etimologie cu trimitere la o configuraţie reală, poate face obiectul a cel puţin două tipuri de exploatare în cadrul operei. Unul din aceste tipuri pune în evidenţă funcţia de decor, de indicaţie scenică, de ordine a preconstruitului, funcţie pe care toponimul şi-o asumă într-un mod cvasiimplicit. Celălalt tip constituie o exploatare mai directă şi mai punctuală, în care intervenţia naratorului, de regulă sub forma unui comentariu, apare mai evident şi mai pronunţat.

a) exploatare directă sub formă de comentariu

În general, este vorba despre un comentariu privind potrivirea existentă între descrierea pe care o reprezintă numele propriu şi realitatea aspectului referentului. În acest sens, vom da două exemple, extrase din *Madame Bovary* şi, respectiv, *Nineteen Eighty-Four*.

> Mais ce qui attire le plus les yeux, c'est, en face de **l'auberge du Lion d'or**, la pharmacie de M. Homais ! [...].
> [...] **au-dessus de la grande porte de l'auberge, le vieux lion d'or**, déteint par les pluies, montre toujours aux passants sa frisure de caniche. (Flaubert [1856] 1957: 67-68)

> *The chief focus of interest, however, is the chemist's shop belonging to Monsieur Homais. It faces* ***the Golden Lion inn****. [...].*
> ***Above the front-door of the inn the old golden lion****, discoloured by the rain, still exhibits his poodle's curls to the eyes of the travellers.* (Hopkins [1981] 1987: 67-68)

> *But what chiefly strikes the eye is Monsieur Homais the chemist's shop facing* ***the 'Golden Lion'****. [...]*
> ***Above the big front-door of the inn the weather-worn 'golden lion'*** *still displays its poodle's mane to the passer-by.* (A. Russell [1950] 1971: 85-86)

> [Dar ceea ce-ţi sare mai mult în ochi e farmacia domnului Homais din faţa **hanului „Leul de aur"** [...]. [...] **deasupra porţii mari a hanului, vechiul leu de aur**, spălăcit de ploi, îşi arată mereu trecătorilor coama de câine lăţos. Flaubert/Botez: 69-70. NdT — I. G.]

Hanul din Yonville-l'Abbaye (menţionat pentru prima dată la p. 67) se numeşte „Au Lion d'or", întrucât poartă o firmă reprezentând un „leu de aur"; în măsura în care se ţine seama (p. 68) de aspectul exterior al acestui „leu de aur", relaţia termenului cu elementul extralingvistic, explicitată prin comentariu, pare să funcţioneze ca declanşator de traducere, motiv pentru care cei doi traducători au optat pentru aceeaşi variantă.

În strădania sa de a reconstitui trecutul misterios al ţării în care trăieşte, Winston Smith, eroul romanului *1984*, se regăseşte într-o bună zi în faţa prăvăliei cu lucruri de ocazie de unde îşi cumpărase caietul pe care

se apucase să îşi redacteze jurnalul. Intră în magazin şi, în cursul conversaţiei pe care o are cu bătrânul vânzător, acesta îşi aminteşte de un cântec în care este vorba despre biserica Saint-Martin:

> *Where was **St Martin's**?' said Winston.*
> *'**St Martin's**? That's still standing. It's in Victory Square, alongside the picture gallery. A building with a kind of triangular porch and pillars in front, and a big flight of steps.' [...]*
> *'**St Martin's in-the-fields** it used to be called 'supplemented the old man', though I don't recollect any **fields** anywhere in those parts.'* (Orwell: 82-83)

> – Où était **Saint-Martin**? demanda Winston.
> **– L'église de Saint-Martin**? Elle est encore debout. C'est au square de la Victoire, contigu à la galerie de peinture; un édifice qui a une sorte de porche triangulaire, des piliers en avant et un escalier monumental. [...]
> – On l'appelait **Saint-Martin-des-champs**, ajouta le vieillard, bien que je ne me souvienne d'**aucun champ** de ce côté. (Audiberti: 142-143)

> [Şi unde venea **Sfântul Martin**? — întreabă Winston. — **Sfântul Martin**? Păi Sfântul Martin mai este încă în picioare. În Piaţa Victoriei, pe partea cu galeria de pictură. E o clădire cu un fel de portic triunghiular şi cu coloane-n faţă şi multe trepte. — **Sfântul Martin-de-pe-Câmp**, aşa se numea, deşi eu nu-mi aduc aminte să fi fost vreodată **câmp** pe-acolo, adăugă bătrânelul. (Orwell/Gafiţa: 128. NdT — I. G.]

Suntem tentaţi să credem că, şi aici, ceea ce declanşează traducerea sintagmei *St Martin's-in-the-fields* este tot comentariul care se face pe marginea acestei denumiri, cu conştiinţa transformării peisajului care determinase, la origine, crearea acestui toponim. Această idee legată de necesitatea unei traduceri, în unele cazuri, sau măcar de relaţia acesteia cu comentariul este uneori prezentată în rarele manuale care catadicsesc să furnizeze „principii de traducere". Drept dovadă, vom reda spusele lui Françoise Grellet privind toponimele în lucrarea sa intitulată *Initiation à la version anglaise* [Introducere în traducerea engleză]:

În mod excepţional, ne putem vedea constrânşi să traducem numele unui loc dacă, de pildă, acesta este comentat mai târziu în text sau dacă avem de-a face cu un joc de cuvinte:

A Black Street that did not belie its name.
Une rue Noire qui portait bien son nom. (Grellet 1985: 19)
[O stradă Neagră care nu-şi dezminţea numele.]

Această părere este confirmată, dacă adăugăm la exemplul extras din *1984*, abordarea întâlnită în cazul traducerii numelui unei biserici omonime din Franţa, menţionată de Simone de Beauvoir în *Mémoires d'une jeune fille rangée* [Amintirile unei fete cuminţi]:

> Quand nous rencontrâmes à nouveau M. Dardelle sur le parvis de **Notre-Dame-des-Champs**, j'escomptai de délicieuses taquineries. (de Beauvoir 1958: 14)

> *The next time we met M. Dardelle, in front of* ***the church of Notre-Dame-des-Champs****, I was counting on a renewal of this delicious teasing.* (Kirkup: 9)

> [Când ne-am întâlnit din nou cu domnul Dardelle în faţa **bisericii Notre-Dame-des-Champs**, m-am aşteptat la tot felul de aluzii glumeţe. De Beauvoir/Boldur 1965: 23. NdT — I. G.]

Înclinăm a crede că acest NP nu a fost tradus de către traducătorul englez tocmai deoarece este vorba doar de o simplă menţiune (şi nu de o exploatare ludică ori de un comentariu). De asemenea, constatăm că, în lipsa unei traduceri, traducătorul practică o incrementare discretă (*the church*) care să-i permită cititorului englez să-şi dea seama cărui câmp semantic îi aparţine acest nume propriu devenit referent cultural, dat fiind că desemnează un loc public real, încărcat de istorie.

Aşadar, suntem tentaţi să conchidem că respectivul comentariu sau trimiterea la potenţialul extralingvistic din semnificantul numelui propriu funcţionează ca declanşator de traducere. Desigur, există fără doar şi poate o nevoie dictată de o folosire a numelui propriu, însă aceasta este punctuală, pe când traducerea unei reţele onomastice este globală şi se întinde pe parcursul întregii opere. Asistăm, iată, la apariţia diferenţei dintre traducerea de fragmente şi cea a unui text integral. Observând traducerea toponimelor în cadrul romanului *1984*, ne dăm seama că traducerea sintagmei *St Martin's in the Fields* nu reprezintă un fenomen

izolat, ci face parte dintr-o politică de ansamblu. Amélie Audiberti traduce cea mai mare parte a toponimelor semnificante din roman:

> ***The Chestnut Tree*** *was almost empty. A ray of sunlight slanting through a window fell yellow on dusty table-tops.* (Orwell [1949] 1961: 231)

> **Le café du Châtaigner** était presque vide. Un rayon de soleil oblique entrait par la fenêtre et dorait la surface des tables poussiéreuses. (Audiberti [1950] 1972: 403)

> [La **Cafeneaua „Castanul”**, nu este aproape nimeni. Pe mesele prăfuite, cade pieziş o rază de soare care intră pe fereastră. Orwell/Gafiţa: 353. NdT — I. G.]

şi, cu precădere, pe cele din noua civilizaţie. De exemplu:

> *Winston [...] slipped quickly through the glass doors of* ***Victory Mansions****.* (Orwell [1949] 1961: 5)

> Il passa rapidement la porte vitrée du bloc des „**Maisons de la Victoire**”. (Audiberti [1950] 1972: 11)

> [Winston Smith [...] se strecoară iute printre uşile de sticlă ale **Blocului Victoria** [...]. Orwell/Gafiţa: 17 NdT — I. G.]

şi aceasta, nu doar pentru a evita orice efect de ciudăţenie punctuală, ci pentru că reţeaua creată de autor se pretează la un astfel de demers, ba chiar este deservit de traducere. În realitate, reţeaua toponimică din romanul lui Orwell este dublă: una alcătuită din nume reale din vechea Anglie şi alta, cvasifictivă, formată din nume la fel de noi ca cele din Nouvorba [6]. Doar câteva repere autentice păstrate permit cititorului avizat să identifice locurile rebotezate; de pildă, în primul pasaj citat, autenticitatea numelui bisericii „Saint-Martin-des-champs”, care a supravieţuit în această nouă civilizaţie, poate servi cititorului britanic de nivel mediu şi cititorului francez iniţiat drept bază pentru identificarea acestui „scuar al Victoriei” care nu este altul decât *Trafalgar Square*.

Nu este, deci, greşit ci chiar judicios că traducerea subliniază atât extraneitatea acestor nume, cât şi dualitatea creată prin noile denumiri.

Dualitatea apare în mod clar, în scena evocată anterior, atunci când Winston vorbeşte despre *the Palace of Justice*, apelativ probabil existent în engleză, dar aflat mai curând în raport cu noile toponime, în timp ce bătrânul foloseşte apelativul britanic mai autentic *the Law Courts*:

> *'I know that building', said Winston finally. 'It's a ruin now. It's in the middle of the street outside* ***the Palace of Justice.'***
> *'That's right. Outside* ***the Law Courts****. It was bombed in — oh, so many years ago.'* (Orwell: 81)

> – Je connais cet édifice, dit finalement Winston. C'est maintenant une ruine. Il est au milieu de la rue qui se trouve de l'autre côté du **Palais de justice**.
> – C'est exact. Il a été bombardé en ... oh! il y a pas mal d'années. (Audiberti: 141)

> [– Ştiu clădirea asta, zice Winston într-un târziu. Acuma e-n ruine. Şi e-n mijlocul străzii, nu?, în faţa **Palatului de Justiţie**. — Aşa este. În faţa **Tribunalului**. A fost bombardată în... — mă rog, acum mulţi ani. Orwell/Gafiţa: 127 NdT — I. G.]

Această dualitate se pierde în traducere, având în vedere că cele două denumiri devin *le Palais de justice*, menţionat de către traducătoare o singură dată, din motive de redundanţă. [7] În ceea ce priveşte edificiul din citatul de mai sus, care este o biserică: *It was a church at one time.* ***St Clement Danes****, its name was.* [Pe vremuri, era biserică şi-i zicea **Sfântul Clement Danezul**](Orwell: 82 [Orwell/Gafiţa: 127]), traducătoarea suprimă *Danes* pentru a nu restitui decât *St Clement*, mult mai lesne de integrat în reţeaua toponimică astfel francizată: „À un moment c'était une église. On l'appelait **l'église Saint-Clément**." (Audiberti: 141)

Atunci când bătrânul întâlnit de Winston în pub îşi deapănă amintirile, ajunge să povestească despre *Hyde Park Corner*: *'I used to sometimes go to* ***'Yde Park*** *of a Sunday afternoon to 'ear the blokes making speeches.'* [Mi-aduc aminte c-acu' o groază dă ani mă mai duceam uneori în **'yde Park** duminica după-masa, ca să-i auz pă tipii dă ţineau discursuri] (Orwell: 761 [Orwell/Gafiţa: 118]). Acest toponim rămâne neschimbat în traducerea franceză: „Quéquefois j'allais à **Hyde Park** l'dimanche après-midi entendre les types parler." (Audiberti: 132). În schimb, în ciuda

uzajului, *Shaftesbury Avenue* [Şoseaua Shaftesbury] (Orwell: 76 [Orwell/Gafiţa: 119-120]) dă naştere unei traduceri hibride: „l'av'nue d'Shaftesbury" (Audiberti: 133). Ca şi cazul lui „Saint-Clément", exemplul de mai sus relevă omogeneitatea politicii de traducere a numelor proprii, motivată şi de grija de a asigura un oarecare confort al lecturii.

În ansamblu, referindu-ne la acest roman, putem vorbi despre o politică globală de traducere legată de fenomenul de radiere a reperelor tradiţionale, reflectând dorinţa noilor conducători de a redenumi locurile dintr-o Anglie care nu mai este Anglia, ci *Airstrip One* [Aerobaza Unu](Orwell: 6 [Orwell/Gafiţa: 19]), „prima regiune aeriană".

b) exploatare narativă, în paralel

Sub acest aspect, am comparat două traduceri ale romanului lui Edith Wharton, *Ethan Frome*, pe de-o parte, cea realizată de Pierre Leyris şi publicată în revista literară *Mercure de France,* şi, pe de altă parte, o traducere apărută în Colecţia 10/18, fără menţionarea numelui traducătorului.

La începutul romanului, autorul anunţă:

> *I had been sent up by my employers on a job connected with the big power-house at* ***Corbury Junction****, and a long-drawn carpenters' strike had so delayed the work that I found myself anchored at* ***Starkfield*** *— the nearest habitable spot — for the best part of the winter.* (Wharton: 8)

> [Fusesem trimis într-o delegaţie privind o chestiune legată de centrala electrică de la **Corbury Junction**. Lucrările întârziaseră atât de mult din cauza unei greve a tâmplarilor, încât eu însumi m-am văzut reţinut pe durata întregii ierni la **Starkfield**, singurul loc demn de locuit din împrejurimi. NdT — I. G.]

Acestui gen de indicaţie nu i se va aplica principiul general de simplă transcriere a toponimului, practicat de traducătorul anonim din Colecţia 10/18:

> J'avais été détaché pour surveiller un important travail que nous avait commandé l'usine de force motrice à **Corbury Junction**. Une grève prolongée des charpentiers nous avait retardés, et je me trouvai retenu

pour tout l'hiver à **Starkfield**, le seul endroit habitable des environs. (10/18: 11)

O menţiune ulterioară privitoare la parcursul naratorului:

On my arrival at Starkfield, Denis Eady, the rich Irish grocer, who was the proprietor of Starkfield's nearest approach to a livery stable, had entered into an agreement to send me over daily to ***Corbury Flats****, where I had to pick up my train for the* ***Junction****.* (Wharton: 12)

[După mutarea mea la Starkfield, căzusem la învoială cu Denis Eady, bogatul băcan de origine irlandeză care închiria căruţe, să mă conducă zilnic la **Corbury Flats**, de unde trebuia să iau trenul spre **Corbury Junction**. NdT– I. G.]

poate fi tratată conform aceluiaşi principiu, la care se adaugă o explicitare menită să lămurească referentul unuia dintre numele proprii (gara):

Lors de mon installation à Starkfield je m'étais entendu avec l'épicier irlandais, Denis Eady, qui louait aussi des voitures, pour me faire conduire chaque jour **à la gare de Corbury Flats**, où je prenais le train pour **Corbury Junction**. (10/18: 14)

Peste câteva pagini, naratorul relatează o scenă petrecută într-o zi cu ninsoare, când, în ciuda vremii năpraznice, Ethan Frome venise să îl caute şi să îi spună:

'The railroad's blocked by a freight-train that got stuck in a drift ***below the Flats****.' he explained, as we jogged off into the stinging whiteness.*
'But look here — where are you taking me, then?'
'Straight to ***the Junction****, by the shortest way', he answered, pointing up* ***School House Hill*** *with his whip.* (Wharton: 18)

[Calea ferată e blocată de un tren de marfă înzăpezit mai jos de Flats, îmi explică el, în timp ce ne croiam drum prin albeaţa ce ne biciuia feţele. — Deci unde mă duci? — Direct la **Corbury Junction**, dar pe scurtătură, îmi răspunse el, arătând cu biciul spre **School House Hill**. NdT — I. G.]

Traducerea apărută în Colecţia 10/18 este următoarea:

– La voie est obstruée. La neige a bloqué un train de marchandises au-dessus **des Flats**, m'expliqua-t-il; et nous partîmes au petit trot, à travers la tourmente blanche qui nous cinglait le visage.
– Mais alors où me conduisez-vous ?
– Tout droit **à Corbury Junction**, et par le plus court, me répondit-il, m'indiquant du fouet **la School House Hill**. (10/18: 19)

Se prea poate ca această versiune să fie în mod nejustificat indescifrabilă, iar menţionarea, câteva rânduri mai jos a acestui detaliu:

Abreast of the schoolhouse *the road froked, and we dipped down a lane to the left, between hemlock boughs [...]* (Wharton: 19)

[**În dreptul şcolii**, drumul se bifurca şi am apucat-o la stânga, pe o alee ce cobora printre conifere...]

tradus:

En face de l'école la route bifurquait. Nous prîmes à gauche un chemin qui descendait au milieu des sapins du Canada. (10/18: 19),

să nu-i permită cititorului francez (nonanglist) să stabilească legătura dintre această şcoală şi menţionarea ei anterioară prin intermediul toponimului. Textul lui Pierre Leyris, care a preferat traducerea acestui gen de toponime, este mult mai clar şi îngăduie sesizarea motivului geografic pentru care drumul este blocat:

– La voie ferrée est bloquée par un train de marchandises qui a été pris dans une congère **au-dessous des Plateaux**, expliqua-t-il tandis que nous filions dans la blancheur.
– Mais, dites-moi... où m'emmenez-vous, alors?
– Tout droit à **l'Embranchement**, par **la colline de l'Ecole**. (Leyris: 31)

O atare situaţie ne permite să sesizăm în ce măsură gustul pentru „exotism" poate dăuna atât calităţii lecturii, cât şi înţelegerii textului. Cu toate acestea, putem constata şi că premisele obiective pentru traducerea anumitor toponime se dovedesc insuficiente pentru declanşarea unei

anumite conduite traductive. Astfel, subiectivitatea traducătorului, opţiunile sale, fie ele conştiente sau nu, pot împiedica uneori ducerea la bun sfârşit a întregului act traductiv. În numele cunoscutului principiu al culorii locale, în traducerea din colecţia 10/18 se merge până la nerestituirea în limba-ţintă a unor cuvinte precum *cutter* [cuter, tăietor etc.]. Comentariul făcut pe marginea raportului dintre etimologie şi extralingvistic va încheia lista exemplelor extrase din acest roman. În timpul unei plimbări, Mattie, soţia lui Ethan Frome, îl întreabă: *Are you going round* ***by Shadow Pound?*** (Wharton: 152). Apoi, la câteva pagini distanţă, este inserată următoarea descriere:

> *Across its frozen surface, from the farthest bank, a single hill rising against the western sun threw* ***the long conical shadow which gave the lake its name.*** (Wharton: 153)

În Colecţia 10/18, cele două pasaje sunt redate astfel:

> – Vous allez faire le tour par **Shadow Pond**, n'est-ce pas?
> .....
> Une colline abrupte, dressée contre le soleil couchant, allongeait une ombre conique sur la surface gelée de l'eau: **cette ombre avait donné son nom à l'étang**. (10/18: 136)
>
> [– Ocoliţi pe la **Shadow Pond**?...
> Peste întinderea îngheţată a apei, singurul deal ce înfrunta lumina amurgului, arunca, dinspre celălalt mal, **umbra prelungă şi conică ce dădea numele lacului**. NdT — I. G.]

Deşi traducerea lui Pierre Leyris se axează mai degrabă pe informarea cititorului, textul care rezultă este, totodată, coerent şi elegant în exprimare:

> – Nous faisons le tour par l'**étang de l'Ombre**?
> .....
> En travers de sa surface gelée, à partir de la rive opposée, une unique colline dressée contre le soleil du couchant jetait **la longue ombre conique qui donnait son nom au lac**. (Leyris: 170-173)
>
> [– Mergeţi pe la **Iazul Umbrei**?...

> De pe celălalt mal, un colnic abrupt, ce se înălţa în lumina asfinţitului, arunca **o prelungă umbră conică; de unde şi numele lacului**. NdT — A. Po.]

În funcţie de fiecare traducător în parte, ocurenţa izolată a unui comentariu privind etimologia unui toponim poate induce comportamente diferite.

Lisa Rosenbaum, traducătoarea romanului lui P. D. James, *A Taste for Death* [Gustul morţii], adoptă sistematic politica clasică a transcrierii toponimelor. Confruntată cu un comentariu de tipul celui analizat aici:

> ***The Black Swan,*** *despite its name, didn't derive from a riverside pub but from an elegant two-storey villa built at the turn of the century by a prosperous Kensington painter.* (P. D. James: 261)

> [În ciuda numelui său, **Black Swan** nu provenea de la o cârciumă de pe malul Tamisei, ci era o vilă elegantă, cu două etaje, construită la începutul secolului de către un prosper pictor din Kensington. NdT — I. G.]

traducătoarea optează, ca soluţie la această problemă, pentru o deplasare a bazelor opoziţiei etimologice înspre „aparenţă", ceea ce, trebuie să o spunem, nu numai că nu constituie unul şi acelaşi lucru, ci chiar contravine descrierii clădirii în cauză:

> Contrairement aux apparences, **le Black Swan** n'avait rien d'une guinguette au bord de la Tamise. C'était une élégante villa de deux étages construite au début du siècle par un peintre prospère de Kensington. (L. Rosenbaum: 297)

În acest caz, s-ar fi cuvenit inserarea unei note explicative.

În *Room at the Top* [Drumul spre înalta societate], eroul descrie, în următorii termeni, cartierul în care ajunge:

> *What impressed me most was* ***Cyprus Avenue****. It was broad and straight, and lined with cypresses. The street where I lived in Dufton was called* ***Oak***

***Crescent**: it didn't curve one inch and there wasn't even a bush along it.* (Braine: 10)

Ce qui m'impressionna le plus, ce fut **Cypress Avenue**. Elle était large, droite, et bordée de cyprès. La rue où j'avais vécu à Dufton s'appelait **Oak Crescent**; elle ne se recourbait pas d'un pouce et ne possédait même pas un buisson. (Chauffeteau et Vivier: 9)

[Cel mai mult m-a impresionat **Cyprus Avenue**. Lată, dreaptă, cu chiparoşi de-o parte şi de alta. Strada pe care locuiam la Dufton se numea **Oak Crescent**. Nu se curba nici cu un centimetru şi nu avea nici măcar un tufiş. NdT — I. G.]

Traducerea literală a sintagmei *Cyprus Avenue* este „Avenue de Chypre" [Bulevardul Ciprului]. Traducătorii transformă acest nume în *Cypress Avenue* (Avenue des Cyprès [Bulevardul Chiparoşilor], făcând apel la paronimia *Cyprus/cypress* prezentă în textul englezesc. Această schimbare permite înţelegerea unuia dintre comentariile referitoare la numele străzilor. Al doilea nume de stradă nu este comentat şi se înscrie în categoria pierderilor inerente procesului de traducere, pierdere ce ar fi putut fi evitată printr-o notă.

Unele romane, de factură mai clasică, par să facă imposibilă traducerea izolată a unui toponim. De pildă, în *Jane Eyre*, când eroina soseşte la *Thornfield*, locuinţa domnului Rochester, ea o descrie făcând următoarele comentarii:

*Its gray form stood out well from the background of a rookery, whose cawing tenants were now on the wing. They flew over the lawn and grounds to alight in a great meadow, from which these were separated by a sunk fence, and where an array of mighty old thorn trees, strong, knotty, and broad as oaks, at once **explained the etymology** of the mansion's designation.* (Ch. Brontë 1966: 130-131)

[Faţada cenuşie a casei se înălţa în spatele unor copaci plini de cuiburi de ciori; păsările zburau croncănind încoace şi-ncolo şi trecând pe deasupra pajiştii ajungeau la o livadă, despărţită printr-un gard prăbuşit de curtea largă. **De aici venea pesemne numele** casei. (Charlotte Brontë/Marian şi Mazilu, *Jane Eyre*, p. 146. NdT — I. G.]

Henriette Guex-Rolle a tradus acest text fără a ţine seama de cititorul francez necunoscător de limbă engleză, care nu va putea, aşadar, stabili nicio legătură între NP şi comentariul pe marginea semnificaţiei sale:

> Je contemplais la façade grise du manoir, et m'amusai de voir s'envoler une colonie de corneilles qui alla s'abattre dans la prairie au-delà du parc; seule une clôture les séparait et un bouquet d'arbustes épineux devenus avec l'âge puissants comme des chênes. Ils **justifiaient le nom** de la propriété. (Guex-Rolle 1960: 108)

Sylvère Monod, mai grijuliu faţă de publicul său, include etimologia cuvântului într-o notă explicativă.

> Sa façade grise se détachait agréablement sur un fond d'arbres habités par des freux croassants, qui avaient à cet instant pris leur vol. Ils survolaient la pelouse et le parc pour aller se poser dans un pré situé de l'autre côté d'un saut-de-loup et où un déploiement de magnifiques épines, robustes, grosses comme des chênes, expliquaient au premier coup d'œil l'étymologie du nom de la maison[57]. (S. Monod [1966] 1984: 138)
> 57. „Thorn": épine [spin]; „field": champs [câmp].

Deci, *Thornfield* înseamnă literal „câmp de Spini". (Monod: 623)

2.1.2.2. Exploatare ludică prin jocuri de cuvinte.

În studiul *Les Jeux de mots* [Jocurile de cuvinte], Pierre Guiraud distinge, în funcţie de modul lor de formare, trei tipuri principale de jocuri de cuvinte: prin substituţie, prin înlănţuire şi prin includere (Guiraud 1976: 7). Exemplul pe care îl vom oferi aparţine clasei de jocuri de cuvinte realizate printr-o înlănţuire ce are la bază procedeul de derivare (o formă de antanaclază).

Derivarea constă în folosirea, în cadrul aceleiaşi fraze sau perioade, a mai multor cuvinte obţinute din acelaşi acelaşi radical:

> *Car c'est double plaisir de **tromper** le **trompeur**.* (Fontanier 1977: 351)
> [Căci dublă e plăcerea de a-l **înşela pe înşelător**.]

De fapt, este vorba despre o falsă derivare sau despre o etimologie ludică ce se sprijină pe o înlănţuire prin ecou (omofonie):

> Tu regardes les yeux pleins de larmes ces pauvres émigrants [...]
> Ils espèrent gagner de **l'argent** dans **l'Argentine**
> Et revenir dans leur pays après avoir fait fortune. (Apollinaire 1993: 19)

Iată traducerea metaplasmei de mai sus, publicată într-o ediţie bilingvă:

> *With tears in your eyes you look at those wretched emigrants [...]*
> *They hope to make **money** in **America***
> *Then come back home after making a fortune.* (*Ibid*.: 20)

> [Cu ochi plini de lacrimi priveşti emigranţii aceştia săraci/[...]/Speră ca în **Argentina** mulţi **bani** [8] să câştige/Şi să se întoarcă în patrie după ce-or face avere." (Apollinaire/Nemeş *Alcooluri*, p. 16. NdT — I. G.]

Jocul de cuvinte a fost înlocuit printr-un procedeu retoric: „o aliteraţie a consoanei /m/ (*make*, *money*, *America*), o încercare de a-l face pe cititorul anglofon părtaş la efectul stilistic produs de jocul de cuvinte orizontal cuprins în textul original" (Wecksteen 1998: 64). Aceasta nu constituie decât un mijloc de a compensa o pierdere, pe când soluţia propusă de Corinne Wecksteen este mai mulţumitoare:

> *They hope to make some **dough** in **Eldorado***
> *Then come back after making a fortune.* (Wecksteen 1998: 76)

întrucât reia aceeaşi schemă care a stat la baza jocului de cuvinte creat de Apollinaire:

> [...] în realitate, aşa cum „argent se regăsea în „Argentine", tot astfel *dough* est prezent (fonetic) în *Eldorado*. Mai mult, se presupunea că termenul Eldorado se găseşte în America de Sud, ca şi Argentina, iar această accepţiune a termenului *dough* este atestată încă din 1851 de *Oxford English Dictionary*, ceea ce ne îndreptăţeşte să afirmăm că nu constituie un anacronism faţă de poemul lui Apollinaire. (Wecksteen 1998: 76)

2.1.3. Opacizarea semnificatului

La polul opus decriptărilor etimologice ale NP, este interesant de remarcat fenomenul contrar de opacizare a semnificatului, în care funcţia de desemnator direct al NP blochează lectura sensului de bază al semnificantului:

> [...] même repeinte en gris, la *Maison Blanche* restera pour tous la *Maison Blanche* (de Washington). A Paris, on continue à appeler jardin des Tuileries un lieu qui, depuis des siècles, n'a plus rien à voir avec une fabrique de tuiles. (Walter 1995: 3)

> [... chiar şi revopsită în gri, *Casa Albă* va rămâne pentru toată lumea *Casa Albă* (din Washington). La Paris, continuăm să numim Grădinile Tuileries un loc care, de secole întregi, nu mai are nicio legătură cu vreo fabrică de ţigle. NdT — I. G.]

În romanul lui D. H. Lawrence, *Kangaroo* (a cărui acţiune, să amintim, se desfăşoară în Australia), la începutul primului capitol, eroul şi însoţitoarea acestuia închiriaseră de curând o casă pe care o vor descoperi la propriu, întrucât nu o văzuseră decât pe timp de noapte, cu ocazia primei lor vizite împreună cu agentul imobiliar. În timp ce se plimbă prin cartier, constată, la lumina zilei, că toate casele poartă un nume, iar atunci când ajung în dreptul casei lor, bărbatul citeşte cu voce tare următorul nume: *Forestin*. Se gândeşte atunci la semnificaţia acestui nume pe care îl bănuieşte a fi de origine australiană; cu un bun-simţ tipic feminin, însoţitoarea lui îi atrage atenţia că este vorba pur şi simplu de elemente alăturate sintagmei: „To rest in".

> *Fifty-one had its name painted by the door. Somers had been watching these names. He had passed 'Elite' and 'Très Bon' and 'The Angels Roost' and 'The Better Ole'. He rather hoped for one of the Australian names, Wallamby or Wagge-Wagga. When he had looked at the house and agreed to take it for three months, it had been dusk, and he had not noticed the name. He hoped it would not be U-An-Me, or even Stella Maris.*
> *['**Forestin**', he said, reading the flourishing T as an F. 'What language do you imagine that is?'*
> *'It's T not F', said Harriet.*

'Torentin', he said, pronouncing it like Russian. 'Must be a native word.'
'No', said Harriet. 'It means To rest in.' She didn't even laugh at him. He became painfully silent.]
Harriet didn't mind very much. They had been on the move for four months, and she felt if she could but come to anchor somewhere in a corner of her own, she wouldn't much care where it was, or whether it was called Torestin or Angels Roost or even Très Bon. (Lawrence [1923] 1963: 15-16)

[Numărul 51 îşi avea numele pictat pe uşă. În trecere, Somers privi la toate aceste nume. Trecuse pe lângă „Elite" şi „Très Bon", iar, mai apoi, pe lângă „Coteţul îngerilor" şi „Gaura mai bună". Sperase, mai degrabă, să găsească unul dintre acele nume australiene, Wallamby sau Wagge-Wagga. Când se uită la casă şi se învoise să o ia în chirie pe trei luni, se lăsase aproape noaptea, astfel că nu îi putuse observa numele. Sperase să nu fie „Tu-şi-eu" sau chiar „Stea de mare". [– **Forestin**, spuse el, citind T în loc de F. — Ce limbă crezi că e asta? — E T, nu F, spuse Harriet. — Torestin, zise el, pronunţându-l ca ruşii. Trebuie să fie ceva de prin părţile locului. — Nu, replică Harriet. Înseamnă To rest in (în care să te odihneşti). Deşi nici măcar nu râsese de el, Somers se cufundase într-o tăcere penibilă.] Harriet nu se sinchisi din pricina asta. Erau pe drumuri de patru luni de zile şi ea simţea că, dacă măcar ar fi putut ancora undeva, într-un colţişor numai al ei, nu i-ar fi păsat prea tare unde avea să se întâmple asta ori că se numea Torestin sau Coteţul îngerilor sau chiar *Très Bon*. NdT — I. G.]

Romanul a fost tradus de Maurice Rancès pentru editura Gallimard:

Le n°51 avait son nom peint sur la porte. En passant, Somers avait regardé tous ces noms. Il avait dépassé „*Elite*", „*Très bon*[1]", „le Perchoir des Anges", et „le Meilleur trou". Il avait espéré reconnaître des noms australiens, Wallamby ou Walla-Wagga. Quand il avait vu la maison et consenti à la louer pour trois mois, il faisait déjà nuit, et il n'avait pas remarqué le nom. Il espérait que ce se ne serait pas „Toi-z-et moi" ou même „l'Etoile de mer".
[pasaj netradus]
Henriette, elle ne s'en souciait guère. Il y avait quatre mois qu'ils étaient en route, et elle sentait que si seulement elle pouvait jeter l'ancre dans un coin qui fût à elle, peu lui importait ce qu'il serait, et si on l'appellerait Torestin ou le Perchoir des Anges, ou même *Très bon*.

1. En français en original [În franceză în original.] (Rancès 1933: 12-13)

În ciuda întregului pasaj referitor la reflecţiile pe marginea înţelesului lui *Torestin* şi a faptului că explicaţia acestui termen nu a fost redată, ne luăm libertatea de a introduce o notă privitoare la faptul că unele nume de vile sunt „în franceză în original".

Acest pasaj nu era intraductibil, se impunea doar o uşoară adaptare ori, în absenţa unei traduceri, o notă explicativă:

> „Bonepo" dit-il en lisant le 'r' pour un 'n'. „C'est dans quelle langue à ton avis?"
> „C'est un 'r', pas un 'n'" dit Harriet.
> Alors, prenant une sorte d'accent italien il prononça „Borepo" et il ajouta: Ça doit être un mot indigène.
> –Mais non, fit Harriet, c'est tout simplement: „Beau repos". Elle ne se moqua même
> pas de lui, il y eut un moment de silence pénible.
>
> [„Bonepo", zise el, citind „n" în loc de „r". După părerea ta, în ce limbă e? — Este un „r", nu un „n", spuse Harriet. Atunci, luându-şi un fel de accent italian, el pronunţă „Borepo" şi adăugă — Trebuie să fie un cuvânt autohton. — Nu, făcu Harriet, este pur şi simplu „Beau repos" (odihnă plăcută). Deşi nici nu îl luase peste picior, urmă un moment de tăcere apăsătoare. NdT — I. G.]

2.1.4. Identificarea NP

În strânsă legătură cu lectura etimologiei şi cu fenomenul de opacizare, este ridicată uneori problema identificării numelui propriu. Evident, sincopele prezentate îi vizează pe traducătorii debutanţi; este vorba despre greşeli extrase din lucrări ale studenţilor din primul an universitar, însă se dovedesc simptomatice pentru unele demersuri de lectură şi de construcţie a sensului ce nu au fost, încă, pe deplin însuşite.

În continuare, vom prezenta un exemplu de greşeală de interpretare determinată de citirea eronată a majusculei, rezultată aşadar din confundarea unui substantiv propriu cu unul comun:

The stewardess thought he was interesting. She guessed that he was North of England, which he might well have been, and rich, which he was not. She put his age at fifty, which was about right. She guessed he was single, which was half true. Somewhere long ago there had been a divorce; somewhere there were children, now in their teens, who received their allowance from a rather odd private bank ***in the City****.* (John Le Carré [1963] 1978: 11)

[Stewardesa era de părere că este un bărbat interesant. Presupunea că vine din nordul ţării, ceea ce era destul de posibil şi că e bogat, ceea ce nu era adevărat. Îi dădu cam cincizeci de ani, şi asta nu era prea departe de adevăr. Presupuse că nu e căsătorit, ceea ce era pe jumătate adevărat. Cândva, cu mult timp în urmă, avusese loc un divorţ; existau şi nişte copii, acum adolescenţi probabil, care îşi primeau pensia alimentară de la o bancă particulară cam ciudată din **City**. (Le Carré/Crişan, *Spionul care venea din frig*, p. 21. NdT — I. G.]

*Quelque part, il y a longtemps, il y avait eu un divorce, quelque part étaient des enfants, maintenant dans leur adolescence, qui recevaient leur pension, d'une banque privée, plutôt vieille, **en ville**. (lucrarea unui student din primul an)

[Undeva, cândva, avusese loc un divorţ, existau şi nişte copii, acum în pragul adolescenţei, care-şi primeau pensia de la o bancă privată, mai degrabă veche, **în oraş**. (lucrarea unui student din primul an. NdT — I. G.]

În comparaţie cu traducerea apărută la Gallimard:

Elle le prit pour un célibataire, ce qui n'était pas tout à fait exact, car il était divorcé depuis longtemps et avait quelque part des enfants d'une quinzaine d'années et recevaient une pension d'une obscure banque de la **City**. (Duhamel et Robillot: 20)

Cei doi traducători au ales ca strategie de traducere transcrierea, însă nu excludem o posibilă traducere a semnificantului însoţită de un reperaj locativ:

[...] des enfants, maintenant adolescents, qui recevaient une pension d'une banque privée un peu bizarre située dans la **Cité à Londres**.

Iată un exemplu de greşeală inversă, în care majuscula după punct este interpretată ca marcă a NP. Termenul care a indus în eroare (*hence*) este relativ rar sau aparţine limbii îngrijite şi a rămas opac pentru o bună parte a studenţilor din anul întâi:

> *Rio has been built in the unlikeliest of spots. The buildings are hemmed in by mountains, strung along narrow strips of land between lakes and large lagoons. The Portuguese, who arrived in 1502, misread the geography and thought they'd reached the mouth of a river.* ***Hence Rio****, river of January.* (Homes and Gardens, feb. 1986)

> [Rio a fost construit în cele mai de neînchipuit locuri. Clădirile sunt înconjurate de munţi, înşiraţi de-a lungul unor fâşii înguste de pământ, între lacuri şi lagune mari. Portughezii, care au ajuns acolo în 1502, au citit greşit harta şi au crezut că au ajuns la gura unui râu. **De aici, Rio**, râul lui Ianuarie. NdT — I. G.]

> Les Portugais, qui arrivèrent en 1502, lirent mal les cartes, et pensaient avoir atteint l'embouchure d'une rivière, la **rivière Hence**, Rio de Janvier. [...] ils pensaient qu'ils avaient atteint la source d'un fleuve, **Rio Hence**, le fleuve de Janvier. (lucrarea unui student din anul întâi)

> [Portughezii, care au ajuns în 1502, au citit greşit hărţile şi credeau că au atins gura unui râu, **râul Hence**, Rio lui Ianuarie [...] credeau că au atins gura unui fluviu, **Rio Hence**, fluviul lui Ianuarie. NdT — I. G.]

Traducere propusă:

> Rio a été construit dans un site invraisemblable. Cernés par les montagnes, les immeubles s'échelonnent le long d'étroites bandes de terre situées entre des lacs et de grandes lagunes. Les Portugais, qui arrivèrent en 1502, ont mal interprété la topographie et ont cru qu'ils avaient atteint l'embouchure d'un fleuve. **D'où le nom de Rio**, fleuve de janvier.

> [Rio a fost construit într-un loc de necrezut. Împresurate de munţi, clădirile sunt dispuse de-a lungul unor fâşii înguste de pământ, aflate între lacuri şi lagune mari. Portughezii, care au ajuns aici în 1502, au

interpretat greşit topografia şi au fost convinşi că au ajuns la gura unui fluviu. **De aici numele de Rio**, fluviul lui ianuarie. NdT — I. G.]

2.2. RELAŢIA CU REFERENTUL

În timpul lecturii, stabilirea relaţiei toponimului cu referentul depinde în egală măsură de notorietatea referentului şi de bagajul cognitiv al cititorului. Schimbarea destinatarului (şi a limbii) face ca perceperea reperelor din orignal, evidentă pentru publicul-sursă, să se diminueze în limba-ţintă. Rezultatul activităţii traductive va depinde, mai ales, de convingerile şi opţiunile traducătorului: va dori acesta să menţină ancorarea textului în realitatea şi în limba-sursă? Cum va proceda pentru aceasta? În mod drastic sau mijlocit, prin diverse procese explicative? Or, mai degrabă, va prefera naturalizarea referinţelor toponimelor sau cel puţin a unora dintre acestea?

Ca şi în cazul referenţilor culturali, putem constata la prima vedere existenţa a două mari tipuri de practici de traducere a toponimelor: cele care urmăresc conservarea extraneităţii referinţei şi cele care o anulează. În realitate însă, vom vedea în continuare, strategiile de traducere sunt mai complexe.

2.2.1. Păstrarea caracterului exotic al referinţei

Redarea cât mai fidelă a culorii locale din textul-sursă se bazează, în principal, pe patru tehnici: folosirea echivalentului atestat de uzaj, transcrierea cu incrementare, explicitarea referinţei şi transferul către un referent mai cunoscut publicului-ţintă.

2.2.1.1. Folosirea echivalentului atestat de uzaj

Aceasta face trimitere la principalele scheme evidenţiate în capitolul 1:

- **Transcrierea**

*Adam drove noisily down **Great Russell Street** and, bouncing in the saddle, swerved through the gates of the **British Museum**.* (D. Lodge: 34)

Adam descendit **Great Russell Street** à grand bruit et cahotant sur la selle, il vira et franchit les grilles du **British Museum**. (Dufour: 57)

[Adam se deplasă cu zgomot pe **Great Russell Street** şi, săltând în şa, coti brusc şi intră pe porţile **Muzeului Britanic**. Lodge/Gheo 2003: 49. NdT — I. G.]

- **Traducerea atestată**

Je me rappelle les cartes de **la Terre sainte**. En couleur. Très jolies. **La Mer Morte** était bleu pâle. (Beckett 1952: 14)

I remember the maps of ***the Holy Land****. Coloured they were. Very pretty.* ***The Dead Sea*** *was pale blue*. (Beckett: 4)

[Estragon: [...] Îmi amintesc de hărţile **Ţării Sfinte**. În culori. Foarte frumoase. **Marea Moartă** era bleu-pal. (Beckett/Naum şi Mavrodin, *Aşteptându-l pe Godot*, p. 10. NdT — I. G.]

Toponimele din exemplele de mai sus îşi îndeplinesc funcţia referenţială, fără a ridica probleme de interpretare noilor cititori. În primul exemplu, deoarece cititorul este la curent cu faptul că acţiunea se desfăşoară la Londra — British Museum este o instituţie cunoscută de publicul larg —, numele străzii nu are decât rolul de a informa cu privire la un parcurs. În al doilea exemplu, fiind vorba despre locuri universal cunoscute, traducerea atestată reprezintă indiciul unei integrări în cultura generală. Dacă în primul exemplu, efectul culorii locale este dublu — conceptual şi vizual datorită heteroglosiei creată prin transcriere — , în al doilea exemplu, prezenţa culorii locale este semnificativă, însă, oarecum, „domesticită" prin traducerea toponimelor.

2.2.1.2. Transcriere cu incrementare

Această tehnică presupune o indicaţie referitoare la tipul clasei de obiecte căreia îi aparţine toponimul păstrat în textul-ţintă:

- **numele de fluviu sau de lac**, precedat în engleză de apelativul „râu":

A Nemours, mon grand-père avait acheté un lopin de terre au bord **du Loing**. (M. Cerf)

My grandfather had bought a plot of land at Nemours, on the banks of ***the river Loing***. (Charlos et al. 1982: 30-31)
[La Nemours, bunicul cumpărase un petic de pământ pe malul **râului Loing.** NdT — I. G.]

- **nume de străzi**, mai eliptice în engleză, explicitate în franceză:
When he had left his wife's apartment, he had had a surprising amount of trouble getting across Burton Way to ***San Vicente****. There was no stop light at this point on* ***Ledoux****.* (P. J. Farmer)

En quittant l'appartement de sa femme, il avait eu un mal inouï à traverser Burton Way pour prendre [rejoindre] **le boulevard San Vicente**. Il n'y avait pas de feux à cet endroit de **la rue Ledoux**. (Bruneteau et Luccioni 1972: 254-255)

[După ce părăsi apartamentul soţiei sale, îi fu nemaipomenit de greu să traverseze Burton Way spre **bulevardul San Vicente**, fiindcă nu era niciun semafor în acea parte a **străzii Ledoux**. NdT — I. G.]

- **nume de parcuri:**
[la nourrice] Son regard tranquille me protégeait pendant que je faisais des pâtés **au Luxembourg.** (de Beauvoir [1958] 1997: 10)

Her calm gaze protected me when I made sand-pies in the ***Luxembourg Gardens****.* (Kirkup [1959] 1963: 6)

[Privirea ei liniştită mă ocrotea în timp ce făceam turte de nisip în **grădina Luxemburgului** [...]. Simone de Beauvoir/Boldur 1965, p. 20. NdT — I. G.]

- **nume de cartier:**
They returned to London as winter began and Gabriella Laura was born. Eleanor was entranced. Patrick found a tiny flat in ***Islington*** *and its one room was a talcum-powdered temple to the baby*. (R. Barker)

Ils retournèrent à Londres au début de l'hiver et Gabriella Laura vint au monde. Eleanor était enchantée. Patrick trouva un minuscule appartement dans **le quartier d'Islington** et son unique chambre devint un temple blanc de talc, consacré au bébé.

[La începutul iernii se întoarseră la Londra şi Gabriella Laura veni pe lume. Eleanor fu încântată. Patrick găsi în **cartierul Islington** un mic apartament a cărui singură cameră deveni un templu de talc închinat copilaşului. NdT — I. G.]

- supranume de oraşe: „Paname pentru Paris"; *New York* poate fi numit prin „*The Big Apple*" sau prin „*Gotham*", care este oraşul în care au avut loc aventurile lui Superman. Desigur, este de preferat ca, în acest caz, referentul să fie explicitat:

And shoppers are also worried that baubles in blue bags will be snatched — even though crime in ***Gotham*** *is down*. (Newsweek)

Malgré la baisse de la criminalité à **Gotham (New York)**, les clients craignent également que le sac bleu (arborant le nom de Tiffany & Co), même s'il ne contient que des babioles, soit visé par les voleurs.

[În ciuda scăderii criminalităţii în **Gotham (New York)**, cumpărătorii sunt îngrijoraţi şi că fleacurile în pungi albastre purtând emblema Tiffany & Co vor deveni ţinta hoţilor. NdT — I. G.]

În toate aceste situaţii, scopul este fie de a informa cititorul, fie de a se supune unei sintaxe care influenţează sensul. În exemplul cu numele de străzi, a opta pentru simpla scriere: „San Vincente" sau „Ledoux" va da, în limba franceză, impresia că se face referire la un oraş sau la un cartier.

2.2.1.3. Explicitarea valorii referinţei parţial păstrate

Referitor la acest aspect, Eric Kahane, traducător profesionist, şi-a exprimat părerea cu privire la teatru. **În numele comunicării**, pentru ca publicul larg să nu fie derutat, ci să poată stabili repere, Kahane nu respinge ideea unor sistematizări, precum **comentariul explicativ**:

Există piese, precum *Le Gardien* [Gardianul] de Pinter, în care unele itinerarii fac parte din istorie; de pildă, acest bătrân vagabond care merge de aici acolo şi, apoi, mai încolo şi mai departe. Un public englez simte că eroul nostru ajunge dintr-o suburbie veselă într-o suburbie tristă etc. În limba franceză, în măsura în care majoritatea cititorilor nu au

> referinţe, este evident că trebuie să trişezi, adică să dai explicaţii complexe, să spui: „eram în cloaca aceea de Bourget şi apoi, după asta, a urmat bombonica roz de Boulogne-Billancourt." Eşti forţat să trişezi. Uneori, câte un personaj vorbeşte despre ceva ce se găseşte pur şi simplu în afara locului în care se petrece acţiunea şi, atunci, nu este imperios necesar de ştiut dacă este vorba de suburbia estică sau de cea vestică. (E. Kahane 1987: 140)

Acest procedeu nu face decât să aşeze toponimele într-o clasă de obiecte, scoţându-le la iveală sensul şi conotaţiile. Exemplul lui Kahane este simplu: în realitate, există diferite niveluri de folosire a acestui procedeu. Să analizăm din această perspectivă traducerea romanului *Decline and Fall* [Declin şi Prăbuşire] al lui Evelyn Waugh:

> *They alone of the senior members of* ***Scone*** *were at home that evening, for it was the night of the annual dinner of the Bollinger Club. The others were all scattered over* ***Boar's Hill*** *and* ***North Oxford*** *at gay, contentious little parties [...].* (Waugh 1928: 7)

> De toutes les autorités du **collège**, ils étaient les seuls à être restés céans ce soir-là, où avait lieu le dîner annuel du Bollinger Club. Tous les autres avaient jugé prudent de s'égailler, les uns dans **les quartiers résidentiels d'Oxford** où s'organisaient de joyeuses petites contre-manifestations. [...]. (Evans 1981: 13)

> [Dintre toţi reprezentanţii colegiului **Scone**, numai ei rămăseseră acasă în acea seară, căci era noaptea în care avea loc dineul anual al Clubului Bollinger. Toţi ceilalţi se împrăştiaseră prin **cartierele de soi ale Oxfordului**, în grupuleţe vesele şi puse pe harţă. NdT — I. G.]

Traducătorul substituie numelor de cartiere indicaţia că sunt „cartiere rezidenţiale", neuitând să menţioneze oraşul „Oxford" drept indiciu al anglicităţii textului.

La începutul romanului lui William Golding, *Lord of the Flies* [Împăratul muştelor.] Ralph, unul dintre copiii supravieţuitori ai accidentului de avion, iese din junglă şi se îndreaptă spre lagună:

The fair boy stopped and jerked his stockings with an automatic gesture that made the jungle seem for a moment like ***the Home Counties***. (W. Golding: 7)
[Blondul se opri şi îşi trase ciorapii cu un gest automat, de parcă ar fi fost **acasă**, nu în junglă. William Golding/Popescu 2008: 7. NdT — I. G.]

Două pericole îl pândesc pe traducătorul confruntat cu un astfel de termen apărut într-un asemenea context. Primul a fost amintit mai sus, odată cu traducerea lui „cockney" şi ar consta în folosirea traduceriidefiniţie de dicţionar: „comitatele din jurul Londrei" (R&C), „comitatele învecinate cu Londra" (Harrap's), ceea ce ar conduce la o exprimare relativ stângace în contextul dat. Al doilea risc îl constituie saltul cultural prin adaptare sau naturalizare care ţine cont doar de cultura-ţintă şi care ar reda acest element printr-o sintagmă de genul „l'Île de France". Traducătoarea, Lola Tranec, a găsit termenul care explicitează referentul şi, în acelaşi timp, îi sugerează conotaţiile păstrându-i referinţa la „anglicitate":

Le garçon blond s'arrêta et [remonta] ses chaussettes d'un geste machinal. L'espace d'une seconde, son geste évoqua le cœur de l'Angleterre et la jungle fut oubliée. (L. Tranec: 9)

Sesizăm aici diferenţa majoră între o „traducere de dicţionar" — care poate fi reîmpământenită, dar care, tot câteodată, şi aici este cazul, este pur informativă — şi traducerea autentică, creatoare, echivalentă în armonie cu imperativele scriiturii şi receptarea textului.

2.2.1.4. Transfer către un referent cultural mai cunoscut

Este principiul pe care îl aplică Jacques Aubert în traducerea povestirii *O întâlnire*, unui referent care permite naratorului să aşeze în arierplan lumea copilăriei:

It was Joe Dillon who introduced ***the Wild West*** *to us. He had a little library made up of old numbers of The Union Jack, Pluck and The Halfpenny Marvel*. (Joyce: 7)

C'est Joe Dillon qui nous fit connaître **le Far West**. Il s'était constitué une petite bibliothèque avec de vieux numéros de *The Union Jack*, de *Pluck* et de *The Halfpenny Marvel*. (Aubert: 57)

[Joe Dillon a fost cel care ne-a făcut cunoştinţă cu **Vestul Sălbatic**. Avea o mică bibliotecă alcătuită din numere vechi ale colecţiilor de aventuri *The Union Jack*, *Pluck* şi *The Halfpenny Marvel*. Joyce/Papadache *Oameni din Dublin. O întâlnire*, [1966] 2002: 17. NdT — I. G.]

Traducerea lui Du Pasquier, care practică simpla transcriere, riscă să fie mai obscură:

Ce fut Joe Dillon qui nous fit découvrir **le Wild West**. Il avait une petite bibliothèque faite de vieux numéros de *The Union Jack*, *Pluck*, et *The Half Penny Marvel*. (Du Pasquier: 41)

Far West se numără printre anglicismele asimilate de limba franceză (Dicţionarul explicativ *Le Robert* îi stabileşte pătrunderea în limbă la anul 1854), fără ca acesta să fie şi cazul lui *Wild West*.

Într-una din scenele romanului său *A Room with a View* [Cameră cu vedere], Forster descrie transformarea pe care Italia o produce în spiritul unei tinere englezoaice burgheze, la începutul secolului al XX-lea:

Her senses expanded ; she felt that there was no one whom she might not get to like, that social barriers were irremovable, doubtless, but not particularly high. You jump over them just as you jump into a peasant's olive-yard ***in the Apennines****, and he is glad to see you. She returned with new eyes*. (Forster [1908] 1972: 118)

L'esprit, les sens de Lucy s'élargirent; personne, apprit-elle, n'était exclu d'un amour possible: les barrières sociales, inamovibles sans doute, ne sont pas si hautes qu'on ne puisse les sauter comme l'on dégringole au cœur d'une oliveraie **toscane** où vous accueille un paysan joyeux. Elle était revenue avec des yeux neufs. (Mauron: 170-171)

[Simţurile ei cunoscuseră noi limite; simţea că nu există fiinţă pe care nu ar fi ajuns să o îndrăgească, că barierele sociale, deşi imuabile cu siguranţă, nu erau totuşi atât de înalte încât să nu le poţi sări, aşa cum sari

într-o **grădină de măslini din Apenini**, în care un ţăran primitor te întâmpină. Se întoarse de acolo cu alţi ochi. NdT — I. G.]

Unii vor găsi că traducătorul se arată, aici, mai preocupat de publicul său decât de autor. Într-adevăr, Apeninii traversează regiunea Toscana, locul în care se derulează o parte din roman, dar acest lanţ muntos se întinde, practic, de-a lungul întregii Italii. Din alt punct de vedere însă, Toscana este o localizare mai exactă, mai familiară publicului larg, mai bogată în conotaţii şi în perfectă concordanţă cu reperele romanului.

Şi Beckett aplică aceeaşi tehnică unor toponime din *Godot*, în momentul în care cele două personaje evocă un trecut ipotetic:

Estragon: Tu te rappelles le jour où je me suis jeté dans **la Durance**?
Vladimir: On faisait les vendanges. (Beckett 1952: 74)

Estragon: *Do you remember the day I threw myself into* ***the Rhône****?*
Vladimir: *We were grape-harvesting*. (Beckett 1956: 47)

[Estragon: Mai ţii minte când m-am aruncat în **Durance**?
Vladimir: Era pe vremea culesului. Beckett/Naum şi Mavrodin, *Aşteptându-l pe Godot*: 52. NdT — I. G.]

Vladimir: Tout de même, tu ne vas pas me dire que ça (geste) ressemble **au Vaucluse**! Il y a quand même une grosse différence. (Beckett 1952: 86)

Vladimir: *All the same, you can't tell me that this [gesture] bears any resemblance to...[he hesitates]... to* ***the Macon country****, for example. You can't deny there's a big difference*. (Beckett 1956: 52-53)

[Vladimir: Oricum, n-o să-mi spui tu mie că locul ăsta (*gest*) seamănă cu **Vaucluse**. E, totuşi, o mare deosebire. Beckett/Naum şi Mavrodin, *Aşteptându-l pe Godot*: 59. NdT — I. G.]

Estragon: Nous irons dans **l'Ariège**. (Beckett: 114)
Estragon: *We'll go to* ***the Pyrenees****.* (Beckett: 74)

2.2.2. Suprimarea referinţelor culturale

Această suprimare este un procedeu mult mai radical, caracterizat prin „smulgerea" rădăcinilor culturale indicate de semnificantul-sursă. Poate îmbrăca două forme: substituirea hiperonimizantă sau suprimarea pur şi simplu.

- **Substituire semantică sau hiperonimizantă**. Din nou, vom da cuvântul unui profesionist pentru a prezenta această practică:

[Întrebare] Trebuie să aibă vreun sens traducerea NP în limba-ţintă?

> – Categoric, în unele cazuri. De exemplu, atunci când vine vorba despre pădurea de la Dunsinane care înaintează, este evidentă necesitatea referinţei, de vreme ce această pădure a devenit, practic, un personaj al piesei. Însă, în cazul unui context simplu precum: „Voiam să cumpăr nişte aspirină. Pe Champs Elysées era închis. A trebuit să urc până la Montmartre", dacă publicul străin de lumea pariziană nu vede, nu situează în spaţiu aceste două locaţii, este mai eficient să trişezi şi să spui: „Am fost până în centrul oraşului iar, apoi, m-am dus în suburbie.", sau ceva de genul acesta. Consider că dacă unicul scop al acestei traduceri este de a arăta că nu mai puţin de trei kilometri au trebuit să fie parcurşi şi că taxiul până acolo a costat timp şi bani, atunci ceea ce contează este redarea acestei idei şi nu simpla transcriere a numelui locului. Referinţa la cartierele londoneze va opri oamenii în loc... şi tocmai ceea ce este vital în teatru este ca publicul să nu fie blocat, debusolat, pentru că altfel riscăm să-l pierdem. (E. Kahane 1987: 147-148)

Este important să subliniem că Eric Kahane recomandă această practică în traducerea textelor dramatice, dar ea poate fi întâlnită şi în traducerea romanelor:

> *He guessed he was still followed, so he walked down to Fleet Street and had a cup of coffee in* ***the Black and White***. (Le Carré: 46-47)

> Supposant qu'il était toujours filé, il s'achemina à pied jusqu'à Fleet Street, prit un café dans **un bar**. (Duhamel et Robillot: 68)

> [Se gândi că era încă urmărit, aşa că o luă pe jos spre Fleet Street, oprindu-se să bea un ceai la **localul Black and White**. Le Carré/Crişan 1996: 59. NdT — I. G.]

Este interesant şi semnificativ că Beckett, autotraducându-se, aplică acest principiu în cazul propriilor piese de teatru. Traducerea operei *Company* oferă, astfel, o alternanţă de termeni păstraţi în traducere şi de explicitări:

> *Somewhere on the Ballyogan Road on the way from A to Z. Head sunk tooting up the tally on the verge of the ditch. Foothills to left.* ***Crocker's Acres*** *ahead.*
>
> Quelque part entre A et Z sur le chemin de Ballyhogan. Tête baissée dans tes additions au bord du fossé. A gauche les premières pentes. Devant **les pâturages**. (Beckett citat de Long: 30)
>
> [Undeva între A şi Z, pe drumul Ballyogan. Cu capul plecat, pe marginea şanţului, fluierând în timp ce-şi făcea socotelile. În stânga, poalele unor dealuri. În faţă, **Crocker's Acres**. NdT — I. G.]

În „The reading of *Company*: Beckett and the bi-textual work" [Interpretarea piesei *Companie*: Beckett şi opera bi-textuală], din care este extras acest exemplu, Joseph Long deplânge substituirea unui toponim care nu doar contribuie la redarea culorii locale, ci şi îmbogăţeşte textul cu o referinţă culturală din hipism şi la debutul oficial al irlandezilor în domeniul hipic.

În „L'essence platonicienne de la traduction" [Esenţa platoniciană a traducerii], Berman ilustrează din nou o asemenea substituţie, identificată în *L'Innommable* [Nenumitul]:

> Mais non, ici, tout changement serait funeste, me ramènerait **rue de la Gaîté** séance tenante.
> *'No, here all change would be fatal and land me back, there and then,* ***in all the fun of the fair.'*** (Citat în: Berman 1986: 67)
> [Nu, aici, orice schimbare s-ar dovedi fatală şi m-ar duce, de îndată **în buricul târgului**. NdT — I. G.]

exemplu pe care îl comentează în termenii următori:

> Peste tot, autotraducerea lui Beckett pune în lumină ceea ce este esenţial pentru el, cu alte cuvinte nu litera originalului, ci sensul său. Desigur, hetero-traducătorului îi sunt arareori îngăduite asemenea libertăţi. Însă acestea vădesc o mişcare inerentă oricărei traduceri: extragerea semnificaţiei. Iar acest fenomen corespunde unei universalizări, unei explicitări, unei lămuriri, unei treceri de la „concret" la „abstract". (Berman 1986: 67)

Suprimarea toponimului

Ultima etapă a acestui fenomen de universalizare a textului poate fi considerată suprimarea totală a toponimelor, evocată la sfârşitul capitolului doi prin intermediul operei *Macbeth* de Michel Garneau. Traducerea lui Garneau nu este fără de cusur. Acest procedeu a fost folosit într-un mod mult mai puţin concertat, mai punctual, fie pentru confortul cititorului, fie pentru că traducătorul a presupus că referinţa nu va avea consecinţele scontate. Procedeul nu este nou, ne-o ilustrează studiul primelor traduceri în castiliană (1529) ale lucrării *Colloques* [*Coloviile*] de Erasmus, realizate de François Géal:

> [...] la sfârşitul lui *Militis şi Carthusiani*, este vorba despre strada Maubert din Paris: „Tam puram animam refero quam est cloaca Parisii in via, qae dicitur Mauberti, aut latrina publica". Pentru cititorii spanioli ai *Colocviilor*, strada Maubert nu duce cu gândul la ceva anume, ceea ce justifică suprimarea acestei referinţe în versiunea lui Virués care scrie: „la fel de pură ca un morman de gunoi" (Géal *in*: De Courcelles 1998: 42-43)

Mai contemporan cu noi, Beckett a procedat identic în cazul unei referinţe izolate din *Godot*:

> Vladimir: Tu as lu la Bible ?
> Estragon: La Bible... (Il réfléchit.) J'ai dû y jeter un coup d'œil.
> Vladimir (étonné): A l'école sans Dieu ?
> Estragon: Sais pas si elle était sans ou avec.
> Vladimir: Tu dois confondre avec **la Roquette**.
> Estragon: Possible. Je me rappelle les cartes de la Terre Sainte. En couleur. Très jolies. La Mer Morte était bleu pâle. (Beckett 1952: 13-14)

Vladimir: *Did you ever read the Bible*?
Estragon: *The Bible... [he reflects]. I must have taken a look at it*.
Vladimir: *Do you remember the Gospels*?
Estragon: *I remember the maps of the Holy Land. Coloured they were. Very pretty. The Dead Sea was pale blue*. (Beckett: 4)

[Vladimir: Ai citit Biblia?
Estragon: Biblia... (*Se gândeşte.*) A trebuit să-mi arunc un ochi prin ea.
Vladimir (*mirat*): La şcoala fără Dumnezeu?
Estragon: Habar n-am dacă era cu sau fără.
Vladimir: Pesemne c-o confunzi cu **Ocna**.
Estragon: Se poate. Îmi amintesc de hărţile Ţării Sfinte. În culori. Foarte frumoase. Marea Moartă era bleu-pal. Beckett/Naum şi Mavrodin, : 10. NdT — I. G.]

Toponimul „La Roquette" construieşte o referinţă culturală restrânsă (franceză) pe care Beckett nu încearcă să o înlocuiască cu referinţa către o închisoare din Marea Britanie. Intervine, probabil, şi faptul că la aceasta se adaugă referinţa la sistemul şcolar francez. Întreaga structură este înlocuită cu o introducere la ceea ce va urma cu menţionarea *Evangheliilor*.

2.2.3. Saltul cultural este considerat o strategie de ruptură sau de naturalizare, în funcţie de perspectivă. Pentru unii, este o strategie justificabilă, la care se apelează în numele lizibilităţii sau al înţelegerii textului. Este o tehnică pe care şi Beckett o pune în practică, nu radical — am văzut mai sus păstrarea referinţelor la regiuni franceze cunoscute, transformând întreaga ancorare a unui text ca *En attendant Godot* [*Aşteptându-l pe Godot*], care este mai curând de natură universală —, ci pentru referinţe punctuale, care ar fi lipsite de sens (ori sensul acestora ar fi prea îndepărtat) dacă toponimul de origine s-ar păstra:

[...] bref on ne sait pourquoi en **Seine Seine et Oise Seine et Marne Marne et Oise** assavoir en même temps parallèlement on ne sait pourquoi de maigrir rétrécir je reprends **Oise Marne** bref la perte sèche par tête de pipe depuis la mort de **Voltaire** étant de l'ordre de deux doigts cent grammes par tête de pipe environ en moyenne à peu près chiffres ronds bon poids déshabillé **en Normandie** [...]. (Beckett 1952: 60-61)

> [...] *in a word for reasons unknown in* ***Feckham Peckham Fulham Clapham*** *namely concurrently simultaneously what is more for reasons unknown but time will tell to shrink and dwindle I resume* ***Fulham Clapham*** *in a word the dead loss per caput since the death of* ***Bishop Berkeley*** *being to the tune of one inch four ounce per caput approximately by and large more or less to the nearest decimal good mesure round figures stark naked in the stockinged feet* ***in Connemara*** [...]. (Beckett [1956] 1965: 37)

> [... pe scurt nu se ştie de ce în **Seine-et-Oise Seine-et-Marne Marne-et-Oise** adică în acelaşi timp paralel nu se ştie de ce a slăbi a se micşora reiau **Oise Marne** pe scurt paguba pe cap de om de la moartea lui **Voltaire** fiind de ordinul a două degete suta de grame pe cap de om circa în medie aproximativ în cifre bine cântărite dezbrăcat **în Normandia**... Beckett/Naum şi Mavrodin, p. 42. NdT — I. G.]

Este evident că în acest punct al piesei, întreaga reţea onomastică se transformă cu regularitate pentru a reda această enumerare mai familiară publicului receptor şi că transformarea se justifică în măsura în care accentul cade pe valoarea simbolică sau aluzivă a termenilor decât pe valoarea referenţială a acestora. Dacă Connemara constituie o transpoziţie acceptabilă pentru Normandia, vom putea constata că Beckett îl substituie, nu fără ironie, pe liberul cugetător (Voltaire) cu propagatorul de credinţă (Berkeley).

În cele din urmă, se cuvine să spunem că diferenţele practice remarcate nu sunt neapărat aplicate în mod constant de către traducători în ciuda tendinţei acestora de a se alinia unei opţiuni reperabile. De exemplu, traducându-şi propria piesă *Godot*, Beckett pare să procedeze eterogen, dacă ţinem seama de diversitatea tehnicilor adoptate şi observate în prezenta secţiune; în realitate, îşi subordonează aparenta libertate obiectului şi exigenţelor impuse de rolul toponimelor în context. Dintre acestea din urmă, vom puncta utilizarea de echivalenţe stabilite pentru referenţi la îndemâna majorităţii (sau la îndemâna publicului internaţional: turnul Eiffel, pământul Sfânt); transferul către toponime franţuzeşti mai notorii decât cele britanice, dar aparţinând aceluiaşi câmp lexical; suprimarea anumitor elemente sau explicitare care accentuează universalizarea textului; concesii în favoarea publicului britanic cu privire la unii referenţi cu valoare simbolică sau exploataţi datorită sonorităţilor

şi forţei vag evocatoare (a ordinii conotaţiilor) ale acestora. Pe scurt, această dezordine aparentă nu este lipsită de coerenţă şi discernământ.

2.2.4. Exotizarea semnificantului

Nu mai puţin interesantă este constatarea privind existenţa unor proceduri inverse aclimatizării, care constă în introducerea unor referenţi culturali sau toponime specifice, în vederea unei mai bune ancorări a textului în cultura sa de origine pentru cititorul străin. De exemplu, la începutul romanului *Great Expectations* [Marile speranţe], Dickens descrie prin intermediul eroului său Pip, regiunea rurală în care locuia. Descrierea este condusă în termeni simpli şi generici, care reflectă percepţia lumii prin ochii unui copil. Pentru cititorul englez, implicitul din următoarea frază este clar:

> *Ours was the marsh country, down by* ***the river****, within, as the river wound, twenty miles of the sea*. (Dickens: 1)

> Notre pays est une contrée marécageuse, située à vingt milles de la mer, près de **la rivière** qui y conduit en serpentant. (Derosnes: 4)

> [Locuiam într-un ţinut mlăştinos, lângă cotitura cea mai din vale **a fluviului**, la douăzeci de mile depărtare de mare. Dickens/Călin *Marile speranţe*:, p. 2. NdT — I. G.]

Pentru cititorii francezi, Sylvère Monod înscrie şi mai lămurit textul în extralingvistic, subliniind că acel râu este „Tamisa”:

> Nous habitons dans la région des marais, près de **la Tamise**, à moins de vingt milles de la mer en suivant la courbure du fleuve. (Monod: 4)

Acest procedeu poate servi interpreţilor de conferinţă confruntaţi cu deictice care asigură un reperaj implicit eficient pentru publicul vorbitor de aceeaşi limbă cu oratorul, dar care riscă să rămână neobservate sau să poarte un alt înţeles, odată transportate într-o altă cultură. Vom ilustra aceasta printr-un exemplu oferit de Danica Seleskovitch, cu ocazia unei manifestări ştiinţifice coordonate de Paul Bensimon. Situaţia căreia îi corespunde acest fragment este o conferinţă de presă a preşedintelui

Reagan, din 28 septembrie 1982. O ziaristă îi adresează o întrebare legată de masacrele comise în Liban:

> *Q. — Well, why did you give orders to our Representative at the U.N. to vote againstan inquiry to find out how it happened, and why?*
> ***The president.*** *— As I understand it, there were things additional in that inquiry, things that we have never voted for and will not still for, such things such as sanctions and such things as voting Israel out of the U.N.*
>
> [**Întrebare**: Aşadar, de ce aţi ordonat Reprezentantului nostru la ONU să voteze împotriva unei anchete pentru a afla ce s-a întâmplat? **Preşedintele**: Din ceea ce ştiu, nu era vorba numai de o anchetă, ci şi de chestiuni pentru care Statele Unite nu a votat niciodată şi cu care nici nu va fi de acord, cum ar fi sancţiuni sau expulzarea Israelului din Naţiunile Unite. NdT — I. G.]

Iată traducerea acestui pasaj, realizată de un student la ESIT:

> **Question. —** Mais alors, pourquoi avez-vous donné pour instruction à notre représentant à l'ONU de voter contre une enquête qui aurait pu faire le jour sur ce qui s'est passé ?
> **Le Président. —** À ma connaissance, il ne s'agissait pas seulement d'une requête: il y avait bien d'autres choses à la clé, des choses pour lesquelles les États-Unis n'ont jamais été d'accord et pour lesquelles jamais nous ne voterons, qu'il s'agisse de sanctions ou de l'expulsion d'Israël des Nations Unies. (Seleskovitch 1987: 44-45)
>
> [**Întrebare**: Aşadar, de ce aţi ordonat Reprezentantului nostru la ONU să voteze împotriva unei anchete care ar fi putut face lumină asupra celor întâmplate? **Preşedintele**: Din ceea ce ştiu, nu era vorba doar de o anchetă. Existau şi multe alte chestiuni secrete, chestiuni pentru care Statele-Unite nu şi-a dat niciodată acordul şi pentru care nu vom vota niciodată, fie că este vorba despre sancţiuni sau despre expulzarea Israelului din Naţiunile Unite. NdT — I. G.]

2.3. CONOTAŢIA

Fără îndoială, textul proustian este cel care exprimă cel mai fericit forţa de evocare a toponimelor:

> Le nom de **Parme**, une des villes où je désirais le plus aller depuis que j'avais lu „La Chartreuse" m'apparaissait compact, lisse, mauve et doux, si on me parlait d'une maison quelconque de **Parme** dans laquelle je serais reçu, on me causait le plaisir de penser que j'habiterais une demeure lisse, compacte, mauve et douce, qui n'avait de rapport avec les demeures d'aucune ville d'Italie, puisque je l'imaginais seulement à l'aide de cette syllabe lourde du nom de **Parme**, où ne circule aucun air, et de tout ce que je lui avais fait absorber de douceur stendhalienne et du reflet des violettes. (Proust *Du côté de chez Swann*, Pléiade, T.I, p. 388)

Reţeaua conotativă construită de Proust scoate în evidenţă nu atât realul, cât un imaginar ţesut de Stendhal şi dublat de un soi de potenţial fonostilistic cuprins în semnificant (după modelul onomatopeelor) şi în metonimia culorii, prin intermediul violetelor. Michèle Fourment, cea căreia îi datorăm acest comentariu, mărturiseşte că un traducător italian (unul singur) a îndrăznit, să păstreze într-un loc din text numele în franceză, fără să îl retraducă în italiană:

> Poiché il nome di **Parma**, una della città maggiormente desideravo visitare da quando avevo letto *La Chartreuse*, mi appriva compatto, liscio, mauve e dolce, se qualcuno mi parlava di una qualsiasi casa di **Parma** nella quale sarei stato introdotto, destava in me il piacere di pensare che avrei abitato in una dimora liscia, compatta, mauve e dolce, svincolata da ogni rapporto con le case di altre città italiane, dato che riuscivo a immaginarla soltanto con l'aiuto di quella sillaba greve è il nome „**Parme**", dove non circola aria, di tutto ciò che le avevo fatto assorbire di dolcezza stendhaliana, e del riflesso delle viole . (Marcel Proust, *Alla ricerca del tempo perduto*, vol.1, Arnoldo Mondatori Ed., traducere de Giovani Raboni, citat *în* Fourment 1994: 569).

> [Numele de **Parma**, unul din oraşele pe care doream cel mai mult să-l vizitez de când citisem romanul lui Stendhal, îmi apărea îndesat, lucios, mov şi gingaş; dacă mi se vorbea de o casă oarecare din **Parma** în care voi fi primit, încercasem plăcerea de-a gândi că voi locui într-o casă lucioasă, îndesată, mov şi gingaşă care n-avea nicio legătură cu locuinţele din niciun oraş din Italia, deoarece mi-o închipuisem numai cu ajutorul acestei silabe grele cu numele de **Parma**, în care nu circulă deloc aer, şi cu

tot ceea ce îl făcusem să absoarbă din gingăşia stendhaliană şi din reflexul violetelor. Proust/Cioculescu, 265. NdT — I. G.]

Această forţă evocatoare şi conotativă a toponimelor este prezentă mai frecvent decât ne imaginăm, tocmai pentru că îşi găseşte ecoul sau un mediu propice în inconştientul nostru sau în memorie. Ne-o dovedeşte începutul romanului *L'Étranger* [*Străinul*]:

> L'asile de vieillards est à **Marengo**, à quatre-vingts kilomètres d'Alger. (Camus [1942] 1957: 7)
> *The Home for Aged Persons is at **Marengo**, some fifty miles from Algiers*. (St. Gilbert 1946: 13)
> [Azilul de bătrâni e la **Marengo**, la optzeci de kilometri de Alger. Camus/Horodincă şi Preda *Străinul*, 1968: 27. NdT — I. G.]

La nivel denotativ, cele două toponime acţionează ca marcatori care indică faptul că acţiunea se situează în Algeria şi, mai precis, într-un anume loc sau altul. Cât despre conotaţii, acestea variază de la un public la altul. Pentru un public francez larg, numele Alger va duce cu gândul la diferite amintiri de factură istorică, unele chiar de dată recentă; Marengo este asociat, în mod firesc, cu amintiri ale bătăliilor duse de Napoleon şi, poate, chiar unui fel de mâncare gătită. Nu putem susţine cu certitudine că acest fragment, tradus în engleză, are aceleaşi conotaţii pentru un public larg din afara Franţei metropolitane. Dincolo de diferenţa de percepţie, prezenţa simultană a celor două nume sugerează, de asemenea, natura dual a Algeriei de la acea vreme, cu trecutul său indigen şi, printr-un toponim, reminiscenţa unei influenţe străine pentru ştergerea căreia s-au făcut, în prezent, eforturi, oraşul fiind rebotezat cu numele de „Hadjout". În evoluţia lor, toponimele sunt deseori oglindiri ale istoriei. Astfel, oraşul ctitorit în 1703 de către Petru cel Mare a fost, iniţial, botezat după numele fondatorului său — *Sankt Petersburg*. Ulterior, a fost supus la rebotezări succesive: *Petrograd* în 1914 şi, mai apoi, *Leningrad* în 1924. Ca efect al colonizării ori din diverse alte raţiuni, o serie de oraşe şi chiar de ţări şi-au văzut numele schimbat: „Pekin/Beijing" în „Peking/Beijing".

2.4. METASEMIA ŞI SCHIMBAREA CATEGORIEI GRAMATICALE

Împrumutăm de la Jean Tournier vocabula *metasemie* pentru a desemna „fenomenul schimbării de sens" (Tournier 1985: 199). Mai exact, NP nu mai trimite direct la un element extralingvistic unic (un loc), ci la un concept. Vom lua în considerare două procese caracteristice toponimelor: metonimia onomastică şi, secundar, un fenomen mai restrâns, şi anume integrarea toponimului într-o expresie idiomatică.

2.4.1. Metonimia toponimică

Definiţie: Metonimia toponimică este o figură de stil (insituită ca mod de formare a unor unităţi lexicale) care permite desemnarea unui produs, a unei activităţi sau a unui individ, cu ajutorul unui nume de loc (sau al unui adjectiv derivat din acesta) asociat acestor elemente.

În principiu, numele propriu trece deci, în clasa substantivelor comune şi ar trebui să îşi piardă majuscula. Nu este însă cazul, mai ales atunci când constituie elementul calificator din cadrul unei sintagme, după cum vom vedea în cele ce urmează. Se disting două sub-categorii: metonimia locului pentru un produs şi metonimia locului pentru o activitate sau o persoană.

2.4.1.1. Metonimia locului pentru produs

a) caracteristici intralingvistice

Nuanţarea definiţiei: pentru această subcategorie, definiţiei de mai sus i se poate aduce precizarea că această formă de metonimie toponimică asociază un „produs" sau un „obiect" unui loc. Relaţia dintre cele două poate fi:

- de producţie reală, ca în cazul vinurilor: „bourgogne: burgundy; porto: port".
- de producţie sau de origine fictivă, ca „omleta norvegiană", în engleză „baked Alaska".
- de simplă asociere, ca în cazul lui „tuxedo": jachetă de smoking (originară din Statele Unite ale Americii), cu trimitere la un club din New York.

Morfologic, metonimia poate fi întâlnită sub forma:

- unei **sintagme pline**: *Colorado beetle* (doryphore) [gândacul de Colorado]
- unei **sintagme trunchiate**: *un shetland* (pulover din lână de Shetland).

Modul acesta de formare poate genera serii metonimice, cum ar fi cea construită plecând de la cuvântul „French":

French beans: haricots verts [*Fasole franţuzească*: fasole verde]
French chalk: craie de tailleur [*Cretă franţuzească*: cretă pentru taioare]
French door (US): porte-fenêtre [*Uşă franţuzească (US)*: uşă-geam.]
French dressing: vinaigrette [*Sos franţuzesc*: vinegretă.]
French fries: frites [*Cartofi franţuzeşti*: cartofi prăjiţi.]

Conversia. Tournier ne arată că sunt rare cazurile de conversie şi dă ca exemplu: *japan*: lac/a lăcui (Tournier 1985: 257). Reţinem câteva situaţii de conversie adjectivală:

Liliputien: lilliputien [Liliputan]
*He took us to a **ritzy** restaurant*: il nous a emmenés dans un restaurant **de luxe/chic** [ne-a dus la un restaurant de **lux/şic**]. (cu referire, desigur, la celebrul hotel Ritz)

b) natura transferurilor în traducere:

Traducerea metonimiei se va realiza în moduri diferite, după funcţia pe care o îndeplineşte termenul în text: **o simplă funcţie primară (de desemnare)** sau **o funcţie secundară (jocuri de cuvinte, comentarii)**.

b1) Atunci când derivatul metonimic îndeplineşte o simplă funcţie de desemnare, el aparţine traducerii directe, care coincide cu echivalenţa lexicală înregistrată de dicţionare. Aceasta poate fi organizată conform unei triple tipologii:

(1) **– referinţă la acelaşi loc în ambele limbi**, însoţită de:
- *eventuale fenomene de traducere fonetică şi grafică*:

canary: canari (des Iles Canaries) [*Canar*: canar (originar din Insulele Canare)]
Eau de Cologne: *Eau de Cologne* [Eau de Cologne: *Apă de colonie*]
Black Forest: forêt-noire (gâteau) [Prăjitură „Pădurea Neagră"]
Morocco (leather): marocain [*Piele) marocană*: marocan/marochin]
Pekenese: pékinois [*Pechinez*: (câine) pechinez.]

When Christopher Waggoner, just out of law school, had married Penelope, he had known of her fondness for pets, and her family's family too. That was normal, to love a cat or dog that was part of the household. Christopher had not even thought much about the stuffed little Pixie, a white **Pomeranian** with shiny black eyes, which stood in a corner of her father's study. (P. Highsmith, *The Stuff of Madness*, p. 14)

Quand Christopher Waggoner, frais émoulu de la faculté de droit, avait épousé Pénélope, il connaissait sa passion des animaux domestiques, qu'elle tenait d'ailleurs de sa famille. C'était tout naturel d'aimer un chat ou un chien qui faisait partie de la maison. Christopher n'avait même pas prêté grande attention au corps empaillé de la petite Pixie, un **loulou de Poméranie** blanc aux yeux de verre noirs et brillants, qui trônait dans un coin du bureau du père de Penny. (M. Sarfati: 15)

[Când Christopher Waggoner, proaspăt licenţiat în drept, o luase în căsătorie pe Penelope, ştia de pasiunea ei pentru animalele de casă, pe care o moştenise de la familia ei. Lui Christopher i se părea firesc să iubeşti o pisică sau un câine care făcea parte din familie. Nu dăduse însă prea multă atenţie micuţei Pixie, un **şpiţ pomeranian** alb, împăiat, cu ochi de sticlă negri şi strălucitori, care trona într-un colţ din biroul socrului său. NdT — I. G.]

- eventuale variaţiuni geografice: ca în cazul lui „chester", un sortiment de brânză produs în comitatul Chester, „Cheshire cheese" [brânză Cheshire] în engleză şi pe care francezii l-au rebotezat „chester", după numele reşedinţei acestui comitat.

(2) – referinţă la locuri diferite în cele două limbi:

guinea-pig: cochon d'Inde, cobaye [*cobai/porcuşor de Guineea*: porc-de-India, cobai]
Jerusalem artichoke: topinambour (peuplade du Brésil) [*anghinare de Ierusalim/carciofoi*: nap porcesc/topinambur]
Turkey: dindon, dinde [*curcan*: curcan, curcă]

Quand viendra le soir, sur chacune de ces tables une bougie sera posée, munie d'un abat-jour vert, éclairant d'une lumière discrète le repas

préparé, le visage des dîneurs et le verre où blondira **le vin du Rhin**, où pétillera le champagne. (P. Bourget)

When night falls, a candle, with a green shade will be placed on each of the tables, unobtrusively throwing light on the dishes of food, the diners' faces and the glasses soon to be filled with golden **hock** and sparkling champagne. (Charlot *et al.*: 128-129)

[Când seara se va lăsa, pe fiecare dintre aceste mese va arde o lumânare cu abajur verde, luminând discret felurile de mâncare pregătite, chipul comesenilor şi paharele ce se vor umple cu **risling de Rin** şi şampanie spumoasă. NdT — I. G.]

În exemplul de mai sus, metonimia este transparentă în franceză, dar opacizată în engleză, prin utilizarea minusculei şi a unui termen care face trimitere la un alt loc de fabricaţie, situat în interiorul Germaniei — „hock", provenit din „Hochheimer", vin produs la Hochheim am Main (SOED).

(3) – desemnare non-metonimică doar într-una din cele două limbi aflate în relaţie de traducere
(3.1) –sursa: limba engleză

[Naratorul este o tânără fată, care tocmai vorbise cu pasagerii din maşină: *they*, „ei"]

*There were two **Alsatians** in the back of the care and I was glad they hadn't offered us a lift*. (E. O'Brien)

Il y avait deux **chiens loups** à l'arrière de la voiture et j'étais contente que ces gens ne nous aient pas offert de nous déposer quelque part.

[În spatele maşinii erau doi **câini-lup** şi eram bucuroasă că stăpânii acestora nu se oferiseră să ne lase undeva cu maşina. NdT– I. G.]

Vom nota că, decontextualizată, fraza este ambiguă, deoarece engl. *Alsatian* poate fi tradus în franceză la fel de bine prin „Alsacian" [alsacian] ca prin „câine-lup".

china: porţelan (de China sau de altă provenienţă)
guinea-fowl: bibilică (cu referire la culoare)
Turkish delight: loukoum [rahat turcesc]

For a moment the place was lifeless, and then two men emerged from the path [...]. Both were dressed in denim trousers and in ***denim*** *coats with brass buttons.* (Steinbeck: 7-8)

Toute vie cessa pendant un instant, puis deux hommes débouchèrent du sentier [...]. Ils étaient vêtus tous les deux de pantalons et de vestes en **serge de coton bleue** à boutons de cuivre. (Coindreau: 30-31)

[Preţ de o clipă, viaţa se opri în loc, apoi doi bărbaţi se iviră de pe alee [...] Amândoi purtau pantaloni şi jachete din **doc**, cu nasturi de alamă. NdT — I. G.]

„Denimul" este ţesătura groasă utilizată la fabricarea pantalonilor jeans, a pânzei de sac şi a salopetelor de lucru. Se numeşte astfel pentru că provine din oraşul Nîmes din Franţa.

(3.2.) sursa: limba franceză

Dicţionarul *Robert & Collins* oferă pentru „imagine de Épinal" două echivalenţe. Una dintre acestea se axează pe descrierea referentului cultural: „gravură populară în secolul al XVIII/XIX care descrie scene tradiţionale din viaţa poporului francez". Cealaltă vizează integrarea metonimică şi chiar metaforică a acesteia în limbă:

cette réunion familiale était une touchante **image d'Épinal**
[această reuniune de familie era o emoţionantă **imagine de Épinal**] [9]
the family reunion was a touching scene of ***traditional*** *family life*
[reuniunea de familie era o emoţionantă scenă din viaţa unei familii **tradiţionale**]

Dicţionarul *Harrap's* optează pentru un echivalent mai concentrat şi „aclimatizat" al sensului de bază: „o formă incipientă a benzilor desenate" şi pune accentul pe un alt aspect al celuilalt sens: „ça fait image d'Épinal":

*it's rather **naïve*** [este ca o imagine de Épinal: este mai degrabă **naiv**]. Iată un alt exemplu, de data aceasta contextualizat:

> Les petits boys sont très heureux, on est ensemble avec les petits boys, on s'asperge, et puis on savonne le sol avec **du savon de Marseille**. (M. Duras: 76)

> *The little houseboys are delighted, we join in with them, splash one another, then wash the floor with **yellow soap**.* (B. Bray: 65)

> [Băieţii care ajută în gospodărie sunt încântaţi, ne alăturăm lor, ne stropim, apoi spălăm podeaua cu **săpun de Marsilia** [„leşie"]. NdT — A. Po.]

Totuşi, să notăm că tendinţa de a furniza o specificare non-metonimică atestată poate fi contracarată prin decizia traducătorului de a păstra termenul original. De pildă, cuvântul *Borstal/borstal* indică „o casă de reabilitare/corecţie" şi provine de la numele satului din comitatul Kent, unde au fost instalate primele stabilimente de acest gen. În engleză, poate fi folosit fie fără articol, caz în care îşi menţine comportamentul de nume propriu:

> *As soon as I got **to Borstal** they made me a long-distance cross-country runner.* (Sillitoe [1959] 1973: 7)

fie însoţit de articol hotărât şi, atunci, se comportă mult mai clar ca un substantiv comun:

> *I'm in Essex. It's supposed to be **a good Borstal**, at least that's what the governor said to me when I got here from Nottingham.* (Sillitoe: 9)

În cele două situaţii prezentate, traducătorul păstrează însă termenul englezesc, nerepertoriat de niciun dicţionar francez curent şi nici măcar de un dicţionar de anglicisme:

> Dès mon arrivée **au Borstal**, ils ont fait de moi un coureur de fond en cross. (Delgove: 229)

Je suis à l'Essex. Il paraît que c'est **un bon Borstal**, ou tout au moins, c'est ce que le directeur m'a déclaré quand je suis arrivé en venant de Nottingham. (*Ibid*.: 233)

[De îndată ce am ajuns la **Borstal**, m-au făcut alergător de cursă lungă. Eu sunt la Essex. Se pare că **Borstal este bun** sau, cel puţin, aşa mi-a spus directorul cand am venit de la Nottingham. NdT — A. Po.]

Avem, aici, în mod explicit, opţiunea de a păstra specificitatea textului-sursă, traducătorul bizuindu-se pe participarea cititorului la desluşirea sensului acestui termen pe baza indicaţiilor oferite de context.

b2) Situaţia în care derivatul metonimic este angrenat într-o funcţie secundară (jocuri de cuvinte, comentarii). Aici, se impune o traducere literală (dacă nu există o echivalenţă directă consemnată) sau o amenajare lingvistică:

[Contextul: o nemţoaică ajunge în Africa, suferă de căldură, ceea ce îi provoacă o stare de disconfort. Prima menţiune a sintagmei *Turkish Delight* are simplul rol de a desemna, ceea ce explică folosirea echivalenţei lexicale notate de traducătoare]

To take her mind off her discomfort she opened her travelling bag and took out the thin wooden box. ***Turkish Delight****, bought in Port Said, her last box.* (Boyd: 30)

Pour se distraire de son inconfort, elle ouvrit son sac de voyage et en sortit la mince boîte en bois. **Des rahat-loukoums** achetés à Port-Saïd. Sa dernière boîte. (Besse: 29)

[Ca să-şi abată gândurile de la starea aceea de disconfort, îşi deschise valiza din care scoase cutia subţire de lemn. Ultima ei cutie de **rahat turcesc**, cumpărat din Port Said. NdT — I. G.]

[Între timp, soţul său se întoarce împreună cu o cunoştinţă din America, iar conversaţia decurge astfel încât eroina ajunge să îi ofere o bucată de rahat turcesc. Cea de-a doua menţiune este însoţită de un comentariu privind originea produsului prin intermediului termenului care îl desemnează, traducătoarea operând o traducere literală a cuvântului englezesc.]

'I don't think I've ever come across this before. What's it called?'
*'**Turkish Delight**', she said flatly.*
*'Hey. All the way from **Turkey**.'* (Boyd: 31)

„Je ne crois pas en avoir jamais vu. Comment ça s'appelle?
- **Délices turques**, dit-elle, catégorique.
- Hé, hé, ça vient d'aussi loin que la **Turquie**!"(Besse: 30)

[„Nu cred să mai fi văzut aşa ceva până acum. Cum se cheamă?" „**Rahat turcesc**", spuse ea. „Hei! Tocmai din Turcia." NdT — I. G.]

Desigur, în acest caz, traducerea este înlesnită de faptul că sintagma apare menţionată în două planuri discursive distincte. Mai precis, prima menţiune se situează într-un fel de discurs interior liber. Cea de-a doua, apare într-un discurs direct, evitându-se, astfel, orice antagonism în limba franceză, între cele două moduri de indicare a aceluiaşi produs. Mai mult, a doua menţiune, aşa cum este ea tradusă în limba franceză, poate servi drept nume al mărcii produsului.

2.4.1.2. Toponimul — indicator al funcţiei, activităţii, persoanei care exercită funcţia

Toponimul poate fi exterior celor două culturi [10] şi se poate regăsi sub aceeaşi formă în cele două limbi: „roulette russe: *Russian roulette*" [ruleta rusească] sau să fie inclusă în desemnarea metonimică a unei singure limbi din cele două: „*a spa*: o staţiune termală" (plecând de la numele oraşului belgian din provincia Liège):

Sous l'impulsion de l'impératrice Eugénie, Napoléon III a joué un grand rôle dans le développement des **villes d'eau** pyrénéennes, traçant même une route thermale pour relier les différentes stations entre elles.

*Under Empress Eugénie's influence, Napolen III encouraged the development of **spas** in the Pyrenees, and even laid out a 'spa road' linking up the various establishments.* (AFM: 150)

[Sub influenţa împărătesei Eugénie, Napoleon al III-lea a jucat un rol deosebit în dezvoltarea **staţiunilor termale** din Pirenei, trasând chiar şi o rută care să lege diferitele staţiuni între ele. NdT– I. G.]

Toponimul poate aparţine doar uneia dintre cele două culturi [11]:

- **unele activităţi au devenit internaţionale** şi îmbracă o formă identică în cele două limbi: „*Rugby (football)*: rugby".
- **altele sunt specifice (şi rămân specifice) unei culturi** în desemnarea lor:

a — în engleză:

Downing Street: primul-ministru al Marii Britanii; *Harley Street*: stradă celebră din Londra pe care se găsesc cele mai prestigioase cabinete medicale private; *Fleet Street*: presa britanică.

b — în franceză:

(Palatul) *Elysée*: reşedinţa preşedintelui Republicii franceze, poate desemna prin metonimie chiar preşedinţia sau preşedintele; (Hotelul) *Matignon*: primul-ministru francez; (Palatul) *Quai d'Orsay*: Ministerul Afacerilor Externe al Franţei; *Rue de Rivoli*: Ministerul Finanţelor, până la transferarea acestuia în cartierul Bercy.

Aici, NP devine referent cultural, iar comportamentul traducătorului va depinde de justa sa apreciere a gradului de familiaritate a acestui cuvânt pentru cititori. Un termen precum *Downing Street* tinde, neîndoielnic, să se înscrie într-o cultură comună de-o parte şi de alta a canalului Mânecii, pe când *Whitehall* pretinde o explicitare suplimentară a referinţei:

> *On the basis of the present array of policies, split between* ***Whitehall departments*** *struggling for supremacy, [...].* („Financial Times")

> Compte tenu de la diversité des politiques relevant de plusieurs ministères qui cherchent à imposer leur suprématie [...]. (Sergeant 1991: 20-21)

> [Ţinând cont de actuala diversitate a politicilor, divizate între **ministerele de la Whitehall** zbătându-se pentru obţinerea supremaţiei [...]. NdT — I. G.]

O tendinţă similară de a facilita înţelegerea textului de către cititor, se poate remarca şi în cazul termenilor uzuali:

[Este vorba despre Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare]

Son président, M. Jacques Attali, venait directement de **l'Elysée**, où il était le plus proche collaborateur de M. François Mitterand. (Valeurs actuelles 19-04-93)

*The president, M. Jacques Attali, has arrived straight from **Paris**, where he had been Mitterand's closest adviser at **the Elysée Palace**.* (Fergusson 1995: 71)

[Preşedintele Băncii, domnul Jacques Attali, a sosit direct de la **Palatul Elysée**, unde fusese cel mai apropiat consilier al preşedintelui François Mitterand. NdT — I. G.]

În exemplul de mai sus, asistăm la o dublă explicitare, axată cu precădere pe localizarea funcţiei: mai întâi, o localizare geografică extinsă, prin folosirea cuvântului „Paris"; şi, ulterior, una mai precisă, cu restabilirea elementului trunchiat la început. În cazul altor termeni, mai rari sau mai tehnici, unii traducători practică o substituire a conţinutului semantic:

[*he* face referire la un ministru]

*Of course, when he first told us that he'd written to the PM and was applying for **the Chiltern Hundreds**, we remembered that Review article and braced ourselves for the scandal.* (PD James: 282)

Naturellement, quand il nous a dit qu'il avait écrit au Premier ministre et **voulait se démettre de son siège**, nous avons tout de suite pensé à l'article de la Review. Nous nous sommes armés de courage et avons attendu le scandale. (L. Rosenbaum: 321)

[Desigur, când ne-a spus prima oară că îi scrisese Primului-ministru şi că dorea **să demisioneze din funcţie**, ne-am adus aminte de articolul din Review şi am strâns din dinţi în aşteptarea scandalului ce avea să izbucnească. NdT — I. G.]

Traducerea de mai sus este foarte clară, deşi cititorul mai curios ar fi bucuros să afle că *Chiltern Hundreds* este o funcţie onorifică (de fapt, ceea ce era odinioară judecătorul reprezentant al regelui sau al seniorului), care îi permite să se retragă din Camera Comunelor fără să demisioneze, lucru imposibil conform textelor oficiale. Considerăm, aşadar, necesară o notă explicativă, inclusă în versiunea traducătorului în corpul traducerii propriu-zise.

Facem trimitere la secţiunea 1.3.3. prezentată mai sus, în vederea studierii unui caz de metonimie toponimică — *Armageddon*, loc care, prin asociere, indică o mare bătălie, finală şi pustiitoare.

2.4.2. Idiomatizare sau integrare într-un idiom

a — în engleză:

O expresie de tipul *to grin like a* ***Cheshire cat*** (a râde/rânji cu gura până la urechi) scoate în relief aluzia culturală şi jocul de cuvinte. Expresia este desprinsă dintr-o scenă din *Alice în Ţara Minunilor*, atunci când Alice pătrunde în bucătăria Ducesei unde toată lumea strănuta, mai puţin două personaje:

> *The only things in the kitchen that did not sneeze, were the cook and a large cat which was sitting on the hearth and grinning from ear to ear.*
> *'Please* ***would you tell me****', said Alice a little timidly, for she was not quite sure whether it was good manners to speak first, '****why your cat grins like that?****'*
> ***'It's a Cheshire cat'****, said the Duchess, and that's why.'* (Caroll: 48-49)

> Les seuls occupants de la cuisine qui n'éternuaient pas étaient la cuisinière et un gros chat assis sur la plaque de l'âtre, qui souriait jusqu'aux oreilles.
> – S'il vous plaît, madame, demanda Alice assez timidement, car elle n'était pas très sûre qu'il fût très poli de parler la première, pourriez-vous me dire pourquoi votre chat sourit comme ça?
> – C'est un chat du **comté de Chester**, dit la Duchesse ; voilà pourquoi. (Pappy: 82-83)

> [Singurele fiinţe din bucătărie care nu strănutau erau bucătăreasa şi o pisică mare, ce stătea întinsă pe vatră, rânjind cu gura până la urechi. —

Sunteţi atât de bună să îmi spuneţi, zise Alice, sfioasă, căci nu era prea sigură dacă era politicos să vorbească ea prima, **de ce rânjeşte astfel pisica dumneavoastră? — Pentru că-i o pisică de Cheshire**, de-aia, zise Ducesa. (Carroll/Brais 1999. NdT — I. G.]

Iată şi alte exemple:

He never spoke in Felix's hearing, and Felix suspected that Algy ***had sent him to Coventry.*** (Boyd: 181)
Il ne disait jamais mot en présence de Félix, et Félix le soupçonnait **de l'avoir mis en quarantaine**. (Besse: 201)
[Nu vorbea niciodată de faţă cu Felix, iar Felix bănuia că Algy fusese cel care **dorise să se descotorosească de el**. NdT — I. G.]

to carry coals to ***Newcastle***: a duce apă la puţ.

b — în franceză:
Tomber **de Charybde en Scylla**: *to jump out of the frying pan into the fire* [A sări din lac în puţ]
Un cousin à la mode de **Bretagne**: *distant cousin, cousin six times removed* [un verişor foarte îndepărtat]
Bâtir/faire des châteaux en **Espagne**: *to build castles in the air/in Spain* [A înălţa castele în Spania]
Habiter au diable **vauvert** (aluzie la un oraş din sudul Franţei): *to live miles from anywhere* [A locui la dracu-n praznic]

Vom încheia studiul despre traducerea toponimelor prin schimbarea valorii gramaticale cu analiza unui caz elocvent pentru complexitatea problemelor ridicate de acest fenomen şi, mai cu seamă, pentru ampla dihotomie care animă comportamentele în traducere.

Romanul lui Joseph Conrad, *Typhoon* [*Taifunul*], se încheie cu evocarea unei scene de confuzie, în care personajul principal intervine:

'For God's sake, Mr Jukes' says he, 'do take away these rifles from the men. Somebody's sure to get hurt before long if you don't. Damme, if this ship isn't worse than ***Bedlam!***' (Conrad [1903] 1971: 225)

Prima versiune în limba franceză a romanului a fost realizată de André Gide şi publicată în 1918. Pasajul în cauză a fost redat după cum urmează:

> Pour l'amour du Ciel, monsieur Jukes, enlevez-leur ces fusils. Vos hommes vont sûrement se blesser avec, si vous n'y veillez. Que le diable m'emporte si l'on se croirait pas **à Bedlam**. (Gide [1918] 1985: 396)

> [Pentru dumnezeu, Jukes, ia puştile din mâna oamenilor! De nu, acuşi ne pomenim cu vreun rănit. Să fiu al dracului dacă pe vasul ăsta nu-i mai rău ca **la balamuc**! (Conrad/Popescu, *Taifun*, 1959: 108. NdT — I. G.]

Într-un articol apărut în *Babel*, în 1974, Jean Maillot, pe atunci Preşedintele Societăţii Franceze a Traducătorilor, a criticat vehement această traducere. Iată comentariul său pe marginea pasajului de mai sus:

> Această traducere stângace este, pe de-o parte, foarte liberă (cuvântul „*ship*" este eludat) iar, pe de altă parte, favorizează literalismul prin păstrarea termenului Bedlam. Nu este obligatoriu ca cititorul francez să ştie că Bedlam este numele unui azil pentru alienaţi mintal, folosit, între apropiaţi, ca termen generic. Este, pe undeva, echivalentul din limba franceză al lui Charenton, a cărui folosire de către un englez ar fi nefirească. Pentru a respecta nivelul de limbă, traducătorul ar fi trebuit să spună simplu o casă de nebuni. (Maillot 1974: 65)

Jean Maillot corelează traducerea lui „Bedlam" din acest text cu traducerea idiotismelor, stabilind totodată un principiu de traducere a acestora: „[...] fie un idiotism din limba-sursă atrage un idiotism din limba-ţintă, fie aceasta din urmă nu dispune de o locuţiune echivalentă şi, prin urmare, soluţia presupune transpunerea acestuia în termenii cei mai simpli cu putinţă [...]." (Maillot 1974: 65)

În 1980, într-un articol intitulat *Traduction française: problèmes de fidélité et de qualité* [Traducerea în franceză: probleme legate de fidelitate şi de calitate], şi Jean-Marie Van der Meerschen reia greşelile evidenţiate de Jean Maillot, tot pentru a le condamna. Singura scuză pe care i-o găseşte lui Gide este graba în care, pesemne, ar fi efectuat această traducere.

În 1983, apare o nouă traducere, realizată de Jean-François Ménard, care pare să ia în considerare toate aceste critici sau cel puţin aceste principii:

> Pour l'amour du Ciel, monsieur Jukes, a-t-il continué, emlevez ces fusils à ces hommes avant que quelqu'un ne soit blessé. Que le diable m'emporte, ce navire est pire qu'**une maison de fous**! (Ménard [1983] 1985: 186)

Doi ani mai târziu, în 1985, în studiul intitulat *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*, Antoine Berman, bine cunoscut pentru influenţa sa în unele cercuri de traducere literară, dedică o întreagă secţiune „analizei traducerii şi sistematicii deformării" şi „[...] propune, în această lucrare, o examinare concisă a sistemului de deformare a textelor — a literei — care acţionează în orice traducere, împiedicând-o să-şi atingă adevărata finalitate." (Berman 1985: 65). Printre elementele acestui sistem plasează şi „distrugerea locuţiunilor". Autorul revine la idiotismele din traducerea romanului lui Conrad, subliniate de Jean Maillot şi citate de Jean-Marie Van der Meerschen, şi răspunde acestor critici legate de traducerea literală a expresiilor de către Gide, în următorii termeni:

> [...] chiar dacă sensul este identic, înlocuirea unui idiomatism cu echivalentul său este un etnocentrism care, repetat la scară largă, ar duce la situaţia absurdă ca personajele din *Typhoon* să se exprime *à la française*! Jocul cu echivalenţele atentează la limbajul operei. Echivalentele unei locuţiuni sau ale unui proverb nu le *înlocuiesc*. **A traduce nu înseamnă a căuta echivalenţe**. (Berman 1985: 80; italicele sunt preluate din textul lui Berman; aldinele, subl.n. — M. Ballard)

Este dificil să nu reflectăm, în schimb, asupra principiului enunţat de Marianne Lederer, teoreticiană şi formatoare de traducători:

> [...] pentru ca o expresie să fie inteligibilă, trebuie ca limba pe care o traducem să aibă sens, iar acesta, la rându-i, să se exprime în afara oricărei referinţe formale la limba de origine. Nu este suficient să înţelegem pentru a ne face înţeleşi, **ci este, hotărât, nevoie de o exprimare străină de orice asemănare cu forma**. (Lederer in: Seleskovitch et Lederer 1984: 33; subl. n. — M. Ballard)

Cine are dreptate? Trebuie neapărat ca cineva să aibă dreptate? Este posibil să ai 100% dreptate în acest domeniu? Oare este mai bine să ne ferim de poziţiile extreme? Putem încă adăuga la dosar faptul că principiul de traducere literală produce adesea un tip special de umor, exploatat ca material pedagogic (şi chiar discernământ) în lucrări precum cea a lui Jean-Loup Chiflet, *Sky my husband!* [Cerule, soţul meu!] sau ca resort comic în unele benzi desenate. Acest gen de procedeu şi efectele pe care le creează ne duc cu gândul la declaraţiile lui Malherbe în legătură cu propria-i maniera de a traduce:

> nu am vrut să dau naştere la lucruri groteşti, imposibil de evitat atunci când ne limităm la servitutea de a traduce *mot-à-mot*. Mi-e bine cunoscut gustul colegiului [12], însă mă opresc la cel al Luvrului. (Malherbe 1862: 464-465)

Se prea poate ca, pentru traducerea în „La Pléiade", Sylvère Monod să fi adoptat o soluţie conciliatoare: este păstrat textul lui Gide, pentru calităţile sale, dar este însoţit de note explicative şi adnotări rectificatoare. La fel ca în cazul lui „Bedlam", pentru care Monod indică:

> Bedlam este numele familiar pentru Bethleem Hospital, azilul de alienaţi mintal din Londra, fondat în 1547 ca schit, de multe ori transformat şi deplasat de-a lungul secolelor înainte de a fi transferat în afara oraşului. (Monod 1985: 1346)

Să recapitulăm problema: un nume azil pentru alienaţi mintal din Anglia — „Bedlam" — capătă o extensie care îi permite să desemneze prin metonimie orice azil de alienaţi. Prin extensie metaforică, termenul ajunge să desemneze (sau să califice) orice loc în care domneşte o agitaţie confuză acompaniată de zgomote şi/sau de ţipete (cf. definiţiilor din *OALD*, Lg *DELC* şi *SOED*). Această extensie metaforică împinge şi mai hotărât termenul în categoria substantivelor comune. OALD îl înregistrează fără majusculă şi il ilustrează prin exemplul următor: *What's happening in that room? It's like bedlam in there.*, a cărui traducere literală în franceză: „Que se passe-t-il dans cette pièce on se croirait à bedlam." [Ce se întâmplă în încăperea aceea? Parcă am fi la bedlam acolo]) ar fi cel puţin obscură şi

nefirească. Primul grad de semantizare adoptat de Ménard („on se croirait dans un asile d'aliénés/une maison de fous" [E ca într-un azil de alienaţi/ca într-o casă de nebuni]) nu ar fi îndeajuns. Fără îndoială, soluţia ar fi adoptarea direcţiei schiţate de dicţionarul *Robert & Collins* care inventariază şi o formă fără majusculă a lui *bedlam*, cu sensul de „tărăboi, larmă", şi pe care îl ilustrează prin exemplul următor: *the class was a regular bedlam*: „la classe faisait un chahut terrible" [clasa făcea un tărăboi teribil]. Asta deoarece contextul exemplului, extras din Conrad, sugerează clar că despre asta este vorba:

> *There was certainly a good deal of noise going on forward of the bridge*. (Conrad: 225)
> Effectivement on entendait passablement du bruit à l'avant de la passerelle. (Gide: 396)
> Il y avait un sacré vacarme à l'avant de la passerelle. (Ménard: 185)
> [Într-adevăr, se auzea larmă mare dinspre puntea de comandă. Conrad/Popescu 1959: 107. NdT — I. G.]

NP folosite metonimic permit elaborarea unor formulări specifice, puternic ancorate în cultura de origine şi ne putem imagina că o opţiune de traducere atentă la păstrarea acestei specificităţi importă termenul în traducere. Dar, în acest caz, specificitatea riscă adesea să degenereze într-o opacitate care nu era în intenţia autorului, de vreme ce expresia idiomatică sau figurată aspiră, dimpotrivă, să se adreseze imaginaţiei şi să facă în aşa fel încât redarea mesajului să fie şi mai uşoară, prin utilizarea clişeelor. Importarea expresiilor prefabricate se poate adeveri o opţiune interesantă de traducere, însă este evident că, pentru a comunica ceva, o astfel de politică nu va fi eficientă decât dacă este însoţită de note.

3. DESEMNATORII DE PERSOANE

Înainte de a trece la antroponime, vom analiza desemnatorii de persoane, apelativul şi porecla, ce pot să le înlocuiască sau să le însoţească. Legătură incontestabilă dintre antroponime şi apelative este subliniată de numeroşi lingvişti:

> Un al doilea tip de NP secundare este reprezentat de versiunile informale ale unor termeni ce desemnează legături de rudenie precum *tătic, buni, tuşică*. Fiind variante restricţionate de registru ale termenilor *tată, bunică, mătuşă* (engl. *uncle* „unchi" este invariabil), acestea nu sunt folosite întotdeauna ca substantive comune obişnuite, ca în sintagmele *tăticul meu,* „tatăl meu." Înţelesul lor relaţional se bazează, însă, pe identificarea persoanei de referinţă (de ex. persoana la al cărei bunic sau la a cărei bunică se face referire) acest lucru însemnând că termeni ca *tătic* sunt rareori însoţiţi de determinanţi care nu sunt posesivi (*?tăticul, ?orice mătuşică*), mai ales când au funcţia de subiect, funcţie care, în mod normal, cere „referinţă absolută" [etc.]. (Allerton 1987: 80, cité in Peeters 1999)

În conferinţa „Réflexions sur l'opposition nom propre/nom commun à travers le cas des appellatifs" [Reflecţii asupra opoziţiei nume propriu/substantiv comun cu ajutorul apelativelor], Jean Peeters a încercat să stabilească stadiul cercetărilor în domeniu, reluând într-o formă sintetică date prezentate în studiul său despre „La Traduction des appellatifs" [Traducerea apelativelor] (Peeters, 2001). Reţinem următoarele elemente pertinente scopului nostru: apelativul însoţeşte antroponimul cu funcţie vocativă şi totodată cu funcţie apelativă de asemenea); apelativul se deosebeşte de antroponim prin apartenenţa sa la lexicul limbii, particularitate care, la fel ca perceperea mesajului etimologic al antroponimului, impune traducerea lui.

3.1. APELATIVUL

Amintim că apelativul este un termen „folosit în comunicarea directă pentru a se adresa interlocutorului, denumindu-l sau indicând relaţiile sociale pe care locutorul le are cu acesta." (DLL: 43). Pe lângă funcţia de adresare, apelativul are, aşadar, şi funcţia de indicator al relaţiilor sociale, ale căror aspecte le vom examina, pornind de la cadrul restrâns al celor apropiate pentru a ne îndrepta spre cele publice.

3.1.1. Gama apelativului

Domeniu familial: *tata, mama, tătic, mami, mătuşă, unchi* etc.

'**Grandma'**, she said in a startled voice.
'What, **my pet**!'
'*You're* not to die.' Kezia was very decided.
'Ah, Kezia' — her grandma looked up and smiled and shook her head — 'don't let's talk about it.' (Mansfield: 78)

„**Bonne-maman**, dit elle d'une voix saisie.
– Quoi, **mon lapin** ?
– Toi, il ne faut pas que tu meures." Kezia parlait avec beaucoup de résolution.
„Ah, Kezia..." **Sa bonne-maman** leva les yeux, sourit et hocha la tête. „Ne parlons pas de ça". (Merle: 79)

[**Bunicuţo**, spuse ea cu o voce tremurândă.
– Ce-i, **puiule**?
– Nu vreau să mori. Kezia era foarte hotărâtă.
– Oo, Kezia...**Bunica** îşi ridică privirea, zâmbi şi dădu din cap.
– Hai să nu vorbim despre asta. NdT — A. B.]

Sylvia, fillette très raisonnable, n'osait avouer qu'elle avait eu parfois un peu peur, car il faut être bête pour avoir peur de **Mamie**, n'est-ce pas ? (R. Ikor)

Sylvia, who was a very sensible little girl, did not dare to admit that she had sometimes been a little afraid, because you must be silly to be afraid of ***Granny****, mustn't you?* (Charlot et *al*.: 54-55)

[Silvia, o fetiţă foarte serioasă, nu îndrăznea să admită că uneori îi fusese puţin teamă, căci trebuie să fii prostuţ să-ţi fie frică de **buni**, nu-i aşa? NdT — A. B.]

Registru mai mult sau mai puţin amical :

Eat your dinner, ***dear****, she said to Lucy, and began to toy with the meat she had once censured.* (E. M. Forester 1972: 9)

– Mangez donc **ma chère**, dit-elle à Lucy, tout en recommençant à chipoter avec le morceau de viande qu'elle venait de critiquer.

[Mănâncă, **dragă**, îi spuse ea lui Lucy şi începu să se joace din nou cu bucata de carne de care mai înainte nu-i plăcuse. NdT — A. B.]

'Your place looks like the World's Fair,' I said.
*'Does it?' he turned his eyes round absently. 'I have been glancing into some of the rooms. Let's go to Coney Island, **old sport**. In my car.'*
'It's too late.' (E. S. Fitzgerald: 88)

„Votre maison fait penser à l'Éxposition universelle!
- Ah, oui „Puis tournant les yeux vers elle d'un air distrait, il dit" Je visitais des chambres. Allons à Coney Island, **vieux frère**. Dans ma voiture.
- Il est trop tard."(V. Llona: 111)

[– Casa dumitale parcă ar fi o expoziţie universală, i-am spus.
- Da? Îşi întoarse atent ochii spre ea. Am trecut şi eu, fără rost, aşa, prin două-trei camere. Hai să mergem la Coney Island, **bătrâne**. Luăm maşina mea.
- E prea târziu. (Fitzgerald/Ivănescu: 87. NdT — A. B.]

Domeniul relaţiilor publice:

Romanul lui Orwell ilustrează foarte bine schimbarea apelativului cauzată de trecerea la un alt tip de societate:

*It was Mrs Parsons, the wife of a neighbour on the same floor. ('**Mrs**' was a word somewhat discountenanced by the Party — you were supposed to call everyone '**comrade**' — but with some women you used it instinctively).* (Orwell 1964: 20)

C'était Mme Parsons, la femme d'un voisin de palier. „**Madame**" était un mot quelque peu désapprouvé par le Parti. Normalement, on devait appeler tout le monde „**camarade**" mais avec certaines femmes, on employait „Madame" instinctivement. (Audiberti: 35)

[Este doamna Parsons, soţia unuia dintre vecinii de palier. „**Doamnă**"este apelativul destul de prost văzut de Partid — toată lumea ar trebui să-şi spună „**tovarăş**" sau „**tovarăşă**" —, dar cu unele femei îţi vine pe limbă instinctiv. Orwell/Gafiţa: 38. NdT — A. B.]

Domeniul profesional

Să luăm cazul termenului „Maître", titlu dat unui avocat sau notar francez; în engleză nu există echivalent şi persoana este numită pur şi simplu : „Dl"; acest lucru poate fi observat în romanul lui Stevenson *Dr Jeykell and Mr Hyde*:

> **Mr. Utterson the lawyer** was a man of a rugged countenance [...]. (Stevenson: 10)
> [**Dl Utterson, avocatul**, era un bărbat cu înfăţişare severă. [...]. NdT — A. B.]

Cei trei traducători pe care i-am consultat nu ţin cont de acest aspect în traducerile lor:

> **M.Utterson, notaire de son état**, était un homme à la mine sévère [...] (Naugrette: 11)
> [**Dl Utterson, notar de meserie**, era un bărbat cu înfăţişare severă]

> **M.Utterson, notaire de son état**, était un homme au visage sévère [...] (Reichen: 9)
> [**Dl Utterson, avocat de meserie**, era un bărbat cu faţă severă.]

> **M.Utterson exerçait la profession d'avoué**. Cet homme possédait un visage sévère [...] (Muray: 11)
> [**Dl Utterson exersa meseria de avocat**. Acesta avea o faţă severă.]

În schimb, în cazul traducerii în limba engleză a unui text francez, traducătorul va avea tendinţa să păstreze titlul francez întocmai. Am observat această practică în traducerile romanului *Madame Bovary*, unde Hopkins, pe lângă report, foloseşte şi o incrementare:

> Comme il s'ennuyait beaucoup à Yonville, où il était clerc chez **maître Guillamin**, souvent M. Leon Dupuis (c'était lui, le second habitué du Lion d'or) reculait l'instant de son repas, espérant qu'il viendrait quelque voyageur à l'auberge avec qui causer dans la soirée. (Flaubert [1856] 1957: 74-75)

Since he was vastly bored at Yonville, where he worked in the office of ***Maître Guillaumin, the lawyer****, Leon Dupuis (for he was the second of the Golden Lion's regulars) often postponed the hour of his dinner, hoping that some traveller might turn up at the inn whom he might spend the night chatting* (Hopkins [1981] 1987: 74)

Being very bored at Yonville, where he worked as a clerk at ***Maître Guillaumin's****, Monsieur Leon Dupuis — he was the second of the 'regulars' at the Golden Lion — tended to dine late, in the hope of finding some passing visitor at the inn whom to have an evening's conversation.* (Russell [1950] 1972: 92)

[Fiindcă se plictisea grozav la Yonville, unde era secretar la **notarul Guillaumin**, de multe ori domnul Leon Dupois (El era al doilea client obişnuit la „Leul de aur") lua înadins masa mai târziu, cu speranţa că va sosi la han vreun călător cu care să stea de vorbă în seara aceea. (Flaubert/Botez 1956: 93. NdT — A. B.]

Domeniul religios:

O parte din apelativele domeniului familial se regăsesc şi în acest domeniu:

Quand nous sommes arrivés, le prêtre s'est relevé. Il m'a appelé „**mon fils**" et m'a dit quelques mots. (Camus: 23)
As we approached, the priest straightened up. He said a few words to me, addressing me as ***'my son'*** *(Laredo: 19)*
[Când am sosit noi, preotul s-a ridicat. Mi-a zis „**fiule**" şi mi-a adresat câteva cuvinte. Camus/Horodincă şi Preda: 12. NdT — A. B.]

[la scène se passait dans un pensionnat religieux]
'Caithleen Brady, why don't you eat your cabbage? she asked.
'There's a fly in it, ***Sister****.' I said.* (E. O. Brien)

- Caithleen Brady, pourquoi ne mangez-vous votre chou? demanda-t-elle.
- Il y a une mouche dedans, **ma sœur**, répondis-je.

[scena se petrece într-un pension de maici]
- Caithleen Brady, de ce nu vă mâncaţi varza? întrebă ea.

– E o muscă în ea, **soră**, am răspuns eu. NdT — A. B.]

Brother Francis :(le) Frère François [Fratele Francisc]; în engleză se remarcă utilizarea unei forme mai învechite pentru anumite situaţii: „Mes biens chers **frères**": *my dear **brethern*** — [preaiubiţii mei **fraţi**].

Deşi echivalentul englez atestat pentru termenul fr. „abbé" [abate] este *Father* [părinte], se observă tendinţa traducătorilor englezi de a folosi împrumutul pentru menţinerea culorii locale:

> [...] enfin M. Bovary père exigea que l'on descendît l'enfant, et se mit à le baptiser avec un verre de champagne qu'il lui versa de haut sur la tête. Cette décision du premier des sacrements indigna **l'abbé Bournisien** ; [...] (Flaubert: 84)

> *Finally, Charles's father insisted on the child being brought down, and baptized it all over again by pouring a glass of champagne over its head. This mockery of the first of the sacraments roused the **Abbe Bournisien** to indignation.* (Hopkins: 85)
> (Russell foloseşte acelaşi termen în traducerea sa)

> [... în sfârşit, domnul Bovary-tatăl ceru să-i ducă neapărat copilul jos şi începu să-l boteze cu un pahar de şampanie pe care i-l turnă de sus în cap. Această derîdere a celei dintîi dintre taine îl scoase din sărite pe **părintele Bournisien**. Flaubert/Botez 1956: 103. NdT — A. B.]

Domeniul afectiv:

> *Philip touched my arm, 'Listen, you're not in any kind of trouble, are you, **hon?*** (W. Boyd)
> Philip me toucha le bras: „Dis-moi, t'as pas d'ennuis, hein, **mon chou**?" (Chr. Besse)
> [Philip mă atinse pe braţ: „Ascultă, **iubito**, n-ai cumva probleme, nu-i aşa?" NdT — A. B.]

Anumite apelative au dobândit o polisemie care se cere interpretată pentru obţinerea unei traduceri pertinente.

3.1.2. Polisemia anumitor apelative.

Pentru exemplificare, vom folosi cuvintele *lady* (doamnă), *sir* şi „monsieur" (domn)

a) Apelativul *lady* (doamnă)

Acesta poate avea o valoare socială curentă, ca, de exemplu, în cazul în care este folosit pentru a se adresa într-un mod politicos unei doamne sau unei domnişoare :

*'**Ladies** and Gentlemen!*
Mesadames, mesdemoiselles, messieurs!
[**Doamnelor, domnişoarelor** şi domnilor! NdT — A. B.]

– Et pour **Mademoiselle**? demanda le barman.
– Rien, répondit la femme. (R. Queneau: 160)
*'And for the **young lady**?' asked the barman.*
'Nothing' replied the woman. (B.Wright: 161)
[– Şi pentru **domnişoara**? întrebă barmanul.
Nimic, răspunse femeia. NdT — A. B.]

*'Listen here, **lady**!'*
Écoutez un peu, **ma petite dame**!
[– Ia ascultă, **doamnă**! NdT — A. B.]

Când e scris cu majusculă, acesta reprezintă un titlu care nu se traduce:

*The library door was closed. She knocked once, heard Lynley's voice and entered. He was sitting at his desk, his head resting in one hand and several folders spread out in front of him. **Lady Helen**'s first thought — with some considerable surprise as he looked up — was she had no idea he'd begun wearing spectacles to read. He took them off as he got to his feet. Denton stood, looking monumentally apologetic:*
'Sorry,' Denton said. 'I tried'
*'Don't blame him' **Lady Helen** said. 'I bullied my way in.' She saw that Denton had moved one step into the room. With another he would be close*

enough to put his hand on her arm and escort her back down the stairs and out into the street. (E. George 1941)

[Uşa bibliotecii era închisă. Bătu o dată, auzi vocea lui Lynley şi intră. El stătea la birou, cu capul sprijinit într-o mână, şi cu câteva dosare împrăştiate în faţă. Primul gând al lui **Lady Helen** — însoţit de o reacţie de uimire, când el îşi ridică privirea — era că habar nu avusese că el începuse să poarte ochelari de citit. Îi dădu jos când ea ajunse în dreptul lui. Denton se opri, cu o faţă spăşită.

– Scuze, spuse Denton, am încercat.
– E vina mea, spuse **Lady Helen**. Am intrat pe furiş. Ea văzu că Denton făcuse un pas înainte. Încă unul şi ar fi fost destul de aproape încât să o ia de braţ, să coboare scările cu ea şi să o scoată afară. NdT — A. B.]

„Traducerea" termenului riscă să dea naştere unui echivoc:

„Ne le réprimandez pas" dit **Madame Helène**. Je me suis faufilée. Elle vit que Denton avait avancé un pied dans la pièce. Avec quelqu'un d'autre, serait suffisamment près pour mettre sa main sur son bras et la reconduire, descendre les escaliers et sortir dans la rue (Étudiant de IIe année)

[Nu-l certaţi, spuse **doamna Elena**. Am intrat pe furiş. Ea văzu că Denton făcuse un pas în direcţia ei. Încă unul şi ar fi fost destul de aproape pentru a o apuca de braţ şi a o conduce, a coborî scările şi a ieşi în stradă. NdT — A. B.]

Traducere propusă :

Inutile de lui faire des reproches, intervint **Lady Helen**. J'ai forcé le passage. Elle vit que Denton avait fait un pas en avant. Un autre pas et il serait suffisamment proche pour la prendre par le bras et la raccompagner en bas jusque dans la rue.

[E vina mea, spuse **Lady Helen**; am intrat cu forţa. Ea văzu că Danton făcuse un pas în faţă. Încă unul şi ar fi fost îndeajuns de aproape pentru a lua de braţ şi a o scoate afară în stradă. NdT — A. B.]

b) Apelativul *sir*

În primul rând, acesta trebuie **deosebit de *Sir* scris cu majusculă**, care reprezintă un apelativ folosit pentru „baroni" şi „cavaleri", titluri semi-nobiliare atribuite de suveranul britanic; acest apelativ, urmat de prenumele sau de prenumele şi numele persoanei, nu se traduce:

> *At eleven in the morning (just as a heavy shower fell from the smoke-canopy above the roaring streets) the municipal authorities, educational dignitaries and prominent burgesses of Kingsmill assembled on an open space before the college to unveil a statue of **Sir** Job Whitelaw. The honoured baronet had been six months dead*. (G. Gissing [1892] 1970: 15)

> À onze heures du matin (au moment même ou une forte averse s'abattait depuis la voûte enfumée surplombant les rues pleines de bruit) les autorités municipales, les dignitaires de l'éducation et les citoyens importants s'assemblèrent sur l'esplanade du collège universitaire pour dévoiler une statue à l'effigie de **Sir** Job Whitelaw. *Le baronnet* que l'on honorait ainsi était décédé depuis six mois.

> [La unsprezece dimineaţa (tocmai în momentul în care o ploaie se abătu de pe acoperişul afumat de deasupra străzilor zgomotoase) autorităţile municipale, demnitarii din educaţie şi persoanele de vază din Knigsmill se adunară în curtea universităţii pentru a dezveli statuia lui **Sir** Job Whitelaw; baronul în cauză era mort de şase luni. NdT — A. B.]

Ar fi fost, bineînţeles, o greşeală dacă s-ar fi tradus (aşa cum am găsit în alte traduceri) cu „Domnul Job Whitelaw". Iată o altă exemplificare:

> [Cele două personaje tocmai s-au salutat]

> *'Then what might your meaning be in calling me «**Sir John**» these different times, when I be plain Jack Durbeyfield, the haggler?'[...]*
> *'It was on account of a discovery I made little time ago, whilst I was hunting up for pedigrees for the new country history. I am Parson Tringham, the antiquary, of Stagfoot Lane. Don't you really know, Durbeyfield, that you are the lineal representative of an ancient and knightly family of the d'Ubervilles [...]* (Th.Hardy [1891] 1965: 13-14)

– Alors, pourquoi donc que vous m'appelez tout le temps **Sir John**, alors que j'suis tout bonnement Jack Durbeyfield, le revendeur ?
– À cause d'une découverte que j'ai faite il y a peu de temps, en étudiant les généalogies pour la nouvelle histoire du comte. Je suis le pasteur Tringham, l'érudit local, j'habite dans Stagfoot-Lane. Ignorez-vous vraiment, Durbeyfield, que vous êtes le représentant en ligne directe de la vieille famille des chevaliers d'Ubervilles.

[– Ei, şi de ce mi-oi fi zicând mereu **Sir John**, cînd eu sunt de fapt Jack Durbeyfield, precupeţul şi nimic mai mult.
– Din pricina unor descoperiri pe care le-am făcut de curînd, pe când cercetam genealogiile familiilor de pe meleagurile astea ca să întocmesc o nouă istorie a comitatului. Sunt pastorul din Stagfoot Lane, specialist în antichităţi. Dar ia spune-mi, Durbeyfield, nu ştiai că eşti urmaş direct din vechea familie a cavalerilor d'Uberville. [...] (Hardy/Ralea şi Cîncea 1961: 2. NdT — A. B.]

Vom arăta că, în funcţie de context, apelativul engl. *sir* are diverse echivalente în franceză, astfel încât s-ar putea spune că polisemia reiese din traducere:

(1) **Domn**

[primul interlocutor se adresează unei gravuri reprezentând un artist]

'Morning, darling,' he said again, stretching. 'Tipping down as usual.'
*'Morning, **sir**', came an unexpected reply from his sitter, the sitting room that made up his quarters in college. The voice was loud and possessed of a rich Oxfordshire burr. It belonged to Sproat, his scout.* (Boyd: 180)

„Bonjour, chérie! Répéta-t-il en s'étirant. Toujours aussi penchée?
– Bonjour, **monsieur**!" La réponse inattendue lui parvint du petit salon qui complétait ses appartements au collège.
La vois, forte et empreinte d'un riche accent oxonien appartenait à Sproat, son domestique. (Besse: 200)

[– Neaţa' dragă! spuse el din nou, întinzându-se. Iar te-ai mişcat.
– Neaţa' **domnule**! veni un răspuns neaşteptat din salonaşul ce făcuse parte din locuinţa sa în timpul facultăţii. Era o voce puternică, cu un

accent proeminent de Oxfodshire. Era a lui Sproat, servitorul său. NdT — A. B.]

(1) O formă oralizată din cauza contextului:

And then a hansom-cab came clock-clocking slowly along the road, also going to draw up for the dinner hour at the quiet place opposite. But the driver spied the angry couple.
*'Want a cab, **sir**?'* (Lawrence [1923] 1963: 14)

Au même moment un cab s'en vint lentement, cahin-caha, le long du chemin. Il allait, lui aussi, s'arrêter en face pour l'heure du diner, mais le conducteur aperçut le couple en colère.
– Vous voulez un cab, **m'sieu**? (Rances 1933: 10)

[Tocmai atunci o cabrioletă venea alene, abia-abia, de-alungul drumului şi urma să se oprească pentru cină la locul liniştit de peste drum. Dar vizitiul văzu cuplul care se certa.
– Vă duc undeva, **domnu**'? NdT — A. B.)

Se poate vorbi, în acest caz, de un transfer al mărcii oralităţii: în engleză, oralitatea este marcată de lipsa auxiliarului şi a subiectului (*do you*), termenul *sir* fiind prea scurt pentru a fi modificat; în franceză, traducătorul a ales să marcheze oralitatea printr-o contragere a cuvântului „monsieur" [13].

(1) **Un grad militar: „Domnule Căpitan, domnule Locotenent etc."**

Captain Hogg made a point of complaining at least once a meal about the menu of cooking. 'Beef!' he would exclaim, contemptuously spitting out a half-chewed morsel as big as a golf ball. 'Flea-ridden cow, more likely! Where the devil did you dig this up from, Mr. Whimble?'
*'Fresh on board this trip, **sir**. Saw it loaded with my own eyes, if I may respectfully say so, **sir**.'*
'I don't believe you, Mr.Whimble. You've had this in the freezer since last voyage, or I'm a Dutchman. What do you say, eh, Doctor? (R. Gordon, *Doctor at sea*, 1453)

Le capitaine Hogg ne manquait pas de se plaindre du menu ou de la préparation des plats au moins une fois par repas. „Du bœuf, ça!" Lançait-il, recrachant avec dédain un morceau à demi-mâché de la taille d'une balle de golf. „De la vieille carne, oui! Ou diable avez-vous déniché ca, M.Whimble?"
– C'est de la viande tout fraiche qu'on a embarquée pour ce voyage. Je l'ai vu faire de mes propres yeux, **mon capitaine**, si je peux me permettre.
– Je ne vous crois pas, M. Whimble. Elle este dans la glacière depuis le dernier voyage, j'en mettrais ma tête à couper. Qu'en dites-vous, Docteur, hein?

[Căpitanul Hogg îşi făcuse un obicei din a se plânge, la fiecare masă, de meniu sau de pregătirea mâncării. „Asta-i carne de vită!" exclama, scuipând cu dispreţ o bucată pe jumătate mestecată de mărimea unei mingi de golf. „Carne râncedă mai degrabă! De unde naiba ai mai luat-o şi pe asta, D-le Whimble?"
– A fost adusă proaspătă, pentru călătoria asta, **domnule căpitan**! dacă-mi permiteţi, chiar eu am văzut când au descărcat-o.
– Nu te cred, D-le Whimble! Asta-i în congelator de tura trecută, pot să bag mâna-n foc. Ce zici Doctore, hm? NdT — A. B.]

Referitor la traducerea franceză de mai sus, observăm că este de preferat ca termenul *sir* să nu fie tradus decât o dată; fiind scurt, el trece uşor în engleză, spre deosebire de termenul francez „mon capitaine" [domnule căpitan] care nu prea suportă repetiţia.

'Colonel Youell of the KAR told me you'd farmed around Taveta. He thought it might be useful if we could get though the Usambara Hills a bit further down. He seemed to think we could cut through from the lake Jipe to Kahe directly. What d' you say? Oh, thanks,' he accepted from the brigade major.
'Can't be done, sir,' Temple said, suddenly consumed with homesickness on hearing Lake Jipe mentioned. (Boyd 1953: 2271)

„Le colonel Youell, des KAR, m'a raconté que vous aviez une ferme dans la région de Taveta. À son avis, ça nous rendrait service de traverser les collines d'Umsara un peu plus bas. Il pense qu'on peut couper

directement du lac Jipe à Kahe. Qu'en dites-vous? Ah! Merci!" Il prit son verre des mains du major.
„Impossible, **mon général**" dit Temple soudain ronge de nostalgie à l'évocation du lac Jipe. (Besse: 254)

[„Colonelul Youell, de la KAR mi-a spus că v-aţi făcut casă pe lângă Taveta. Se gândea că ne-a prinde bine să traversăm dealurile Usambara puţin mai în jos. Crede că putem să ajungem direct de la Lake Jake până în Kahe. Ce părere ai? Mulţumesc!" spuse, luându-şi băutura de la maior.
– „Nu se poate, **domnule general**", spuse Temple, căruia discuţia despre Lake Jake îi trezise brusc un dor de casă. NdT — A. B.]

c) Apelativul „Monsieur" (domn)

Lexicul diferit al limbilor engleză şi franceză face ca *sir* şi „Monsieur" să nu coincidă decât în cazul vocativ şi atunci când sunt folosite fără NP:

– Pour moi, dit-il, ce sera un verre d'eau.
– Bien, **Monsieur**, répondit le barman. (R. Queneau)
'I'll have a glass of water,' he said.
*'Very good, **sir**' replied the barman* (B. Wright [1966] 1971: 159)
[– Eu vreau un pahar cu apă, spuse el.
Sigur că da, **domnule**, răspunse barmanul. NdT — A. B.]

Când este însoţit de un patronim, „Monsieur" are ca echivalent *Mr*:

Devant la porte, il y avait une dame que je ne connaissais pas: „**M. Meursault**", a dit le directeur. (Camus: 23)
*By the door there was a woman I hadn't seen before. 'This is **Mr Meursault'**, the warden said.* (Laredo: 19)
[În faţa uşii am găsit o doamnă pe care nu o cunoşteam: „**Domnul Meursault**", a spus directorul. Camus/Preda: 12. NdT — A. B.]

Iată un exemplu care ilustrează foarte bine cele două variante (*sir, Mister*) într-o manieră contrastivă:

[Primul locutor tocmai intrase în biroul unui agent de asigurări]

'Can't we open the curtains?' he asked weakly. The stifling atmosphere was worse than the government offices.
'Not a curtain, ***my dear sir, Mr****....?'*
'Smith.'
'Mr. Smith*. Not, I repeat, a curtain.'* (Boyd: 124)

„On ne pourrait pas ouvrir les rideaux? Demanda-t-il faiblement. L'atmosphère était encore plus suffocante que celles des bureaux du Gouvernement.
Ce n'est pas un rideau, mon cher monsieur, monsieur...?
– Smith.
– Monsieur Smith. Ce n'est pas, je le répète, un rideau."

[– N-am putea trage perdelele? întrebă el cu o voce moale. Atmosfera era mai apăsătoare decât cea din birourile Guvernului.
– Nu e o simplă perdea, **dragă domnule...**?
– Smith.
– **Domnule Smith**. Vă spun, nu e o simplă perdea. NdT — A. B.]

Atunci când face referire, într-o formă politicoasă, la un bărbat, „monsieur" are ca echivalent în engleză „gentleman":

Un cheval, qui se trouvait au bar, se pencha et proposa à la femme de prendre un verre avec lui, ainsi qu'**au monsieur** qui l'accompagnait. (R. Queneau: 163)

A horse who happened to be sitting at the bar leant over and asked the woman if she'd like to have a drink with him, likewise ***the gentleman*** *accompanying her.* (B. Wright: 163)

[Un cal, care era la bar, se aplecă şi îi propuse doamnei, cât şi **domnului** care o însoţea, să bea ceva cu el. NdT — A. B.]

În ultimul rând, construcţia: „Monsieur + titlu" are un regim diferit faţă de construcţia „monsieur + NP" exemplificată mai sus. Vom arăta acest lucru prin trei cazuri:

(1) — folosirea lui „sir" cu o valoare generală poate crea impresia unei entropii:

„Vous ne pouviez subvenir à ses besoins. Il lui fallait une garde. Vos salaires sont modestes. Et tout compte fait, elle était plus heureuse ici." J'ai dit: „**Oui, monsieur le Directeur.**"

You weren't able to look after her properly. She needed a nurse. You only have a modest income. And all things considered, she was happier here. I said, 'Yes, Sir.' (Laredo: 10)

[„Nu aveai cu ce s-o întreţii. Ea avea nevoie de o îngrijitoare. Salariile voastre sunt mici. Şi la urma urmelor, ea era mai fericită aici." Am spus: „**Da, domnule director**." Camus/Preda: 4. NdT — A. B.]

(2) — Când se adresează unui ministru, francezul va folosi titlul acestuia precedat de apelativul „domnule" sau „doamnă":

Pourriez-vous nous dire **Madame/Monsieur le ministre**... ?
[Ne puteţi spune **Doamnă/Domnule ministru**...?]

Această formulă se păstrează şi în engleza americană:

*'Could you tell us **Mr/Madam Secretary**...?'*

În engleza britanică nu se menţionează decât titlul:

[primul interlocutor este Sir Paul Berowne, secretar de stat; cel de-al doilea, comandantul Dagliesh din Scotland Yard]

Berwone said:
'You aren't, of course, about to utter heresy — that we ought to have a national force,'[...]
*'No. But it might be better to have one by will and intention that by default. De jure, **Minister**, not de facto.'* (R. D. James: 28)

– „J'ai l'impression que vous êtes sur le point de proférer une hérésie, fit Berowne. Vous n'allez tout de même pas me dire qu'il nous faudrait une police nationale."

„Non, quoiqu'il vaudrait mieux que nous en ayons une par chois délibéré plutôt que par défaut. De jure, **monsieur le secrétaire d'État**, et non de facto." (L. Rosenbaum: 40-41)

[Sper că nu aveţi de gând să spuneţi o blasfemie, cum că ar trebui să avem o poliţie naţională, spuse Berowne.
– Nu, deşi ar fi mai bine să se întâmple de bunăvoie, decât de la sine. Mai bine *de jure*, **domnule secretar de stat**, decât *de facto*. NdT — A. B.]

(3) — În cele din urmă, trebuie subliniat faptul că „monsieur" însoţit de un titlu poate cunoaşte diferite **variante de traducere în funcţie de variantele adoptate de traducători**.

Fiind la tribunal, domnul Meursault este interogat de judecător şi răspunde: „Oui, **monsieur le President**" [„Da, **domnule Judecător**"] (Camus: 129). Gilbert foloseşte hiperonimul: „Yes, **sir**" [„Da, **domnule**"], în timp de Laredo şi Ward preferă o formulă mai clară: Yes, **Your Honour [**„Da, **domnule judecător**"].

d) Explorarea unei largi palete de posibilităţi

Titlurile de mai sus nu apar decât alături de apelative propriu-zise, care se folosesc în relaţiile intersubiective. Există titluri care nu se folosesc decât alături de un nume propriu (*Lady, Sir*). Unele dintre acestea au echivalente atestate în limba-ţintă (*Queen Elizabeth*: reine Elizabeth: [regina Elisabeta]); pentru altele care nu au echivalent, s-a folosit reportul (Lady Helen: Lady Helen [Lady Helen]). Noi vom supune analizei un caz mai puţin clar, pentru care există o gamă întreagă de posibilităţi:

*Detective-Inspector **the Honourable** John Massingham desliked helicopters, which he regarded as noisy, cramped and frighteningly unsafe. [...]*
Dagliesh glanced at his companion, at the strong, pale face, the patter of freckles over the craggy nose and wide forehead, and the thatch of red hair under the headphones, and thought how like the boy was to his father, that redoubtable, thrice decorated peer, whose courage was equaled only by his obstinacy and naïveté. The marvel of the Massinghams was that a lineage going backto five hundred years could have produced so many generations of amiable nonentities. (P. D. James)

[Domnului Inspector Principal, **Onorabilului** John Massingham nu-i plăceau elicopterele, considerându-le zgomotoase, mici şi foarte primejdioase.[...]
Dagliesh se uită scurt la tovarăşul său, la faţa lui impunătoare şi palidă, cu pistrui pe nasul butucănos şi pe fruntea lată şi cu claia de păr ce ieşea de pe sub căşti şi se gândi cât de mult semăna băiatul cu tatăl său, acel lord impunător şi cu trei rânduri de decoraţii, care avea încăpăţânare şi naivitate pe cât avea curaj. Minunăţia familiei Massingham era că timp de cinci sute de ani putuse să dea naştere la atâtea generaţii de neisprăviţi plăcuţi. NdT — A. B.]

Prima soluţie traductivă ar consta în traducerea engl. „*Honourable*" prin fr. „honorable" [onorabil]. Consultând însă dicţionarele, descoperim informaţii foarte diferite ca lungime.

– Dicţionarul *Petit Robert* consemnează ca un prim sens: „(despre deputaţi) cel care merită să fie onorat, stimat (sec. al XIX-lea, după englezescul *honourable*).

– Dicţionarul *Robert des anglicismes* confirmă întrebuinţarea anterioară a vocabulei, atestată în limba franceză din secolul al XVIII–lea pentru a desemna un membru al guvernului sau al parlamentului; şi menţionează că acest titlu este dat unui număr mare de personalităţi importante din guvern şi din Ministerul Justiţiei din Anglia şi din Statele Unite ale Americii.

— Dicţionarul *Grand Harrap's* este cel care indică sensul ce reiese din contextul de mai sus: „titlu dat fiilor cei mici de conţi, precum şi fiilor şi fiicelor de lorzi care se află mai jos de rangul de marchiz".

Prin urmare, mai multe traduceri ar fi posibile:

1. **francizarea totală** cu entropie inerentă: „Monsieur l'Inspecteur principal..." [Domnul Inspector Principal...]

2. **împrumut** cu păstrarea culorii locale, dar şi cu oarecare opacizare semantică: „L'Honnorable Inspecteur Principal, John Massingham..." [**Onorabilul** Inspector Principal, John Massingham...]

3. **explicitare cu incrementare imediată a unei informaţii** cuprinse mai departe în text: „Monsieur l'Inspecteur principal.../L'Honnorable Inspecteur Principal, John Massingham, **descendant d'une illustre famille**..."[Domnul Inspector Principal/Onorabilul Inspector Principal, John Massingham, **descendent dintr-o familie de renume**].

3.1.3. Conotaţia

Se impune să reamintim că apelativele sunt indicatori de stabilire a relaţiei sociale dintre locutor şi alocutor sau, pur şi simplu, a poziţiei sociale pe care o are persoana în cauză, acestea au totodată şi conotaţii care dau informaţii suplimentare referitoare la tipul de relaţie sau la registrul în care aceasta se desfăşoară.

a) **Opoziţia: registru neutru:** *mother*/„maman" [mamă]/**registru informal:** „*Ma*/„m' man"[mami]

Vom exemplifica primul registru cu celebra frază de început a romanului *L'Étranger* [*Străinul*]:

> Aujourd'hui **maman** est morte. Ou peut-être hier, je ne sais pas. (Camus: 7)
> [Astăzi a murit **mama**. Sau poate ieri, nu ştiu. Camus/Preda: 3. NdT — A. B.]

Doi dintre traducători adoptă unul din echivalentele posibile în engleză; Ward foloseşte în mod îndrăzneţ reportul. Niciunul nu foloseşte însă termenul informal „*mum*" (mami):

> **Mother** died today. Or maybe yesterday, I can't be sure. (Gilbert: 13)
> [Azi a murit **mama**. Sau, poate ieri; nu ştiu sigur. NdT — A. B.]

> **Mother** died today. Or maybe yesterday, I don't know. (Laredo: 9)
> **Maman** died today. Or yesterday maybe, I don't know. (Ward: 3)
> [Azi a murit **mama**. Sau poate ieri, nu ştiu. NdT — A. B.

În exemplul următor, registrul informal este evidenţiat de reacţia interioară a eroinei:

> [Într-un compartiment de tren la începutul secolului]
>
> *A party of four together — mother, father and two daughters — blundered in, all greatly excited. It's all right, Ma -you let me', said one of the daughters, hitting her mother's bonnet with a handbag she struggled to put in the rack.*

Miss Winchelsea detested people who banged about and called their mother 'Ma'. (Wells: 993)

Un groupe de quatre personnes très agitées — le père, la mère et les deux filles — fit une entrée intempestive. „T'inquiète pas, m'man... laisse moi donc faire" dit l'une des filles, en heurtant le chapeau de sa mère avec un sac qu'elle s'efforçait de mettre dans le filet à bagages. Mlle Winchelsea avait horreur des énergumènes qui appellent leur mère : „**M'man**."

[Un grup de patru persoane — mama, tata şi două fiice — intrară valvârtej, toate foarte exaltate. „Stai liniştită, mami, lasă-mă pe mine", spuse una dintre fiice lovind pălăria mamei cu o geantă de mână pe care se chinuia să o pună în suportul de bagaje. Dra Winchelsea ura persoanele repezite care-i spuneau mamei lor **„mami".** NdT — A. B.]

b) **Opoziţia între registrul neutru (formal) şi registrul familiar sau infantil în domeniul familial:**

***Aunt** Alexandra ignored my question*. (H. Lee in Ballard *et al*.: 12)
Tante Alexandra ne releva pas ma question. (Ballard *et al*.: 12)
[**Mătuşa** Alexandra nu-mi răspunse la întrebare. NdT — A. B.]

The fat boy stood by him, breathing hard. 'My auntie told me not to run,' he explained, 'on account of my asthma.' (Golding: 9)

Le gros garçon resta planté prés de lui, respirant fortement.
Ma tante m'a dit de ne jamais courir, expliqua-t-il. Rapport à mon asthme (Tranec: 11)

[Grăsanul se opri lângă el suflând din greu.
— Mătuşica mi-a spus să nu fug, fiindcă sufăr de astmă, explică el. NdT — A. B.]

După cum se observă este vorba de o subtraducere, termenul „ma tatie" [mătuşica] fiind mai potrivit.

c) Opoziţia: registru afectiv demodat-registru mai modern

Grandmother [bunică] poate fi consierat un echivalent neutru al termenului „grand-mère". Într-un text din 1921, K. Mansfield foloseşte

„*grandma*" [mama-mare), termen datat astăzi şi al cărui echivalent contextul ar putea fi „grand-maman" [mama-mare]:

> '***Grandma'**, she said in a startled voice.*
> *'What, my pet?'*
> *'You're not to die.' Kezia was very decided.*
> *'Ah, Kezia' — her grandma looked up and smiled and shook her head — 'don't let's talk about it.'* (Mansfield: 78)

> „**Bonne-maman**, dit elle d'une voix saisie.
> – Quoi, mon lapin ?
> – Toi, il ne faut pas que tu meures." Kezia parlait avec beaucoup de résolution.
> „Ah, Kezia..." Sa bonne-maman leva les yeux, sourit et hocha la tête. „Ne parlons pas de ca." (Merle: 79)

> [**Bunicuţo**, spuse ea cu o voce tremurândă.
> – Ce-i, **puiule**?
> – Nu vreau să mori. Kezia era foarte hotărâtă.
> – Oo, Kezia...**Bunica** îşi ridică privirea, zâmbi şi dădu din cap.
> – Hai să nu vorbim despre asta. NdT — A. B.]

Într-un text contemporan, echivalentul lui *granny/grannie* (care poate fi asociat cu „mémé") ar putea fi : „mamie" [buni]

> Sylvia, fillette très raisonnable, n'osait avouer qu'elle avait eu parfois un peu peur, car il faut être bête pour avoir peur de **Mamie**, n'est-ce pas? (R. Ikor)

> *Sylvia, who was a very sensible little girl, did not dare to admit that she had sometimes been a little afraid, because you must be silly to be afraid of **Granny**, mustn't you?* (Charlot *et al*.: 54-55)

> [Silvia, o fetiţă foarte serioasă, nu îndrăznea să admită că uneori îi fusese puţin teamă, căci trebuie să fii prostuţ să-ţi fie frică de **buni**, nu-i aşa? NdT — A. B.]

d) Opoziţia între registrul amical demodat şi registrul agresiv modern:

Vom exemplifica primul registru printr-un un citat din *The Great Gatsby* [Marele Gatsby] (1926)

'Your place looks like the World's Fair,' I said.
'Does it?' he turned his eyes round absently. 'I have been glancing into some of the rooms. Let's go to Coney Island, ***old sport****. In my car.'*
'It's too late.' (E. S. Fitzgerald: 88)

„Votre maison fait penser à l'Éxposition universelle!
– Ah, oui?" Puis tournant les yeux vers elle d'un air distrait, il dit „Je visitais des chambres. Allons à Coney Island, **vieux frère**. Dans ma voiture.
– Il est trop tard."(V. Llona: 111)

[– Casa dumitale parcă ar fi o expoziţie universală, i-am spus.
– Da? Îşi întoarse atent ochii spre ea. Am trecut şi eu, fără rost, aşa, prin două-trei camere. Hai să mergem la Coney Island, **bătrâne**. Luăm maşina mea.
– E prea târziu. (Fitzgerald/Ivănescu: 87. NdT — A. B.]

Exempul următor ilustrează o extensie relativ recentă a sensului termenului *brother* [frate]:

I called again for Peter and wrenched my arm free of Carriscant's grip. Peter came quickly behind him and clutched his elbow, pulling them together, 'OK, ***brother****, outside.'* (Boyd [1993] 1994: 16)

Je rappelai Peter et arrachai mon bras à la prise de Carriscant.
Peter surgit très vite derrière l'homme et le saisit par les coudes „OK, **coco**, dehors!" (Besse: 28)

[L-am chemat din nou pe Peter şi mi-am smuls braţul din strânsoarea lui Carriscant. Peter a venit repede prin spatele lui şi l-a prins de coate.
— Gata, **amice**, afară! NdT — A. B.]

3.1.4. Tendinţe ale discursului

Este posibilă folosirea noţiunii de tendinţe ale discursului cu privire la apelative, atunci când se ia în considerare preferinţa vorbitorilor pentru anumite tipuri de apelative.

a) Tendinţe anglo-saxone

În general, anglo-saxonii folosesc mult mai des apelativele în conversaţie; în traducerea în franceză, se poate constata o diminuare a numărului acestora.

> Engleză e plină de vocative. Se spune mereu „dragă" sau „Tom", dar „aminteşte-ţi, Barbara" este mai puţin frecvent. Spre deosebire de engleză, în franceză nu se pronunţă atât de des numele persoanelor cu care se vorbeşte. Dacă totuşi se întâmplă aşa, este pentru a da o notă exotică sau iritantă sau de alt tip. (Kahane: 148-149. NdT — A. B.)

Se observă, de-asemenea, preferinţa anumitor vorbitori anglo-saxoni pentru folosirea apelativelor pseudoafective în limbajul familiar.

> [un proprietar atrage atenţia uneia dintre locatare pentru neglijenţă]
>
> *'It's no good. I've told you twice about it and you've done nothing' he said gobbling like a Norfolk turkey and thrusting hsi fat, pink face at the girl before she had fully entered the room. 'You'll have to go,* ***duckie****'. He called everyone* ***duckie*** *or* ***dear****.* (A. Wilson 1956: 49)
>
> „Ce n'est pas bien. Je vous l'ai déjà dit deux fois et vous n'avez rien fait, dit-il en gloussant comme un dindon de Norfolk et en projetant son gros visage lisse et rose sous le nez de la fille avant même qu'elle eût pénétré dans la pièce. Je vais devoir vous mettre à la porte, **mon chat**". Il appelait tout le monde „**mon chat**" ou „**mon chou**".
>
> [Nu-i bine deloc. Ţi-am spus de două ori până acum şi degeaba, spuse el bolborosind ca un curcan şi apropiindu-se de fată cu faţa lui grasă, fină şi rozalie, înainte ca ea să fi intrat în cameră. Va trebui să pleci, **drăguţă**. El tuturor le spunea **drăguţă** sau **dragă**. NdT — A. B.]

Sau, într-un magazin de exemplu, s-ar putea folosi apelativul *love* (dragă) pentru a se adresa unui client care e, deci, o persoană complet necunoscută; într-un asemenea context, *Thanks love* s-ar putea reda prin „Merci madame/monsieur!" [Mulţumesc doamnă/domnule] sau, mai literal, prin : „ma jolie/ma cherie!" [dragă/drăguţă].

b) Tendinţe franţuzeşti

Francezul (politicos sau bine crescut) va avea tendinţa de a-şi presăra discursul cu „Monsieur/Madame", mai ales în ceea ce priveşte formulele de salut: „Bonjour Monsieur/Bonjour Madame" [Bună ziua, domnule/bună ziua, doamnă], formule care nu au neapărat ca echivalente cu engl. *sir/madam*, mai ceremonioase şi mai respectuoase. Referitor la acest aspect, am observat că traducătorii manifestă două tendinţe destul de simptomatice:

> *The only things in the kitchen that did not sneeze were the cook and a large cat which was sitting on the hearth and grinning from ear to ear.*
> *'**Please would you tell me**,' said Alice a little timidly, for she was not quite sure whether it was good manners to speak first, 'why your cat grins like that?'*
> *'It's a Cheshire cat,' said Duchess, and that's why.'* (Caroll: 48-49)

> [Singurele fiinţe din bucătărie care nu strănutau erau bucătarul şi o pisică mare care stătea pe cuptor şi rânjea cu gura până la urechi.
> **– Îmi puteţi spune, vă rog**, spuse Alice cu o oarecare sfială, deoarece nu ştia dacă se cuvenea să vorbească ea întâi, de ce rânjeşte aşa pisica dumneavoastră?
> – Pentru că e o pisică din Cheshire, spuse ducesa, de aceea. NdT — A. B.]

Henri Parisot traduce destul de literal pasajul subliniat cu aldine:

> **Voudriez-vous, je vous prie, me dire**, demanda Alice assez timidement... (Parisot: 161)

Jacques Papy pare a se adapta mai mult la tendinţele discursului francez şi introduce un apelativ:

> **S'il vous plait, madame**, demanda Alice assez timidement, car elle n'était pas sure qu'il fut très poli de parler la première [...] (Papy: 82-83)

> [**Vă rog, doamnă**, întrebă Alice cu o oarecare sfială, nefiind foarte sigură dacă era politicos să vorbească ea întâi. NdT — A. B.]

3.1.5. Perspectivă istorică şi strategii de traducere

Orice studiu de traducere trebuie să ia în considerare cei doi poli între care această operaţie oscilează mereu: aclimatizarea şi păstrarea „parfumului străin"; şi, din această perspectivă, traducerea apelativelor prezintă aspecte interesante şi semnificative.

În privinţa traducerii NP ca semnificant (capitolul 1), am avut ocazia de a semnala opoziţia dintre cei care preferă să traducă apelativele cele mai frecvente însoţindu-le de un nume propriu (Miss Winchelsea/Mlle Winchelsea [Dra Winchelsea]) şi cei care preferă să păstreze nota exotică.

Această opoziţie este mai evidentă când apelativul este folosit singur. După cum am observat, în general, acesta se traduce astfel:

> *Having made that clear, he said 'Good evening,* ***sir****' and left.* (Greene: 56)
> Après quoi il dit : „Bonsoir, **monsieur**" et se retira. (Nordon: 57)
> [După care zise „Bună ziua, **domnule**" şi plecă. NdT — A. B.]

Nota exotică este mult mai puternică dacă traducătorul păstrează acest apelativ:

> *At the gates Paul tipped the porter.*
> *'Well, good-bye, Blackall,' he said. I don't suppose I shall see you again for some time.'*
> *'No,* ***sir****, and very sorry I am to hear about it.'* (Waugh)
>
> Au portail, Paul donna son pourboire au concierge.
> – Adieu, Blackwall, dit-il. Je ne pense qu'on se revoie de sitôt ? J'en ai peur, **sir**, et croyez bien que je regrette tout ce qui vous arrive. (H. Evand: 18)
>
> [La poartă, Paul îi dădu bacşis portarului.
> – Rămâi cu bine, Blackall, spuse el. Nu cred că n-o să ne revedem prea curând.
> Nici eu, **sir**, şi credeţi-mă că-mi pare foarte rău. NdT — A. B.]

Spre deosebire de această practică, observaţiile lui Gaspar de Tende, în *Regulile traducerii,* reprezintă indicaţii foarte importante în

legătură cu strategiile de aclimatizare folosite frecvent în secolul al XVIII-lea :

> Numele proprii din scrisori sau din alte scrieri în latină, nu se traduc luând în considerare pur şi simplu semnificaţia numelui, ci prin *Domnule, dragul meu, fiul meu*. Trebuie doar ca acestea să nu fie nume de sclavi sau de valeţi; căci nu ar prea indicat ca un stăpân să-i scrie „Domnule" sclavului sau valetului său.
> Exemplu:
> Am remarcat, **dragul meu Brutus**, că **domnul Cato, unchiul dumneavoastă**, spunându-şi părerea în Senat, o însoţeşte adesea de cele mai serioase maxime filozofice. (de Tende 1660: 12-13. NdT — A. B.)

3.2. SUPRANUMELE

În literatura modernă, **supranumele** joacă un rol asemănător numelui personajelor din scrierile cu caracter moralizator sau din poveşti şi se traduce. În general, supranumele este format pornind de la o caracteristică fizică sau morală.

În măsura în care este compus din elemente aparţinând unor substantive comune, supranumele ar trebui să poată fi tradus fără probleme; vom oferi două exemplificări. Prima, din incipitul romanului *Jane Eyre* de Charlotte Brontë, unde o denumire temporară poate fi confundată cu un supranume:

> *With Bewick on my knee, I was then happy: happy at least in my way. I feared nothing but interruption, and that came too soon. The breakfast-room was opened. 'Boh! **Madam Mope!** 'cried the voice of John Reed : then he pause : he found the room apparently empty.* (Ch. Brontë: 41)

> Avec Bewick sur mes genoux, j'étais alors heureuse; heureuse à ma façon, du moins. Je ne redoutais rien d'autre qu'une interruption et elle survint trop vite. La porte de la petite salle à manger s'ouvrit.
> – Fi! **Madame la Boudeuse** s'écria la voix de John Reed; puis il se tut, car il avait trouvé la pièce apparemment vide. (Monod: 14)

> [Cu Bewick pe genunchi, eram fericită, fericită cel puţin în felul meu; nu mă temeam decît de o întrerupere şi ea nu întârzie să vină. Uşa sufrageriei fu deschisă violent.

– E! **Madam Mope** [14]! Strigă glasul lui John Reed. După aceea tăcu, fiindcă i se păruse că odaia era goală. Brontë/Mazilu, 1962: 30. NdT — A. B.]

Cealaltă este extrasă din romanul *Împăratul muştelor* de William Golding, în care doi dintre copiii scăpaţi teferi se împrietenesc, unul având o poreclă permanentă:

The fat boy glanced over his shoulder, then leaned towards Ralph. He whispered
*They used to call me "**Piggy**."*
Ralph shrieked with laughter. He jumped up.
'Piggy! Piggy!'
'Ralph — please! '(W. Golding [1954] 1965: 11)

Le gros garçon lança un coup d'oeil par-dessus son épaule, puis it se pencha vers Ralph.
Dans ce murmure, il dit:
– On m'appelait: „**Porcinet**"
Ralph rit aux éclats. II bondit sur ses pieds.
– Porcinet! Porcinet!
– Oh ! Ralph, je t'en prie! (L. Tranec [1956] 1985: 14)

[Grăsanul aruncă o privire peste umăr şi se aplecă spre Ralph.
– Îmi spuneau „**Porcuşor**"!
Ralph izbucni în hohote de râs. Sări în picioare.
– Porcuşor! Porcuşor!
– Ralph, te rog! NdT — A. B.]

Prima traducere a povestirii *Clay* [*Ţărână*] din *Dubliners* [*Oameni din Dublin*], oferă un **exemplu tipic de rezistenţă a traducătorului faţă de traducerea supranumelui:**

*And **Ginger Mooney** was always saving what she wouldn't do to the dummy who had charge of the irons if it wasn't for Maria.* (Joyce [1914] 1970: 97)

Aussi **Ginger Mooney** disait toujours: „Qu'est-ce qu'elle prendrait la sourde-muette qui s'occupe des fers, si Ursule n'était pas là!" (Fernandez 1926: 123)

[Iar **Ginger Mooney** spunea mereu că ce nu i-ar face blegii de la călcătorie să nu fi fost Maria. Joyce/Papadache: 138. NdT — A. B.]

În retraducerea sa, apărută în 1974 la editura Gallimard, Jacques Aubert nu adoptă aceeaşi strategie:

Et **Mooney la Rouquine** disait toujours: „Qu'est-ce que je lui ferais pas, à la sourde-muette qui s'occupe des fers, s'il n'y avait pas Maria!" (Aubert 1974/1993)

[Şi **Mooney Roşcovana** spunea mereu: Ce i-aş face eu surdo-mutei ăsteia de la călcătorie, dacă nu ar fi Maria! NdT — A. B.]

În loc să reprezinte o caracteristică a persoanei, supranumele pare să fie rezultatul unui joc de cuvinte referitor la nume, lucru care se întâmplă, de exemplu, în povestirea *At the Bay* [*În golf*] cu servitoarea unuia dintre personaje:

Her lack of vanity, her slang, the way she treated men as though she was one of them, and the fact that she didn't care two pence about her house and **called the servant Gladys "Glad-eyes"**, was disgraceful. (Mansfield 1958: 50)

Magali Merle face o traducere literală:

Sa désinvolture, son argot, ça façon de traiter les hommes comme si elle était un d'eux, le fait qu'elle se fichait complètement de sa maison et qu'**elle appelait sa bonne, Gladys, „Yeux-Gais"** était un scandale. (Merle 1968: 1)

[Dezinvoltura ei, limbajul, felul în care se purta cu bărbaţii de parcă ar fi fost una de-a lor, faptul că nu-i păsa câtuşi de puţin de casa ei şi că **-i spunea servitoarei ei Gladys „Ochi Veseli"**, era scandalos. NdT — A. B.]

pe care o explică într-o notă :

Gladys: joc de cuvinte dificil. Din cauza tonului afectat, ea pronunţă [ai] litera 'y' din Gladys ['glaedis]; de altfel, expresia **to give someone the glad eye** = a face cuiva cu ochiul. (Merle 1968: 1).

Marthe Duproix, o altă traducătoare, nu traduce decât sensul:

> Son manque de vanité, son argot, sa manière de traiter les hommes comme si elle était l'un d'entre eux, le fait qu'elle se souciait de son ménage comme un poisson d'une pomme, et qu'**elle appelait sa bonne Gladys, les Yeux Doux**, étaient une honte. (Duproix [1932] 1977: 224)

> [Dezinvoltura ei, limbajul, felul în care se purta cu bărbaţii de parcă ar fi fost una de-a lor, faptul că nu-i păsa de casa ei nici cât negru sub unghie şi că-**i spunea servitoarei ei Gladys „Ochi Dulci"**, era de-a dreptul ruşinos. NdT — A. B.]

Unii vor considera, probabil, că acest lucru este suficient şi că „Yeux Doux" [Ochi Dulci] e o traducere mai bună decât „Yeux-Gais" [Ochi Veseli]; dar, pe de altă parte, cititorul traducerii lui Duproix se va întreba, probabil, care este legătura dintre nume şi supranume? Doar o notă ar putea clarifica acest aspect, reprezentând, în acelaşi timp, o dovadă şi o mărturie că traducerea este diferită de creaţie. Nota nu este o marcă a trădării sau a neputinţei (cum afirmă unii), ci pur şi simplu urma comentată pe care o lasă originalul atunci când traducerea lui nu este asumată de limba-ţintă.

4. ANTROPONIMELE

În analiza semantismului antroponimelor vom urmări patru axe, ca şi în cazul toponimelor: etimologia, relaţia cu referentul (unde intervine istoria şi/sau contextul extralingvistic), conotaţia, schimbarea categoriei gramaticale.

4.1. SEMNIFICAŢIA PRIMĂ A NUMELUI PROPRIU ESTE LEGATĂ DE ETIMOLOGIE

Este cunoscută importanţa pe care o acordau grecii etimologiei, cu precădere celei a antroponimelor. Definită de aceştia „drept cunoaştere a 'adevăratului' (*etymos*) sens al cuvintelor" (Guiraud 1979: 5), etimologia

era „folosită de către istoricii şi geografii greci interesaţi să stabilească originea cetăţilor şi a popoarelor şi, mai ales, să le atribuie acestora un erou eponim" (*Ibid*: 13). Ideea aceasta apare frecvent în *Cratylos*:

> Dar, pentru cei iscusiţi în materie de nume, „Atreus" arată limpede despre ce e vorba; de altfel fie că ne referim la înţelesul de *neînduplecare* (*ateirés*), fie la cel de *neînfricare* (*átreston*) [...]. (Platon/Simina Noica 1978: 267. NdT– A. P.)

Vom aborda mai întâi câteva aspecte referitoare la mecanismul de formare a antroponimelor din perspectiva etimologiei, pentru ca apoi să ne oprim asupra problemelor legate de interpretarea acesteia şi de întrebuinţarea ei de către autori.

4.1.1. Mecanismele etimologice

Motivarea onomastică intervine în cadrul unor mecanisme precum definirea sau figurile de stil (sinecdocă, metonimie). În continuare, pornind de la câteva texte fundamentale, vom analiza un proces conex celui de definire şi anume cel al sintagmei descriptive, care stabileşte legătura între procesul de numire şi realitate sau un viitor potenţial şi care face ca numele să devină întrucâtva depozitarul unui mesaj.

În *Biblie*, antroponimul poate exprima:

a) ceea ce reprezintă naşterea copilului pentru tatăl său. Când lui Iosif, care fusese vândut de fraţii săi, i se născură doi fii:

> [il] donna à l'aîné le nom de **Manassé**, „car, dit-il, Dieu m'a fait oublier toute peine et toute la famille de mon père". Quant au second, il l'appela Ephraïm, „car, dit-il, Dieu m'a rendu fécond au pays de mon malheur". (*Genèse*: 41: 51-52)

> [Iosif a pus întâiului născut numele **Manase (Uitare)** [15]**;** 'căci', a zis el, 'Dumnezeu m-a făcut să uit toate necazurile mele şi toată casa tatălui meu.' Şi celui de al doilea i-a pus numele Efraim (Rodire); 'căci', a zis el, 'Dumnezeu m-a făcut roditor în ţara întristării mele'." *Geneză/*Cornilescu 41: 51-52. NdT — A. P.]

nota indicând următoarele:

> Le nom de Manassé, en hébr. *Menashsheh,* est expliqué par *nashshani* „**il m'a fait oublier**", celui d'Ephraim par *hiphrani* „**il m'a rendu fécond**". (*B. de J.*: 73).
>
> [Numele de Manase, *Menaşşeh* în ebraică, îşi găseşte explicaţia în *naşşani*, 'm-a făcut să uit', iar cel de Efraim vine de la *hiphrani*, adică 'el m-a făcut să rodesc'**.** *Biblia*/Cornilescu.: 73]

b) împrejurările în care s-au întâlnit cel numit cu cel care îi dă numele. Acesta este, de pildă, cazul numelui „Moise":

> Quand l'enfant eut grandi, elle le ramena à la fille de Pharaon qui le traita comme un fils et lui donna le nom de Moïse. car, disait-elle, „**je l'ai tiré des eaux**". (*Exod* 2)
>
> [Copilul a crescut, şi ea l-a adus fetei lui Faraon; şi el i-a fost fiu. I-a pus numele Moise (Scos); 'căci', a zis ea, '**l-am scos din ape**'." *Exod*/Cornilescu 2: 10]

Comitetul editorial al *Bibliei* de la Ierusalim indică în notă:

> Etymologie populaire du nom de Moïse (hébreu *moshé)* à partir du verbe *masha* „tirer". Mais la fille du Pharaon ne parlait pas l'hébreu. En réalité, ce nom est égyptien, connu sous sa forme abrégée, *mosès,* ou sous une forme complète, par ex. Thutmosès, „le dieu Thot est né". (*B. de J.*: 86)
>
> [Etimologie populară a numelui lui Moise (în ebraică *moşe*) de la verbul *maşa*, 'a scoate'. Însă fiica faraonului nu vorbea ebraică. În realitate, este un nume egiptean, cunoscut fie sub forma sa scurtă, *moses*, fie sub cea completă, de pildă Tutmes, care înseamnă 'zeul Thot s-a născut'. *Biblia*/Cornilescu]

Aceeaşi este şi justificarea numelui pe care i-l dă Robinson lui Vineri:

> *And first I made him know his name should be* ***Friday. which was the day I saved his life****; I called him so for the memory of the time.* (De Foe: 203)

D'abord je lui fis savoir que son nom serait **Vendredi, c'était le jour où je lui avais sauvé la vie**, et je l'appelai ainsi en mémoire de ce jour. (Borel: 232)

[Începui să-i vorbesc, şi-l învăţai şi pe dînsul. Începui prin a-i spune că se va numi Vineri, în amintirea zilei întîlnirii noastre. Defoe/Rosetti 1992: 175. NdT — A. P.]

c) un mesaj al lui Dumnezeu:

[Îngerul i se adresează lui Zaharia la templu]

[L]'ange lui dit: „Sois sans crainte, Zacharie, car ta supplication a été exaucée; ta femme Elisabeth t'enfantera un fils, et tu l'appelleras du nom de Jean[h]." (Luc 1: 13)
Nota „h" indică: „acest nume înseamnă: 'E pe placul lui Yahve'." (*B. de J.*: 1481.)

[Dar îngerul i-a zis: 'Nu te teme Zahario; fiindcă rugăciunea ta a fost ascultată. Nevasta ta Elisabeta îţi va naşte un fiu, căruia îi vei pune numele Ioan'." Luca 1: 13/Cornilescu]

d) legătura dintre o fiinţă şi un anumit fel de a fi/un caracter sau o menire anume. Ideea menirii apare, de exemplu, în *Biblie*, în cazul numelui „Avraam".

Dieu lui parla ainsi
„Moi, voici mon alliance avec toi : tu deviendras père d'une multitude de nations. Et l'on ne t'appellera plus Abram, mais **ton nom sera Abraham**[c] car je to fais père d'une multitude de nations." (*Genèse* 17: 4-5)

[Dumnezeu i-a vorbit astfel: 'Iată legământul Meu, pe care-l fac cu tine: vei fi tatăl multor neamuri. Nu te vei mai numi Avram; ci **numele tău va fi Avraam**[c]; căci te fac tatăl multor neamuri'. *Geneza/*Cornilescu 17: 4-5. NdT — A. P.]

Nota „c" indică: „În viziunea anticilor, numele unei fiinţe nu doar o desemnează pe aceasta, ci îi şi determină felul de a fi. O schimbare de

nume implică o schimbare de destin." (*B. de J.*: 46). Cazul numelui „Iisus" este similar.

> [Joseph envisage de répudier Marie]
> Alors qu'il avait formé ce dessein, voici que l'Ange du Seigneur lui apparut en songe et lui dit: „Joseph, fils de David, ne crains pas de prendre chez toi Marie, ta femme: car ce qui a été engendré en elle vient de l'Esprit Saint; elle enfantera un fils, **et tu l'appelleras du nom de Jésus: car c'est lui qui sauvera**[e] son peuple de ses péchés." Or tout ceci advint pour que s'accomplît cet oracle prophétique du Seigneur :
> Voici que la vierge concevra et enfantera un fils, **et on l'appellera du nom d'Emmanuel**, **ce qui se traduit: „Dieu avec nous**". (*Evangile selon Saint Mathieu*: 1: 20-23, *B. de J.*: 1416; subl.a. — M. Ballard)
> Nota „e" indică: „Iisus (Iosua în ebraică) înseamnă: Yahve mântuieşte." (*Ibid.*)
>
> [Dar pe când se gândea el la aceste lucruri [să o alunge pe Maria], i s-a arătat în vis un înger al Domnului, şi i-a zis: 'Iosife, fiul lui David, nu te teme să iei la tine pe Maria, nevasta ta, căci ce s-a zămislit în ea, este de la Duhul Sfânt. Ea va naşte un Fiu, **şi-i vei pune numele Isus, pentru că El va mântui**[e] pe poporul Lui de păcatele sale.' Toate aceste lucruri s-au întâmplat ca să se împlinească ce vestise Domnul prin prorocul, care zice: 'Iată, fecioara va fi însărcinată, va naşte un fiu, **şi-i vor pune numele Emanuel', care, tălmăcit, înseamnă: ‚Dumnezeu este cu noi'**. *Evanghelia după Matei*/Cornilescu 1: 20-23]

Mecanisme similare regăsim în textele **antichităţii clasice**. „Când Platon interpretează numele lui Dionysos drept *didoùs tòn oînon* 'cel care dă vinul', el vrea să explice adevărata natură a acestui zeu, explicaţie etimologică bazată pe adevăratul sens al cuvântului (etymos = adevărat)." (Guiraud 1979: 13). Printre etimologiile explicate în *Cratylos*, se află şi aceea a numelui lui Hermes, etimologie care interesează în mod deosebit traducătorul, fiind vorba de zeul interpretării:

> Oricum, *Hermes* pare să se refere într-un fel la rostire, căci a fi *interpret* (*hermeneús*) şi vestitor şi hoţoman şi amăgitor în vorbe şi încă iscusit în negustorie, ei bine, toate aceste îndeletniciri ţin de virtutea cuvîntului. Or, aşa cum am spus-o mai sus, a vorbi (*eíren*) înseamnă a te folosi de cuvînt, iar acel *emésato*, adesea întrebuinţat de Homer, înseamnă *a iscodi*

în tot felul. Din aceste două elemente, deci, *a vorbi* şi *a face iscodit cuvîntul* [căci *légein* e tot una cu *eíren*] ni-l înfăţişează — ca să spunem aşa — legiuitorul pe acest zeu. „Voi, oamenii, celui care *a făcut vorbirea iscoditoare* (*tò eíren emésato*), pe drept i-aţi spune *Eirémes*. Noi însă, închipuindu-ne că-i înfrumuseţăm numele îi spunem Hermes.' [Şi Īris pare să-şi ia numele de la *eíren*, căci era vestitoare ea]". (Platon/Noica 1978: 285. NdT — A. P.)

Trecerea timpului şi, în cazul *Bibliei*, traducerile succesive în greacă, iar, mai apoi, în latină, tind ca, prin non-traducerea numelui propriu, să îi oculteze acestuia sensul: învăţământul religios popular nu perpetuează decât puţine etimologii, printre care cea a lui „Moise". Pentru o ilustrare a posibilelor consecinţe ale acestei non-traduceri, vezi secţiunea 4.1.4 — b.

4.1.2. Persistenţa concepţiei platoniciene

Am semnalat mai sus caracterul contestabil al abordării lui Jakobson, care exclude sau ignoră conotaţiile ataşate inevitabil numelui propriu; la un autor precum Lewis Carroll, dimpotrivă, găsim ilustrarea unei perspective pur platoniciene, conform căreia fiinţa individului este strâns legată de nume. Atunci când, în *Through the Looking-glass*, fetiţa se întâlneşte cu Humpty Dumpty, acesta îi spune:

[...] but tell me your name and your business.'
'My *name* is Alice, but –'
'It's a stupid name enough!' Humpty Dumpty interrupted impatiently. 'What does it mean?'
'*Must* a name mean something?'Alice asked doubtfully.
'Of course it must,' Humpty Dumpty said with a short laugh: '*my* name means the shape I am — and a good handsome shape it is too. With a name like yours, you might be any shape, almost'. (Lewis Carroll [1871] 1964: 181)

„Faites-moi plutôt connaître votre nom et le genre d'affaire qui vous amène ici."
„Mon *nom* est Alice, mais..."
„Que voilà donc un nom idiot! intervint avec impatience Heumpty Deumpty. Qu'est-ce qu'il signifie?"

„Est-il absolument nécessaire qu'un nom signifie quelque chose?" s'enquit, dubitative, Alice.
Evidemment que c'est nécessaire, répondit, avec un bref rire, Heumpty Deumpty; mon nom à moi signifie cette forme qui est la mienne, et qui est, du reste, une très belle forme. Avec un nom comme le vôtre, vous pourriez avoir à peu près n'importe quelle forme. (Parisot: 151)

[... Mai bine spune-mi care ţi-e numele şi ce treabă ai pe-aici.
– *Numele* meu e Alisa, dar...
– E un nume destul de nerod — o întrerupse nerăbdător Coco-Cocou. Ce înseamnă?
– Oare un nume *trebuie* să însemne ceva? întrebă cu îndoială Alisa.
– Fireşte că trebuie — spuse Coco-Cocou rîzînd scurt. Numele meu înseamnă forma mea — şi e o formă foarte bună şi plăcută. Cu un nume ca al tău poţi să ai aproape orice formă. Carroll/Papadache 1971: 109-110. NdT — A. P.]

Într-adevăr, substantivul propriu–nume de persoană care poate fi descris, pe plan cultural, ca un destin împlinit, ca o poveste cunoscută, poate, de asemenea, să fie perceput tocmai invers, ca un destin ce trebuie asumat. Într-o recenzie apărută în săptămânalul „L'Express", Gaëlle Bayssière vorbeşte despre scriitorul englez Bruce Chatwin în următorii termeni:

Este deja arhicunoscut atavismul care i-a dat imbold tânărului cu nume predestinat — în engleza veche, *Chette wynde* înseamnă drum întortocheat — să străbată lumea în căutarea aventurii în strâmtoarea Magellan, în Arabia lui Lawrence sau în Africa de Nord. (Bayssière 1996: 133)

Pseudonimul este frecvent în rândul oamenilor de litere: Jean-Baptiste Poquelin devine Molière, François-Marie Arouet devine Voltaire. În cazul unora dintre ei, împrejurările şi motivele acestei schimbări sunt cunoscute cu precizie. De exemplu, în 1932, cu prilejul publicării romanului său *Down and Out in Paris and London* [Fluierând a pagubă prin Paris şi Londra], Eric Arthur Blair îi scrie agentului său literar pentru a-i propune pseudonimul „George Orwell". Episodul este relatat în *Collected Essays. Journalism and Letters (CEJL)*:

> Cât despre pseudonim, există un nume pe care îl folosesc mereu în expediţiile mele. Este vorba de P. S. Burton, dar dacă vi se pare că sună artificial, ce-aţi spune de
> Kenneth Miles
> George Orwell
> H. Lewis Allways ?
> Eu unul îl prefer pe cel de George Orwell (CEJL. 1, 106)
> Orwell este un râu din Suffolk care curge la sud de domiciliul părinţilor săi. (R. Williams 1972: 13-14)

Motivaţiile din spatele acestor schimbări de nume sunt diverse (şi vom avea ocazia să revenim asupra lor când vom vorbi despre conotaţiile numelor proprii), însă au adesea de-a face cu anumite circumstanţe ale vieţii persoanelor în cauză, cu dorinţa de „a o lua de la capăt", cu anumite aspiraţii, cu anumite concepţii asupra relaţiei strânse dintre numele şi destinul individului.

În continuare, vom da două exemple ce ilustrează prima motivare, adică dorinţa de a rupe legătura cu propriile rădăcini, cu o anume descendenţă. Atunci când, pe 14 martie 1925, tânărul Michael O'Donovan publică o traducere în *The Irish Statesman*, alege să o facă sub numele de Franck O'Connor, renunţând, astfel, la numele unui tată detestat în favoarea celui al mamei, Mary Theresa O'Connor. Adoptând pseudonimul „Edmond Cary", anagramă a diminutivului său rusesc (Chira), Chiril Znosko-Borovski, interpret şi traductolog francez, îşi ascunde originile ruseşti în spatele unui nume cu rezonanţă anglo-saxonă.

Credinţa în existenţa unei legături puternice între numele de familie, prenume şi temperamentul individului şi/sau un destin ce trebuie asumat apare foarte clar în modul în care un scriitor precum Tennessee Williams, de pildă, îşi descrie trăirile legate de propriul nume şi nevoia de a-l schimba. Într-o notă autobiografică ce precede ediţia franceză a *Printemps romain de Mrs Stone* [Primăvara la Roma a doamnei Stone], acesta afirmă:

> Am fost botezat Thomas Lanier Williams. E un nume destul de drăguţ, un pic prea drăguţ chiar. S-ar potrivi unui poet care îşi consacră întreaga existenţă cântării primăverii în sonete [...]. Am publicat sub numele meu câteva poeme foarte lirice şi puternic influenţate de Edna Millay. Pe

măsură ce am înaintat în vârstă am înţeles că era o poezie mediocră şi că, în parte, aceasta se datora şi numelui meu. Aşadar, mi l-am schimbat alegându-l pe cel de Tennessee Williams deoarece familia Williams apărase Tennessee de pieile roşii, iar viaţa de tânăr scriitor mi se părea şi ea o lungă luptă împotriva unei hoarde de sălbatici... (T. Williams 1981: 8)

4.1.3. Utilizarea motivării onomastice în universurile fictive

Modul cel mai simplu şi mai direct de întrebuinţare a etimologiei în literatură se întâlneşte în acele **morale** în care numele personajului este reprezentarea unei calităţi sau a unui defect care îi vor şi defini rolul. Această practică a subzistat până la începutul Renaşterii. De exemplu, în „*The Play of Wit and Science* [Jocul inteligenţei şi al cunoaşterii] (1539) Wyt [Inteligenţa] se înfruntă cu Idleness [Lenea] şi Tediousness [Lehamitea]" (Bourgy 1975: 21). Ea se regăseşte şi la Shakespeare, în *The Merry Wives of Windsor* [Nevestele vesele din Windsor]; traducătorul francez Armand Robin s-a considerat, aşadar, îndreptăţit să traducă toate numele de personaje care au o anumită semnificaţie: „*Robert Shallow:* Robert Leborné ; *Abraham Slender:* Abraham Létriqué; *Franck Ford:* Francois Legué; etc." [16] (Shakespeare 1963: 561-562).

La fel, unele personaje din basme au un nume semnificant, adesea tradus (cf. Capitolul I, 4.1.); şi Voltaire se serveşte de acest procedeu în povestirile sale filosofice (cf. *Candide*).

Procedeele etimologice sunt asemănătoare celor de formare a **poreclelor** care, în literatura modernă, după cum am subliniat mai sus, joacă un rol analog celui al numelor de personaje în morale sau în basme şi care se traduc.

În continuare, vom analiza câteva cazuri ce ilustrează importanţa pe care o are actul de numire în universul romanesc.

În romanul lui George Gissing, *Born in Exile* [Născut în exil], eroul este un tânăr ambiţios care, foarte sugestiv, poartă numele de „Peak". Însă, „întâmplarea" a făcut ca el să se nască într-un mediu modest şi ca tatăl său, mare admirator al lui William Godwin, să-i aleagă ca prenume patronimul celui care reprezintă idealul său de dreptate socială:

> A book frequently in his [tatăl lui Peak] hands was Godwin's *Political Justice,* and when a son had been born to him, he decided to name the child after that favorite author. In this way, at all events, he could find some expression for his hot defiance of iniquity. (Gissing [1892] 1970: 37-38)

> L'ouvrage de Godwin, *Political Justice*, était un livre qu'il aimait souvent relire ; aussi lorsqu+il eut un fils, il décida de donner à l'enfant le nom de cet auteur tant admiré. Du moins, de cette manière, trouva-t-il moyen de donner libre cours à sa haine farouche de l'iniquité.

> [O carte pe care o recitea adesea era lucrarea lui Godwin, *Political Justice*. De aceea, când i se născu un fiu, se hotărî să-i dea acestuia numele autorului mult admirat. Cel puţin, în acest mod, îşi putea exprima ura sa teribilă faţă de inechitate. NdT — A. P.]

În mod evident, în traducere, păstrarea semnificaţiei acestui nume pune probleme. El nu poate fi asimilat şi transferat în cultura-ţintă. Încărcătura culturală a prenumelui de „Godwin" este explicitată în pasajul citat, însă numele de „Peak" riscă să rămână opac cititorului francez mediu, care nu va face asocierile necesare cu paradigma: „Pic" [vârf] „ascensiune" „ascensiune socială". Or, perceperea conotaţiilor acestor nume — „ambiţie", „revoltă", „origini modeste" — face parte din efectul de ecou al romanului. O traducere totală ar presupune redarea lui Peak prin franţuzescul „Lepic" [Pisc(ul)].

Puterea acestei credinţe în influenţa numelor asupra indivizilor este exploatată de Paul Auster la începutul romanului său *Moon Palace*, unde unchiul personajului principal îi expune acestuia teoria sa privind destinul înscris în nume, indiferent de împrejurările sau motivele care au stat la baza atribuirii acestuia:

> La scurt timp de la sosirea mea la Chicago, unchiul Victor m-a dus să văd un film care se bucura de mare succes la acea vreme, *Ocolul pământului în optzeci de zile*. Numele eroului poveştii este, bineînţeles, Fogg, şi, din ziua aceea, unchiul Victor m-a numit Phileas în semn de tandreţe — o referire tainică la clipa aceea în care, după cum spunea el, „am fost confruntaţi cu noi înşine pe ecran". Unchiului Victor îi plăcea nemaipomenit să imagineze teorii absurde şi complexe despre tot şi nu înceta să ghicească glorii ascunse în numele meu. Marco Stanley Fogg.

După părerea lui, aceasta era dovada că aveam călătoritul în sânge, că viaţa mă va purta prin locuri unde nu mai fusese nimeni până atunci. Marco aminteşte, desigur, de Marco Polo, primul european care a ajuns în China; Stanley, de ziaristul american care dăduse de urma doctorului Livingstone în inima tenebrelor africane, iar Fogg era Phileas, cel care făcuse ocolul Pământului cu viteza vântului, în mai puţin de trei luni. Prea puţin conta că mama mea nu alesese Marco decât fiindcă îi plăcea prenumele acesta, că Stanley se numise bunicul meu şi că Fogg era un fals apelativ, capriciu al unui funcţionar american incult. Unchiul Victor găsea sens acolo unde nu ar fi găsit nimeni altul şi apoi, discret, transforma acest sens într-un fel de înţelegere secretă. Eram cu adevărat încântat de toată atenţia pe care mi-o acorda şi, chiar dacă ştiam că toate acestea nu erau decât vorbe în vânt şi ifose, o parte din mine îl credea pe de-a-ntregul. Pe termen scurt, nominalismul lui Victor m-a ajutat să trec peste încercarea primelor săptămâni în noua mea şcoală.

Această **funcţie de punere în ecuaţie** a numelui, personajului şi destinului este foarte vădită într-o nuvelă a lui H. G. Wells, *The Heart of Miss Winchelsea*, unde apare ca motor narativ esenţial. Trei tinere profesoare pleacă într-o excursie organizată pe continent. Pe peronul gării, se uită la călători, dintre care unii le vor fi tovarăşi de călătorie:

'What *can* such people want in Rome?' asked Miss Winchelsea. 'What can it mean to them?' There was a tall curate in a very small straw hat, and a short curate encumbered by a long camera stand. The contrast amused Fanny very much. Once they heard someone calling for 'Snooks' 'I always thought that name was invented by novelists,' said Miss Winchelsea. 'Fancy! Snooks. I wonder which is Mr. Snooks' Finally they picked out a stout and resolute little man in a large check suit. 'If he isn't Snooks, he ought to be,' said Miss Winchelsea. (H. G. Wells [1903] 1974: 993)

„Qu'est-ce que ces gens-là peuvent bien aller faire à Rome ? demanda Mlle Winchelsea. Qu'est-ce que cela peut bien signifier pour eux?" Il y avait un grand pasteur qui portait un tout petit chapeau de paille, et un petit pasteur, embarrassé d'un grand trépied pour appareil photographique. Ce contraste amusa beaucoup Fanny. A un moment elles entendirent quelqu'un appeler: „Snooks". „Je croyais qu'un tel nom n'existait que dans les romans, dit Mlle Winchelsea. Vous vous rendez compte! Snooks. Je me demande vraiment qui est M. Snooks". Finalement elles optèrent

pour un petit homme corpulent, a l'air résolu, et vêtu d'un costume à grands carreaux. „Si ce n'est pas lui Snooks, ça devrait l'être", trancha Mlle Winchelsea. (Ballard: 141)

[Ce caută oare oamenii aceştia la Roma? întrebă domnişoara Winchelsea. Ce poate însemna asta pentru ei?
Se aflau acolo un pastor înalt cu o pălărie mică de paie pe cap şi un pastor scund împovărat de un trepied enorm. Pe Fanny o amuză la culme contrastul. La un moment dat, auziră pe cineva strigând: „Snooks".
– Credeam că un asemenea nume nu există decât în romane, spuse domnişoara Winchelsea. Aţi auzit?! Snooks. Mă întreb cine e, de fapt, domnul Snooks.
În cele din urmă se deciseră pentru un bărbat scund şi corpolent, cu înfăţişare hotărâtă şi îmbrăcat într-un costum cu carouri mari.
– Dacă nu e el Snooks, atunci, ar trebui să fie, spuse domnişoara Winchelsea. NdT — A. P.]

Ceva mai târziu, un tânăr bine din toate punctele de vedere urcă în vagon şi se aşează în faţa celor trei domnişoare. Una dintre acestea se îndrăgosteşte imediat de el şi, bineînţeles, descoperă că bărbatul se numeşte Snooks. Or, întâmplarea face că acest nume este unul greu de purtat din cauza sonorităţii sale şi a sensului ridicol pe care îl evocă: „*to cock a snook*" înseamnă „a se scălâmbăia la cineva"! Pentru a indica acest lucru, am recurs la nota traducătorului. În continuarea nuvelei, numele se transformă în Senoks, apoi în Se'noks pentru a se apropia de etimonul regăsit, Sevenoaks, şi a căpăta o alură mai respectabilă în ochii unei rivale a domnişoarei Winchelsea. Davray şi Kozakiewicz (primii care au tradus această nuvelă) s-au servit şi ei de notă pentru a da lămuriri cititorului, însă este greu de spus dacă traducerea pe care o propun ei este o adaptare sau o redare a sensului care poate fi atribuit termenului din engleză: „În engleză, Snooks este un cuvânt argotic care ar putea fi tradus prin *roşcat* sau *morcoveaţă*" (D. & K. 1909: 292).

Banda desenată este un gen aparte care foloseşte din plin motivarea onomastică, cu precădere în producţiile umoristice. În ea se regăsesc — lizibile datorită noutăţii şi a lipsei de opacitate — mecanismele descrise în secţiunea privind etimologia. De exemplu, în *Astérix*, în spatele numelui obţinut prin comprimare sau scriere fonetică, se ascund cuvinte, sintagme

sau mesaje amuzante: „chlorhydrique" [corhidric] pentru Cloridric, „petit suisse" [iaurţel] pentru Petitsuix, „plus tôt que prévu" [mai devreme decât era prevăzut] pentru Plutoqueprévus. Principiul adecvării antroponimului la personaj e departe de a fi întotdeauna respectat: el se aplică în cazul lui Cétautomatix, fierarul, dar nu şi al negustorului de peşte, Ordralphabétix. Principalul scop al acestor nume este să stârnească râsul, iar traducerea lor presupune mai întâi de toate păstrarea unui umor care se conformează mai mult sau mai puţin anumitor parametri. Cazul invariantului sufixal cu conotaţie va fi abordat într-o altă secţiune, aici ne vom ocupa, însă, de câteva situaţii care ilustrează „mesajul" numelui propriu şi relaţia (sau lipsa acesteia) cu referentul. Eroii, Astérix şi Obélix, îşi păsrează numele, în schimb conducătorul Abraracourcix, al cărui nume evocă patima războinică, devine *Vitalstatistix*, fără îndoială o aluzie la rotunjimile sale; în hindi, numele său devine *Motu malik*, *Motu* însemnând „cel durduliu", iar *malik* — şef. *Amonfobis*, arhitectul cel crud şi viclean, devine *Artifis* în engleză, *Ghuskhorekas* (cel corupt) în hindi (cf. Damodar Shridar 1995). Numele fac aici obiectul unei traduceri dinamice ce îşi propune să păstreze efectele umoristice care, în versiunile englezeşti, au uneori tendinţa de a face şi mai strânsă legătura dintre nume şi personaj: Ordralphabétix, negustorul de peşte, a cărui marfă de multe ori nu este nici pe departe proaspătă, devine *Unhygienix* (cf. Richet 1991).

4.1.4. Moduri de interpretare a etimologiei

În unele cazuri, interpretarea etimologiei în vederea întrebuinţării ei în scopurile descrise mai sus se poate face în mod interferenţial sau inadecvat.

a) Interpretările greşite sau confundarea substantivului propriu–nume de persoană cu un substantiv comun:

> [sfârşitul monologului interior al lui Pursewarden]
> *The idea of anyone like Maskelyne developing intuition was delightful.* ***Pursewarden*** *gave a long crowing laugh and reached for his root.* (L. Durrell)

[Ideea că un tip ca Maskeline considera că are intuiţie era colosal de amuzantă. **Pursewarden** scoase un hohot de râs croncănit şi îşi luă impermeabilul din cui". Lawrence Durrell/Ralian 2003: 205. NdT — A. P.]

*L'idée que Maskelyne puisse développer son intuition était formidable. **Le gardien du trésor** partit d'un long rire retentissant et prit précipitamment son manteau. (candidat la examenul [de titularizare] pentru CAPES, Certificatul de profesor în învăţământul secundar)

*__Le gardien de la bourse__ eut un rire long qui ressemblait au chant d'un coq et se dirigea vers son manteau. (*Id.*)
[Ideea că Maskelyne ar putea să-şi dezvolte intuiţia era minunată. **Paznicul comorii** plecă râzând răsunător şi îşi luă repede haina. NdT — A. P.]

propunere de traducere:

L'idée que quelqu'un comme Maskelyne puisse acquérir de l'intuition était savoureuse. **Pursewarden** émit un long gloussement de plaisir et saisit son manteau.
[Ideea că un tip ca Maskeline ar putea dobândi intuiţie era savuroasă. **Pursewarden** scoase un lung sunet de plăcere şi îşi luă haina. NdT — A. P.]

Acest tip de greşeală, semnalat şi mai sus în cazul toponimelor, nu apare doar la începători, ci, chiar şi la studenţii care se pregătesc pentru examenul de titularizare CAPES. În cazul de faţă, poziţia acestui nume de persoană puţin obişnuit la început de frază, după punct şi într-un text nu tocmai uşor de descifrat, poate explica confuzia studenţilor, chiar dacă nu o şi scuză.

b) Interpretarea imprecisă determinată de cunoaşterea anumitor referenţi culturali

În *Vechiul Testament*, unul din numele diavolului în ebraică e „*Baal-Zebub*" care, literal, înseamnă „Stăpânul muştelor". În *Vulgata*, Sfântul Ieronim l-a transcris — şi nu tradus — sub forma „*Belzebuth*". Numele nefiind tradus, etimologia lui nu mai este clară, astfel că, atunci când un scriitor precum William Golding se serveşte de ea în titlul

romanului său *Lord of the Flies/Sa Majesté des mouches*/[Împăratul muştelor], publicul francez mediu nu sesizează aluzia culturală.

c) Interpretarea nouă, prilejuită de traducere. Jocul omografiei, responsabilă în parte de fenomenul asociaţiilor false, poate duce la interpretări neaşteptate în traducere. Vom ilustra această situaţie cu următorul fragment dintr-o rubrică a săptămânalului *Le Nouvel Observateur*:

> O societate britanică se instalează la Villeneuve-d'Ascq, în nordul Franţei. Adresa firmei? Strada Gay-Lussac. Or, în engleză, *gay* înseamnă homosexual. Pentru un anglofon ignorant, strada Gay-Lussac înseamnă strada Homosexualului-Lussac. Mă rog, aşa se pare. Nedorind să-i alungi pe clienţii puritani, firma engleză cere şi obţine din partea primăriei oraşului ca strada să nu se mai numească Gay-Lussac.
> Homosexualii protestează (fizicienii, în schimb, tac mâlc). Strada, denumită între timp strada Isaac Newton, redevine strada Gay-Lussac. Am spus că se numea Isaac Newton, dar de fapt era strada Newton. Cu siguranţă din cauză că prenumele Isaac i-ar fi alungat pe clienţii antisemiţi. (Delfeil de Ton, *N.O.*, 1999)

Cine ar putea să mai spună că numele propriu nu are semnificaţie?

4.1.5. Exploatarea punctuală a etimologiei de către autor

4.1.5.1. Comentariul

În *The French Lieutenant's woman*, intendenta lui Mrs Poulteney îşi vede numele asociat cu înfăţişarea:

> *Exactly how the ill-named* ***Mrs Fairley*** *herself had stood her mistress so long was one of the local wonders.* (Fowles 1969] 1985: 23)

> C'était pour tous un sujet d'étonnement que Mrs Fairley, la mal nommée, ait pu si longtemps supporter sa maîtresse. (Durand 1972: 33)

> [Cum anume reuşise neinspirat-numita doamnă Fairley să-i ţină piept atîta vreme stăpînei sale rămînea un lucru de mirare pentru întregul orăşel. Fowles/Tapalagă 1994: 26-27. NdT — A. P.]

Principiul conform căruia numele de persoană nu se traduce îl determină pe traducător să recurgă la o notă de subsol în care menţionează: „1. În franceză, omonimia din numele lui Mrs Fairley ar putea fi redată aproximativ prin Madame Jolydame [doamna Drăguţiu]." (*Ibid*.).

O situaţie analogă se regăseşte la începutul romanului lui John Updike, *Rabbit, Run* [Fugi, Rabbit]:

> **Rabbit Angstrom,** coming up the alley in a business suit, stops and watches, though he's twenty-six and six three. So tall, he seems an unlikely **rabbit**, but the breadth of white face, the pallor of his blue irises, and a nervous flutter under his brief nose as he stabs a cigarette into his mouth partially explain the nickname, which was given to him when he too was a boy. (Updike 1965: 5)

> **Rabbit Angstrom** passant par là en costume de ville, s'arrête pour les [des enfants qui jouent au basket] regarder, bien qu'il ait vingt-six ans et un mètre quatre-vingt-huit. Il est si grand qu'il ne fait guère lapin, mais son visage blême et large, la pâleur de ses yeux bleus et un tic qui agile les ailes de son nez court quand il se colle une cigarette aux lèvres expliquent en partie ce sobriquet de rabbit qu'on lui a donné quand lui aussi était jeune garçon.
> 1. Rabbit en anglais signifie „lapin" [În engleză, *rabbit* înseamnă 'iepure'."](NdT) (Rosenthal 1962: 9)

> [**Rabbit Angstrom,** îmbrăcat în costumul lui de lucru, urcă pe alee, se opreşte şi urmăreşte jocul, cu toate că are douăzeci şi şase de ani şi peste doi metri. E atât de înalt, încât nu poate fi asemuit unui iepure, dar însufleţirea feţei lui albe, paloarea ochilor albaştri şi tremurul nervos al buzei de sus, sub nasul scurt, de câte ori îşi vâră o ţigară în gură, explică, în parte, porecla care i s-a dat încă din copilărie. Updike/Ralian şi Volceanov 2008: 5. NdT — A. P.]

4.1.5.2. Jocul de cuvinte

a) Traductibilitatea jocului de cuvinte

Jocul de cuvinte pe baza antroponimului este o practică foarte veche, ea regăsindu-se până şi în *Odiseea*, în secvenţa în care ciclopul îl întreabă pe Ulise cum se numeşte:

Zisei: „Mă-ntrebi de lăudatu-mi nume,
Cicloape? Eu ţi-l spun, dar tu drept oaspe
Cinsteşte-mă c-un dar cum ţi-a fost vorba.
Mă cheamă Nimeni. Astfel îmi zic soţii,
Părinţii mei şi oamenii cu toţii." (Homer/Murnu 1979: 220. NdT — A. P.)

După ce Ulise îl orbeşte pe ciclop şi prietenii îl întreabă pe acesta din urmă ce s-a întâmplat, asistăm la scena următoare:

„[...] Ţi-o fi răpind vrun om din strungă turma?
Sau te omoară cineva hoţeşte
Ori silnic?" Polifem din văgăună
Aşa le zise: „Nimeni mă omoară
Hoţeşte, dragii mei, şi nu cu sila. (Homer/Murnu 1979: 222. NdT — A. P.)

Un exemplu mai recent este titlul, clasic deja, al piesei lui Wilde, *The Importance of being Earnest* [Ce înseamnă să fii onest. Wilde/ Alcalay şi Zamfir, 1967], tradus în franceză prin *Il importe d'être Constant*; traducătorii au avut norocul de a găsi un antroponim care trimite la acelaşi câmp semantic.

b) Relativitatea lingvistică a intraductibilităţii jocului de cuvinte

Pasajele citate mai sus sunt dovada vie că jocul de cuvinte, în special cel bazat pe numele propriu, este traductibil. Însă această traductibilitate este aleatorie, după cum se vede în cazul jocului de cuvinte prin care îşi întemeiază Iisus Christos Biserica. Originalul, versiunea grecească a *Evangheliei lui Matei* (16, 18), spune:

κἀγώ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. *(Nouveau Testament Interlinéaire* 1993: 77)

Jocul de cuvinte creat pe baza cuvintelor pe „Petros" şi „petra" [Petru, piatră] este transferabil în latină:

Tu es **Petrus**, et super hanc **petram** aedificabo Ecclesiam mean. (*Missel des Fidèles*)

şi în franceză:

> Tu es **Pierre** et sur cette **pierre** je bâtirai mon Eglise. (*B.de Jérusalem* 1996: 1438)
> [Tu eşti **Petru**, şi pe această **piatră** voi zidi Biserica Mea. Matei 16 :18/Cornilescu. NdT — A. Po.]

pentru că întâmplarea face ca în aceste limbi „Petrus" şi „petram", „Pierre" şi „pierre" să reia jocul omofonic sau paronimic. În schimb, traducerea este blocată în germană şi în engleză:

> Darum sage ich dir; Du bist **Petrus** ; and auf diesen **Felsen** will ich meine Gemeind bauen! Kein Feind wird sie vernichten Kônnen. (*Die Bibel in heutigem Deutsch*, 22)

> And I say also unto thee, that thou art **Peter**, and upon this **rock** I will build my church; and the gates of hell shall not prevail against it. (*Authorized Version*)

pentru că, în aceste limbi, substantivele comune „Felsen, rock" sau „stone" nu sunt în relaţie de omonimie sau de paronimie cu numele proprii „Petrus" şi „Peter".

La o privire atentă, soarta pe care a avut-o acest joc de cuvinte în diverse limbi se dovedeşte un indiciu al importanţei pe care o au formele în alcătuirea sensului şi, deci, al necesităţii de a ţine cont de formă şi de relaţia ei cu sensul în orice reflecţie asupra traducerii. Ea arată, de asemenea, că orice teoretizare pe marginea traducerii trebuie să coboare până la nivelul unei perechi (sau al unor) perechi de limbi. Reflecţia asupra traducerii nu poate fi separată de limbi sau, mai exact, de textele create cu ajutorul limbilor.

Trebuie menţionat, de asemenea, că cele două exemple analizate mai sus au în comun două particularităţi importante din punctul de vedere al traducerii jocurilor de cuvinte. În primul rând, jocul de cuvinte apare cu prilejul unui act de botez, când un substantiv comun este întrebuinţat ca nume propriu, după cum se arată clar într-o notă a *Bibliei* de la Ierusalim:

> Nici cuvântul grecesc *Petros* şi nici chiar, se pare, corespondentul său aramean *Kepha* ('stâncă') nu erau prenume masculine înainte ca Iisus să-l

fi numit astfel pe conducătorul apostolilor pentru a arăta astfel, în mod simbolic, rolul său în fondarea bisericii." (nota 18 e: p. 1438, în ediţia franceză)

În al doilea rând, observăm că traducerea se face mai uşor între limbile care aparţin aceleiaşi familii. Legătură dintre greacă şi latină şi, mai apoi, franceză, este mai strânsă decât legătura cu engleza sau neerlandeza, limbi care conţin mai multe elemente saxone sau germanice.

c) Nota ca mijloc de soluţionare a cazurilor-limită

În acest sens, vom oferi un exemplu din *Dubliners*:

The pudding was of Aunt Julia's making, and she received praises for it from all quarters. She herself said that it was not quite brown enough.
'Well, I hope, Miss Morkan,' said ***Browne****, 'that I'm* ***brown*** *enough for you because you know, I'm all* ***Brown.***(J. Joyce, *The dead*, 197)

În traducerea de mai jos:

Le pudding était l'œuvre de tante Julia et de tous côtés elle en reçut des éloges. Elle répondit qu'elle ne le trouvait pas assez **brun**.
– Eh bien! j'espère, Miss Morkan, dit M. **Browne**, que je suis **brun** pour vous, parce que vous savez je suis tout **brun**. (Y. Fernandez: 226)

[*Pudding*-ul era opera mătuşii Julia, care primi din toate părţile felicitări pentru reuşită. Ea însă spuse că nu e destul de copt.
– Ei, eu sper, domnişoară Morkan, spuse domnule **Browne**, că sînt destul de **copt** pentru dumneavoastră, fiindcă, după cum vezi, sînt **copt** de tot. Joyce/Papadache 2002: 229. NdT — A. P.]

Traducătoarea Yva Fernandez este silită să explice într-o notă că „Browne înseamnă maro" şi este evident că, în acest caz, numele personajului nu poate fi tradus decât cu riscul de a-i ascunde naţionalitatea (şi de a crea astfel o impresie de lipsă de armonie). Şi un alt traducător, Jacques Aubert procedează în mod similar:

Le pudding était l'œuvre de Tante Julia et on lui en faisait des louanges de tous côtés. Elle dit pour sa part qu'il n'était pas tout-à-fait brun.

– Eh bien Miss Morkan, fit Mr. Browne, j'espère que je suis assez brun pour vous parce que, savez-vous, je le suis de la tête aux pieds.1
(1) Jeu de mots éculé sur son nom de famille Browne. [Joc de cuvinte pe baza numelui de familie Browne.] (J. Aubert: 316-317)

d) Soluţiile îndrăzneţe: modificarea numelor sau traducerea lor

Donald Watson, traducător al lui Ionesco, s-a confruntat cu această problemă în textul *Cel care a dat colţu'* al lui René de Obaldia, unde

> [..] două femei se joacă de-a alte personaje. Julie şi doamna de Crampon. Aceste două false personaje decoperă că soţul lui Julie a înşelat-o pe aceasta cu cealaltă femeie, doamna de Crampon. Julie îşi aminteşte că atunci când îl întreba pe soţul ei ce face în acel moment, acesta îi răspundea: **'mă cramponez, mă cramponez.'** (Watson 1987: 122)

Pentru a reda jocul de cuvinte, Watson a schimbat numele personajului în **Mme de Grappeline**, astfel că soţul poate răspunde: „I'm **grappeling**, I'm **grappeling**" (Watson 1987: 122).

4.2. RELAŢIA CU REFERENTUL

Cea de-a doua semnificaţie a antroponimului ţine de contextul extralingvistic real sau ficţional. În lumea reală, acesta se deosebeşte de substantivul comun prin aceea că nu descrie o specie, ci un individ cu specificitatea sa — este un fel e hiponim maximal:

> Dacă am clasifica substantivele după cantitatea de idei pe care le suscită, numele proprii ar trebui să fie pe primul loc, deoarece, fiind cele mai individuale, semnifică cel mai mult. (Bréal [1924] 1976: 183)

Numele unei persoane asimilează faptele desfăşurate de-a lungul cronologiei ce constituie destinul individului; acesta ajunge să se înrădăcineze mai mult sau mai puţin în istorie, în memoria colectivă, ceea ce îl face să fie legat de cultura unui grup.

În universul ficţional, statutul numelui propriu diferă, putând desemna fie un personaj celebru, fie un personaj nou introdus. Philippe Hamon descrie statutul acestuia din urmă în următorii termeni:

> [...] prima apariţie a unui nume propriu neistoric introduce în text un fel de „gol" semantic (asemantismul lui Guillaume): cine sunt această Gervaise şi acest Lantier care apar în primul rând din *Gervaise*? Acest semn gol va căpăta treptat de semnificaţie, în general, destul de repede într-o povestire „clasică" (de pildă, datorită unui portret, prin menţionarea unor activităţi semnificative, a unui anumit rol social). (Hamon 1977: 126)

Traducerea pasajelor care conţin referiri la personaje celebre arată cât de importantă este perceperea sensului antroponimului pentru traducerea acestuia:

> [Scena se petrece în vreme de război, în timpul bombardamentelor]
> *The sky over London was glorious, ochre and madder; as though a dozen tropic suns were simultaneously setting round the horizon; [...]*
> ***'Pure Turner',** said Guy Crouchback, enthusiastically; he came fresh to these delights.*
> ***'John Martin** surely ?' said Jan Kilbannock.*
> *'No', said Guy firmly.* (Waugh)

Pentru a interpreta acest fragment, extras dintr-un text propus la examenul CAPES de traducere din engleză, traducătorul trebuie să ştie că William Tuner este un pictor englez din prima jumătate a secolului al XIX-lea (al cărui stil premerge impresionismului) pentru a evita să redea „Pure Tuner" prin *„Pure Tuner" [Turner pur] sau *„On dirait un tableau de Pure Turner" [Parcă ar fi un tablou de Pure Tuner]. Fără a distorsiona sensul, chiar şi un simplu calc, „Pur Tuner", este stângaci pentru că, fiind vorba de spectacolul străzii care trimite la un stil anume, este preferabilă traducerea printr-o metonimie: sesizarea valorii celor două antroponime joacă aşadar un rol foarte important în reformularea enunţurilor care le conţin:

> Le ciel au-dessus de Londres était splendide, l'ocre et la pourpre s'y mêlaient comme si une dizaine de soleils tropicaux disparaissaient en même temps aux quatre coins de l'horizon; [...]
> – Un vrai Turner, dit Guy Crouchback, enthousiaste ; ce genre de plaisir était encore neuf pour lui.
> **– Du John Martin, plutôt,** fit Ian Kilbannock. (Var.: **Vous voulez dire du John Martin ?**)
> – Non, répondit Guy fermement.

[Cerul Londrei era superb, în nuanţe de ocru şi purpuriu, ca şi cum la orizont ar fi strălucit simultan o duzină de sori tropicali; [...]
– Un **Turner** veritabil, spuse Guy Crouchback, pentru care acest gen de plăcere era încă nou.
– Un **John Martin**, mai degrabă, replică Jan Kilbannock.
– Nu, răspunse categoric Guy". NdT — A. P.]

4.3. CONOTAŢIA

Conotaţia este o încărcătură semantică de ordin subiectiv sau sociolingvistic, mai mult sau mai puţin aleatorie şi complementară denotaţiei, vehiculată de semnificant şi de semnificat. În continuare, vom vedea că numele propriu este vizat în foarte mare măsură de aceste încărcături semantice sau semiotice şi că acestea trebuie, bineînţeles, luate în calcul în traducere.

4.3.1. Opoziţia: „uman/animal"

În primul rând, trebuie subliniată lipsa de exactitate din afirmaţia lui Jakobson conform căreia „deşi mulţi câini se numesc 'Fido', aceştia nu au în comun nici o proprietate specială de 'fidoitate' "(Jakobson 1963: 178). Putem obiecta că folosirea numelui Fido vehiculează un semnificat minimal care arată:

1 — că este vorba despre un **câine**. Nimănui nu i-ar trece prin minte (decât dacă vrea să facă un gest sfidător) să îl boteze „Fido" pe un copil în spaţiul anglofon sau „Médor" în cel francofon.

2 — că este vorba de un câine **simpatic**, obişnuit. Dacă îi spun unui câine Rex, este posibil să fie vorba de un câine poliţist, pentru că acest nume sugerează ceva alert şi agresiv.

Începutul romanului *Three men in a boat* [Trei într-o barcă (fără a mai socoti şi câinele)] ne oferă un exemplu de folosire atipică a opoziţiei animal/uman. Autorul spune:

> *There were four of us — George, and William-Samuel Harris and myself and* ***Montmorency****. We were sitting in my room, smoking, and talking about how bad we were — bad from a medical point of view I mean, of course.* (Jerome [1889] 1960: 7)

[Eram patru: George, William Samuel Harris, eu şi **Montmorency**. Cu pipele aprinse, stăteam cu toţii în camera mea şi discutam despre starea noastră jalnică — jalnică din punct de vedere medical, bineînţeles. Jerome K. Jerome/Niţescu 2003: 5. NdT — A. P.]

Este simptomatic că unul dintre traducătorii acestui roman, Déodat Serval, a simţit nevoia de a explicita referentul celui de-al patrulea prenume ale cărui consonanţe sugerează apartenenţa la o veche familie nobilă:

Nous étions quatre; Georges, William-Samuel Harris, moi-même, et **Montmorency, mon fox-terrier.** Réunis dans ma chambre, nous fumions, en causant de notre mauvais état, mauvais du point de vue médical, bien entendu. (Serval: 1964, 5)

În vreme ce un alt traducător păstrează, pe bună dreptate, această întrebuinţare prin care originalul îşi propune crearea unui efect de surpriză comic:

Nous étions quatre: Georges, William-Samuel Harris, moi-même, et **Montmorency.** Assis dans ma chambre nous fumions en nous disant que nous étions décidément bien lamentables — lamentables d'un strict point de vue médical j'entends. (J.-Francois Minard: 7)

4.3.2. Opoziţia „simpatic/antipatic"

Diminutivul permite vehicularea instituţionalizată a unei încărcături afective sau indicarea unui anumit grad de familiaritate. Însă chiar şi prenumele şi patronimul în sine pot genera, prin sonoritate sau prin asocieri tainice, grade mai mici sau mai mari de atracţie sau de repulsie.

La începutul romanului *Jane Eyre*, există o scenă în care apar copiii lui Mrs Reed: „Eliza, John şi Georgiana". Într-o notă a traducerii sale, Sylvère Monod spune, referitor la „Georgiana":

Prenume frecvent atribuit de romancierii victorieni unor personaje antipatice (cf. *Marile speranţe* şi *Prietenul nostru comun* de Charles Dickens, care avea totuşi o cumnată Georgiana, pe care o îndrăgea foarte mult). (Monod [1966] 1984: 619)

Într-un articol apărut în revista *Les langues modernes*, Michel Viel aminteşte problemele pe care i le-a pus traducerea numelor proprii din romanul *The Great Gatsby* [Marele Gatsby] şi, în special, lista celor şaptezeci şi şapte de invitaţi din capitolul IV:

> Un nume precum Mrs Ulysses Swett, personaj care nu există decât ca nume, semnifică, în foarte mare măsură, mult mai mult decât persoana numită Mrs Ulysses Swett. Este profund regretabil că Llona şi editorii săi au considerat necesar să corecteze ortografia („Mrs Ulysses Sweet", p. 90). Confundat cu omofonul „sweat", „sudoare", numele de Swett sugerează că persoana care îl poartă are ceva respingător atât pe plan moral, cât şi fizic. Însă Sweet nu îi spune nimic unui francez. Putem traduce numele? La urma urmei, aceasta a fost soluţia aleasă pentru numele generice din teatru, Snake devenind „serpent" şi Lady Bounteful — „Madame de Bienveillance". Încercarea nu e lipsită de interes: Mrs Ulysses Sweet devine „Madame Ulysses Lesueur", familia Leeches devine „la famille Sangsue", S.W. Belcher — „Simon Durot", Miss Haag — „Mademoiselle Cauchon"... Însă, astfel, scena este transpusă pe celălalt mal al Atlanticului. Este clar că această soluţie este mai degrabă un exerciţiu de stil şi nu traducere.[17] (Viel 1995: 43)

Dar poate că aceste traduceri ar putea fi incluse în text sub forma unor note. În acest sens, suntem de acord cu părerea exprimată de Gérard Hardin şi Cynthia Picot:

> În aceste cazuri se face simţită nevoia ca traducătorul să recurgă la o notă explicativă — faimoasa NdT — pe care unii o condamnă cu vehemenţă, fără să ştie de altfel de ce ar trebui proscrisă atâta timp cât este lămuritoare pentru cititor. (Hardin şi Picot 1990: 25)

Într-adevăr, ar merita să fie dezbătută chestiunea necesităţii **notei traducătorului** în acele cazuri în care uzajul şi logica împiedică traducerea în cadrul textului. Continuăm să abordăm traducerea ca şi cum ar fi o scriere din interiorul unei culturi-sursă, or, aceasta este obligată să ţină seama de elemente străine. În acest caz, nota permite traducerii să îşi asume pe deplin funcţia de păstrare a identităţii şi extranietăţii la nivelul textului şi a de a transfera efectele de sens în notă.

4.3.3. Indicarea genului

În anumite limbi, patronimul arată, cu ajutorul sufixelor specifice, genul persoanei desemnate:

> În Polonia, soţia domnului Kuncewicz se numeşte Kuncewiczowa, iar fiica lui — Kuncewiczówna [În cehă, la masculin — Novák, la feminin — Nováková]. În maghiară, sufixul *–né* are aceeaşi semnificaţie ca şi cehul *–ová*. Berkesiné este doamna Berkesi, dar se poate scrie şi ca Berkesi Andrasné, adică soţia lui Berkesi András. (Elman 1986: 26)

Limbile franceză şi engleză [18] nu dispun de astfel de indicatori. În aceste limbi, ca şi în multe altele, acest rol este jucat de prenume, uneori cu ajutorul unui indicator gramatical — cf. *Jean/Jeanne* — alteori printr-o virtute imanentă, mai mult sau mai puţin legată de etimologie, a cărei motivaţie, însă, nu prea mai este percepută conştient de utilizatori, în mintea acestora nepăstrându-se adesea decât conotaţia privind un anumit gen. Astfel, există prenume feminine, cum ar fi *Marie*, masculine, de pildă *Jacques*, şi epicene, precum *Dominique*, *Claude*.

În călătoria pe care le-o prilejuieşte traducerea, anumite prenume ajung ca, în cultura-ţintă, să nu mai aibă aceleaşi conotaţii ca în cea sursă. De exemplu, prenumele francez „Michel" are conotaţii feminine în lumea anglo-saxonă din cauza existenţei perechii *Michael* (masculin)/*Michelle* (feminin). Invers, un francez va fi întrucâtva surprins să vadă prenumele „Evelyn" atribuit unui bărbat (cf. scriitorul Evelyn Waugh). Traducătorul ar putea, deci, simţi nevoia să transforme prenumele din cauza ambiguităţii ce riscă să planeze asupra genului individului în cauză.

În ceea ce priveşte prenumele feminin *Jean*, care într-o traducere riscă să fie confundat cu prenumele masculin „Jean", am constatat că există două practici diferite:

a) traducerea:

> *'How's mother ?'*
> *'Much better.'*
> *'Hullo, **Jean**.'*
> *'Hillo. Aun'Emily !'*
> *'Had a good voyage ?'*
> *'Splendid !'* (K. Mansfield: 138)

« Comment va maman ? »
« Beaucoup mieux. »
*« Bonjour, **Jeanne**. »*
« Bonjour, tante Emily ! »
« Tu as fait bon voyage ?»
« Magnifique » (A. Grieve: 139)

[„– Cum e mama?
– Mult mai bine.
– Salut, **Jean**.[19]
– Salut, mătuşă Emily!
– Ai călătorit bine?
– Minunat.” NdT — A. P.]

b) adaptarea:

*‘Put my bag in the front bedroom, Calpurnia’ was the first thing Aunt Alexandra said.. ‘**Jean-Louise**, stop scratching your head’ was the second thing she said.* Harper Lee)

„Va porter mes bagages dans la chambre de devant, Calpurnia”, voilà ce que tante Alexandra dit en premier. „**Jane-Louise**, cesse de te gratter la tête”, voilà ce qu'elle dit ensuite. (Ballard *et al.* 1988: 10-11)

[Calpurnia, pune-i bagajul în dormitorul din faţă, fu primul lucru pe care mătuşa mea Alexandra găsi de cuviinţă să-l spună. Şi: **Jean Louise**, nu te mai scărpina în cap — cel de-al doilea. Harper Lee/Maliţa, *Să ucizi o pasăre cântătoare*, 2003: 151. NdT — A. P.]

Această adaptarea este însoţită de următorul comentariu:

Contrar obiceiului, numele propriu este adaptat aici. *Jean* este prenume feminin în engleză, însă în franceză se confundă cu prenumele masculin „Jean” a cărui asociere cu „Louise” pare bizară. O posibilitate ar fi traducerea prin echivalentul francez „Jeanne”. Având însă în vedere că celelalte nume nu sunt francizate, este preferabilă folosirea variantei moderne a prenumelui, *Jane*. (Ballard *et alii.* 1988: 10)

4.3.4. Indicator al apartenenţei etnice

Vom folosi acest termen în senul de „element care arată apartenenţa la o anumită populaţie". În acest caz, numele propriu îşi îndeplineşte funcţia lingvistică şi traductivă fundamentală, este un vector de originalitate şi exotism, informează — prin forma sa şi sonorităţile specifice — asupra limbii comunităţii de origine şi joacă astfel rolul de element de identificare. Această funcţie apare foarte clar în *Astérix*, unde este folosită ca resort umoristic. Numele galilor se termină în „-ix" (Astérix, Obélix), ale romanilor în „us" (Plutoqueprévus, Langélus), ale vikingilor în „-en" (Kerosen Neuillisursen), ale hispanicilor se termină în „-on" şi sunt formate din două patronime coordonate (Soupalognon y Crouton), ale egiptenilor în „-is" (Amonbofis) etc. (cf. Richet 1991, pentru o analiză mai detaliată). Practic, numele proprii funcţionează aici în acelaşi mod ca şi anumite substantive comune derivate din adjective sau din substantive cu ajutorul unui sufix conotativ, cf. „greenish/verdâtre" [verzuliu], diferenţa fiind aceea că sufixul acestor substantive proprii–nume de persoană va fi un invariant în traducere: Ordralfabétix, neguţătorul de peşte, devine Unhygienix, iar Relax, cârciumarul, devine Dipsomaniax. [20]

4.3.5. Indicator al apartenenţei sociale sau al dorinţei de ieşi în evidenţă

La baza acestei piramide, se situează numele mai mult sau mai puţin anonime:

> *She calls herself* ***Schmidt****. Anna Schmidt. You can't imagine a young English actress calling herself* ***Smith****, can you ? And a pretty one too. It always struck me as a bit too anonymous to be true.* (Gr. Greene 1992: 64)

> [Îşi spune **Schmidt**. Anna Schmidt. Aşa — că nu-ţi poţi imagina ca o tânără actriţă englezoaică să-şi spună **Smith**? Mai ales una drăguţă. Întotdeauna mi s-a părut un nume prea şters ca să fie adevărat. NdT — A. P.]

> Elle se fait appeler **Schmidt**, Anna Schmidt. On ne peut pas imaginer

qu'une jeune actrice anglaise se fasse appeler **Smith,** n'est-ce pas? Et jolie avec ça. Ce nom m'a toujours paru un peu trop passe-partout pour être vrai. (Nordon 1992: 65)

[Îşi spune **Schmidt**. Anna Schmidt. Aşa — că nu-ţi poţi imagina ca o tânără actriţă englezoaică să-şi spună **Smith**? Mai ales una drăguţă. Întotdeauna mi s-a părut un nume prea şters ca să fie adevărat. NdT — A. P.]

În ciuda posibilităţii evidente de transpunere etimologică (*Mr Smith*: M. Forgeron [Dl Fieraru]), am văzut că numele proprii ce desemnează persoane rezistă, în principiu, traducerii (cf. Capitolul 1).

Chiar şi prenumele poate fi un indicator al apartenenţei sociale: „Jean-Loup, Charles-Edouard, Adélaïde" nu vor fi alese în acelaşi mediu ca şi „Daniel — Viviane — Gérard". Ilustrativă în acest sens este traducerea numelui „Jean-Loup de la Batellerie" din *Tintin* prin „Christopher Willough-by-Drupe" care permite publicului-ţintă să sesizeze toate conotaţiile. Banda desenată este uneori un bun exemplu de text în care omogenitatea *reţelei onomastice* este perturbată în numele sensului şi fiindcă aici personajul are un caracter mai puţin sacralizat decât în romanul clasic (Barbara Folkart a dezvoltat foarte bine această idee în articolul *Traduction et remotivation onomastique*).

4.3.6. Numele — şi în particular prenumele — poate fi un indicator al **apartenenţei religioase**: într-o societate catolică, un copil pe nume Samuel sau Esther poate fi perceput ca fiind de religie iudaică. În jurul anului 1370 î. Hr., după ce a instituit monoteismul, Amenofis al IV-lea şi-a schimbat numele în Akhenaton, ceea ce marca legătura sa cu zeul pe care îl impusese, „Aton". În timpul celui de-al doilea război mondial, unii evrei au fost siliţi să îşi schimbe numele sau prenumele copiilor lor. Este adevărat, însă, că moda şi globalizarea civilizaţiei ca efect al mass-mediei tind să atenueze aceste indicii.

4.3.7. Conotaţiile temporale

Prenumele poate şi să poarte amprenta unei anumite epoci: Chilperic, Fredegunda, Brunhilda, etc., fac parte din panoplia Evului Mediu. În ziua de astăzi, nume precum „Ernest, Gaston, Eugénie, Alfred,

Baptiste" sunt desuete, unele redevin la modă, iar altele sunt caracteristice unei perioade: „cf. Nathalie" (la modă ca urmare a melodiei „Nathalie" a lui Bécaud).

4.3.8. Conotaţiile peiorative

Aceste conotaţii apar mai ales la unele **porecle desemnând naţionalitatea**.

a) observaţii privind traducerea din engleză în franceză

'Chinaman' sau ***'Chink'*** [chinezoi] pentru „Chinois" [chinez] (cf. „Chinetoque"), alături de ***'Chinese'***. Aceste cuvinte nu apar în *OALD*, în vreme ce dicţionarul *Longman* nu prezintă termenul ***'Chinaman'***, însă notează pentru ***'Chink'***: „*taboo, derogatory slang:* a Chinese person."

> [scena se petrece în Mexic]
> And everything turned out much as he had feared — only worse. Two days later, one of the boys from the upper end of the street said to him in passing: '*Hola*, *Chale!'* He replied to the greeting automatically and walked on, but a second later he said to himself: *'Chale?* But that means **Chinaman! Chink**!' (Bowles 1997: 175)

> Tout se déroula aussi mal qu'il l'avait craint, et pire encore. Deux jours plus tard un des garçons de là-haut, à l'autre bout de la rue, lui dit en passant: „*Hola. Chale!* " Il répondit machinalement au salut et continua son chemin, mais il réalisa aussitôt: „Chale ? Mais ça veut dire **chinois, chinetoque**! " (Mairot [1987] 1998: 126)

> [Totul se petrecu aşa de rău cum se petrecuse, dacă nu chiar mai rău. Două zile mai târziu, unul dintre băieţi din susul străzii îi spuse în trecere: „*Hola. Chale!*". El îi răspunse maşinal la salut şi merse mai repede, însă o clipă mai târziu îşi spuse: „*Chale*? Dar asta însemnă **chinezoi**! **Chinezău**!". NdT — A. P.]

Traducătorii au uneori tendinţa de a elimina (din pudoare, fără îndoială) aceste conotaţii:

> *The carts rattle by, swinging from side to side: two* ***Chinamen*** *lollop along under their wooden yokes with the straining vegetable baskets — their pigtails and blue blouses fly out in the wind.* (Mansfield: 136)

Les charrettes passent à grand fracas, oscillant de droite et de gauche; deux **Chinois** avancent par saccades, sous leurs jougs de bois bâtés de paniers de légumes — leurs nattes et leurs sarraus bleus flottent au vent. (Merle: 137)
[Căruţele trec cu zgomot, înclinându-se într-o parte şi alta. Doi **chinezi** înaintează greoi, împovăraţi de jugul din lemn de care atârnă coşurile cu legume. Cozile şi ahinele albastre le flutură în vânt. NdT — A. P.]

coon: nègre [negrotei].

'Hello,' said Enid, her plump arm squashed against his side. I don't think we've met. What do you think of this **coon** music? I *adore* it.' (Boyd: 208)

„Hello! dit Enid, son bras droit grassouillet coince contre les côtes de Félix. Je ne crois pas vous avoir rencontré. Que pensez-vous de cette musique nègre? J'adore." (Besse: 233)

[Salut, îi spuse Enid îndesându-şi braţul durduliu în coastele lui. Nu cred că ne-am mai vazut. Ce părere aveţi despre muzica asta de negrotei. Mie îmi place la nebunie. NdT — A. P.]

Frenchie: Français [franţuz]
Hun: boche [neamţ]

'How did you find the wa-Germani?'
'It's a nice place,' Temple said. 'Clean and neat. Efficient too — in Dar, certainly. But it was like an armed camp. Soldiers everywhere.'
'What you'd expect really. Typical ***Hun*** *mentality, always marching about.*
(Boyd 1983: 42)

„Comment avez-vous trouve la Fridolie?
– Agréable, dit Temple. Propre et nette. Efficace aussi. À Dar en tout cas. Mais en rnême temps l'impression d'un camp retranché. Des soldats partout.
– Pas étonnant, vraiment. Typique de la mentalité **boche**. Toujours en train de marcher au pas." (Besse: 42)

[– Cum ţi se părut Germania?

– E un loc plăcut, răspunse Temple. Curat şi ordonat. Şi eficient. La Dar, cel puţin. Dar seamănă cu o cazarmă. Sunt soldaţi peste tot.
– La ce te-ai fi aşteptat? Mentalitate tipică de **nemţălăi**. NdT — A. P.]

Jerry: Fritz, fridolin [friţ]

Limey (în argoul american): Angliche, Rosbif [englezoi]; de remarcat că termenul nu are majusculă în engleză. În exemplul de mai jos, Dominique Aury oferă o subtraducere a acestui cuvânt:

'Trouble about a place like this one's so darn busy, one gets into a groove and loses touch. Doesn't do to lose touch. We ***limeys*** *have to stick together.* (Waugh: 9)

Ce qu'il y a d'embêtant dans un endroit comme ici, c'est qu'on est tellement pris qu'on reste dans son coin et qu'on perd le contact. Nous autres, **Anglais**, il faut nous tenir les coudes. (Aury: 10)

[Problema care apare într-un loc ca ăsta e că rămâi izolat şi pierzi legătura cu alţii. Nu trebuie să pierzi legătura. Noi, **englezii**, trebuie să fim uniţi. NdT — A. P.]

Nigger: nègre [negrotei]; şi în acest caz, folosirea majusculei pare aleatorie.

'Mrs von Bishop, I think 1've hired the laziest bunch of ***niggers*** *in British East Africa.'*
*'****Niggers*** *?'*
'Natives, my dear,' von Bishop explained. (Boyd 1983: 36)

– Mrs. von Bishop. Je crois bien que j'ai à mon service le tas de négros les plus feignants qui saint en Afrique Orientate britannique !
– Négros?
Des indigènes, ma chère, expliqua von Bishop. (Besse: 36)

[Domnule von Bishop, cred că i-a angajat pe cei mai leneşi negrotei din coloniile britanice din Africa de est.
– Negrotei?
– Băştinaşi, dragă, explică domnul von Bishop. NdT — A. P.]

Paddy şi *Irishman* pentru „irlandez"
Russky: Ruskof [rusnac]

Yankee, Yank: Amerloque, Ricain [yankeu, americănesc]

The room was scattered with shoes, looked as if one of them ***Yank*** *cyclones — Mabel or Edna or whatever you call them had been hatched there.* (Sillitoe 1989:130)
La pièce était jonchée de souliers, comme si un de ces cyclones **amerloques** (Mabel, Edna, ou un nom comme ça y était sorti de sa coquille. (Chuto 1989: 131)

[Prin cameră era plin de pantofi, ca şi cum ar fi trecut pe acolo unul din cicloanele acelea americăneşti, Mabel, Edna sau cum s-o fi numind." NdT — A. P.]

În sfârşit, pentru a încheia enumerarea, să menţionăm şi hiperonimele: *wog*: „métèque" [străinez].

b) observaţii privind traducerea din franceză în engleză:
Batave: *Batavian* (termenul francez are, în plus faţă de cel englez, o conotaţie batjocoritoare) [olandez]
Chleuh: *Boche, Jerry* [neamţ]
Polaque: *Polack* [poleac, leah]
Teuton: *Teuton* [teuton]
Aceste conotaţii apar şi la unele **substantive care desemnează grupuri sociale sau religioase:**

[Doi băieţi tocmai s-au întâlnit cu un grup de copii care încep să arunce cu pietre în ei. Unul dintre cei doi vrea să reacţioneze, celălalt, nu]
I objected that the boys were too small, and so we walked on. the ragged troop screaming after us ***'Swaddlers! Swaddlers!'*** *thinking that we were Protestants because Mahony, who was dark-complexioned, wore the silver badge of a cricket club in his cap.* (Joyce 1970: 20)

[Am obiectat că prea erau mici, aşa că ne-am văzut de drum, ceata zdrenţăroasă zbierînd pe urmele noastre. „Protestanţilor! Protestanţilor!" Gîndeau că sîntem protestanţi, pentru că Mahony, care era oacheş, purta la şapcă insigna de argint a unui club de cricket. James Joyce/Papadache 2002: 20. NdT — A. P.]

Acest termen nu este prezent în dicţionarele monolingve obişnuite (excepţie făcând *SOED*) şi nici în dicţionarele de traducere: este oare vorba

de un mod de a evita dificultatea? Du Pasquier nu restituie conotaţia acestui cuvânt:

> J'arguai que ces garçons étaient trop petits et nous nous remîmes en route, toute la troupe déguenillée hurlant derrière nous: „**Protestants! Protestants!**" pensant que nous étions protestants, parce que Mahony, très brun de peau, avait sur sa casquette l'insigne en argent d'un club de cricket. (Du Pasquier: 44)

Aubert întrebuinţează termenul adecvat:

> Je répondis qu'ils étaient trop petits, et nous repartîmes, accompagnés des hurlements de tous les Gueux: ***Parpaillots! Parpaillots!*** Ils nous prenaient pour des protestants, parce que Mahony, qui avait le teint sombre, portait l'insigne d'un club de cricket sur sa casquette. (Aubert: 62)

Conotaţia face parte din semnificaţia numelor proprii atât în lumea reală, cît şi în cea ficţională, scriitorii exploatând-o din plin. Ea contribuie, independent de voinţa noastră, la modul în care îi percepem pe oameni. În studiul său consacrat dialogurilor din benzile desenate, Catherine Delesse prezintă un tabel cu traducerea în patru limbi a numelor personajelor principale din seria *Tintin et Milou* şi face comentarii care scot foarte bine în evidenţă rolul conotaţiilor în traducere (Delesse 2001). În lumina acestor consideraţii, suntem de părere că se poate afirma că, în cazul analizat, conotaţiile îşi îndeplinesc rolul de declanşatori în două moduri. În primul rând, este vorba de un rol intern, datorat folosirii conotaţiei de către autor: prenumele Tryphon este învechit şi ridicol, iar traducătorii se străduiesc să redea această valoare prin Balduin în germană şi Cuthbert în engleză. Un al doilea rol este acela de declanşator extern, datorat modului de percepere a valorii numelui propriu, prin prisma fie a sonorităţilor, fie a unei noi interpretări/percepţii (cf. *Gay-Lussac* mai sus): numele Tintin nu a fost păstrat în germană, limbă în care „asemănarea cu cuvântul Tinte (cerneală) şi trimiterea la culoarea neagră putea pune probleme, personajul Tintin fiind de fapt un 'pur'" (Delesse 2001: 232). Din acest motiv, el devine „Tim".

4.4. METASEMIE ŞI SCHIMBARE DE CATEGORIE

Antroponimul poate ca, păstrându-şi mai mult sau mai puţin aspectul (la nivelul ortografiei sau al prezenţei majusculei), să aibă întrebuinţări ce echivalează într-o măsură mai mică sau mai mare cu schimbarea de valoare referenţială, de categorie şi de funcţie. În diversele cazuri pe care le vom analiza mai jos, antroponimul îşi pierde funcţia fundamentală de desemnare a unei fiinţe unice. Modul cel mai radical de transformare în substantiv comun îl constituie tropii, care fac ca numele propriu să nu mai desemneze un referent unic, ci un concept, o specie, o clasă de obiecte. Această schimbare de categorie este adesea însoţită de folosirea articolului nehotărât. În cadrul tropilor, trebuie făcută distincţia între metonimie şi sinecdocă, acestea neacţionând în acelaşi mod asupra numelui propriu. Metonimia trimite mai degrabă la producţii mai mult sau mai puţin concrete ce au legătură cu numele propriu respectiv, în vreme ce sinecdoca exprimă o trăsătură specifică a individului ce poartă acel nume. În cazul sinecdocei antroponimice, relaţia foarte strânsă între semnificant şi semnificat este caracteristică pentru concepţia platoniciană, de aceea o vom studia într-un context mai vast, acela al simbolismului onomastic. Marginal şi uneori aparent arbitrar, antroponimul poate să fie inclus în expresii idiomatice şi, în sfârşit, să ajungă în categoria înjurăturilor.

4.4.1. Metonimia antroponimică

Definiţie: metonimia antroponimică este un procedeu metasemic prin care, pornind de la un nume propriu de persoană, se creează un termen care desemnează un obiect, o noţiune sau un individ şi care are o relaţie de vecinătate sau de asociere cu referentul numelui propriu. Personajele ale căror nume sunt folosite pentru a desemna un obiect sau o noţiune se numesc eponime (cf. mai sus etimologia toponimelor: 2.1.).

Tipologii: această descriere poate fi detaliată analizând natura noului mod de desemnare, pe de o parte, şi morfologia metonimiei, pe de altă parte.

a) **natura raportului** ce leagă numele propriu de noul referent astfel desemnat:

– relaţia de metonimie poate fi aceea dintre **creator şi creaţie**: în acest caz, procedeul constă în întrebuinţarea numelui propriu de persoană, cel al creatorului, mai mult sau mai puţin modificat, pentru a indica creaţia acestuia: un obiect, un stil, o invenţie, etc. Exemplu: „borsalino" (după numele pălărierului italian) „a pasteuriza" (de la numele lui Pasteur).

– relaţia poate să fie laterală sau uneori chiar să pară arbitrară, ceea ce înseamnă că persoana (eventual fictivă) care dă numele obiectului nu este creatorul acestuia (de exemplu, „mărul lui Adam, piersica Melba"), însă este asociată cu el. Vorbim în acest caz de **metonimie asociativă**.

b) **pe plan morfologic**, metonimia se poate efectua în mai multe moduri:

– prin **recategorizare directă**: numele creatorului este folosit în stare brută, cum se întâmplă cu „hansom" [birjă], un tip de trăsură numită după inventatorul său, Joseph Hansom. Procedeul poate fi acelaşi şi în cazul metonimiei asociative, când eponimul nu este inventatorul: „moïse" [coş pentru copil], de la numele personajului biblic.

– prin **derivare**: numele propriu poate fi ajustat (cel mai adesea prin sufixare), ca în cazul cuvintelor „*forsythia*: forsythia" [forsiţia] (de la numele botanistului englez William Forsyth) sau „jobard: (*sucker, mug, wally*)" care înseamnă „credul până la prostie" şi despre care dicţionarul explicativ al limbii franceze *Le Robert* spune că este posibil să fi derivat de la Job, „din cauza batjocurii pe care acesta a trebuit să o îndure". Derivarea poate să coincidă cu o recategorizare în vederea desemnării unui proces: „pasteuriser, to bowdlerize".

– prin **integrarea într-un lexic complex**: „coup de Jamac, cage de Faraday" [cocktail, cuşca lui Faraday].

Pentru analizarea în detaliu a traducerii metonimiei antroponimice, vom adopta clasificarea în funcţie de modul de desemnare.

4.4.4.1. Relaţia metonimică a creatorului cu creaţia

Trebuie remarcat că, în acest caz, numele de obiecte pierd majuscula, *forsythia*, în vreme ce substantivele care desemnează indivizi

(*Franciscan* [franciscan]) sau doctrine (Marxism [marxism]) îşi păstrează, în general, majuscula în engleză, dar nu şi în franceză.

În traducere, se observă o întreagă paletă de echivalenţe:

(1) denumirea poate să fi devenit internaţională sau comună celor două limbi şi culturi luate în considerare. În acest caz, transferul de sens este asigurat, iar la nivelul formei se constată:

– păstrarea numelui propriu: „*Addison's disease*: maladie d'Addison" [boala lui Addison] (o formă de insuficienţă renală), „*Parkinson's disease*: malade de Parkinson" [boala Parkinson].

– simple ajustări fonetice şi ortografice caracteristice împrumutului. Vom evoca aici două subcategorii:

– membrii ordinelor religioase:

(ordinul creat de Sfânta Clara): Clarisse: *nun of the order of St Clare*, *Clarisse* [călugăriţă din ordinul Sfintei Clara, Clarisă]

(ordinul creat de Sfântul Francisc din Assisi): Franciscain: *Franscican* [Franscican]

(ordinul creat de Sfântul Dominic): Dominicain (frêre prêcheur): *Dominican* (*nun, friar*): dar şi: Black Friar [Dominican]

În schimb, *Moonie* (element mai puţin familiar civilizaţiei franceze) este redat printr-o explicitare: „membre de la secte Moon" [membru al sectei Moon]

– inveţiile:

Stradivarius: stradivarius [stradivarius]
Malthusianism: malthusianisme [malthusianism]
Nattier blue: bleu Nattier [albastru Nattier]
Socratic irony: l'ironie socratique [ironia socratică]
Masochism: le masochisme [masochismul]
forsythia: forsythia (de la numele botanistului: William Forsyth)

(2) Există cazuri în care nu se recurge în mod constant la împrumut, ca dovadă a faptului că acesta nu este total integrat. Să luăm exemplul termenului *hansom*, evocat mai sus. Unii traducători francezi recurg la împrumutul lui hansom, alţii favorizează un alt împrumut, *cab*, mai bine integrat. Ambele soluţii sunt atestate de dicţionarul *Robert des anglicismes*:

The strange little bloke and his wife stood at the foot of the steps beside the bags, looking angry. And then a ***hansom-cab*** *came clock-clocking slowly along the road, also going to draw up for the dinner hour at the quiet place opposite. But the driver spied the angry couple.*
'Want ***a cab****, sir?'* (D. H. Lawrence [1923] 1983: 14)

Le petit homme bizarre et sa femme demeurèrent debout au pied des marches, à côté des sacs, l'air furieux. Au même moment un **cab** s'en vint lentement, cahin-caha, le long du chemin. Il allait, lui aussi, s'arrêter en face pour l'heure du dîner, mais le conducteur aperçut le couple en colère.
– Vous voulez un **cab**, m'sieu? (Rancès 1933: 10)

[Atunci veni agale, tropotind, o **trăsură de piaţă** care dădea să se retragă la ora cinci către locul liniştit de peste drum. Birjarul spiona cuplul mînios.
– O **trăsură**, domnule? D. H. Lawrence/Momescu 2002: 13. NdT — A. P.]

Confruntându-ne cu acest termen într-o traducere universitară, am optat instinctiv pentru un echivalent francez:

'*A* ***hansom*** *will take you to Kentish Town in halfan hour:'* (Gissing 1929: 125)
„**En fiacre** vous serez a Kentish Town dans une demi-heure" (M. B. in Coustillas 1980: 54)

(3) Invenţiile sau descoperirile pot, în unele cazuri, să fie atribuite aceluiaşi savant în ambele limbi: „la loi d'Ohm: Ohm's law" [legea lui Ohm].

Uneori, ele sunt atribuite unor inventatori sau cercetători diferiţi, în funcţie de ţară: „Reiter's disease: syndrome de Fiessenger-Leroy" [sindrom Reiter]; „loi de Mariotte: Boyle's law" [legea Boyle-Mariotte]. Se întâmplă, de asemenea, ca trimiterea la inventator să dispară în favoarea unei simple desemnări descriptive: „courants de Foucault: eddy currents" [curenţi Foucault] (Maillot 1981: 140-141).

(4) Traducerea semantică prin explicitare şi prin hiperonimizare. Termenul din cealaltă limbă nu are nimic în comun cu persoana considerată inventator în cealaltă cultură.

(4.a) — exemple de traducere semantică din engleză:

to bowdlerize: expurger (une œuvre littéraire) [a prescurta o operă literară] (de la T. Bowdler care a publicat o ediţie prescurtată a operelor lui Shakespeare în 1818).

A daveSPort (1853, numele fabricantului): (petit) secrétaire (de salon) [mic birou de salon]

Fallopian pregnancy: grossesse tubulaire ou extra-utérine [sarcină extrauterină]

Sam Browne (belt): „(1898) an officer's field belt having a supporting strap over the right shoulder, invented by Gen. Sir Samuel J. Browne (1824-1901)" (SOED)

> *Temple stood outside the post office at Voi, checking and rechecking his uniform. He felt slightly ashamed at the way his gleaming new* ***Sam Browne belt*** *defined rather than restrained his paunch.* (Boyd [1982] 1983: 224)

> Debout devant le bureau de poste de Voi, Temple vérifiait et revérifiait son uniforme. Il se sentait vaguement honteux de la manière dont **son ceinturon et son baudrier** de cuir flambant neufs soulignaient, plutôt qu'ils ne sanglaient sa brioche. (Besse: 251)

> [Temple stătea în faţa poştei din Voi şi îşi tot verifica uniforma. Îi era oarecum ruşine de modul în care **centura cu bandulieră** îi sublinia în loc să-i ascundă rotunjimile. NdT — A. P.]

(4.b) — exemple de traducere semantică din franceză:

Cuvântul „silhouette" este derivat de la numele unui inspector financiar care fusese reprezentat schematic. Engleza foloseşte atât împrumutul cât şi un termen total diferit: *figure*. Graţie etimologiei, un francez va şti că termenul „poubelle" vine de la numele unui prefect (Eugène Poubelle) care a impus parizienilor folosirea acestui tip de recipient la sfârşitul secolului al XIX-lea. Termenul echivalent englez nu are, bineînţeles, nici o legătură cu această etimologie: *dustbin*. O altă ilustrare a acestei situaţie este vehiculul cu mijloc de tracţiune propriu inventat de firma Michelin:

La comtesse s'apprêtait a monter dans la **micheline** qui menait à Clères. (R. Peyrefitte)
The countess was about to get into the ***train*** *going to* Clères. (J. Bird)
[Contesa se pregătea să urce în trenul care ducea la Clères. (NdT — A. P.)]

Dicţionarul indică: **rail-car**.

4.4.7.2. Relaţia metonimică asociativă

a) aspecte privind derivarea

Asocierea antroponimului cu obiectul se bazează mai mult sau mai puţin pe o realitate primară; uneori, ea pare destul de arbitrară sau, în orice caz, originea sa este neclară.

– Exemple de metonimii bazate pe o realitate primară:

Cuvântul englezesc „*sandwich*" provine de la numele celui de-al patrulea conte de Sandwich, care era servit cu acest „preparat" la masa de joc, ceea ce îi permitea să joace fără a se întrerupe pentru a mânca, însă nu el a fost inventatorul, ideea fiind a bucătarului său. Situaţia este similară în cazul termenului „chateaubriand", care desemnează „o felie groasă de filé de vită la grătar" pregătită de bucătăreasa scriitorului.

Alteori, derivarea este mai liberă. De exemplu, în cazul prenumelui *Murphy* folosit pentru a denumi un „cartof", se poate observa legătura stabilită între acest prenume irlandez şi o legumă tipică regiunilor sărace.

– Exemple de asocieri mai arbitrare în aparenţă:

În această categorie intră multe prenume (adesea de personaje fictive) care servesc la desemnarea unor obiecte. În majoritatea cazurilor, legătura nu este evidentă la prima vedere şi nici nu este întotdeauna explicată în dicţionarele monolingve. Ex.: *Saint John's wort*: sunătoare; *Mickey Finn*: băutură conţinând droguri.

b) formele echivalenţei interlingvistice

(1) — denumire metonimică în ambele culturi

Se poate considera că este vorba de traducere literală în cazul sintagmelor şi de împrumut în cel la termenilor izolaţi.

sandwich: sandwich
Adam's apple: pomme d'Adam [mărul lui Adam]
Peach Melba: pêche Melba [piersică Melba]
Frères siamois: Siamese twins [fraţi siamezi]

(2) — denumire metonimică (sau imagine) distinctă:

Adam's ale: Château-la-Pompe [apă chioară]
Saint Vitus's dance: danse de Saint-Guy [dansul sfântului Witt]

(3) — denumire specifică unei culturi, caz în care se face o traducere semantică.

din engleză:

Aunt Sally: joc de tras la ţintă. În Anglia, acest joc presupune ţintirea unui cap de femeie numită *Aunt Sally*, ceea ce face că acest termen are şi o extensie însemnând „tête de turc" [ţap ispăşitor, victimă]:

> *Mrs Morel did not like the wakes. There were two sets of horses, one going by steam, one pulled by a pony: three organs were grinding, and there came odd cracks of pistol shots, fearful screeching of the coconut man's rattle, shouts of the* ***Aunt Sally*** *man, screeches from the peep-show lady.* (Lawrence [1913] 1961: 10)

> Mrs Morel n'aimait pas les foires. Il y avait deux manège: l'un marchait à la vapeur, un poney faisait tourner l'autre. Trois orgues de barbarie broyaient des airs, des coups de pistolet éclataient: le marchand de noix de coco agitait une crécelle stridente. L'homme du **jeu de massacre** poussait des cris qui se mêlaient aux glapissements de la dame du panorama (Fournier-Pargoire: 21)

> [Doamnei Morel nu-i plăceau bâlciurile. Erau două rânduri de căluşei, unul învârtit de un motor cu aburi, altul de un ponei; trei flaşnete măcinau, o asurzeau pocnetele ciudate ale împuşcăturilor de pistol, hărmălaia îngrozitoare din baraca unde **se trăgea la ţintă** cu nuci de cocos, răcnetele din ghereta de tir, strigătele cucoanei cu lanterna magică. Lawrence/Ralian 2002: 11. NdT — A. P.]

> *Jack-in-the-Box*
> *And the lawyer, scared by the thought, brooded awhile on his own past, groping in all the corners of memory lest by chance some* ***Jack-in-the-Box*** *of an old iniquity should leap to light there.* (Stevenson 1988: 54)

Effrayé par cette idée, le notaire se mit à méditer un instant sur son propre passé, fouillant dans les recoins de sa mémoire de peur qu'un ancien péché ne vienne en surgir tel **un diable de sa boîte**. (Naugrette: 55)

[Şi avocatul, înspăimântat de acest gând, medită cu anxietate, câtva timp, la propriul său trecut, dibuind prin toate ungherele amintirii, de nu cumva vreo **umbră de vechi păcat** avea să ţâşnească la lumină. Stevenson/Papadache 1974: 31. NdT — A. P.]

to hit the jackpot: gagner le gros lot [a câştiga lozul cel mare]
(rubber) johnny: capote [prezervativ]
Johnnycake: galette [plăcintă] — 1. (US) din făină de porumb, — 2. (Austr.) din făină de grâu:

Tea was laid on the parlour table — ham, sardines, a whole pound of butter, and such a large ***johnny cake*** *that it looked like an advertisement for somebody's b,aking powder.* (Mansfield: 86)

Le thé était disposé sur la table du salon — jambon, sardines, toute une livre de beurre et une **galette** si grande qu'elle avait l'air d'une réclame pour quelque poudre à lever. (Marle : 87)

[Ceaiul era pus pe masa din salon — şuncă, sardine, o livră întreagă de unt şi o **plăcintă** atât de mare încât părea o reclamă la praful de copt al cuiva. NdT — A. P.]

Black Maria: le panier à salade [dubiţă]
Jolly Roger: le pavillon noir [steagul piraţilor]

din franceză
coquille Saint-Jacques: scallop [scoică Saint-Jacques], denumirea franceză vine de la scoicile pe care şi le puneau pelerinii care mergeau la Santiago de Compostela pe haine şi pălării.
un jules: vase de nuit: *chamber pot, Jerry* [oală de noapte]
des roberts: *tits, boobs* [sâni]

4.4.2. Simbolistica onomasticii

Unele aspecte ale simbolisticii onomasticii au fost evocate în capitolul 2 (3.4.) prin comparaţia explicită, utilizarea exemplară şi metaforă. Ne vom canaliza atenţia asupra modurilor prin care antroponimele fac referire (motivată sau opacizată) la tipuri umane sau sociale.

4.4.2.1. Referinţa culturală ca metaforă şi sinecdocă

Se impune să constatăm că o parte importantă a simbologiei onomastice îşi are originea în realitatea istorică sau în imaginarul cultural; anumite antroponime dobândesc, astfel, o valoare exemplară care le face să fie utilizate ca referinţe sau ca aluzii culturale semnificative:

> [Este vorba despre un articol privind fast-foodul.]
>
> Dans ce monde de pâtes fraîches à gogo, de pizzas en rafales, **Lucullus et Vatel** auraient l'air d'extra-terrestres. („Le Monde")
>
> *In these days of fresh pasta aplenty and pizzas by the pile,* ***Mrs Beeton*** *would look like a creature from outer space.* (Gallix et Walsh 1991: 114 & 120)
>
> [Azi, când pastele şi pizza se găsesc din abundenţă, **Lucullus şi Vatel** ar putea părea nişte ciudaţi. NdT — A. H.]

Autorii îşi comentează traducerea în felul următor:

> Lucullus şi Vatel reprezintă referinţe puţin greoaie pentru cititorul anglofon. Trebuie să se ţină cont de contextul cultural, traducând printr-o adaptare. Cartea doamnei Beeton (1836-1856), *Book of Household Management*, probabil cea mai cunoscută carte gastronomică a lumii anglofone, a apărut în 1861. (Gallix şi Walsh 1991: 118)

Folosit în acest fel, NP face trimitere la persoana care poartă numele respectiv pentru că este foarte reprezentativă, dar, chiar dacă este citată pentru valoarea sa exemplară, persoana este doar desemnată prin acest proces. Din contră, în exemplul următor dacă „de Gaulle" face

trimitere la generalul de Gaulle, acesta nu îl desemnează, întrucît NP îl indică pe Paul Bocuse printr-o metaforă, exprimând faptul că el aparţine categoriei oamenilor de seamă, a oamenilor de excepţie.

> [titlul articolului]
> Paul Bocuse
> **Le „de Gaulle"** de la gastronomie, planétairement connu, de la Floride au Japon.
>
> ***France's leading name*** *in fine cuisine, known the world all over from Florida to Japan.* (AFM déc 2000: 54)
>
> [„**Generalul de Gaulle**" al gastronomiei, de renume mondial, cunoscut din Florida şi până în Japonia. NdT — A. H.]

Observăm, aşadar, o utilizare care aminteşte de antonomază sau de sinecdoca onomastică.

Anumiţi autori vorbesc despre metaforă, iar termenul folosit mai sus şi în capitolul 2 (6.2.2.), pentru a descrie utilizarea articolului nehotărât, este folosit în acest scop în cele două limbi:

> Sydney was famously generous to younger poets, especially women. The previous year she gave Marlise a blurb for her first book, *Not Your Average Saint*: '**A female Orpheus** sings the song that women have always known.' (Fr. Prose)
>
> Sydney était bien connue pour sa générosité envers les poètes de la jeune génération et en particulier les femmes. L'année précédente, elle avait rédigé une notice pour le premier livre de Marlise, *Not Your Average Saint*: „**Une Orphée** chante la chanson que les femmes ont toujours connue".
>
> [Oraşul Sydney era faimos pentru generozitatea sa faţă de tinerii poeţi, mai ales faţă de femei. Cu un an înainte, îi oferise lui Marlise o prezentare-reclamă pentru primul ei volum: „**Femeia Orfeu** cântă cântecul pe care femeile l-au ştiut dintotdeauna. NdT — A. H.]

De fapt, denumirea de sinecdocă este la fel de justificată ca cea de metaforă pentru că numele personajului, real sau fictiv, evocă o calitate

sau o trăsătură (aşadar o parte din el) al cărei simbol a devenit. Individul, prin caracterul sau prin istoricul său, a conferit numelui său o valoare simbolică care l-a transformat în reprezentantul unei categorii. Astfel, putem spune: ,,E un Don Juan!" pentru: ,,E un seducător!", pe această cale numele propriu făcând trimitere la un concept şi alăturându-se clasei substantivelor comune. Observăm că referinţa este mult mai exactă când se foloseşte articolul nehotărât decât în cazul utilizării unui articol hotărât: dacă luăm în considerare exemplul de mai sus cu ,,de Gaulle", întrebuinţarea articolului hotărât alături de o expansiune îi conferă o valoare hiperonimică; aceasta poate fi explicată prin: ,,E un om de excepţie.". Pe de altă parte, articolul nehotărât implică o valoare mai degrabă hiponimică: ,,Nu e un de Gaulle." (însemnând: ,,Nu e un om de stat excepţional.").

Mai mult, observăm că această întrebuinţare nu implică aceeaşi distanţă între referent şi modul de desemnare, acelaşi efect de surpriză ca în metafora construită pe baza substantivelor comune (cf. sloganul publicitar: ,,mettez un tigre dans votre moteur" [tigri-putere pentru motorul dumneavoastră] [21]). Există o întreagă cunoaştere comună care pregăteşte această utilizare. Metafora presupune o parte mai concretă, mai ilustrativă, mai enigmatică uneori.

Pe scurt, există în această utilizare o polivalenţă care o transformă într-unul din puţinele cazuri situate la graniţa dintre metaforă şi metasemie prin sinecdocă. Aceasta face trimitere la personaje reale: ,,E un Picasso!" (un pictor mare), ,,E un Hugo!" (un scriitor mare, un poet) sau fictive: ,,E un Adonis!" (un tânăr de o frumuseţe extraordinară), ,,E un harpagon." (un avar). Există, de fapt, o gradaţie subtilă între ceea ce este perceput ca fiind o asociere liberă (evidenţiată în exemplul ,,Generalul de Gaulle al gastronomiei" prin folosirea ghilimelelor) şi o asociere stereotipă, lexicalizată, a cărei etimologie nu mai este sesizată câteodată nici măcar de către vorbitorii obişnuiţi, cum ar fi cuvântul ,,mecena", care provine de la numele unui prieten al împăratului Augustus, protectorul artelor; această sinecdocă nu se regăseşte în engleză:

> *Old Samuel Peel was a personage, and, timidly, a* **patron of the arts.** (A. Bennett)
> Le vieux Samuel Peel était une personnalité et faisait figure de **mécène** discret.

[Bătrânul Samuel Peel era o personalitate şi un **protector** discret **al artelor.** NdT — A. H.]

Fontanier situează această întrebuinţare a numele propriu printre figurile de stil şi o transformă într-un tip din categoria „sinecdoca unui individ sau antonomază"; dă ca exemple: „un Virgiliu, un Homer, pentru un mare poet; un Demostene, un Bossuet pentru un mare orator" (Fontanier: 96). Suhamy o descrie folosind termeni care stabilesc clar importanţa parametrilor culturali, în ceea ce priveşte crearea ei, dar şi lectura:

> Antonomaza poate dobândi, în plus, o funcţie metaforică, atunci când îndeplineşte rolul de termen de referinţă: *un Trafalgar sportif* (o înfrângere sportivă), *un Napoleon de la finance* (un Napoleon al finanţelor). Expresii ca *un Don Quichotte* (un Don Quijote), *un Harpagon* (un harpagon), *les turlupins de la politique* (caraghioslâcurile politicii) se inspiră din modele devenite alegorice. La fel, expresii cum ar fi *un dix-huit brumaire* (o lovitură de stat ca a lui Bonaparte), *un paysan du Danube* (om de o sinceritate dezarmantă), *une morne plaine* (o câmpie mohorâtă) reprezintă figuri de stil condensate care cumulează metafora şi metonimia şi care folosesc aluzia drept catalizator formal şi drept mijloc de comunicare cu receptorul. (Suhamy [1981] 1992: 51-52)

Cuvântul-cheie este acolo, astfel că, în cadrul unei aceleiaşi culturi, se naşte mult mai uşor o complicitate între autor şi cititor. Dicţionarele monolingve sau bilingve sunt dovezile acestei întrepătrunderi mai mari sau mai mici a culturilor. Aşa-zisele dicţionarele de limbă par a integra disproporţionat utilizările metaforice ale numelor proprii; de exemplu, OALD (*Oxford Advanced Learner's Dictionary*) şi *Longman Dictionary of Contemporary English* (care sunt dicţionare de limbă) nu menţionează utilizarea lui „Adonis" în această extensiune metasemică. Din contră, *Longman Dictionary of English Language and Culture* o menţionează. *Scrooge* (pentru care se păstrează majuscula), provenind de la numele personajului din *Poveste de Crăciun (A Christmas Carol)* este definit în OALD şi în LGDELC (*The Longman Dictionary of English Language and Culture*), dar doar cel de-al doilea dicţionar oferă exemple, dintre care semnalăm această interesantă utilizare adjectivală: „campaigners have hit it out at **scrooge** companies for failing to help them financially" [agenţii

electorali s-au răzvrătit împotriva companiilor **avare** pentru că nu le-au oferit sprijin financiar] (LGDELC).

Fără îndoială, echivalenţele sporadice reţinute de dicţionarele de traducere nu sunt suficiente pentru a lămuri problema şi cu atât mai puţin pentru a o rezolva. Rezolvarea acesteia presupune îmbinarea mai multor factori: inserarea textuală a elementului în discuţie, distanţa cultural-lingvistică ce desparte cultura-sursă de cultura-ţintă şi alegerile traductive sau subiectivitatea traducătorilor. Vom ilustra cele de mai sus prin câteva exemple.

Dintre dicţionarele de traducere, dicţionarul *Harrap's* nu consemnează termenul *scrooge* amintit mai sus, dicţionarul *Le Robert & Collins* oferă drept echivalent numai termenul „harpagon" [Hagi Tudose, zgârie-brânză], corect din punct de vedere cultural, dar care nu este valabil în orice context, aşa cum o dovedeşte exemplul precedent. Utilizarea adjectivală a termenului *scrooge* va duce la redarea lui printr-un adjectiv, de preferinţă: „les sociétés **trop radines/trop pingres**" [societăţile mult prea **zgârcite/**mult prea **avare**].

Incipitul romanului lui E. M. Forster, *A Room with a View* [Camera cu vedere], prezintă sosirea la Florenţa a două englezoaice, la începutul secolului al XIX-lea:

> *A conversation then ensued, on not unfamiliar lines. Miss Bartlett was, after all, a wee bit tired, and thought they had better spend the morning settling in; unless Lucy would at all like to go out? Lucy would rather like to go out, as it was her first day in Florence, but, of course, she could go alone. Miss Bartlett could not allow this. Of course she would accompany Lucy everywhere. Oh, certainly not; Lucy would stop with her cousin. Oh no! That would never do! Oh yes!*
>
> *At this point the clever lady broke in.*
>
> *'If it is* ***Mrs Grundy*** *who is troubling you, I do assure you that you can neglect the good person. Being English, Miss Honeychurch will be perfectly safe. Italians understand. A dear friend of mine, Contessa Baroncelli, has two daughters, and when she cannot send a maid to school with them, she lets them go in sailor-hats instead. Everyone takes them for English, you see, especially if their hair is strained tightly behind.'* (Forster, 1972: 20)

Une conversation s'ensuivit, qui n'était pas la première du genre. Réflexion faite, Miss Bartlett se sentait un peu lasse: pourquoi, suggéra-t-elle, ne pas consacrer la matinée à leur installation ? À moins, naturellement, que Lucy ait la moindre envie de sortir. Lucy, oui, préférait sortir pour son premier jour de Florence; mais, naturellement, elle pouvait sortir seule. C'est ce que Miss Bartlett ne pouvait permettre. Pas du tout, Lucy resterait près de sa cousine. Non, non, c'était impossible. Si, si.

Sur quoi l'intellectuelle intervint.

- Si c'est **Mrs Grundy**(1) qui vous tracasse, vous pouvez, je vous l'assure, négliger les conseils de la bonne dame. Sa nationalité anglaise suffit parfaitement à protéger Miss Honeychurch. Les Italiens comprennent. Une amie très chère, la comtesse Baroncelli, quand elle ne peut faire accompagner ses deux filles à l'école par une bonne, les y envoie sous la seule protection d'un chapeau Jean-Bart: tout le monde les prend pour des Anglaises, surtout si elles ont les cheveux bien tirés par derrière. (Ch. Mauron, 26-27)

(1) Type de prude dans *Speed the Plough*. N.du T. [Tip de **femeie prefăcută** în *Speed the Plough*.]

[A urmat apoi conversaţia binecunoscută. Domnişoara Bartlett era puţin obosită, la urma urmelor şi credea că e mai bine ca amândouă să îşi petreacă dimineaţa instalându-se; doar dacă nu cumva lui Lucy nu i-ar plăcea să se plimbe. Bineînţeles că Lucy voia să se plimbe în prima ei zi în Florenţa, dar normal că se putea duce singură. Domnişoara Bartlett nu putea îngădui însă aşa ceva. Desigur că urma să o însoţească pe Lucy peste tot. Nu, în niciun caz; Lucy nu se va îndepărta de verişoara ei. Nu, aşa ceva era imposibil. Ba nu era.

Atunci a intervenit în discuţie intelectuala:

- Dacă **doamna Grundy** e cea care vă supără, vă asigur că puteţi să îi ignoraţi sfaturile. Fiind englezoaică, domnişoara Honeychurch e în deplină siguranţă. Italienii înţeleg. O prietenă foarte dragă, contesa Baroncelli, are două fiice şi când nu poate trimite o bonă să le ducă la şcoală, le lasă să se ducă singure, purtând berete. Toţi le iau drept englezoaice, mai ales dacă părul le e bine îndreptat la spate. NdT — A. H.]

Nu afirmăm că această notă, puţin savantă, este cea mai bună metodă de a explica sensul unui cititor obişnuit. O expresie semantizată, cum ar fi „teama de gura lumii" se poate dovedi mai eficientă. Dicţionarul

Le Robert & Collins nu reţine acest referent cultural, ci numai derivatul „grundyism"; din contră, dicţionarul *Harrap's* consemnează „Mrs Grundy", explicând în acelaşi timp originea şi înţelesul termenului şi propunând traducerea pe care am oferit-o şi noi mai sus. Să analizăm de data aceasta un exemplu în sens invers; în acest caz, traducătorul englez, pornind de la o expresie semantizată interpretabilă imediat, investeşte sensul într-un referent cultural (SP) reprezentând un tip uman prin antonomază:

> Il ne posait pas **au petit garçon modèle**. (S. de Beauvoir: 276)
> He did not set himself up as **a little Lord Fauntleroy**. (Kirkup: 200)

> **Lord Fauntleroy** est le nom du personnage principal d'un roman du XIXe siècle, modèle de comportement. (LGDELC)

> [Nu voia să treacă drept **un băieţel model**.
> **Lord Fauntleroy** este numele protagonistului unui roman din secolul al XIX-lea, un model de comportament. NdT — A. H.]

Prin intermediul sinecdocei onomastice, numele propriu preia o funcţie analoagă celei de nume de tipuri de personaje din piesa *Moralités*, cu excepţia faptului că, în piesă, desemnarea este directă, iar în cazul sinecdocei este indirectă, fiind filtrat de o cunoaştere care nu e neapărat comună; pentru a transmite sensul, traducerea ajunge să atenueze specificul în favoarea generalului, esenţialul fiind acela de a şti dacă această atenuare va fi totală sau va lua forma unei explicitări. Iată un exemplu: în *Ocolul Pământului în 80 de zile*, Jules Verne realizează următorul portret al lui Passepartout:

> Passepartout n'était point **un de ces Frontins ou Mascarilles** qui, les épaules hautes, le nez au vent, le regard assuré, l'oeil sec, ne sont que d'impudents drôles. (Verne: 19)

> [Passepartout nu era **unul din acei Frontini sau Mascarilles** care, cu umerii ridicaţi, cu nasul pe sus, imperturbabili şi de nepătruns, nu sunt decât nişte insolenţi caraghioşi. NdT — A. H.]

Traducerea, publicată la editura *Puffin Books* fără numele traducătorului, se adresează, evident, publicului larg, propunând o echivalenţă puţin eliptică ce restrânge aluzia culturală numai la Molière, îndeajuns de celebru la nivel internaţional pentru a fi cunoscut şi de către publicul englez. În cazul lui Lesage, însă, nu se întâmplă acelaşi lucru:

> *Passepartout was by no means* ***one of those pert dunces depicted by Molière****, with a bold gaze and a nose held high in the air.* (Puffin: 9)
>
> [Passepartout nu era nicidecum **unul din acei nătângi obraznici descrişi de Molière**, cu o privire mândră şi cu nasul pe sus. NdT — A. H.]

Traducerea publicată de Oxford University Press practică o politică serioasă de păstrare a referinţelor culturale şi de explicitare a lor în note:

> *Passepartout was not* ***one of those Frontins or Mascarilles**** *with shoulders shrugged and noses in the air, self-assured and steely-eyed, who are nothing but impudent rascals.* (Butcher: 12)

Asteriscul face trimitere la notă al cărei conţinut este următorul:

> Frontin era un valet ingenios, dar fără scrupule, amator de replici spirituale, care apare în comediile din secolul al XVIII-lea, în special în comedia lui Lesage, *Le Turcaret*. Mascarille este, de asemenea, un servitor obraznic, dar isteţ, care îşi apără interesele proprii şi pe ale stăpânului, în piesa lui Molière *Les Précieuses Ridicules* şi în alte piese (Butcher: 219-220)

Întrebuinţarea sinecdocei antroponimice nu se limitează numai la domeniul literar; în manualul său, *Thème anglais/Filière LEA*, Brian Fergusson prezintă următorul fragment extras din cotidianul „Le Figaro":

> En ce lundi de Pâques, Mickey, entouré de nombreuses personnalités françaises du monde du spectacle, souffle sa première bougie. C'est la fête à Marne-la-Vallée. Hier, soit quinze jours plus tard, **Pic'sou**[4] annonce qu'il a perdu un milliard de francs en six mois. Sans tambours ni trompette. („Le Figaro")

pe care îl traduce după cum urmează:

> *On Easter Monday at Marne-la-Vallée east of Paris, Mickey Mouse, in the company of a host of personalities from the world of French show-business, celebrated Euro-Disney's first anniversary amid great jollification. Yesterday, two weeks later,* ***the company*** *revealed, with a distinct lack of fanfare, that it had lost a billion francs ($ 180 m) in a six-months period.* (Fergusson: 106-107)

> [În acea luni de Paşte, Mickey Mouse, înconjurat de numeroase personalităţi franceze din lumea spectacolului, îşi sărbătoreşte prima aniversare. E petrecere la Marne-la-Vallée. Ieri, la cincisprezece zile de la eveniment, **compania** a anunţat fără prea mare tam-tam că a avut pierderi în valoare de un miliard de franci în şase luni. NdT — A. H.]

Nota numărul 4 comentează în felul următor demetaforizarea la care recurge traducătorul:

> Nu se va respecta până la capăt punctul de vedere subiectiv al antropomorfismului ce caracterizează începutul acestui articol. Ca să se ştie, Picsou = Scrooge McDuck. [= Hagi Tudose] (Fergusson: 109)

Am arătat astfel preferinţa vizibilă a jurnaliştilor francezi pentru un stil metaforic ce abundă în imagini şi clişee, având drept scop atragerea publicului şi „transmiterea mesajului".

4.4.2.2.1. Simbolistica arbitrară

Anumite prenume şi nume simbolizează tipuri umane, sociale sau naţionale, chiar dacă motivele nu sunt întotdeauna evidente.

a) **apleativ internaţionalizat (sau comun celor două culturi)**, redat prin **report sau traducere literală**:

John Bull: **John Bull:** „Numele personajului care reprezintă poporul englez. — Prin extensie, englezul tipic. — Englezii, Anglia."
Uncle Sam: **l'Oncle Sam**. Această denumire ar fi o expansiune glumeaţă a iniţialelor U.S.A.

*With most savings and loans now seeking **Uncle Sam**'s protection, the only major thrift institutions now outside the federal umbrella are a relatively small number of credit unions. (Newsweek)*

Comme la plupart des caisses d'épargne recherchent maintenant la protection de **l'Oncle Sam**, les seuls grands établissements de collecte de fonds qui ne bénéficient pas de la tutelle de l'état appartiennent à un groupe relativement restreint d'organismes de crédit. (Cohen-Steiner et Soulas: 125)

[Având în vedere că majoritatea caselor de economii caută protecţia **Unchiului Sam**, singurele instituţii publice de credit importante care nu mai sunt sub tutela statului aparţin unui grup relativ restrâns de organisme de credit. NdT — A. H.]

Sammy: Sammy (nume dat soldaţilor americani în timpul Primului Război Mondial)

Tommy (diminutiv al numelui Thomas Atkins): **Tommy**, soldat britanic

b) nume antroponimic diferit

Jack Frost: le Bonhomme Hiver

*But better-born Saxons would pronounce their name with an air of bewilderment, even of disgust: Utz? Utz? No. It is impossible. Who is this people? There were reasons for their scorn. In Grimm's Etymological Wordbook, 'utz' carries any number of negative connotations: 'drunk', 'dimwit', 'card-sharp', 'dealer in dud horses'. 'Heinzen, Kunzen, Utzen oder Butzen', in the dialect of Lower Swabia, is the equivalent of '**Any old Tom, Dick or Harry**'.* (Chatwin 1988: 16-17)

Mais les Saxons de meilleure naissance prenaient un air de perplexité, de mépris même, en entendant prononcer ce nom: „Utz? Utz? Non, ce n'est pas possible. Qui sont ces gens?"
Leur dédain se nourrissait à plusieurs sources. Dans le dictionnaire étymologique de Grimm, le mot *utz* apparaît avec plusieurs connotations péjoratives: „ivre", „crétin", „tricheur", maguignon". *Heinzen, Kunzen,*

Utzen oder Butzen, dans le dialecte de Basse-Souabe, est l'équivalent de „**Pierre, Paul ou Jacques**", c'est-à-dire „n'importe qui", „le premier venu". (Chabert 1990: 12-13)

[Saxonii de naştere aleasă le pronunţau numele nedumeriţi şi chiar dezgustaţi: ,,Utz? Utz? Nu. E imposibil."
Cine sunt oamenii aceştia? Dispreţul lor era justificat. În dicţionarul etimologic al lui Grimm ,,utz" are mai multe conotaţii negative: ,,beat", ,,cretin", ,,trişor", ,,geambaş". În dialectul Svabiei de Jos ,,Heinzen, Kunzen, Utzen oder Butzen" era echivalentul lui ,,**Ion, Vasile sau Gheorghe**", adică ,,oricine", ,,primul venit". NdT — A. H.]

c) apelativul aparţine doar limbii-cultură de origine, caz în care se aplică o traducere semantică sau se recurge la o notă:

Exemple pornind de la engleză:

Dick: detectiv; **a clever Dick**: şmecher

He smiled again. 'Can't think why. I've told her all about you. Right ***clever Dick****, my little brother is, I said.* (Boyd [1982] 1983: 51)

Il sourit de nouveau: „Je me demande bien pourquoi. Je lui ai tout raconté de toi. C'est **un drôle de zigoto**, mon petit frère, lui ai-je dit." (Besse: 52)

[,Surâse din nou.
– Nu înţeleg de ce. I-am spus totul despre tine. Frăţiorul meu e un **şmecher**, i-am zis eu. NdT — A. H.]

guy: persoană îmbrăcată grotesc, ,,sperietoare" (de la ,,Guy", o efigie reprezentându-l pe Guy Fawkes, arsă de copii, la 5 noiembrie, după ce a fost folosită pentru a strânge bani, la fel ca în ziua de Mardi-gras [Lăsata Secului]):

Her hat, perched on top of her high forehead, was a grown-up's woman hat, once the property of Miss Lecky, the postmistress. It was turned up at the back and trimmed with a large scarlet quill. ***What a little guy she looked!*** *It was impossible not to laugh.* (Mansfield: 176)

Son chapeau, juché au sommet de son grand front, était un chapeau de grande personne; il avait appartenu naguère à Miss Lecky, la receveuse des postes. Il était relevé derrière et orné d'une grande penne écarlate. **Un vrai petit épouvantail!** impossible de ne pas rire. (Merle 177)

[Pălăria, cocoţată pe fruntea ei înaltă, era o pălărie de om mare, care aparţinuse cândva domnişoarei Lecky, dirigintă de poştă. Era întoarsă la spate şi împodobită cu o pană mare stacojie. O adevărată **sperietoare**! Era imposibil să nu râzi! NdT — A. H.]

guy: (termenul a devenit şi mai general) tip, flăcău

Jack Ketch:
[cel care vorbeşte urmează să servească micul dejun şi tocmai a povestit despre un condamnat care a fost spânzurat la Londra]

Things are bad with me, but not so bad as that. I might be going out between ***Jack Ketch*** *and the Chaplain to be hanged; instead of that, I am eating a really fresh egg,* [...]. (G. Gissing [1891] 1968: 35)

Mes affaires vont mal, certes, mais pas à ce point-là. Je pourrais être en train de marcher vers la potence entre l'aumônier et **le bourreau**; au lieu de cela, je mange un oeuf vraiment frais, [...] (Calbris et Coustillas: 1)

[Treburile îmi merg prost, e drept, dar nici chiar aşa. Aş putea fi între **călău** şi capelan, pe drum spre eşafod; în schimb, iată că mănânc un ou foarte proaspăt,... NdT — A. H.]

Jack-in-office: funcţionar care îşi dă importanţă *(R & C)*

Jack Tar: marinar

Johnny: un tip, ins

Se întâmplă ca, în funcţie de context, traducătorii să transforme acest termen în hiponim:

My notion was to keep ***these Johnnies*** *under hatches for another fifteen hours or so; as we weren't much than that from Fu-chau.* (Conrad 1903: 1971: 224)

Mon idée à moi était de maintenir tous **ces magots** à fond de cale une quinzaine d'heures de plus, c'est-à-dire jusqu'au temps que nous ayons pu gagner Fou-Tchéou. (Gide [1918] 1985: 395)

[Ideea mea era să-i ţinem sub cală pe **aceşti inşi** încă vreo cincisprezece ore; cam atât mai aveam până la Fu-chau. NdT — A. H.]

a Johnny-come-lately (US): un nou-venit, un parvenit

Mick: diminutivul numelui Michael: irlandez

Paddy: diminutivul numelui Patrick: irlandez, dar cu uşoare conotaţii peiorative de ţăran grosolan

[Scena se petrece în timpul Primului Război Mondial.]

*Summer has come, and my groom and countryman has started to whistle again, sure sign that winter is over, for it is only in the summer that he reconciles himself to the war. With the first yellow leaf he grows restless and hints indirectly that both ourselves and the horses would be better employed in the really serious business of showing the little foxes some sport back in our own green isle. '**That Paddy**,' says he, slapping the bay with a hay-wisp, 'he wishes he was back in the country Kildare. Pegeen too', says he, presenting the chestnut lady with a grimy army biscuit.* (extrait de Punch: 1917)

L'été est arrivé, et mon palefrenier, qui est aussi mon compatriote, s'est remis à siffler, sûre indication que l'hiver est fini, car ce n'est qu'en été qu'il se résigne à faire la guerre ... Dès la première feuille jaune, il ne tient plus en place et insinue à mots couverts que nous et nos chevaux, nous serions mieux employés chez nous, à nous livrer à cette occupation/activité sérieuse entre toutes de faire courir les petits renards dans notre île verte/la verte Irlande. „**C't'Irlandais-là/Ce fils du pays/Le Paddy**", dit-il, en fouettant le cheval bai avec une touffe de foin, „il aimerait bien être de retour dans le Comté de Kildare. Et Pegeen aussi", dit-il en présentant à la jument alezane un biscuit de soldat pas très propre.

[A venit vara, iar rândaşul meu la cai, care mi-e şi compatriot, s-a pus din nou pe fluierat, semn clar că iarna a trecut, pentru că numai vara se

resemnează în faţa războiului. Odată cu prima frunză îngălbenită nu mai poate sta locului şi insinuează că atât noi, cât şi caii, am avea ceva mult mai bun de făcut în insula noastră verde dacă am fugări vulpile mici, o activitate cu adevărat importantă. „**Irlandezului ăstuia** i-ar plăcea să se întoarcă în comitatul Kildare", zice el şfichiuind calul roib cu un mănunchi de fân. „Şi lui Pegeen la fel", spuse el, dându-i iepei roaibe un biscuit murdar. NdT — A. H.]

a peeping Tom: privitor

Exemple pornind de la franceză:

jean-foutre: jackass (tăntălău)
jules: 1. intermediar, proxenet: *pimp, ponce*, 2. iubit, amant:

If my fucking ex-wife asked me to take care of her fucking dog while she and ***her beau*** *are going to Honolulu, I'd tell her to fuck herself.* (*The Big Lebowski*)

Putain, moi j'peux te dire que si mon ex me laissait son putain d'clebs pendant qu'elle va avec **son jules** à Honolulu, j'lui dirais d'aller s'faire foutre.

[Dacă idioata de fosta mea nevastă mi-ar cere să am grijă de potaia ei, în timp ce ea şi **iubitul ei** sunt în Honolulu, i-aş zice să spele putina. (*Marele Lebowski*). NdT — A. H.]

4.4.3. Integrarea într-o expresie idiomatică

Anumite alegeri sunt motivate şi se bazează pe trăsături sau caracteristici sociolingvistice, dar, cel mai adesea, motivaţia este neclară la prima vedere. În cele mai multe dintre cazuri, echivalenţele sunt de ordin semantic.

a) expresii englezeşti care conţin un NP

To open the lid turn the button on the right and ***Bob****'s your uncle!*
Pour ouvrir le couvercle, tournez le bouton à droite, et ça y est!
[Pentru a deschide capacul, învârtiţi butonul la dreapta şi gata!]

*If she sees you've broken her vase, she'll raise **Cain**.*
Si elle s'aperçoit que tu as cassé son vase, elle va faire tout une histoire.
[Dacă vede că i-ai spart vaza, o să facă un scandal...]

*He hasn't got a **Chinaman**'s chance:* il n'a pas une seule chance [Nu are nicio şansă].

*To go on a **Dutch** treat*: partager les frais [a plăti nemţeşte]

*It's (all) **Dutch/doubleDutch/all Greek** to me*:
c'est du chinois/de l'hébreu pour moi
Nu înţeleg o iotă./E o babilonie./E păsărească./galimaţie

'Fresh on board this trip, sir. Saw it loaded with my own eyes, if I may respectfully say so, sir.'
*'I don't believe you, Mr. Whimble. You've had this in the freezer since last voyage, or **I'm a Dutchman**. What do you say, eh Doctor?*' (R. Gordon 1953)

– C'est de la viande toute fraîche qu'on a embarquée pour ce voyage. Je l'ai vu faire de mes propres yeux, mon capitaine, si je peux me permettre.
– Je ne vous crois pas, M. Whimble. Elle est dans la glacière depuis le dernier voyage, **j'en mettrais ma tête à couper**. Qu'en dites-vous, Docteur, hein?'

[– Avem carne proaspătă pentru această călătorie, căpitane. Am văzut eu însumi când au încărcat-o, dacă îmi permiteţi. NdT — A. H.]
— Nu te cred, domnule Whimble. Carnea asta a stat în congelator de la ultima călătorie, **bag mâna în foc**. Ce ziceţi, doctore?]

*to take **French** leave*: filer **à l'anglaise** [A o şterge englezeşte]

*It's **Hobson's** choice*: on n'a pas vraiment le choix [A nu avea de ales]

*He was off before you could say **Jack Robinson***:: Il était parti avant qu'on ait eu le temps de **faire/dire ouf**. [A plecat cât ai zice peşte/într-o clipă.]

*To take the **mickey** out of sb:* se payer la tête de qq'un
[A lua pe cineva peste picior, a satiriza]

*For the love of **Mike!***: pour l'amour du ciel! [Pentru numele lui Dumezeu!]

Murphy's law: legea lui Murphy (mai ales în engleza americană) tendinţa de a se întâmpla ceva rău ori de câte ori acest lucru e posibil (*Longman DELC*) [Legea necazurilor interminabile (*R & C*)]

*Not on your **Nelly!***: jamais de la vie! [Niciodată!/În vecii vecilor!]

b) expresii franţuzeşti care conţin un NP:

Ne fait pas **le Jacques**!: *don't play the fool!* [Nu fi Ion/Gheorghe/Vasile!]

Il s'est retrouvé **Gros-Jean** comme devant.
He found himself back at square one/back where he started.
A trebuit să o ia din nou de la zero.

Pauvre comme **Job**: *as poor as a church mouse*. [Sărac ca Iov]

C'est une vérité de **La Palice**!: *It's stating the obvious to say that!* [E un truism.]

Il m'a fait une réponse de **Normand**:
He gave me an evasive answer/He wouldn't give me a straight answer.
[Nu mi-a dat un răspuns clar]

Se conduire en moutons de **Panurge**:
to behave like a lot of sheep/follow one another (around) like sheep (R & C)
[Ca oile]

4.4.4. Schimbarea funcţională prin trecerea la categoria de înjurătură

Este vorba, de fapt, de o schimbare a funcţiei vocative a antroponimului. De exemplu, ,,Iisus" şi ,,Hristos" desemnează în ambele limbi aceeaşi persoană: ,,Iisus Hristos":

The first Christian translators were the four Evangelists who recorded in Greek what ***Christ*** *and his disciples had said in Aramaic.* (L. Kelly)

Les premiers traducteurs chrétiens furent les Evangélistes qui consignèrent en grec ce que **le Christ** et ses disciples avaient dit en araméen.

[Primii traducători creştini au fost Evangheliştii care au consemnat în greacă ceea ce **Hristos** şi discipolii săi spuseseră în aramaică. NdT — A. H.]

În engleză, ,,Iisus" şi ,,Hristos" se pot transforma în blasfemii de intensitate variabilă:

Intensitatea 1

An hour out of Galway he asked her where she would like to go.
'Anywhere,' she said. And then, 'I'd love to get out and walk.'
He grinned and laughed. ***'Jesus****, but you're mad, and pulled over the car by the side of the road.* (N. Williams)

Une heure après leur départ de Galway, il lui demanda où elle aimerait aller.
„N'importe où", répondit-elle. Puis se ravisant: „J'aimerais marcher un peu. "
Il ne put réprimer un sourire et s'esclaffa: „**Seigneur**, tu es dingue! " Et il arrêta la voiture au bord de la route. (D. Verheyde)

[La o oră după ce ieşiră din Galway, el o întrebă unde i-ar plăcea să meargă.
- Oriunde, răspunsese ea.
Iar mai apoi:
- Mi-ar plăcea să mă plimb puţin.
El râmji şi apoi râse.
- **Doamne**, eşti nebună! şi trase maşina pe dreapta. NdT — A. H.]

Intensitatea 2

[Un cuplu tânăr; femeia crede că e însărcinată]
'What's the matter?' he wailed.

'I feel sick.'
*Adam felt as if two giant hands had grasped his stomach and intestines, drenched them in cold water, and wrung them out like a dishcloth. '**Oh Jesus**,' he murmured, employing the blasphemy he reserved for special occasions.* (Lodge [1965] 1983: 16)

Qu'est-ce qu'il y a? gémit-il.
– „J'ai des nausées."
Adam eut l'impression que deux mains de géant lui empoignaient l'estomac et les intestins, les plongeaient dans l'eau froide et les essoraient comme une lavette. „**Oh, nom de Dieu**!" murmura-t-il, usant du blasphème qu'il réservait pour les grandes occasions. (Dufour [1991] 1993: 32)

[- Ce s-a întâmplat ? se văicări el.
– Mi-e greaţă.
Adam se simţea ca şi cum nişte mâini gigante i-ar fi înşfăcat stomacul şi intestinele, i le-ar fi cufundat în apă rece şi i le-ar fi stors ca pe o cârpă de vase.
– **O, Dumnezeule**!, murmură el, rostind blasfemia pe care o păstra pentru ocazii speciale. NdT — A. H.]

[Pronumele *he* desemnează un spion, iar primul vorbitor este o femeie.]

'He knows one of the Vopos there, the son of his landlord. It may help. That's why he chose this route.'
'And he told you *that*?'
'He trusts me. He told me everything.'
'**Christ**.' (J. Le Carré [1963] 1978: 4)

– Il connaît un des Vopos, le fils de son propriétaire. Ça peut être utile. Et c'est pourquoi il a décidé de passer par ici.
– Et il vous l'a dit, à vous?
– Il a confiance en moi, il m'a tout raconté.
– Eh ben, **merde alors**! (M. Duhamel et H. Robillot)

[– Îl cunoaşte pe unul dintre membrii familiei Vopo, fiul proprietarului său. Poate că o să fie de folos. De aceea a ales drumul ăsta.
- Şi ţi-a spus ţie asta?

– Are încredere în mine. Mi-a spus tot.
– **Fir-ar să fie!** NdT — A. H.]

The little man jerked down the brim of his hat and scowled over at Lennie. 'So you forgot that awready, did you? I gotta tell you again, do I ? ***Jesus Christ****, you're a crazy bastard!'* (Steinbeck: 9)

D'une secousse le petit homme rabattit le bord de son chapeau et jeta sur Lennie un regard menaçant.
– Alors, t'as déjà oublié ça, hein? Il va falloir que je te le redise, **Nom de Dieu**, ce que tu peux être con tout de même! (Coindreau: 33)

[Bărbatul mic de statură lăsă în jos borul pălăriei şi îl privi ameninţător pe Lennie.
– Deci ai uitat deja, aşa-i? Trebuie să-ţi zic din nou, aşa-i? **Dumnezeule**, eşti un ticălos ţicnit! NdT — A. H.]

Eufemismul permite atenuarea utlilizării numelor de „Hristos", de „Dumnezeu" şi de „diavol" în blasfemii. De cele mai multe ori, procedeul constă în a deforma numele în diverse moduri:

- „*crikey*" sau „*crumbs"* pentru „*Christ*!"
- „*Gosh*" pentru „*God*", „*drat*" pentru „*God rot"*, „*great Scot*!" pentru „*great God*!", „*Lor*" pentru „*Lord*"
- „*the dickens*" pentru „*the Devil*":

Splish-Splosh! Splish-Splosh! The water bubbled round his legs as Stanley Burnell waded out exulting. First man in as usual! He'd beaten them all again. And he swooped down to souse his head and neck.
'Hail, brother! All hail, Thou Mighty One!' A velvety bass voice came booming over the water.
Great Scott! *Damnation take it! Stanley lifted up to see a dark head bobbing far out and an arm lifted. It was Jonathan Trout — there before him! 'Glorious morning!' sang the voice.*
'Yes, very fine!' said Stanley briefly. ***Why the dickens*** *didn't the fellow stick to his part of the sea? Why should he come barging over to this exact spot?* (Mansfield: 20)

Flic-floc! Flic-floc! L'eau bouillonnait autour de ses jambs tandis que Stanley Burnell avançait en pataugeant, au comble de la jubilation.

Premier dans l'eau, comme d'habitude ! Il les avait tous battus, une fois de plus. Et sans faire ni une ni deux, il se pencha pour asperger d'eau sa tête et sa nuque.
„Salut à toi, frère! Mille saluts, Toi, ô Puissant!" Une voix de basse roulait ses sonorités de velours au-dessus des eaux.
Bonté divine! Enfer et damnation ! Stanley se releva, pour apercevoir, dans le lointain, une tête sombre qui dansait sur l'eau, et un bras levé. C'était Jonathan Trout — déjà là, avant lui! „Matinée sensationnelle! chanta la voix.
– Oui, très belle", dit brièvement Stanley. Pourquoi **diantre** ce gars-là ne s'en tenait-il pas à sa portion de mer? Pourquoi fallait-il qu'il vienne jusqu'ici, se fourrer précisément dans ce coin? (Merle 21)

[Bâldâbâc! În timp ce Stanley Burnell avansa cu greu prin apă, extrem de bucuros, apa făcea bulbuci în jurul picioarelor sale. Primul sosit ca de obicei! Îi învinsese pe toţi din nou! Şi se aplecă imediat să îşi bage capul şi ceafa în apă.
— Salutare, frate! Salutare, Ţie, Puternice! O voce gravă răsuna, înălţându-şi timbrul peste întinderea de apă.
Dumnezeule mare! La naiba! Stanley se ridică şi văzu în depărtare un cap negru şi un braţ ridicat. Era Jonathan Trout — acolo, chiar înaintea lui! ,,Ce dimineaţă glorioasă!, se auzea cântând.
– Da, foarte frumoasă!" zise Stanley scurt. De ce **naiba** n-a stat tipul ăsta pe partea lui de mare? De ce-a trebuit să vină până aici, exact în acelaşi loc? NdT — A. H.]

CONCLUZII

Studiul abordării NP în traducere ilustrează în ce măsură aşa-zisa intraductibilitate a acestui element se bazează pe specificitatea sa, dar şi pe o viziune oarecum fragmentară atât a potenţialului său, cât şi a ceea ce este traducerea. A afirma că NP este intraductibil înseamnă să admitem că este un obstacol, o limită, dovada unei neputinţe; însă toate acestea se spulberă dacă luăm în considerare natura sa reală, precum şi pe aceea a traducerii. Obiectivul traducerii este de a oferi echivalentul unui text cu ajutorul unei alte limbi decât aceea în care acesta a fost scris originalul. Concepţiile negative despre traducere s-au născut dintr-o înţelegere inadecvată a limbilor şi a modalităţilor lor de a reprezenta lumi în parte diferite. Traducerea constituie un contact între limbi şi culturi, o ocazie de a le observa resursele şi de a negocia transferuri. NP îndeplinesc o funcţie fundamentală cvasideictică, de desemnare directă a unui referent (presupus unic) cu ajutorul fonemelor specifice unei limbi, funcţie care îl plasează în afara lexicului, deşi el face parte din limbă. Or, tocmai această funcţie trebuie conservată în traducere, operaţie asemănătoare împrumutului lexical de care am diferenţiat-o. Păstrarea NP în traducere le conferă funcţia de marcă etnolingvistică, care ţine de culoarea locală, dar funcţionează şi ca indice al gradului de toleranţă — mai mult sau mai puţin ridicat — faţă de o altă prezenţă lingvistică.

Se poate constata că practica păstrării NP este nuanţată, de fapt, de forţe create de factori interni din limbile-culturi şi de interacţiuni lingvistico-culturale. În unele cazuri, trecutul cultural comun şi modurile de desemnare ale unor referenţi comuni ori externi au generat transpuneri care ţin de o traducere cvasilexicală (în care intervin forma şi „sensul" NP). Există, de asemenea, fenomene de asimilare naturală, caracteristice limbilor în contact, care anihilează în proporţii variabile extraneitatea şi alteritatea NP. Importanţa oralităţii în traducerea NP apare în intervenţiile mai (ne)însemnate ale traducătorului din anumite tipuri de texte şi în solicitările sonorităţilor în poezie; aceste pre-faceri zdruncină ideea unei traduceri identice şi contabilizabile, întrucât depind de sociolingvistica traducerii şi de creativitate.

Acest prim tur de orizont, care tratează cu predilecţie utilizarea prototipică a NP, ar fi îndeajuns pentru a demitiza intraductibilitatea lui. Traducerea este o operaţie triadică care începe printr-o interpretare a textului şi, în calitate de element constitutiv al textului, NP nu se sustrage acestei examinări. Pentru interpretarea funcţiei fundamentale cvasideictice a NP, evocată mai sus, este necesară raportarea la situaţia de enunţare şi la context (Jonasson 1994: 137 şi 147). Nu se mai poate, deci, ignora luarea în considerare a referinţei NP — aşa cum se practică pentru substantivele comune —, iar acest lucru reiese clar din examinarea gramaticii NP. Există gramatici ale limbilor încă rigide, în privinţa folosirii nemodificate a NP, dar există şi utilizări gramaticale retorice care admit modificarea NP, în vreme ce gramatica numelor proprii este mai flexibilă şi îi permite să spună mai mult ori să devină un vector de modalizare. Pe lângă faptul că face trimitere la un referent, la o funcţie de identificare şi la un sens, în acest ultim caz pe căi ocolite, NP este, de asemenea, un element de textură datorită densităţii reţelelor în care se înscrie şi prin natura relaţiilor stabilite în cadrul acestora. Se observă, şi în acest domeniu, intervenţia unui ansamblu de tendinţe discursive şi de alegeri mai mult sau mai puţin amprentate de traducători.

Deşi constituie o clasă specifică, NP este în relaţie cu un referent şi cu vectorii de sens reprezentaţi de sintagmele descriptive şi de substantivele comune; raporturile cu cele din urmă au fost studiate în ultimul capitol: actualizarea sensului latent, disimulat sub funcţia de simplu indicator ori abaterile de la această funcţie care îi permit să desemneze, prin figuri de stil, clase de obiecte. O parte dintre aceste probleme de traducere depinde un dat (neologic) care merită să fie analizat în egală măsură pentru bogăţia sa, foarte impevizibilă, şi pentru rafinarea percepţia diferenţelor lingvistice. O altă parte importantă a problemelor traductive rezultă din valorificarea sensului NP în diverse scopuri (jocuri de cuvinte, comentarii, atmosferă) şi a negocierii sensului creat, precum şi din raporturile NP cu cultura-sursă; este domeniul în care se observă confruntarea sau coexistenţa unor concepţii traductive antagonice: aclimatizarea sau păstrarea caracterului exotic al elementului original. Se pot percepe, prin intermediul prezentei analize, dilemele pe care le creează traducerea: Predomină privilegierea comunicării şi, deci, a explicitării? Care sunt limitele explicitării? Dar ale menţinerii elementelor textului-sursă? Păstrarea elementelor textului-sursă, care obligă receptorul să facă

un efort pentru a înţelege referinţa, poate fi, deopotrivă, indicatorul funcţiei comunicative şi universalizate a traducerii, care deschide orizontul lingvistic şi cultural al receptorului; dar, la o simplă lectură, poate receptorul-ţintă să depună un efort similar cu al traducătorului, pentru a clarifica toate nelămuririle? Incontestabil întrebarea care se pune aici se referă la identitatea textelor sursă şi ţintă: ne situăm într-o tradiţie care cere ca traducerea să fie la fel de „şlefuită" ca textul original pentru a accede la un statut nobil. Este foarte posibil o eroare, fiindcă traducerea, ca spaţiu de contact şi de schimburi, are, probabil, nevoie de un paratext minim pentru a fi ea însăşi, cel puţin atunci când este vorba despre un text destinat lecturării.

Traducerea este, înainte de toate, o lectură al cărei scop constă în determinarea finalităţii textului şi în interpretarea sensului pe care îl vehiculează; ca element constitutiv al textului, NP este supus şi el acestei proceduri, fie şi numai pentru a i se acorda statutul de NP nemodificat, caz în care, funcţia sa de desemnator unic îl transformă într-un fel de hiponim maximal a cărui specificitate non-universalizabilă se opune reformulării cu ajutorul unui element din aceeaşi categorie. De altfel, această stare de fapt este limitată de echivalenţe generate de istorie, de schimbul între civilizaţii şi de practicile naturale de aclimatare a sonorităţilor care pot deveni strategii de asimilare a unui text, în scopuri variate. Gramatica NP este dublă, iar problemele de traducere ţin când de sintaxa comparată a determinanţilor, când de utilizările retorice şi modale care corespund unor întrebuinţări modificate ale NP ce solicită relaţia lui cu referentul sau au legătură cu relaţia intersubiectivă stabilită de enunţul din care face parte. Densitatea reţelelor onomastice trimite la practici discursive codate pe care traducătorul le poate refuza. De altfel, NP ca desemnator este un izvor de sensuri care revendică intervenţia traducătorului cu şi mai multă forţă dacă textul-sursă conţine o valorificare a acestui potenţial; strategiile traductive oscilează între păstrarea semnificantului şi politicile care acordă o mai mare sau mai mică importanţă exprimării sensului sau funcţiei textuale a NP. În sfârşit, NP reprezintă o sursă de neologisme şi intră în structura expresiilor care vehiculează uneori o parte a simbolisticii sale. Departe de a fi semnul amorf a cărui imagine a fost consolidată de asocierea lui cu ideea de rezistenţă la traducere, NP se dovedeşte a fi un semn adaptabil, complex, care solicită traducerea tocmai pentru capacitatea sa de a semnifica în

diferite moduri. Este, fără îndoială, un semn privilegiat pentru a experimenta dualitatea fond-formă, particular-universal, în cadrul limbii şi în traducere.

ANEXE*

Anexa 1: extras din incipitul romanului *Nineteen Eighty-Four* cu traducerea în limba franceză

It was a bright cold day in April, and the clocks were striking thirteen. **Winston** Smith, his chin nuzzled into his, breast in an effort to escape the vile wind, slipped quickly through the glass doors of victory Mansions though not quickly enough to prevent a swirl of gritty dust from entering along with him. The hallway smelt of boiled cabbage and old rag mats. At one end of it a colored poster, too large for indoor display, had been tacked to the wall. It depicted simply an enormous face, more than a meter wide: the face of a man of about forty-five, with a heavy black moustache and ruggedly handsome features. **Winston** made for the stairs. It was no use trying the lift. Even at the best of times it was seldom working, and at present the electric current was cutting during daylight hours. It was part of the economy drive in preparation for Hate Week. The flat was seven flights up, and **Winston**, who was thirty-nine and had a varicose ulcer above his right ankle, went slowly, resting several times on the way. On each

C'était une journée d'avril froide et claire. Les horloges sonnaient treize heures. **Winston** Smith, le menton rentré dans le cou, s'efforçait d'éviter le vent mauvais. Il passa rapidement la porte vitrée du bloc des «Maisons de la Victoire», pas assez rapidement cependant pour empêcher que s'engouffre en même temps que lui un tourbillon de poussière et de sable.

Le hall sentait le chou cuit et le vieux tapis. À l'une de ses extrémités, une affiche de couleur, trop vaste pour ce déploiement intérieur, était clouée au mur. Elle représentait simplement un énorme visage, large de plus d'un mètre : le visage d'un homme d'environ quarante-cinq ans, à l'épaisse moustache noire, aux traits accentués et beaux.

Winston se dirigea vers l'escalier. Il était inutile d'essayer de prendre l'ascenseur. Même aux meilleures époques, il fonctionnait rarement. Actuellement, d'ailleurs, le courant électrique était coupé dans la journée. C'était une des mesures d'économie prises en vue de la Semaine de la Haine.

Son appartement était au septième. **Winston**, qui avait trente-neuf ans et

* Texte culese de Raluca Moşneanu

landing, opposite the lift-shad, the poster with the enormous face gazed from the wall. It was one of those pictures which are so contrived that the eyes follow you about when you move. BIG BROTHER IS WATCHING YOU, the caption beneath it ran.

Inside the flat a fruity voice was reading out a list of figures which had something to do with the production of pig-iron. The voice came from an oblong metal plaque like a dulled mirror which formed part of the surface of the right-hand wall.

Winston turned a switch and the voice sank somewhat, though the words were still distinguishable. The instrument (the telescreen, it was called), could be dimmed, but there was no way of shutting it off completely. He moved over to the window: a smallish frail figure, the meagerness of his body merely emphasized by the blue overalls which were the uniform of the Party. His hair was very fair, his face naturally sanguine, his skin roughened and the cold of the winter that just ended.

Outside, even through the shut window-pane, the world looked cold. Down in the street little eddies of wind were whirling dust and torn paper into spiral, and though the sun was shining and the sky a harsh blue, there seemed to be in no color in anything, except the posters that were plastered everywhere. The black moustachio'd face gazed down from

souffrait d'un ulcère variqueux au-dessus de la cheville droite, montait lentement. Il s'arrêta plusieurs fois en chemin pour se reposer. A chaque palier, sur une affiche collée au mur, face à la cage de l'ascenseur, l'énorme visage vous fixait du regard. C'était un de ces portraits arrangés de telle sorte que les yeux semblent suivre celui qui passe. Une légende, sous le portrait, disait : BIG BROTHER VOUS REGARDE.

A l'intérieur de l'appartement de **Winston**, une voix sucrée faisait entendre une série de nombres qui avaient trait à la production de la fonte. La voix provenait d'une plaque de métal oblongue, miroir terne encastré dans le mur de droite. Winston tourna un bouton et la voix diminua de volume, mais les mots étaient encore distincts. Le son de l'appareil (du télécran comme on disait) pouvait être assourdi, mais il n'y a avait aucun moyen de l'éteindre complètement. **Winston** se dirigea vers la fenêtre. Il était de stature frêle, plutôt petite, et sa maigreur était soulignée par la combinaison bleue, uniforme du Parti. Il avait les cheveux très blonds, le visage naturellement sanguin, la peau durcie par le savon, les lames de rasoir émoussés et le froid de l'hiver qui venait de prendre fin.

Au-dehors, même a travers le carreau de la fenêtre fermée, le monde paraissait froid. Dans la rue, de petits remous de vent faisaient tourner en spirale la poussière et le papier déchiré. Bien que le soleil brillât et que le ciel fût d'un bleu dur , tout semblait décoloré, hormis les affiches collées partout. De

every commanding corner. There was one on the house-front immediately opposite. BIG BROTHER IS WATCHING YOU, the caption said, while the dark eyes looked deep into **Winston's** own. Down at street level another poster, torn at one corner, flapped fitfully in the wind, alternately covering and uncovering the single word INGSOC. In the far distance a helicopter skimmed down between the roofs, hovered for an instant like a bluebottle, and darted away again with a curving flight. It was the police patrol, snooping into people's windows. The patrols did not matter, however. Only the Thought Police mattered.

(G.Orwell 1949/1961: 5-6)

Georges Orwell, 1949. Permission of Bill Hamilton as the literary Executor of the Estate of the Late Sonia Brownell Orwell an Martin Secker & Warbury Ltd.

tous les carrefours importants, le visage à la moustache noire vous fixait du regard. Il y en avait un sur le mur d'en face. BIG BROTHER VOUS REGARDE répétait la légende, tandis que le regard des yeux noirs pénétrait les yeux de **Winston**. Au niveau de la rue, une autre affiche, dont un angle était déchiré, battait par à-coups dans le vent, couvrant et découvrant alternativement un seul mot : ANGSOC. Au loin, un hélicoptère glissa entre les toits, plana un moment, telle une mouche bleue, puis repartit comme une flèche, dans un vol courbe. C'était une patrouille qui venait mettre le nez aux fenêtres des gens. Mais les patrouilles n'avaient pas d'importance. Seule comptait la police de la Pensée.

(A. Audiberti 1950/1970 : 11-12)

Anexa 2 : extras din romanul *The Bell,* tip de text„povestire"

She had expected Paul to come running up to London to receive her. She had not expected to be summoned curtly into the country. Alarm overtook her too at the thought of meeting Paul again in such strange surroundings. What, in any case, was a

Elle avait espéré qu'il accourait à Londres, et ne s'était aucunement attendue à une convocation succincte dans un endroit inconnu. L'énervement l'envahit a la pensée de renouer des liens distendus dans une si étrange ambiance.

lay religious community? **Dora**'s ignorance of religion, as of most things, was formidable. She had never in fact been able to distinguish religion from superstition, and had given up her own practice of it when she discovered that she could say the Lord's Prayer quickly but not slowly. She lost such faith as she had without pain and had not had occasion to re-consider the matter. She wondered if Paul took part in the religion down there. They had been married very grandly, though amid some ironic glances from Paul's friends in church. For Paul had followed his father and grandfather in wishing to anglicize himself as much as possible were matters of class and religion were concerned. It had taken **Dora** some time to realize this, and when she had done so it increased for her the unreality of their relationship. Moreover the contempt of Paul as Christian was even harder to bear than his contempt as a *savant since* that aspect for poor **Dora** even less penetrable. Did Paul believe in God? Dora did not know. As her thoughts now conjured up the reality of Paul and as her imagination played at last upon the fact that he had really existed all through his strange interval, and had continued his life, thinking about her and judging her, her heart sank utterly. She decided not to go. She returned to her former resolve after discussions with Sally, who disliked Noel, and had always been, **Dora** suspected, rather sweet on Paul with

Qu'était-ce 'ailleurs qu'une communauté religieuse. Son ignorance sur ce sujet- comme du reste sur la plupart des sujets-était incommensurable. Jamais, en fait, elle n'avait été capable de savoir la différence entre la religion et la superstition, et s'était tout bonnement contentée de cesser de pratiquer lorsqu'elle avait découvert son incapacité à réciter un Notre Père autrement qu'a toute vitesse. Elle avait perdu sa foi primitive sas en être troublée, et n'avait pas eu l'occasion de reconsidérer le problème. Elle se demandait si, à Imber, Paul participait au culte. Ils avaient été unis avec faste à l'église, sous les regards ironiques des amis du marié. Il avait ainsi réalisé le souhait de ses ascendants paternels de s'angliciser le plus possible, tant sur le plan religieux que sur le plan social. **Dora** avait mis longtemps à le comprendre et cette découverte tardive avait augmenté le caractère chimérique de leurs relations. En outre, la condescendance de son époux en tant que chrétien était plus difficilement supportable que sa condescendance en tant que *savant* car cet aspect-là était pour la pauvre enfant encore plus impénétrable. Croyait-il en Dieu ? Elle l'ignorait.

Comme elle pensait à un être de chair et d'os, comme son imagination jouait, en définitive, sur le fait qu'il avait vraiment continué de vivre durant cet étrange intermède, qu'il avait conservé des habitudes, avait pensé à elle, l'avait jugée, elle en fut si bouleversée qu'elle

Noel, who was by now thoroughly worried about **Dora**'s state of mind and about what was to be done with her. **Dora** fetched the things from Knightsbridge, with fast-beating heart as she opened the door of the flat and saw the familiar accusing scene, florid and unchanged, except for the dust and the smell of absence. She collected some of her own clothes at the same time. Her flight had not been totally unpremeditated but quite unorganized. By the time Tuesday came, fear of seeing Paul again overwhelmed all other emotions. She cried all the way to Paddington in Noel's car.

(I.Murdoch 963:14) published by Chatto & Windus. Used by permission of the Random House Group Limited.

décida de ne plus partir le rejoindre. Noël préoccupé de cet état d'esprit, cherchait sans le trouver le remède à y apporter, mais Sally qui le détestait, et-comme son amie l'avait toujours soupçonné — était au contraire bien intentionné envers Paul, parvint, après une brève discussion à la faire revenir sur cette dernière décision. Elle partit donc enfin pour Knightsbridge, et fut émue en reprenant contact avec ce lieu familier accusateur, immuable- n'eût été l'odeur pénétrante dégagée par la poussière de l'absence. Elle assembla quelques-uns de ses vêtements, car sa fuite, sinon tout à fait improvisée, avait tout au moins été peu organisée. Le jour prévu pour son départ, atterrée à la pensée de se retrouver en présence de son mari, elle ne cessa de gémir tout le long de la route dans la voiture de Noël jusqu'à Paddington. (Editions Gallimard, pour les droits français).

Anexa 3 : extras din romanul *The Bell,* tip de text„dialog"

It was a relentlessly hot day. They arrived in good time for the 4.56 but the train was already in the station and fairly full. Noel found her a corner seat on the corridor side and lifted her large case onto the rack, placing on top of it the paper bag containing Paul's Italian straw sun hat. **Dora** dropped her smaller canvas bag on the seat and got out on to the platform with Noel. They looked at each other.
'Don't stay,' said **Dora**.
'Your teeth are chattering,' said Noel.

La chaleur était accablante, et quoiqu'arrivés fort en avance, ils trouvèrent le train déjà en gare bourré de voyageurs.
Noël parvint, néanmoins à dénicher une place cote couloir, et installa les bagages dans le filet. Elle déposa son petit sac pour marquer sa place, puis ils retournèrent sur le quai.
Ils se dévisagèrent.
— Ne restez pas, dit **Dora**.
– Vous claquez des dents, remarqua Noël. Tout au moins, il me semble car

'At least I assume that's what they're doing. I've never witnessed this phenomenon before.'
'Oh, shut up!' said **Dora**.
'Cheer up darling,' said Noel.' You look the picture of misery. After all, if you hate it you can come away. You're a free agent.'
'Am I? said **Dora**. 'All right, all right, I've got a handkerchief. Now please go.
They stood holding hands. Noel was a very big man with a pale unwrinkled face and pale colorless hair. With his look of gentle awkward bland amiability he was like a large teddy bear. He smiled down upon Dora, wanting to be sympathetic without humoring her mood. 'Write to Uncle Noel, won't you?'
'If I can,' said **Dora**.
'Come, come,' said Noel. Don't be tragic. Above all, don't let those people make you feel guilty. No good ever comes of that. 'He put his hands under her elbows and lifted her for a moment off the ground. They kissed.
'Give my love to Paul!'
'Hell. Goodbye.'
Dora got into the train. It was now very full indeed and people were sitting four a side. Before she sat down, she inspected herself quickly in the mirror. In spite of all her awful experiences she looked good. She had a round well-formed face and a large mouth that liked to smile. Her eyes were dark slaty blue and rather long and large. Art had darkened but not thinned her vigorous triangular eye-

j'avoue n'avoir jamais vu pareil phénomène.
– Oh ! laissez-moi tranquille.
Voyons, ma chérie, ayez un peu de cran. On dirait la statue du désespoir. Après tout, si cette nouvelle expérience vous déplait, rien ne vous empêchera de revenir.
– Vous le croyez ? Bon. Ah ! j'ai trouvé mon mouchoir. Partez maintenant, je vous en prie.
Ils se tenaient les mains. Noël était très grand. Avec son visage lisse, ses cheveux incolores, son expression d'affabilité un peu gauche, il faisait penser à un gros ours de peluche. Il souriait à sa compagne, s'efforçant de lui témoigner sa sympathie, prenant soin de ne pas altérer à nouveau son humeur si changeante.
– Vous écrirez à l'oncle Noël, j'espère ?
– Si j'en trouve la possibilité.
– Voyons, ne soyez pas aussi dramatique. Avant tout, ne laissez pas ces personnes vous donner un complexe de culpabilité. Rien de salutaire ne peut en résulter.
Il la prit sous ses coudes, la soulevant de terre, durant un long moment. Ils s'embrassèrent.
– Dites mon affection à Paul.
– Je vous en prie, ne m'exaspérez pas, au revoir.
Elle grimpa dans le train, absolument comble. Avant de s'asseoir, elle jeta un rapide coup d'œil dans la glace. En dépit de toutes ses tragiques épreuves, elle avait bonne mine, un joli visage bien rempli, une bouche sinueuse faite pour le sourire, de grands yeux en

brows. Her hair was golden brown and grew in long flat strips down the side of her head, like ferns growing down a rock. This was attractive. Her figure was by no means what it had been.
(I.Murdoch: 15 published by Chatto& Windus. Used by permission of the Random house Group Limited).

amande, et son maquillage avait assombri ses sourcils sans les épaissir ; ses cheveux bruns dorés tombaient en longues mèches légèrement raides sur ses épaules, telles des fougères le long d'un rocher. L'image était attrayante, la silhouette différente de jadis. (J. Desseine : 19-20, Editions Gallimard, pour les droits français).

Note de traducere şi comentarii

Introducere

[1] În limba română, se utilizează tot o echivalenţă eterogenă: păstrarea NP şi omiterea articolului: „în *Daily Express*".
[2] Împrumutăm sintagma „grad de ospitalitate" a limbilor traducătoare de la Solomon Marcus, „Cum depinde un text de limba în care a fost scris (Interpretându-l pe Sorescu)" în *SCL*, 35, nr. 4, iul.-aug. 1984, p. 288-296.

Capitolul 1. NUMELE PROPRIU CA SEMNIFICANT. GRADE DE CONSERVARE

[1] În română, *Dna Popescu* este un echivalent reprezentativ de patronim românesc.
[2] În română, endonimul englez *London* este redat prin exonimul *Londra*, asimilat grafic şi fonetic, probabil, după exonimul francez.
[3] Semnele vide de conţinut sunt semne nonreferenţiale în raport cu realitatea (cf. E. Benveniste). Semne referenţiale, lexicale, indexicale, culturale.
[4] *Ionescu* şi *Popescu*, pentru limba română.
[5] Reportul fără asimilare grafică coabitează cu formele asimilate grafic şi fonetic: *Elisaveta, Elizabeta*, forme care îi pot deruta pe traducătorii începători, mai cu seamă în situaţia în care ortografia istorică impune o formă românizată, iar traducerea prenumelor contemporane este reglementată doar de report.
[6] Regula traducerii toponimelor, reportul în limba-sursă, este valabilă şi în cazul transferului prenumelor asemantice, aşadar: *George* Steiner, dar *Georges* Mounin şi *George* Sand.
[7] În limba română, avem un report al NP englez, care nu suferă nicio asimilare grafică şi corespunde, din acest punct de vedere, cu prenumele românesc: „Eram patru: George, William Samuel Harris, eu şi Montmorency" (Jerome K. Jerome/Leviţchi, 1994: 5).
[8] În versiunea românească, traducătorul respectă o regulă pe care o transformă în tehnică omogenă: reportul NP asemantice, fără asimilare grafică.
[9] Aceeaşi strategie ca în precedentul exemplu.
[10] Şi în versiunea românească traducătorul recurge la report, însoţit de asimilare grafică şi fonetică, produsă şi de forma de vocativ a NP.
[11] În limba română, reportul este neasimilat grafic.
[12] Articolul nu este nici păstrat, nici tradus în versiunea românească.
[13] Echivalentul românesc pentru *culottes* sau *knickers* ar fi, neutru, *chiloţi* (de damă), arg. *gogoşari*, chiar dacă, în anii '80, acesta din urmă nu face referire decât indirect şi ironic la „chiloţi de damă groşi, cu picior" (cf. George Volceanov, *Dicţionar de argou al limbii române*, Editura Niculescu, 2007).
[14] În traducerea românească, traducătoarea, Frida Papadache (Caroll 1971: 109), îşi etalează creativitatea şi propune *Coco-Cocou*, renunţând la reportul comod, care nu ar fi produs nici efecte perlocuţionare, nici ilocuţionare.

[15] Respectiv despre românizarea împrumuturilor.
[16] Aceeaşi tendinţă se remarcă şi în limba română.
[17] În limba română, pentru traducerea acestor prenume, se respectă ortografia istorică şi latină (*Cassius, Brutus* etc.) sau latinizată şi apocopată (*Octaviu, Pliniu, Antoniu* etc.), alteori cele două forme coexistă (*Vergiliu(s), Pliniu(s)* etc.).
[18] Aceeaşi tendinţă se remarcă şi în limba română.

Capitolul 2. GRAMATICA ŞI INSERAREA TEXTUALĂ A NUMELOR PROPRII

[1] În legătură cu terminologia gramaticală română (diacronică şi sincronică): „substantiv propriu"/„nume propriu", a se vedea Domniţa Tomescu, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Editura ALL, 1998, p. 18-28.
[2] Aşa cum reiese din exemplele traduse, şi limba română, la fel ca limba franceză, utilizează minuscula pentru unele substantive proprii în limba engleză.
[3] În limba română, deşi sunt prezente ambele situaţii, articol zero şi articol hotărât, cel din urmă este mai frecvent.
[4] În limba română, aceste toponime sunt redate în conformitate cu ortografia istorică sau prin report, însoţit de asimilare fonetică şi grafică.
[5] Cele două oronime au articol zero şi în limba română.
[6] Şi în traducerile româneşti, utilizarea endonimelor, chiar şi în situaţiile în care în limba română sunt consacrate exonime, are aceeaşi valoare de prezervare a elementelor extranee din textul-sursă.
[7] În română, *Strand* (cartier londonez) nu face excepţie de la regula utilizării articolului zero.
[8] Numele proprii feminine primesc şi ele articolul hotărât enclitic, iar cele care nu se declină, după modelul substantivelor comune feminine, primesc articolul hotărât proclitic masculin *lui*: lui Mary-Ann, lui Josephine etc.
[9] Se observă că, în limba română, numele propriu nu este însoţit de adjectivul demonstrativ. Cf. *http://www.ebible.ro/biblia/romana/cornilescu/matei/3/*.
[10] Versiunea în limba română nu poate fi redată prin literalism sintactic, întrucât ar fi şi nefirească: *spectacolul cu *Pirandello al său/* spectacolul *cu al său Pirandello*.
[11] Aceeaşi remarcă şi pentru traducerea NP în limba română.
[12] „Substantivele proprii sunt incompatibile cu determinarea prin articol nehotărât" (Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul*, Editura Junimea, 1976, p. 38).
[13] Şi în limba română, pluralul numelor proprii, aici al patronimelor, se diferenţiază complet de cel al substantivelor comune. Nemaifiind vorba de înţeles, nu intră în discuţie posibilitatea de a vorbi despre o extensiune a acestuia. Se ia în calcul, în cazul prenumelor, reunirea de conţinuturi similare, dar distincte: *toţi* (purtătorii numelui) *Ion*, de exemplu, iar în cazul patronimelor se folosesc forme perifrastice *familia Ionescu* ori *soţii Popescu*. În cazul patronimelor menţionate, există şi forme de plural, unele cu nuanţe depreciative: *Ioneştii*, *Popeştii, Bărbuleştii* etc. Alte patronime formează pluralul la fel ca substantivele comune: *Tudorii, Capuleţii*. Pentru informaţii mai ample asupra subiectului, a se vedea Eugen Coşeriu, *Teoria limbajului şi lingvistică generală. Cinci*

studii. Ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 264- 310.
[14] În traducerea în limba română, este utilizat procesul de pronominalizare, fără reluarea NP: pronume personal *ea*, la acuzativ: *o*.

Capitolul 3. NUMELE PROPRII ŞI SENSUL

[1] V. Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul*, Junimea, 1976, p. 36.
[2] A se vedea, pentru particularităţile traducerii în limba română a culturemelor sau a referenţilor culturali, G. Lungu-Badea, *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2004.
[3] A se vedea, în legătură cu traducerea ca negociere, Umberto Eco, *A spune cam acelaşi lucru. Experienţe de traducere.* Titlu original: *Dire quasi la stessa cosa. Esperienze di traduzione*, traducere în limba română de Lazslo Alexandru, Editura Polirom, 2008.
[4] Incrementarea este necesară în traducerea în limba română.
[5] Descrierea nivelelor de lizibilitate este realizată de Solomon Marcus în *Semiotica matematică a artelor vizuale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 110 sqq.
[6] *Newspeak* (fr. *novlangue*, rom. *nouvorba*), termen inventat de George Orwell în romanul *O mie nouă sute optzeci şi patru*.
[7] În versiunea română, dualitatea se păstrează cu aceeaşi valoare a varietăţilor diastratice şi, lejer, diacronice din limba engleză.
[8] În română, ar fi putut fi salvat efectul eufonic din original prin păstrarea falsei derivări, adică prin folosirea subst. masc. pl. *arginţi* „bani".
[9] Traducerea literală în limba română are ca obiectiv, aici ca şi în ale situaţii din această lucrare, reliefarea diferenţelor semantice actualizate în limba-ţintă la care se raportează Michel Ballard. Traducerea semantică, în română, a colocaţiei *image d'Epinal* va fi „imagine populara", „cunoscută de toată lumea".
[10] Recunoaşterea endonimelor în exonimele utilizate într-o limbă de tradus constituie o serioasă problemă de traducere, mai ales pentru traducătorii începători care le restituie adesea, eronat, prin report din franceză: Saint Jacques de Compostelle, Bâle, Cologne, Haut-Adige, Saint Hyppolite, Cornouailles etc.
[11] Endonim pentru una, exonim pentru cealaltă.
[12] „Gustul colegiului" reflectă prostul-gust al epocii lui Malherbe, iar „gustul Luvrului", rafinamentul, bunul-gust. Pe de altă parte, această afirmaţie nu este o scuză, ci o declaraţie de intenţie. (cf. Roger Zuber, *Les „Belles infidèles" et la formation du goût classique*, Paris, Albin Michel, 1968, p. 29, şi Gustave Dupont-Ferrier, *Du Collège de Clermont au Lycée Louis-le-Grand (1563-1920)*, éditeur E. de Boccard, 1921, p. 250).
[13] Formele apocopate ale unor substantive comune (ca *domnu'*, în acest exemplu), trunchierile, formele reduse ale unor numerale, omiterea articolului definit enclitic *–l* reprezintă şi în limba română mijloace de redare a oralităţii formale sau informale.
[14] În traducerea românească, se pierde complet intenţia auctorială, prin reportul neinspirat al numelui propriu englezesc. S-ar putea recupera printr-o echivalenţă

semantică. Analizând paradigma semantică a engl. *mope*, fr. *boudeuse*, s-ar putea opta pentru *Doamna Mofturoasă*, *Madama Mofluză* etc.
[15] Spre deosebire de versiunea franceză, în traducerea românească traducerea etimonului este introdusă în text.
[16] În versiunile româneşti, traducătorii au ales reportul, cu entropia aferentă, pentru redarea numelor personajelor.
[17] Cu o excepţie (James B. Ferret, explicat între paranteze: „Maţe-Roşii"), strategia de redare a antroponimelor în versiunea românească este reportul.
[18] Nici în limba română patronimul nu vehiculează o informaţie privitoare la gen. Doar în exprimarea colocvială, cu valoare depreciativă ori peiorativă şi diferenţiată stilistic de patronimul masculin, se utilizează forme patronimice care pot conţine o marcă de gen: *Arghireasca*, *Ionească*, *Popeasca*, *Constantineasca* etc.
[19] În limba română, aşa cum s-a putut observa şi din exemplele anterioare, reportul — *Jean* — se va impune în dauna echivalentului *Ioana* ori a adaptării nedeterminată de semantism.
[20] Reportul — cvasigeneralizat în traducerea românească, fără semnele diacritice specifice limbii franceze — se regăseşte, cu pierderi semantice şi stilistice de proporţii, şi în subtitrarea filmelor.
[21] Se sugerează o nouă unitate de măsură, mai performantă, ,,tigru-putere", concepută prin analogie cu unitatea de măsură convenţională cunoscută, „cal-putere".

Bibliografie*

D'ABLANCOURT Nicolas Perrot, *Lettres et préfaces critiques*, publiées avec une introduction, des notices, des notes et un lexique par Roger Zuber, Paris, Didier, 1972.

ALLERTON D. J., *The Linguistic and Sociolinguistic Status of Proper Names. What are they, and Who do they Belong to?* , „Journal of Pragmatics'', vol II, pp. 61-92.

ALVERNY Marie-Thérèse, *Deux traductions latines du Coran au Moyen Âge*, „Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge", XVI, (1947-1948), pp. 69-131.

ARNAULD Antoine et LANCELOT Claude, *Grammaire générale et raisonnée* (1676), présentation de Jean-Marc Mandosio, Paris, Editions Allia, 1997.

AUSTIN J. L., *How to do Things with Words*, The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955, (1re éd. Clarendon Press, 1962), Oxford University Press, 1984.

AUSTIN J.L, *Quand dire c'est faire*, Paris, Seuil, 1970.

BACHET de MÉZIRIAC Claude-Gaspar, *De la traduction* (1635), introduction et bibliographie de M. Ballard, Arras, Artois Presses Université, 1998.

BALLARD Michel, *La traduction : de l'anglais au français*, 2e éd. revue et corrigée (1re éd. 1987), Paris, Nathan, 1994.

BALLARD Michel, *Ambiguïté et traduction*, în M. Ballard (éd.), *La traduction plurielle*, Lille, PUL, 1990, pp. 153-174.

BALLARD Michel, *Éléments pour une didactique de la traduction*, thèse de doctorat d'État, Paris III-Sorbonne, 1991.

BALLARD Michel, *Le commentaire de traduction anglaise*, Paris, Nathan (coll. „28"), 1992, 128 pages.

BALLARD Michel, *L'unité de traduction. Essai de redéfinition d'un concept*, în M. Ballard (éd.), *La traduction à l'Université. Recherches et propositions didactiques*, Lille, P.U.L. (coll. „UL3"), 1993, pp. 223-252

BALLARD Michel, *La traduction de la conjonction* and *en français*, în M. Ballard (éd.), *Relations discursives et traduction*, Lille, P.U.L. (coll. « Étude de la traduction ») 1995, pp. 221-293.

* Bibliografie culeasă de Raluca Moşneanu şi de Alina Pelea.

BALLARD Michel, *De Ciceron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions*, 2e édition revue et corrigée (1re éd. 1992) Lille, P.U.L. (coll. „Étude de la traduction"), 1995, pp. 331
BARTHES Roland, *Le degré zéro de l'écriture* (1953) suivi de *Nouveaux essais critiques*, Paris, Seuil, 1972.
BAYSSIERE Gaëlle, *Dernières nouvelles de Chatwin*, „L'Express", 6 juin 1996, pp. 133.
BENVENISTE Émile, *Problèmes de linguistique générale*, vol. II, réimpression (1re éd. 1974), Paris, Gallimard (coll. „Tel"), 1981.
BERMAN Antoine, *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain,* în Antoine Berman, Gerard Granel, Annick Jaulin, Georges Mailhos, Henri Meschonnic, *Les tours de Babel*, Mauvezin, Trans-Europ-Repress, 1985, pp. 31-150.
BERMAN Antoine, *L'essence platonicienne de la traduction,* „Revue d'esthétique'', n° 12, 1986, pp. 63-73.
BOCQET Catherine, *L 'Art de la traduction selon Martin Luther ou Lorsque le traducteur se fait missionnaire,* (étude contenant une retraduction par Catherine Bocquet du *Sendbrief vom Dolmetschen (1530)*, avec le texte original), Arras, Artois Presses Université, 2000.
BOURGY Victor, *Le bouffon sur la scène anglaise du XVIe siècle*, Lille, PUL, 1975.
BREAL Michel, *Essai de sémantique, science des significations, réimpression de l''edition de 1924*, Genève, Slatkine, 1976.
BRISSET Annie, *Sociocritique de la traduction. Théâtre et altérite au Québec* (1968-1988), préface d'Antoine Berman, Longueuil, Éditions du Préambule, 1990.
CHEVALIER Jean-Claude, BLANCHE-BENVENISTE Claire, ARRIVE Michel, PEYTARD Jean, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, Larousse, 1964.
CHUQUET Helene et PAILLARD Michel, *Approche linguistique des problèmes de traduction anglais-français,* Paris, Ophrys, 1987.
CONNES Georges, *Étude documentaire* précédant sa traduction de Robert BROWNING, *L'anneau et le lyre*, Paris, Gallimard, 1959, pp. 7-144.
CRONIN Michael, *Translating Ireland. Translation, Languages, cultures*, Cork, Cork University Press, 1996.
DAMODAR SHRIDAR Uma, *La Traduction des référents humoristiques dans la bande dessinée Astérix*, Hyderabad, „Essais.Journal des études francophones'', n° 4, 1995, pp. 40-60.
DAUZAT Albert, *Les noms de famille en France*, (1re éd. 1949, Paris, Payot) Paris, Librairie Guénéguaud, 1988.

DELESSE Catherine, *Les dialogues de BD : une traduction de l'ora! ?*, în M. Ballard, *Oralité et Traduction*, Arras, Artois Presses Université (coll. „Traductologie"), 2001, pp. 321-340.
DELISLE Jean, *La traduction raisonnée. Manuel d'initiation à la traduction professionnelle de l'anglais vers le français*, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa, 1993.
DEMANUELLI Jean et DEMANUELLI Claude, *Lire et Traduire*, Paris, Masson 1991.
DEMANUELLI Jean, *La traduction : mode d'emploi. Glossaire analytique*, Paris, Masson, 1995.
DIAMENT *Henri, Traductions de termes anthroponymiques et toponymiques bibliques et évangéliques du latin de la Vulgate en moyen français dans des documents des XIVe et XVe siècles*, în Charles Brucker (éd.), *Traduction et adaptation en France à la fin du Moyen Âge et à la Renaissance,* Paris, Champion, 1997, p.81-90.
DUBOIS Jean, GIACOMO Mathée, GUESPIN Louis, MARCELLESI Christiane, MARCELLESI Jean-Baptiste, MEVEL Jean-Pierre, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Larousse, 1973 (Les références à cet ouvrage sont le plus souvent faites sous la forme du sigle : D.L.L.)
DUBOS Ulrika, *L'explication grammaticale du thème anglais*, Paris, Nathan,
DURIEUX Christine, *Fondement didactique de la traduction technique*, Paris, Didier, 1988.
ELMAN Jiri, *Le problème de la traduction des noms propres*, „Babel", vol. XXXII, n° 1, 1986, pp. 26-30.
FLAUX Nelly, *Catégorisation du nom propre*, în Michèle Noailly (éd.), *Nom propre et nomination*, Actes du Colloque de Brest, 21-24 avril 1994, Paris, Klincksieck, 1995, pp. 63-73.
FOLKART Barbara, *Traduction et remotivation onomastique* , „Meta'', vol. 31, n° 3, sept. 1986, pp. 233-252.
FOLKART Barbara, *L'onomastique en rupture avec son cotexte*, în *Le conflit des énonciations. Traduction et discours rapporté*, Québec, Éditions Balzac, 1991, pp. 136-143.
FONTANIER Pierre, *Les Figures du discours*, introduction par Gérard Genette, Paris, Flammarion (Champs), 1977.
FOURMENT-BERNI CANANI Michèle, *Le statut des noms propres dans la traduction*, în „Studi Italiani di linguistica teorica e applicata", vol. XXIII, n° 3, 1994, pp. 553-571.
FOZ Clara, *Le Traducteur, l'Église et le Roi*, Ottawa/Arras, Presses de l'Université d'Ottawa/Artois Presses Université, 1998.

GALLIX François & WALSH Michael, *Pratique de la traduction. La presse économique : version et thèmes anglais*, Paris, Hachette, 1991.
GALLAGHER John Desmond, *L'anaphorisation des noms de personnes en anglais et en français*, în Michel Ballard (éd.), *Relations discursives et traduction*, Lille, P.U.L. (coll. « Étude de la traduction ») 1995, pp. 107-120.
GANDRILLON Daniel, *Traduire la Presse. Entrainement à la version anglaise*, Paris, Ellipses, 1998.
GARY-PRIEUR Marie-Noëlle, *Grammaire du nom propre*, Paris, P.U.F., 1994.
GEAL François, *Enjeux idéologiques de la traduction au XVI*e *siècle : l'exemple d'une des premières versions en castillan des* Colloques *d'Erasme*, înDominique De Courcelles (éd.), „Traduire et adapter à la Renaissance'', Paris, École des chartes (diffusion : Droz et Champion), 1998.
GOUANVIC Jean-Marc, *Sociologie de la traduction. La science-fiction américaine dans l'espace culturel français des années 1950*, Arras, Artois Presses Université (coll. „Traductologie"), 1999.
GRELLET Francoise, *The word against the word. Initiation à la version anglaise*, Paris, Hachette, 1985.
GUILLEMIN-FLESCHER Jacqueline, *Syntaxe comparée du français et de l 'anglais, problèmes de traduction*, Gap, Ophrys, 1981.
GUILLEMIN-FLESCHER Jacqueline, *Le linguiste devant la traduction*, „Fabula'', n° 7, 1986, pp. 59-68.
GUILLEMIN-FLESCHER Jacqueline, *Langage, culture et traduction*, „Équivalences'', vol. 24/1, 1994, pp. 37-54.
GUIRAUD, Pierre, *Les jeux de mots*, Paris, P.U.F., 1976.
GUIRAUD, Pierre, *L'étymologie, réimpression* (1re éd. 1964), Paris, PUF, 1979.
HADAS-LEBEL Mireille, *Moïse l'égyptien*, „L'Histoire", n° 190, juillet-août 1995, pp. 18-19.
HAMON Philippe, *Pour un statut sémiologique du personnage*, în R. BARTHES, W. KAYSER, W.C. BOOTH, Ph. HAMON, *Poétique du récit*, Paris, Seuil (coll. Points), 1977, pp. 115-180.
HARDIN Gérard et PICOT Cynthia, *Translate. Initiation à la pratique de la traduction*, Paris, Dunod, 1990.
HARRAP's *New standard French and English Dictionary*, Londres et Paris, Harrap, 1981.
HAUTCOEUR Guiomar, *Les Nouvelles Tragi-Comiques de Scarron et la critique du roman*, în M. BALLARD et L. D'HULST (éds.), *La Traduction en France à L'âge classique*, Lille, (coll. „UL3" ; diffusion : Presses du Septentrion), 1996, pp. 243-258.
HEWSON Lance, *Les Paramètres de la traduction*, thèse de doctorat, Montpellier, 1987.

JAKOBSON Roman, *Essais de linguistique générale, T.1., Les fondations du langage*, traduit et préfacé par Nicolas Rouet, Paris, Éditions de Minuit, 1963.
JOLY André et O'KELLY Dairine, *Grammaire systématique de l'anglais*, Paris, Nathan, 1990.
JOLY André et O'KELLY Dairine, *Thèmes anglais. Lexique et grammaire*, Paris, Nathan (coll. „Fac"), 1993. JONASSON Kerstin, *Le Nom Propre. Constructions et Interprétations*, Gembloux, Duculot, 1994.
JONASSON Kerstin, *Sur le double statut mondain et métalinguistique du nom propre*, „Stockholm Studies in Modern Philology'', vol. 9, pp. 123-151.
KAHANE Eric, *Le point de vue d'un traducteur : réponses à des questions sur la traduction des textes dramatiques*, „Palimpsestes'', n° 1, 1987, pp. 139-151.
KLEIBER Georges, *Problèmes de référence : descriptions définies et noms propres*, Paris, Klincksieck, 1981.
KLEIBER Georges, *Colloque DEIXIS*, Paris, 1990.
KLEIBER Georges, *Du nom propre non modifié au nom propre modifié : le cas de la détermination des noms propres par l'adjectif démonstratif,* „Langue Française'', n° 92, pp. 82-104.
KRIPKE S., *La logique des noms propres*, Paris, Éditions de Minuit, 1982.
„LANGAGES", n° 66, „Le nom propre'', numéro coordonné par Jean Molino, articles de Jean Molino, Gilles Granger, Jean-Claude Pariente, Claire-Lise Bonnet et Joëlle Tamine, Christian Bromberger, Paris, Larousse, juin 1982.
„LANGUE FRANÇAISE", n° 92, *Syntaxe et sémantique du nom propre*, présenté - par Marie-Noëlle Gary-Prieur, Larousse, Paris, décembre 1991.
LARBAUD Valery, *Préface du traducteur* à sa traduction deSamuel Butler, *Nouveaux voyages en Erewhon*, Paris, N.R.F., 1924, pp. XIV-XV.
LARBAUD Valery, *Les matériaux : quelques noms géographiques*, în *Sous l'invocation de saint Jérôme*, Paris, Gallimard, 1986 (1re éd. 1946), pp. 237-242.
LARWILL Paul Herbert, *La Théorie de la traduction au début de la Renaissance*, Munich, Wolf, 1934.
LECLERCQ Guy, *Lire Lear: 49 poèmes non-sensés de Edward Lear*, proposés, traduits et commentés par Guy Leclercq, Encrages, 4/5, printemps-été 1980, pp. 67-85.
LEDERER Marianne, *La traduction aujourd'hui. Le modèle interprétatif*, Paris, Hachette, 1994.
LEVIEUX Eleanor et Levieux Michel, *Insiders' French*, Chicago et Londres, The University of Chicago Press, 1999.
LONG Joseph, *The reading of* Company*: Beckett and the bi-textual work*, „Forum for Modern Languages Studies", 1996, Vol. XXXII, n° 4, pp. 314-328.
LONGMAN DICTIONARY OF ENGLISH LANGUAGE AND CULTURE (1992), Harlow, Longman, 1998.

LYONS John, *Éléments de sémantique*, traduit par Jacques Durand (avec la collaboration d'Éliane Koskas), Paris, Larousse, 1978.
MAILLOT Jean, *La Traduction scientifique et technique*, Paris, Technique et documentation, 1981, pp. 139-146.
MAILLOT Jean, *André Gide traducteur de Conrad*, „Babel", vol. XX, n° 2, 1974, pp. 63-71
MALHERBE François de, *Œuvres complètes*, éd. M.-L. Lalanne, Paris, Hachette (coll. „Grands Ecrivains de la France"), 1862, 5 vol.
MARGOT Jean-Claude, *Traduire sans trahir*, Lausanne, L'Âge d'Homme, 1979.
MARTINET Hanne, *What about proper names in translation?*, în *Human translation. Machine translation*, Papers from the 10th Annual Conference on Computational Linguistics, 22-23 nov. 1979, Odense, Danemark, revue NOK (Noter Og Kommentarer), n° 39, août 1980, Romansk Institut, Odense Universitet, 5230 Odense M, Danemark, pp. 57-67.
MONOD Sylvère, *Introduction* aux *Poèmes sans sens* d'Edward Lear, traduction et préface par Henri Parisot, Paris, Aubier, 1974, pp. 11-48.
MONOD Sylvère, *Notes* à sa traduction de *Jane Eyre*, Paris, Gamier, [1966] 1984, pp. 619-638.
MOUNIN Georges, *Les Belles Infidèles*, préface de Michel Ballard et Lieven D'hulst, bibliographie des travaux de Georges Mounin sur la traduction établie par Michel Ballard, réédition [1re éd. 1955 aux Cahiers du Sud] Lille, PUL (coll. „Étude de la traduction"), 1994.
NEWMARK Peter, *Approaches to Translation*, réimpression (1re éd. 1981), Oxford, Pergamon Press, 1984.
NIDA Eugene A., *Toward a Science of Translating*, Leyde, E. J. Brill, 1964.
NOAILLY Michèle (éd.), *Nom propre et nomination*, Colloque de Brest, 21-24 avril 1994, Paris, Klinksieck, 1995.
Oxford Advanced Learner's Dictionary
PEETERS Jean, *Réflexions sur l'opposition nom propre/nom commun à travers le cas des appellatifs*, communication au 39e Congres de la S.A.E.S., 1999, à paraître.
PEETERS Jean, *On the Translation of Proper Names and some Implications for Translation Theory*, Colloque de Maastricht, avril 2000, à paraître.
PEETERS Jean, *Sur la traduction des appellatifs*, în Michel Ballard (éd.), *Oralité et Traduction*, Arras, Artois Presses Universite, 2001, pp. 129-152.
PLATON, *Cratyle*, în *Protagoras-Euthydème-Gorgias-Ménexène-Ménon-Cratyle*, traduction, notices et notes par Emile Chambry, Paris, Garnier-Flammarion, 1967.
PROUST Marcel, *À la recherche du temps perdu (T.1) : Du côté de chez Swann, À l'ombre des jeunes filles en fleurs*, Paris, Gallimard (Pléiade).

REY Jean, *Dictionnaire sélectif et commenté des difficultés de la version anglaise*, Paris/Gap, Ophrys, 1973.
REY-DEBOVE Josette et GAGNON Gilberte, *Dictionnaire des anglicismes. Les mots anglais et américains en français*, Paris, Le Robert, 1984.
RICHET Bertrand, *Jeux de mots et traduction : l'impossible équivalence ? Les Jeux de mots dans Astérix et leur traduction en anglais*, mémoire de maîtrise réalisé a l'Université de Lille III sous la direction de M. Ballard, 1991.
ROBERT Paul, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*.
ROBERT, Paul, *Le Petit Robert*, Paris, S. du N.L., 1968
ROBERT, Paul, *Le Grand Robert de la langue française*, 2e édition revue et enrichie par Alain Rey, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1985, 9 vol.
Le Robert et Collins Super Senior, (1re éd. 1995) Paris, Dictionnaires Le Robert, 1996.
SEARLE John, R., *Les actes de langage, essai de philosophie du Langage*, traduit par Hélène Pauchard, Paris, Hermann, 1972.
SELESKOVITCH Danica, *La traduction interprétative*, „Palimpsestes", n° 1, 1987, pp. 41-50.
SELESKOVITCH Danica et LEDERER Marianne, *Interpréter pour traduire*, Paris, Didier, 1984.
The SHORTER OXFORD ENGLISH DICTIONARY on historical principles (1973), Oxford, University Press, 1985.
SUHAMY Henri, *Les Figures de style*, 5e édition corrigée (1981), Paris, Presses Universitaires de France (coll. „Que sais-je ?"), 1992.
TENDE Gaspar de, *Règles de la traduction*, Paris, Damien Foucault, 1660.
TOURNIER Jean, *Introduction descriptive à la lexicogénétique de l'anglais contemporain*, Paris-Genève, Champion Slatkine, 1985.
TOURNIER Jean, *Précis de lexicologie anglaise*, Paris, Nathan, 1988.
TOURNIER Jean, *Structures lexicales de l'anglais*, Paris, Nathan, 1991.
VAN BAARDEWIJK-RESSEGUIER Jacqueline, *Culture et traduction : les références culturelles dans deux traductions françaises du roman néerlandais Max Havelaar*, „Linguistica antverpiensa", XXVIII, 1994, pp. 95-112.
VAN DER MEERSCHEN Jean-Marie, *Traduction française : problèmes de fidélité et de qualité*, „Lectures" (Revue de l'Université de Bari), numéro spécial : „Traduzione. Tradizione", 4/5 agosto 1980, pp. 63-80.
VAN HOOF Henri, *Les noms de pays. de peuples et de lieux dans le langage imagé*, „Meta", vol. 44 : n° 2, juin 1999, pp. 312-370.
VENUTI Lawrence, *The Translator's Invisibility. A History of Translation*, London and New York, Routledge (coll. „Translation Studies"), 1995.
VIEL Michel, *The Rendering of Proper Names, Titles, Allusions and the Like in the French Translations of The Great Gatsby*. Texte dactylographié de 15 pages, non

public, d'une communication faite à la « First International F. Scott Fitzgerald Conference », Hofstra University, Long Island, en septembre 1992, communiqué par l'auteur après un exposé fait en avril 1994, sur le même thème, à notre séminaire de traductologie à l'Université Charles de Gaulle à Lille, en avril 1994.
VIEL Michel, *Gatsby et ses invités en traduction*, „Les langues modernes", n° 1, 1995, pp. 39-50
VINAY Jean-Paul et DARBELNET Jean, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, (1958) Paris, Didier, 1966.
VOITURIEZ Maurice, *Le problème des noms propres*, „Traduire", n° 160, 1994, pp. 45-48.
WALTER Henriette, *Nom propre et nom commun : un statut provisoire*, în Michèle Noailly (éd.), *Nom propre et nomination*, Colloque de Brest, 21-24 avril 1994, Paris, Klincksieck, 1995, pp. 237-244.
WALTER Henriette, *L'Aventure des mots français venus d'ailleurs*, Paris, Laffont, 1997.
WATSON Donald, *Bon esprit, bon sens ou bons mots ?* , „Palimpsestes", n° 1, 1987, pp. 115-137.
WECKSTEEN Corinne, *La Traduction des jeux de mots*, mémoire de DEA, Arras, Université d'Artois, 1998.
ZANDVOORT R.W., *Grammaire descriptive de l'anglais contemporain*, Lyon, Éditions IAC, 1949.

CORPUS.

„AIR FRANCE MAGAZINE", n° 31, novembre 1999.
APOLLINAIRE Guillaume, *Zone* , texte français/traduction anglaise, Paris, La TILV éditeur, 1993.
AUSTER Paul, *Moon Palace* (1989), Londres Boston, Faber & Faber, 1992.
AUSTER Paul, *Moon Palace*, traduit de l'américain par de Christine Leboeuf (1990), Paris, Livre de Poche (Actes Sud), 1997.
AYASCH Isabelle, *Contemporary Britain/La Grande-Bretagne contemporaine. Mémento bilingue de civilisation*, Rosny s/Bois, Bréal, 1996.
AYMÉ Claude, D'AUZAC DE LAMARTINE Evelyne, LAGAYETTE Pierre, THOMSON Jean-Max, WADDLE Robin, *La Traduction, écrit et oral (CAPES d'anglais)*, Paris, Éditions du Temps, 1998.
BESTER Alfred, *The Demolished Man* (1952), London, Millenium, 1999.
BESTER Alfred, *L'homme démoli*, traduction de Jacques Papy, Paris, Denoël (coll. „Présence du Futur", n° 9), 1972.
BEAUVOIR Simone de, *Mémoires d'une jeune fille rangée* (1958), Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1997.

BEAUVOIR Simone de, *Memoirs of a Dutiful Daughter*, translated from the French by James Kirkup (1959), Harmondsworth, Penguin, 1963.
(La) BIBLE de Jérusalem, traduite en français sous la direction de L'École Biblique de Jérusalem (1973), Paris, Cerf, 1996.
The Holy Bible, Authorized King James Version, Oxford University Press, 1993.
BOYD William, *An Ice-cream War* (1982), Harmondsworth, Penguin, 1983.
BOYD William, *Comme neige au soleil*, traduction de Christiane Besse (1985), Paris, Seuil (coll. „Points"), 1986.
BOYD William, *The New Confessions* (1987), Harmondsworth, Penguin, 1988.
BOYD William, *Les nouvelles confessions,* traduction de Christiane Besse (1988), Paris, Seuil (coll. „Points"), 1995.
BOYD William, *The Blue Afternoon* (1993), Harmondsworth, Penguin, 1993.
BOYD William, *L'Après-midi bleu,* traduction de Christiane Besse (1994), Paris, Seuil (coll. „Points"), 1996.
BOWLES Paul, *Selected Stories* (1939-1976), Black Sparrow Press, Santa Rosa, 1997.
BOWLES Paul, *Le Scorpion*, traduit de l'anglais par Chantal Mairot (1987), Paris, Payot-Rivages, 1998.
BRAINE John, *Room at the top* (1957), Harmondsworth, Penguin, 1971.
BRAINE John, *Une pièce au soleil*, traduction de J.-G. Chauffeteau et Gilbert Vivier (1958), Lausanne, Guilde du livre, 1969.
BRONTË, Charlotte, *Jane Eyre* (1847), Harmondsworth, Penguin, 1966.
BRONTË, Charlotte, *Jane Eyre*, traduction de Henriette Guex-Rolle, Lausanne, Guilde du Livre, 1960.
BRONTË, Charlotte, *Jane Eyre*, traduction de Sylvère Monod, Paris, Garnier Frères, 1966.
BRUNETEAU Claude et LUCCIONI Jean-Mathieu, *Nouveau Guide de la version anglaise*, Paris, A. Colin, 1972.
CAMUS Albert, *L'étranger*, (1942) Paris, Gallimard, 1957.
CAMUS Albert, *The Outsider*, translated by Stuart Gilbert (1946), Harmondsworth, Penguin, 1966.
CAMUS Albert, *The Outsider*, translated by Joseph Laredo (1982), Harmondsworth, Penguin,1985.
CAMUS Albert, *The Stranger*, translated by Matthew Ward (1988), NewYork, Vintage Books, 1989.
CARROLL Lewis, *Alice's Adventures in Wonderland (1865) and Through the Looking-glass (1871)*, London, Dent, 1964.
CARROLL Lewis, *Alice en pays des merveilles*, traduit de l'anglais par Jacques Papy, Paris, Éditions Jean-Jacques Pauvert (1961), Folio junior, 1982.

CARROLL Lewis, *Through the Looking-glass. The Hunting of the Snark. De l'autre côté du miroir. La chasse an Snark*, traduction de Henri Parisot, Paris, Aubier-Flammarion, 1971.
CASTAGNA A., CLING M., MERLE G., MICHON J., PEROTIN C., *Versions anglaises*, Paris, Hachette, 1971.
CHATWIN Bruce, *Utz* (1988), Londres, Macmillan (Picador), 1989.
CHATWIN Bruce, *Utz*, traduit de l'anglais par Jacques Chabert, Paris, Grasset (Livre de Poche), 1990.
CHARLOT Monica, BAISSUS Jean-Marie, CHENCINSKI Jacques, KEEN Denis, *Pratique du thème anglais*, Paris, A. Colin, 1982.
CHIFLET Jean-Loup, *Sky my Husband! /Ciel mon mari !,* Paris, Editions Hermé, 1985.
CONRAD Joseph, *The Nigger of the 'Narcissus', Typhoon and other stories* (1903), Harmondsworth, Penguin, 1971.
CONRAD Joseph, *Typhon*, texte traduit par André Gide, présenté par Philippe Jaudel et annoté par Sylvère Monod, în CONRAD, *Oeuvres*, sous la direction de Sylvère Monod, Paris, Gallimard (coll. „Pléiade"), T. II, 1985. pp. 45-150.
CONRAD Joseph, *Typhon*, traduit de l'anglais par Jean-François Ménard (1983), Paris, Grands Ecrivains, 1985.
CREVEL René, *Les pieds dans le plat*, préface de Ezra Pound (1933), Paris, Pauvert, 1985.
CREVEL René, *Putting my foot in it*, translated by Thomas Buckley, Fairchild Hall, Dalkey Archive Press, 1992.
DELFEIL DE TON, *Savoir se battre*, „Le Nouvel Observateur", n° 1791, mars 1999, pp. 98.
DICKENS Charles, *Great Expectations* (1860), Londres, Everyman's Library, 1992.
DICKENS Charles, *Les Grandes Espérances*, traduction de Charles-Bernard Derosnes (1864), Paris, P.O.L. éditeur, 1992.
DICKENS Charles, *Les Grandes Espérances*, traduction, introduction et notes par Sylvère Monod, Paris, Gamier, 1959.
DURAS Marguerite, *L'amant* (1984), Paris, Editions de Minuit, 1992.
DURAS Marguerite, *The Lover*, translated from the French by Barbara Bray (1985), London, Flamingo, 1986.
FERGUSSON Brian, *Theme anglais*, filière LEA, Paris, PUF, 1995.
FITZGERALD F. Scott, *The Great Gatsby*, [1926] Harmondsworth, Penguin, 1963.
FITZGERALD F. Scott, *Gatsby le Magnifique*, traduction de Victor Llona [1946], Paris, Grasset (Livre de poche), 1985.

FITZGERALD F. Scott, *Gatsby le Magnifique*, traduction de Michel VieI, Lausanne, L'Âge d'Homme, 1991.
FLAUBERT Gustave, *Madame Bovary* (1856), Paris, Garnier, 1957.
FLAUBERT Gustave, *Madame Bovary*, translated by Gerard Hopkins (1949, révisé en 1981), Oxford, University Press (The World's Classics), 1987.
FLAUBERT Gustave, *Madame Bovary*, translated by Alan Russell (1950), Harmondsworth, Penguin, 1971.
FLAUBERT Gustave, *Madame Bovary*, translated by Mildred Marmur, Londres, Signet Classic, 1964.
FORSTER E.M., *A Room with a View*, (1908) Harmondsworth, Penguin. 1972.
FORSTER E.M., *Avec vue sur l'Arno*, traduction de Charles Mauron (1947), Paris, R. Laffont (coll. 10/18), 1992.
FOWLES John, *The French Lieutenant's Woman* (1969), Londres, Triad/Panther Books, 1985.
FOWLES John, *La Maîtresse du lieutenant français*, traduction française de Guy Durand (1972), Paris, Seuil (coll. „Points") ,1981.
GALSWORTHY John, *The Man of Property*, în *The Forsyth Saga* (1922), Londres, Heinemann, 1963.
GALSWORTHY John, *Le Propriétaire*, traduit de l'anglais par Camille Mayran, Paris, Calmann-Levy, 1925.
GANDRILLON Daniel, *Traduire la Presse. Entrainement à la version anglaise*, Paris, Ellipses, 1998.
GISSING George, *Born in Exile* (1892) with an introduction by Walter Allen, London, Gollancz, 1970.
GISSING George, *New Grub Street*, (1891) Harmondsworth, Penguin, 1968.
GISSING George, *La nouvelle Bohême*, traduction française de Suzanne Calbris et Pierre Coustillas, Lille, P.U.L., 1978.
GISSING George, *An Inspiration* (1898), în *Short Stories of Today and Yesterday* (1927), London, Harrap, 1929, pp. 113-129.
GISSING George *Une inspiration*, traduction française de Michel Ballard, în George Gissing, *Nouvelles choisies*, présentées par Pierre Coustillas, Lille, P.U.L., 1980, pp. 45-56.
GOLDING William, *Lord of the Flies*, (1954) Harmondsworth, Penguin, 1965.
GOLDING William, *Sa majesté des mouches*, traduction de Lola Tranec (1956), Paris, Gallimard (coll. Folio) 1985.
GREENE Graham, *The Third Man (1950)/Le troisième homme*, préface, traduction et notes de Pierre Nordon, Paris, Livre de Poche (bilingue), 1992.
GREENE Graham, *Le troisième homme* (1950), traduction de Marcelle Sibon (1950) Paris, Laffont (coll. „Le Livre de Poche"), 1960.

GREENE Graham, *Our Man in Havana* (1958), Harmondsworth, Penguin, 1980.
GREENE Graham, *Notre agent à La Havane*, trad. de M. Sibon.
GUITARD Lucien et GAUGHAN Pamela, *Thèmes anglais commentés et traduits*, Paris, Roudil, 1973.
HERGÉ, *Le Crabe aux pinces d'or* (1947), Paris-Tournai, Casterman, 1982.
HERGÉ, *The Crab with the Golden Claws*, traduction anglaise de Leslie Lansdale-Cooper et Michael Turner (1958), Tournai, Magnet-Casterman, 1979.
HIGHSMITH Patricia, *Nouvelles/Short Stories* (vol. 1), traduction et notes de Myriam Sarfati, Paris, Presses Pocket (bilingue), 1987.
HOMÈRE, *L'Iliade*, traduction de Leconte de Lisle (1867), Paris, Maxi-Livres, 1998.
HOMÈRE, *L'Iliade*, traduction, introduction et notes d'Eugene Lasserre, Paris, Garnier Frères, 1960.
HOMÈRE, *L'Odyssée*, texte français établi par Emile Ripert d'après la traduction de Madame Dacier, Paris, Club du Livre du Mois, 1959.
HUYSMANS J.-K., *À rebours. Le drageoir aux épices*, Paris, Union Générale d'Éditions (coll. „10/18"), 1975.
HUYSMANS J.-K., *Against Nature*, translated by Robert Baldick (1959), Harmondsworth. Penguin, 1979.
JAMES P.D., *A Taste for Death* (pp. 86). Harmondstworth, Penguin, 1989.
JAMES P.D., *Un certain gai pour to mart*, traduction de Lisa Rosenbaum (1987), Paris, Fayard-Mazarine (Livre de poche), s.d.
JEROME Jerome K., *Three Men in a Boat* (1889), Harmondsworth, Penguin.
JEROME Jerome K., *Trois hommes dans un bateau*, traduction française de Déodat Serval, Paris,Presses Pocket, 1964.
JOYCE James, *Dubliners*, réimpression (1re éd. 1914) Harmondsworth, Penguin, 1970.
JOYCE James, *Gens de Dublin*, traduction de Yva Fernandez, Helene du Pasquier, Jean-Paul Raynaud, préface de Valery Larbaud, Paris, Plon (Presses Pocket), 1982.
JOYCE James, *Dublinois*, traduit de l'anglais par Jacques Aubert, (1974) Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1993.
LAWRENCE David Herbert, *Kangaroo* (1923), Harmondsworth, Penguin, 1963.
LAWRENCE David Herbert, *Kangourou*, traduit de l'anglais par Maurice Rancès, Paris, Gallimard, 1933.
LE CARRÉ John, *The Spy who Came in from the Cold*, (1963) New York, Bantam Books, 1978.

LE CARRÉ John, *L'espion qui venait du froid,* traduit de l'anglais par Marcel Duhamel et Henri Robillot (1964), Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1987.
LEAR Edward, *Nonsense Poems. Poèmes sans sons*, traduction et préface par Henri Parisot, chronologie, introduction et bibliographie par Sylvère Manod, illustrations par Edward Lear, Paris, Aubier-Flammarion, 1974.
LECLERCQ Guy, *Lire Lear, 49 poèmes non sensés de Edward Lear* , traduits et annotés par Guy Leclercq, „Encrages", 4/5, printemps-été 1980, pp. 67-85.
LODGE David, *The British Museum is Falling Down* (1965), Harmondsworth, Penguin, 1983.
LODGE David, *La Chute du British Museum*, traduit de l'anglais par Laurent Dufour (1991), Paris, Payot et Rivages, 1993.
LODGE David*, Changing places* (1975), Harmondsworth, Penguin, 1978.
LODGE David, *Changement de décor*, traduit de l'anglais par Maurice et Yvonne Couturier, Paris, Rivages, 1991.
LYON Pamela (éd.), *French Short Stories/Nouvelles françaises* (1966), Harmondsworth, Penguin, 1971.
MANSFIELD Katherine, '*At the hay' and other Short Stories. « Sur la baie » et autres nouvelles*, traduction et notes de Magali Merle, Paris, Livre de poche (coll. „Les langues modernes", série bilingue) 1988.
MANSFIELD Katherine, *Le vent souffle*, traduction de J.-G. Delamain [1932] ; *Sur la baie* traduction de Marthe Duproix [1932], în K. Mansfield, *Œuvre romanesque*, traduction et notes de (1966), Paris, Stock, 1977, pp. 209-256.
MANSFIELD Katherine, *Short Stories/Nouvelles*, traduites et présentées par Ann Grieve, Paris, Pocket (bilingue), 2000.
MAURIAC François, *Le Nœud de vipères* (1933), Paris, Livre de Poche, 1987.
MAURIAC François, *The Knot of Vipers*, translated by Gerard Hopkins (1951), Harmondsworth, Penguin, 1987.
McGAHERN John, *The Barracks*, London - Boston, Faber and Faber, 1963.
McGAHERN John, *La Caserne*, traduit de l'anglais par Georges-Michel Sarotte, Paris, Presses de la Renaissance (coll. „10/18"), 1986.
MODIANO Patrick, *Voyage de noces* (1990), Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1994.
MODIANO Patrick, *Honeymoon,* trad. de Barbara Wright, London, Harper Collins, 1992.
MURDOCH Iris, *The Bell* (1958), Harmondsworth, Penguin, 1963.
MURDOCH Iris, *Les cloches*, traduction de Jerôme Desseine, Paris, Plon, 1961, Gallimard (coll. „Folio"), 1985.
NABOKOV Vladimir, *Lolita* (1955), London, Weidenfeld and Nicolson, 1965.
NABOKOV Vladimir, *Lolita*, traduction d'Eric Kahane(1959), Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1995.

Nouveau Testament Interlinéaire, Villiers-le-Bel, Alliance Biblique Universelle, 1993.
ORWELL George, *Nineteen Eighty-four*, réimpression (1re éd. 1949), Harmondsworth, Penguin, 1961.
ORWELL George, *1984*, traduction d'Amélie Audiberti, (1re éd. 1950) Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1972.
RITCHIE R.L. Graeme and SIMONS Claudine I., *Essays in Translation from French*, Cambridge, University Press, 1962.
SERGEANT Jean-Claude, *La Grande-Bretagne d'aujourd'hui à travers sa presse*, Paris, Presses Pocket (coll. „Les langues pour tous"), 1991.
SHAKESPEARE William, *The Merry Wives of Windsor/ Les Gaillardes épouses de Windsor*, traduction d'Armand Robin, Édition des Œuvres Complètes de Shakespeare, Club français du Livre, 1963, vol.7.
SILLITOE Alan, *The Loneliness of the Long-distance Runner* (1959), Londres, Pan Books, 1973.
SILLITOE Alan, *La solitude du coureur de fond*, traduction française de Henri Delgove, Paris, (Seuil, 1963), Folio, 1974.
SILLITOE Alan, *Revenge and Other Short Stories (1959-1984)/Vengeance et autres nouvelles,* préface, traduction et notes de Jacques Chuto, Paris, Le Livre de Poche (coll. „Les Langues Modernes/Bilingue"), 1989.
STEINBECK John, *Of Mice and Men* (1937) and *Cannery Row* (1945), Harmondsworth, Penguin, 1965.
STEINBECK John, *Des souris et des hommes*, traduction de M.-E. Coindreau (1949), Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1994.
STEVENSON Robert Louis, *The Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde/L'Étrange cas du Dr Jekyll et de Mr. Hyde*, traduction et notes de Jean-Pierre Naugrette, Paris, Livre de poche (bilingue), 1988.
STEVENSON Robert Louis, *L'étrange cas du Dr Jekyll et de M. Hyde*, traduit de l'anglais par Charles-Albert Reichen (1947), Paris, Gallimard (coll. „Folio Junior"), 1991.
STEVENSON Robert Louis, *Le cas étrange du Dr Jekyll et de Mr Hyde*, traduction de Jean Murat (1975), Paris, Livre de poche, 1988.
THODY Philip et EVANS Howard, *Faux amis and Keywords*, Cambridge, The Athlone Press, 1985.
UHLMAN Fred, *Réunion* (1971), Paris, Livre de Poche (coll. „Les Langues Modernes"), 1990.
UHLMAN Fred, *L'ami retrouvé*, traduit de l'anglais par Leo Lack (1978), Paris, Gallimard (coll. „Folio"), 1991.
UPDIKE John, *Rabbit Run* (1960), Harmondsworth, Penguin, 1965.

UPDIKE John, *Cœur de lièvre,* traduit de l'américain par Jean Rosenthal (1962), Paris, Seuil, 1983.
VAISS Paul, *Le thème anglais par la presse*, Paris, A. Colin, 1996.
VERNE Jules, *Le Tour du monde en quatre-vingts jours* (1873), Paris, Bookking International, 1994.
VERNE Jules, *Around the World in Eighty Days* (1990), Londres, Penguin (Puffin), 1994.
VERNE Jules, *Around the World in Eighty Days*, traduction et notes de William Butcher(1995), Oxford, University Press (coll. „The World's Classics"), 1995.
WAUGH Evelyn, *Decline and Fall* (1928), Harmondsworth, Penguin, 1961.
WAUGH Evelyn, *Grandeur et Décadence*, traduction de Henri Evans, Paris, Julliard(coll. „10/18"), 1981.
WELLS H.G., *Miss Winchelsea's Heart* (1903), în *The Complete Short Stories of H.G. Wells*, London, Benn, 1974, pp. 991-1009.
WELLS H.G., *Le cœur de Mademoiselle Winchelsea*, în H.G. Wells, *Douze histoires et un rêve*, traduction de H. D. Davray et B. Kozakiewicz, Paris, Mercure de France, 1909, pp. 274-307.
WELLS H.G, *Le cœur de Mademoiselle Winchelsea*, traduction de Michel Ballard în *Nouvelles anglaises de la Belle Époque*, prezentate de Pierre Coustillas, Lille, PUL, 1984, pp. 139-157.
WHARTON Edith, *Ethan Frome* (1911), Harmondsworth, Penguin, 1993.
WHARTON Edith, *Ethan Frome*, ss n. de traducteur (1928), Paris (coll. „10/18"), 1993.
WHARTON Edith, *Ethan Frome,* traduction de Pierre Leyris (1969), Paris, Mercure de France, 1991.
WILDE Oscar, *The importance of being Earnest /Il importe d'être Constant*, introduction, traduction et notes par Gerard Hardin, Paris, Pocket, 1986.
WILDE Oscar, *Lord Arthur Savile's Crime and Two Other Short Stories*. *Le crime de Lord Arthur Savile et deux autres nouvelles*, traduction et notes par Pierre Nordon, Paris, Livre de poche (coll. „Les Langues Modernes"), 1990.
WILDE Oscar, *Le fantôme de Canterville et autres contes*, traduction de Jules Castier, Paris, Lattes, 1995.
WILLIAMS Raymond, *George Orwell* (1971), traduction de Michel Morvan, Paris, Seghers, 1972.
WILLIAMS, Tennesse, *The Roman Spring of Mrs. Stone* (1950), Harmondsworth, Penguin. 1969.
WILLIAMS, Tennesse, *Le Printemps romain de Mrs Stone*, traduction française de Jacques et Jean Tournier, Paris. Pion (coll. „10/18"), 1981.
WILSON Angus, *Such Darling Dodos and other Stories* (1950), Harmondsworth, Penguin. 1968.

WILSON Angus, *Saturnales et autres nouvelles*, traduites de l'anglais et présentées par Claude Elsen, Paris, Stock, 1960.
WILSON Angus, *Anglo-Saxon Attitudes* (1956), Penguin, Harmondswonh, 1958.
WILSON Angus, *Attitudes anglo-saxonnes*, traduction francaise de Claude Elsen, Paris, Stock (coll. „10/18"), 1957.
ZOLA Emile, *Germinal* (1885), Paris, Livre de Poche (Fasquelle), 1960.
ZOLA Emile, *Germinal*, translated by L. W.Tancock (1954), Harmondsworth, Penguin, 1971.

Corpus traduceri în limba română*

*** *Biblia*, traducere de Dumitru Cornilescu, http://www.ebible.ro/.
*** *Dicţionar Oxford explicativ ilustrat al limbii engleze*, Bucureşti, Editurile Dorling Kindersley, Oxford University Press & Litera Internaţional, 2004.
*** *Le Petit Larousse* — Paris, 2004.
APOLLINAIRE, Guillaume, *Alcooluri*, traducere de Mihail Nemeş, Editura Paideia, Bucureşti, 2002,
AUSTER, Paul, *Palatul lunii*, traducere de Michaela Niculescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2007.
BALZAC, *Vărul Pons*, traducere de Theodosia Ioachimescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1964.
BEAUVOIR, Simone de, *Amintirile unei fete cuminţi,* traducere de Anda Boldur, Bucureşti, Editura Pentru Literatură Universală, 1965.
BECKETT, Samuel, *Aşteptându-l pe Godot*, traducere de Gellu Naum şi Irina Mavrodin, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2007.
BRONTË, Charlotte, *Jane Eyre*, traducere de Paul B. Marian şi D. Mazilu Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962.
CAMUS, Albert, *Străinul. Ciuma. Căderea. Exilul şi împărăţia*, traducere de Georgeta Horodincă, Olga Mărculescu, Irina Mavrodin şi Romul Muntean, Bucureşti, Editura RAO, 1993.
CARROLL, Lewis, *Alice În Ţara Minunilor,* traducere de Elisabeta Gălăţeanu, Bucureşti, Editura Tineretului, 1958.
CARROLL, Lewis, *Aventurile Alisei în lumea oglinzii*, traducere de Frida Papadache, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1971.
CARROLL, Lewis, *Alice În Ţara Minunilor,* traducere de Bogdan Popescu, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1971.
CARROLL, Lewis, *Alice în Ţara Minunilor*, traducere de Aura Brais, Bucureşti, Editura Coresi, 1999.
CONRAD, Joseph, *Taifun*, traducere de Ana Popescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1959.
DEFOE, Daniel, *Robinson Crusoe*, traducere de Radu R. Rosetti, ediţie îngrijită de Doina Florea, Bucureşti, Edinter, 1992.
DICKENS, Charles, *Marile speranţe*, traducere de Vera Călin, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969.

* Bibliografie culeasă de Raluca Moşneanu şi de Alina Pelea.

DURRELL, Lawrence, *Cvartetul din Alexandria. Mountolive*, traducere şi note de Antoaneta Ralian, Iaşi, Editura Polirom, 2003.
FITZGERALD, F.S., *Un diamant cât Hotelul Ritz şi alte povestiri*, traducere de Virgil Stanciu, Iaşi, Editura Editura Polirom, 2006.
FITZGERALD, Scott, *Marele Gatsby,* traducere de Mircea Ivănescu, Bucureşti, Editura pentu literatură universală, 1967.
FITZGERALD *Marele Gatsby*, traducere de Mircea Ivănescu, Iaşi, Editura Editura Polirom, 2002.
FITZGERALD, Scott, *Marele Gatsby*, traducere de Mircea Ivănescu, postfaţă de Mircea Mihăieş, ed. a II-a, Iaşi, Polirom, 2007.
FLAUBERT, Gustave, *Doamna Bovary*, traducere de Demostene Botez, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956.
FLAUBERT, Gustave, *Doamna Bovary*, traducere de Demostene Botez, Bucureşti, Editura Minerva, 1970.
FLAUBERT, Gustave, *Doamna Bovary*, traducere de Demostene Botez, Iaşi, Editura Moldova, 1991.
FLAUBERT, Gustave, *Doamna Bovary*, traducere de Demostene Botez, Bucureşti, Editura Rao, 1995.
FLAUBERT, Gustave, *Doamna Bovary*, traducere de Demostene Botez, Bucureşti, Editura Rao, 1995.
FLAUBERT, Gustave, *Doamna Bovary*, traducere de Demostene Botez,Bucureşti, Editura Minerva, 1970.
FLAUBERT, Gustave, *Salammbô,* trad în limba română de Alexandru Hodoş, Bucureşti, Editura Pentru Literatură Universală, 1967, la http://www.mediafire.com/?3zxzxx1tdpb, ultima consultare: 3 ianaurie 2010.
FORSTER, E. M., *Cameră cu vedere,* traducere de Cristian Baciu, Bucureşti, Editura Leda, 2007.
FOWLES, John, *Iubita locotenentului francez,* traducere de Mioara Tapalagă, Bucureşti, Editura Univers, 1996.
FOWLES, John, *Iubita locotenentului francez*, traducere de Mioara Tapalagă, postfaţă de Dan Grigorescu, Bucureşti, Editura Univers, 1994.
GALSWORTHY, *Forsyte Saga*, *I. Proprietarul*, traducere de Henriette Yvonne Stahl, ediţia a IV-a, Editura Pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969.
GISSING, George, *Noua stradă Grub*, traducere de Zamfirescu Bianca, Bucureşti, Editura Minerva (col. „Biblioteca pentru toţi"), 1978.
GOLDING, William, *Împăratul muştelor*, traducere de Constantin Popescu, Editura Vremea, Bucureşti, 1998.
GOLDING, William, *Împăratul muştelor*, traducere de Constantin Popescu, Bucureşti, Editura Humanitas Fiction, 2008.

GREEN, Graham, *Americanul liniştit*, traducere de Radu Lupan, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1957.
HARDY, Thomas, *Tess d'Urberville : o femeie pură*, traducere de Catinca Ralea, Elena Cîncea, prefaţă şi tabel cronologic de Vera Călin, Bucureşti,Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1964.
HOMER, *Iliada*, traducere de George Murnu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995.
HOMER, *Iliada. Cântul al II-lea*, traducere de Radu Hâncu, Bucureşti, Editura Mondero, 2002.
HOMER, *Odiseea*, traducere de George Murnu, studiu introductiv şi note de Adrian Pârvulescu, Bucureşti, Editura Univers, 1979.
HUXLEY, Aldous, *Punct contrapunct*, traducere şi note de Constantin Popescu, postfaţă de Andrei Brezianu, Iaşi, Editura Polirom, 2003.
HUYSMANS, Joris-Karl, *În răspăr*, traducere de Raul Joil, prefaţă şi tabel cronologic de Georgeta Horodincă, Editura Minerva, Bucureşti, 1974.
JAMES, P. D., *Gustul morţii*, traducere de Marilena Dumitrescu, Bucureşti, Editura Rao Internaţional, 1993. [2006]
JEROME, Jerome K., *Trei într-o barcă (fără mai socoti şi câinele)*, traducere de Leon Leviţchi, Bucureşti, Editura Vizual, 1994.
JEROME, Jerome K., *Trei într-o barcă (fără a mai socoti şi câinele)*, traducere de Marina I. Niţescu, Bucureşti, Aldo Press, 2003.
JOYCE, James, *Oameni din Dublin,* traducere de Frida Papadache, Bucureşti, Humanitas, 2002.
JOYCE, James, *Oameni din Dublin,* traducere de Frida Papadache, Bucureşti, Editura RAO, 1995.
LAWRENCE, D. H., *Fii şi îndrăgostiţi*, traducere de Antoaneta Ralian, postfaţă de Dan Grigorescu, Iaşi, Editura Polirom, 2002.
LAWRENCE, D. H., *Fii şi îndrăgostiţi*, traducere de Antoaneta Ralian, Iaşi, Editura Polirom, 2002.
LAWRENCE, D. H., *Iubire totală*, traducere de Mona Momescu, Bucureşti, Editura Valahia, 2002.
LE CARRÉ, John, *Spionul care venea din frig,* traducere de Alcor Crişan, Bucureşti, Editura Univers, 1996.
LEE, Harper *Să ucizi o pasăre cântătoare*,traducere de Tatiana Maliţa, Bucureşti, Editura Venus, 1993.
LEE, Harper, *Să ucizi o pasăre cântătoare*, traducere de Tatiana Maliţa, Bucureşti, Humanitas, 2003.
LODGE, David, *Muzeul Britanic s-a dărâmat!*, traducere de Radu Pavel Gheo Iaşi, Editura Polirom, 2003.

LODGE, David, *Schimb de dame*, traducere, postfaţă şi note de Virgil Stanciu, ediţia a 2-a, Iaşi, Editura Polirom, 2003.
MANSFIELD, Catherine, *Preludiu, nuvele*, traducere de Antoaneta Ralian, Bucureşti, Editura Pentru Literatură universală, 1969.
MODIANO, Patrick, *Călătorie de nuntă. Fotograful*, traducere de Elena Brânduşa Steiciuc şi Diana Bolcu, Bucureşti, Editura Univers, 1996.
MURDOCH, *Clopotul*, traducere de Anca Gabriela Sîrbu, Iaşi, Editura Polirom, 2002.
NABOKOV, Vladimir, *Lolita*, traducere de Horia Popescu, Bucureşti, Editura Universal Dalsi, 1994.
ORWELL, George, *O mie nouă sute optzeci şi patru*, traducere de Mihnea Gafiţa, Iaşi, Editura Polirom, 2002.
ORWELL, George, *1984*, traducere de Igor Nagacevschi, Bucureşti/Chişinău, Editura Cartier, 1997.
ORWELL, George, *O mie nouă sute optzeci şi patru*, traducere de Mihnea Gafiţa, Bucureşti, Editura Univers, 1991.
PLATON, *Opere*, vol. III, traducere, lămuriri preliminare şi note de Simina Noica, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.
PROUST, Marcel, *În căutarea timpului pierdut (Swann, vol. II)*, traducere de Radu Cioculescu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1968.
SHAKESPEARE, William, *Iuliu Cezar*, traducere de Tudor Vianu, Târgovişte, Editura Pandora, 1999.
SHAKESPEARE, William, *Richard al III-lea, A douăsprezecea noapte sau Ce doriţi, Cum vă place, Hamlet, Prinţ al Danemarcei*, traducere de Florian Nicolau, Bucureşti, Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1959.
STEVENSON, Robert-Louis, *Straniul caz al doctorului Jekyll şi al lui Mister Hyde*, traducere de Frida Papadache, prefaţă de Ion Hobana, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.
UPDIKE, John, *Fugi, Rabbit*, traducere de Antoaneta Ralian şi George Volceanov, Bucureşti, Humanitas Fiction, 2008.
WILDE, Oscar, *Crima lordului Arthur Salville*, traducere de Mona Antohi, Bucureşti, Humanitas, 2009.
WILDE, Oscar, *Teatru*, traducere de Alexandru Alcalay şi Sima Zamfir Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1967.
WILSON, Angus, *Atitudini anglo-saxone*, traducere de Georgeta Pădureleanu, Bucureşti, Editura Univers, 1985.
ZOLA, Émile, *Germinal*, traducere de Oscar Lemnaru, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1965.